

Başvuru: 12 Mayıs 2016

Revizyon gönderimi: 2 Aralık 2016

Kabul: 13 Aralık 2016

OnlineFirst: 28 Aralık 2016

Copyright © 2016 • İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

tjs.istanbul.edu.tr

DOI 10.16917/iusosyoloji.291221 • Aralık 2016 • 36(2) • 351–372

Araştırma Makalesi

Yaşlılıkta Ayrım: Çağdaş Türkiye’de Yerel Yönetimleri Bekleyen Zorluklar

Özgür Arun¹
Akdeniz Üniversitesi

Çağrı Elmas²
Akdeniz Üniversitesi

Öz

Türkiye'nin demografik dönüşümü gelecek yüzyılın kadınların ve yaşlıların yüzyılı olacağını ortaya koymaktadır. Bu süreçte yerel yönetimlerin sunacağı hizmetler, hizmetlerin kalitesi ve erişilebilirliği yurttaşların refahını etkileyecektir. Oldukça çeşitlilik gösteren nüfusun rafine bir analizi, sosyal politikaların ve hizmetlerin yeniden şekillenmesinde yerel yönetimler için öngörü ve kavrayış sunabilecektir. Bu çalışma kapsamında yaşlı nüfusun çeşitliliği; gelir ve eğitimin kesişimselliği ile tanımlanan toplumsal konumları bağlamında tartışılmaktadır. Antalya Yaşlılık Araştırması (AYA) 2013 yılında küme örneklem tekniğiyle temsili ve tesadüfi olarak Antalya merkezde seçilen 55 yaş ve üzeri 381 katılımcıyla yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilen kesitsel bir araştırmadır. Analizlere göre yaşlı kadınların %33'ü, yaşlı erkeklerin ise %3'ü alt sınıftadır. Alt sınıflarda hastalıkların, engelliliğin ve psikolojik sorunların daha yaygın olduğu görülmektedir. Öte yandan üst sınıfsal pozisyonda yer alan yaşlıların yaşam arzuları ve benlik saygıları daha yüksektir; yüksek kültüre ait etkinliklere yaygın düzeyde katılmaktadırlar ve teknolojiyi yaşamları içerisinde yoğun olarak kullanmaktadırlar. Yaşlanma sürecinde toplumsal cinsiyet, yaş ve sınıf gibi faktörlerin kesişimselliği kritik bir etkiye sahiptir. Yaşamları boyunca toplumsal konumlarından dolayı sınırlı olanaklara sahip yurttaşlara, yerel yönetimlerin sunacağı hizmetler planlanırken, eşitsizliklerin rafine biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda alt sınıfların, toplumsal konumlarının iyileştirilmesi için doğrudan gelir desteğine ihtiyaç duyduğu, orta sınıfların ise öncelikli sağlık ve sosyal bakım desteğine ihtiyaç duydukları dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sınıf • Kültürel sermaye • Bourdieu • Toplumsal cinsiyet • Kesişimsellik • Baby boomers

1 **Yetkilendirilmiş yazar:** Özgür Arun (Doç. Dr.), Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, Merkez 07058 Antalya. Eposta: arun@akdeniz.edu.tr

2 Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, Merkez 07058 Antalya. Eposta: elmascagri@yahoo.com

Türkiye'nin kendi modernleşme tarihi içinde ürettiği sosyal politikalar ekonomik ve kültürel eşitsizlikleri oluşturmaya zemin hazırlamıştır (Arun, 2012). Sosyal politikaların salt ekonomik fayda elde edecek biçimde hayata yansımaları, yaşanan nüfusun dinamiklerini kavrayamayan tek tip yaklaşımlar sergilenmesi, eşitsizlikleri daha da katmerli hâle getirmektedir. Bununla birlikte son 50 yıl zarfında refah devletinin yaşadığı dönüşüm, günümüzde sunulan hizmetlerin parçalanmasına ve dağılmasına yol açmıştır. Hizmetlerdeki fragmantasyon, aslında refah devletinin mühim krizlerinden birisidir (Arun, 2016). Krizi aşmak üzere yetkiler merkezden yerele doğru dağıtılmaya başlamıştır. Nüfusun çok unsurlu bir hâle geldiği, taleplerin atomize olduğu ve hizmetlerin parçalandığı bir süreçte, yerinden yönetim, kritik bir dönüşüm olarak tartışılmaktadır. Çocuk dostu, kadın dostu kentler ya da yaş dostu çevreler gibi kavramların günümüzde popülerleşmesi, basitçe zihin dünyalarına salt teorik yönelimli bir kavramın girmesinden ibaret değildir. Kentte bir şeylerin eksik olduğunun değerlendirilerek, *dost* olmak üzere fiziksel ve sosyopolitik olarak kente müdahale edilmesi de tesadüf değildir. Bu bağlamda, yerelden yönetim parçalanmış hizmetlerin entegrasyonunu sağlayabilecek bir çözüm olarak geniş biçimde tartışılmaktadır (Arun, 2016). Nitekim Türkiye en son 2005 yılında Belediye Kanunu'nu uygulamaya geçirerek, dört kırılma gruba yönelik hizmetlerin yerel yönetimlerce de sürdürülmesine hükmetmiştir (Belediye Kanunu, 2005). Yerel yönetimler yasası gereği belediyeler, sağlık, sosyal hizmet, yardım ve kültür hizmetleriyle yaşlı, kadın, çocuk, engelli ve yoksullara hizmet götürmekle yükümlü kılınmıştır (Büyükşehir Belediye Kanunu, 2005). Yine de yerinden yönetimin güçlendirilmeye çalışılması, yetkilerin merkezden yerele doğru devri, yeni krizleri de tetikleyecek bir mahiyet göstermektedir. Zira söz konusu olan sağlık ve sosyal bakım alanlarında, basit bir yetki ve sorumluluğun dağıtılmasından ibaret değildir. Merkezden yerinden yönetime doğru bir yetki paylaşımı sosyopolitik alanda komplike etkilere yol açabilecek, bilhassa Türkiye gibi ulus devlet reflekslerini taşıyan bir ülkede, siyasi anlamda bölünme travmasını tetikleyebilecektir.

Bu arka plan düşünüldüğünde Türkiye'de yerel yönetimlerin, dönüşen toplumun atomize olmuş taleplerini ne düzeyde karşılayabileceği değerlendirilmelidir. Türkiye'de parçalanmış ve dağılan hizmetlerin entegrasyonunu sağlayabilecek yetkinlikte uygulamaları hayata geçirebilecek bir yerel yönetim olmadığı kanısındayız. Türkiye'de yerel yönetimler, hem sosyopolitik hem de pratik açıdan henüz bu yetkinliğe sahip değildir. Bu nedenle biz burada fazlasıyla çeşitlilik gösteren bir nüfusun, Antalya nüfusunun, rafine bir analizini yapmak suretiyle hizmetlerin yeniden şekillenmesinde bilhassa yerel yönetimler için öngörü ve kavrayış sunmaya çalışacağız. Bu çalışma kapsamında yaşlı nüfusun demografik özelliklerini, sağlık durumlarını, sağlık hizmetlerine erişebilirliklerini, sosyal ilişkilerini, sosyal destek mekanizmalarını, yaşam memnuniyetlerini, yaşam arzularını, kültürel etkinliklere katılımlarını ve teknoloji kullanımlarını, gelir ve eğitimin kesişimselliği bağlamında

analiz edeceğiz. Bu tartışmalara yön verecek temel perspektif ise kesişimsellik olacaktır.

Kesişimsellik

Yaşlı kavramı literatürde belirli bir yaş grubunu tanımlamak üzere ve homojenleştirilerek kullanılsa da yaşlılar birbirinden oldukça farklı yönelimleri olan insanlardır. Yaşlılığın içindeki çeşitliliğin kavrayışçı biçimde çözümlemesinde kesişimsellik perspektifini kullanan birçok çalışma literatürde yer edinmiştir (Arun, 2012, 2015a, 2016; Arun & Çakıroğlu-Çevik, 2013; Arun & Holdsworth, 2014; Chappell, 2014).

Eşitsizlik araştırmalarında analizler için gösterge olarak alınan kategorilerin ortak bağlantıları vardır. Bu bağlantıların her biri bir diğerinden daha önemsiz değildir. Yalıtılmış bazı değişkenlerin olası etkileri bir hayli heterojen olan toplumsal kesimlerin yaşamını kavramayı olanaklı kılmaz. Arun'a göre (2015a) izole edilmiş alanlardan toplumsala bakış yamuk bir bakış olacaktır! Bu nedenle “tek başına yaş, toplumsal cinsiyet ya da gelir izole edilerek, bireylerin sağlık ve engellilik durumlarını değerlendirmek yetersiz kalır. Yaşlanma sürecinde bu faktörlerin kesişimselliğinin kritik bir etkiye sahip olduğuna dikkat edilmelidir” (Arun, 2015a, s. 134).

Bu bakış açısından hareketle Türkiye'nin sosyal, siyasi ve ekonomik tarihi içinde değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyet, yaş ve sınıf gibi faktörlerin kesişimselliği toplumsalın analizinde araştırmacıya mühim bir kavrayış sunabilir. Türkiye'nin modernleşme serüveninde makro ya da mikro düzeyde kritik dönüşümleri belirleyen bu faktörlerin birisinin diğerinden daha önemli olduğu söylenemez. Ayrıca bu faktörler toplanır bir kapsamda da değildir; ancak, “... etkileşimleri çok boyutlu ve ilişkiseldir” (Arun, 2015a, s. 137). Örneğin Arun ve Çakıroğlu-Çevik (2013) dünya genelinde kadınların kırılgan toplumsal konumlarından dolayı yaşamları boyunca sınırlı imkânlarla sahip olduklarını tespit etmektedir. Yine de ilerleyen yaşlarda yaşlı, kadın ve yoksul olmanın daha büyük tehlike oluşturduğunu vurgulamaktadırlar. Nitekim Chappell (2014) araştırmasında benzer bulgulardan söz etmektedir (akt., Arun, 2015a). Chappell'e göre (2014) tek başına toplumsal cinsiyetin anlamlı bir farklılık yaratmasından ziyade toplumsal cinsiyet, sosyal sınıf ve yaşın etkileşimiyle eşitsizlikler katmerli hâle gelmektedir (Chappell, 2014'ten akt., Arun, 2015a). “Bu nedenle, kadın ve yaşlı olmak, yaşlı ve yoksul olmak ya da kadın ve yoksul olmak bağlamında gerçekleştirilecek değerlendirmeler, kavrayışçı biçimde sosyal politika gündeminin oluşturulmasını sağlayabilecektir” (Arun, 2015a, s. 141).

Öte yandan, kesişimsellik basitçe iki ya da daha fazla dezavantajlı konumu oluşturan değişkenin bir arada bulunması anlamına gelmez. Kesişimsellik hem avantajlı hem de dezavantajlı konumları, çok boyutlu olarak dikkate alan bütünleşik

bir analitik araç olarak kullanılabilir (Chappell, 2014; Hankivsky ve ark., 2010). Yaşlanma bireyin yaşamı boyunca izlediği yollardan geçerek ulaşabildiği ve bu sırada edindiği görgülerden müteşekkil bir deneyimdir. Her birey bu süreçte sayısız çeşitlilikte deneyime sahip olabilir. Yaşam döngüsü içinde ortaya çıkan çeşitlilik, her yaş grubuna özgü pratiklerin de çeşitlenmesine neden olabilir (Arun, 2015a). Bu bakımdan bu çalışmada kesişimsellik perspektifiyle analizleri gerçekleştirerek elde edeceğimiz bulguları değerlendirmekteyiz. Antalya'daki yaşlıların konumlarını çok boyutlu olarak ele alacağımız bu çalışmada, basitçe yaşı eşitsizlik yaratan bir değişken olarak incelemeyeceğiz. Yaş, toplumsal cinsiyet ve sınıfsal pozisyonun kesişimselliğiyle gerçekleştirilecek analizlerde çok katmanlı sorunlara ilişkin bir kavrayış ortaya koymayı deneyeceğiz. Böylesi bir değerlendirme yukarıda belirtilen prensipleri de dikkate alarak, bir sosyal politika gündemini tartışmaya açabilir.

Yöntem

Örneklem

Antalya Yaşlılık Araştırması'nın (AYA) örnekleme araştırmanın gerçekleştirildiği il olan Antalya'nın merkez nüfusunu temsilen tesadüfi olarak seçilmiştir. AYA kapsamında standart bir sorukağıdı aracılığıyla, Antalya merkezinde yaşayan 55 yaş ve üstü katılımcılarla yüz yüze görüşülerek veriler toplanmıştır. Saha çalışması 21 Mayıs 2013 tarihinde başlatılmış Konyaaltı, Kepez ve Muratpaşa ilçelerinde, mahalle nüfusları Antalya İl Emniyet Müdürlüğü'nden talep edilmiştir. Nüfusu en fazla olan mahalleler belirlenerek her bir ilçede en büyük 3 mahalle ziyaret edilmiştir. Saha çalışması boyunca toplam 386 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden ikisi yarıda bırakıldığı için analizlere dâhil edilmemiştir. Böylece AYA 384 kişiden oluşan bir örnekleme 6 Haziran 2013 tarihinde tamamlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

AYA kapsamında, temsili ve tesadüfi olarak seçilen katılımcılara 7 modülden oluşan standart bir sorukağıdı uygulanmıştır. Sorukağıdı, yaşlı nüfusun demografik özellikleri, sağlık durumları ve sağlık hizmetlerine erişilebilirlik, sosyal ilişkiler ve sosyal destek mekanizmaları, yaşam doyumu ve arzuları, kültürel etkinliklere katılım ve teknoloji kullanımları modüllerini içermektedir. Öncelikle küme ve arkasından sistematik tesadüfi örneklem tekniği uygulanarak 2013 yılı Haziran ayı içinde 384 kişiye ulaşılmıştır. Saha araştırması başlatılmadan önce Antalya Valiliği ve Antalya Emniyet Müdürlüğü araştırmanın içeriği hakkında bilgilendirilmiş ve gerekli yasal izinler alınmıştır.

İşlem

Soru kâğıdının uygulanmasında olası aksaklıkların önceden anlaşılabilmesi için 16-20 Mayıs 2013 tarihleri arasında pilot çalışma uygulanmıştır. Pilot çalışmada görüşme süresinin ortalama 20 dakika sürdüğü tespit edilmiştir. Araştırma sırasında gönüllülük esasına dayalı olarak katılımcılar çalışmaya davet edilmiş, görüşme öncesi, görüşmenin süresi hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Verilerin öncelikle betimsel analizleri yapılmış; ardından eğitim ve gelir değişkenlerinin kesişimselliğiyle sınıf tipolojileri belirlenmiş; sonra Chaid analiziyle (Chi Square Automatic Interaction Detection) elde edilen 10 tipolojiyi kesen değişkenler tespit edilmiştir. Son olarak veriler çoklu mütekabiliyet analizi tekniğiyle çözümlenmiştir.

Ampirik Sınırlılıklar

AYA araştırmacıların kendi öz kaynaklarıyla gerçekleştirdiği kesitsel bir araştırmadır. Bu nedenle Antalya il merkezinde nüfus açısından üç büyük ilçedeki, üç mahalleden temsili ve tesadüfi olarak seçilen en küçük örnekleme ulaşmaya odaklanmıştır. Araştırma süreci boyunca katılımcılar, üç büyük mahalleden rastgele tespit edilen evleri ziyaret ederek seçilmiştir. Saha çalışması sırasında ziyaret edilen mahallelerin sosyoekonomik durumlarına göre katılım oranının değişkenlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Sosyoekonomik düzeyi yüksek olan mahallelerde, katılımcılara ulaşmanın zorlaştığı ve çalışmaya katılım oranının düştüğü saptanmıştır. Bu sınırlılığı aşarak katılımcılara ulaşmak amacıyla sosyoekonomik durumu yüksek mahalle ve semtlerde kartopu tekniği de kullanılmıştır.

Bulgular

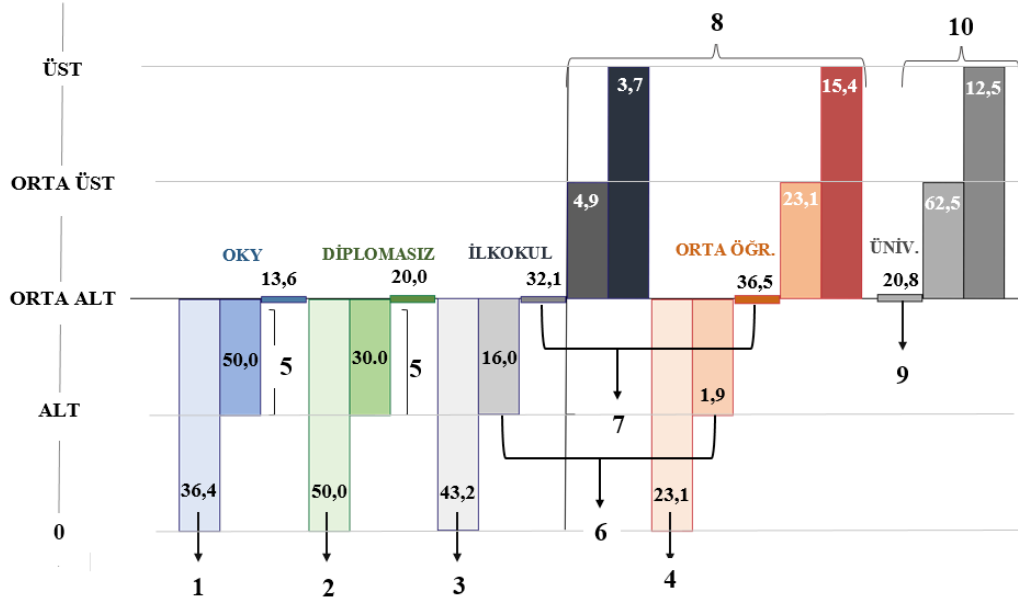
Antalya'da Yaşlıların Sınıfsal Konumları

AYA analizleri neticesinde elde edilen bulgular aşağıda üç ayrı başlıkta sunulmaktadır. Öncelikle AYA katılımcılarının kişisel özellikleri sunularak katılımcı profili tartışılmaktadır. Ardından gelir ve eğitim düzeyinin kesişimselliği ile elde edilen sınıfsal konumlar değerlendirilmektedir. Katılımcıların sınıfsal konumları ekonomik ve kültürel sermayelerini de gözler önüne sermektedir. Ardından sınıfsal konumla birlikte diğer kişisel faktörlerin neler olabileceği sorgulanmaktadır. Bu analizler Antalya'da yaşayan yaşlıların sınıfsal pozisyonlarını ve gündelik yaşamda mühim etkilere sahip faktörleri kesişimsellik perspektifiyle tartışmaya açmaktadır. Son olarak *çoklu mütekabiliyet analizi* (multiple correspondence analysis), bireylerin sınıfsal pozisyonlarına göre ihtiyaç duydukları hizmetlerin neler olduğunu değerlendirmek üzere ele alınacaktır.

Tablo 1
Katılımcıların Kişisel Özellikleri

Değişkenler	Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	198	51,7
Erkek	185	48,3
Yaş		
55-64	194	50,7
65-74	139	36,3
75+	50	13
Eğitim		
Okuryazar olmayan	25	6,6
Sadece okuryazar	26	6,9
İlkokul	146	38,2
Ortaöğretim-Lise	109	28,6
Yüksekokul-Üniversite	75	19,7
Medeni Durum		
Dul	77	20,1
Boşanmış	19	5,0
Evli	286	74,9
Gelir		
Hiç geliri olmayan	70	18,3
-750	42	11,0
751-1300	132	34,7
1301-2200	97	25,3
2201+	41	10,7

Araştırmaya katılanların %48,3'ü erkeklerden oluşmaktadır. Yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde ise yarısı (%50,7'si) 55-64 yaş grubundaki genç yaşlılardır. Katılımcıların %6,6'sı okuryazar değildir ve %6,9'u ise sadece okuryazardır. Yüksekokul ve üniversite mezunlarının oranı (%19,7) düşünüldüğünde Antalya'da araştırmaya katılan yaşlıların eğitim düzeylerinin Türkiye genelinin bir hayli üzerinde olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim Türkiye'deki yaşlıların (60+) yaklaşık üçte birinden fazlası (%37,8'i) okuryazar değil ve yaklaşık üçte biri de (%33,3) ilkokul mezunudur (Arun, 2013a). Öte yandan AYA'da katılımcıların dörtte üçünü evli çiftler oluşturmaktadır. Gelir seviyesi bakımından ise Türkiye ortalamasından farklıdır. Türkiye'deki yaşlıların ortalama gelirleri erkekler için aylık 1300 TL ve kadınlar için 800 TL'dir (Arun, 2013a). AYA'ya katılanların ise üçte biri 1300 TL üzerinde gelire sahiptir; erkeklerin ortalama aylık geliri 1761 TL iken kadınlar ortalama 900 TL aylık gelire sahiptir.

Grafik 1. Gelir ve eğitim düzeyinin kesişimselliği ve toplumsal pozisyonlar.

Araştırmaya katılanları toplumsal pozisyonlarına göre sınıfladığımızda 10 farklı grup ortaya çıkmaktadır. Sınıflama eğitim ve gelir düzeyinin kesişimselliği ile elde edilmektedir. Öncelikle katılımcılar yatay eksenle eğitim düzeyine göre konumlandırılmıştır. Yatay eksenle sağa doğru bir hareket eğitim düzeyini artırmakta ve sola doğru ise azaltmaktadır. Dikey eksen ise gelir gruplarını birbirinden ayırmaktadır. Hiç geliri olmayanlar dikey eksenle en altta yer almaktadır. Daha sonra alt, orta-alt, orta ve üst gelir grupları dikey eksenle yukarı doğru sıralanmaktadır. Grafikte görüldüğü üzere, yatay ve dikey eksenin buluşmasıyla 10 farklı toplumsal pozisyona ait tipoloji elde edilmektedir. Yatay eksenle, en solda okuryazar olmayanlar ve dikey eksenle en altta gelir olmayanlar buluşmakta, 1 numaralı işaretlenmiş tipolojiyi oluşturmaktadırlar. En kırılgan gruplardan birisi olarak ilk pozisyon katılımcıların %2,4'ünü oluşturmaktadır. İkinci grup diplomasızlar ve hiç geliri olmayanlardır; katılımcıların %2,9'unu oluşturmaktadır. İlkokul mezunu olup hiç geliri olmayanlar ise üçüncü grubu oluşturmaktadır ve katılımcıların %9,2'si bu grupta yer almaktadır. Ayrıca grafikte yer alan oranlar her bir eğitim grubunun içinde tipolojilerin dağılımını sunmaktadır. Örneğin okuryazar olmayanların %36,4'ü en kırılgan gruplardan birisi olan ilk tipolojiyi oluşturmaktadır. Okuryazar olmayanların %50'si alt gelir grubunda ve %13,6'sı ise orta gelir grubunda yer almakta, bu iki kesim görece daha varlıklı 5. tipolojiyi oluşturmaktadır. Bu örnekten yola çıkılarak diğer tipolojiler grafik yardımıyla okunabilir. Tüm katılımcılar içinde eğitim ve gelirin kesişimselliğiyle elde edilen 10 tipolojinin dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2
Katılımcıların Sınıfsal Konumlarına Göre Dağılımları

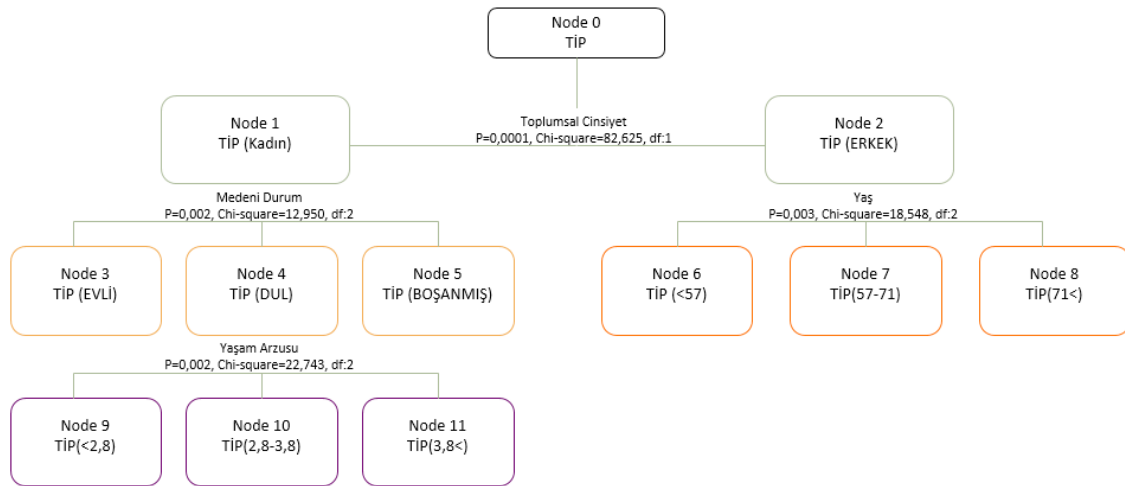
Konum	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
1	9	2,4	2,4
2	11	2,9	5,2
3	35	9,2	14,4
4	15	3,9	18,4
5	30	7,9	26,2
6	23	6,0	32,3
7	106	27,8	60,1
8	14	3,7	63,8
9	77	20,2	84,0
10	61	16,0	100,0
Toplam	381	100,0	

Tablo 2'ye göre AYA'ya katılanlar içinde en büyük grubu oluşturanlar 7. tipolojide yer almaktadırlar. Bu kesim tüm katılımcıların %27,8'ini temsil etmektedir. Geliri orta-alt düzeyinde yer alan ve eğitimi ise en fazla ilköğretim düzeyinde olan 7. tipoloji, araştırmada katılımcıların toplumsal pozisyonları açısından merkezi niteliktedir. Gelir ve eğitim düzeyi bakımından değerlendirildiğinde, 10 tipoloji içinde konumu itibarıyla merkezî noktada yer alan bu grubun nispeten varlıklı olduğu düşünülebilir. Ancak toplumsal cinsiyet, medeni durum, sosyal-sportif-kültürel faaliyetler dikkate alındığında ise kendine nerede yer bulmaktadır? Sadece bu tipoloji için değil, tüm tipolojiler kültürel ve sosyal yönelimleri dikkate alındığında nasıl ayrılmaktadır? Ayrımı yaş ve toplumsal cinsiyet gibi mühim faktörler hangi biçimde kesmektedir?

Toplumsal Konumun Kesişimselliği

Yukarıdaki sorulara yanıt vermek üzere Chaid analiziyle (Chi Square Automatic Interaction Detection) 10 tipolojiyi kesen değişkenler tespit edilmiştir. Analiz eğitim ve gelirin kesişimselliğiyle elde ettiğimiz 10 tipolojinin kırılma noktalarını sunmaktadır. Chaid analizinde sıralama ve bölünme en güçlü değişkenlerden başlayarak sonuncu kırılma noktasını veren değişkene değin devam eder. Analiz güçlü biçimde ayrımı organize eden değişkenleri ortaya koymayı sağlar. Bu bakımdan değerlendirildiğinde eğitim ve gelir kesişimselliğiyle elde edilen konum, öncelikle toplumsal cinsiyet tarafından ayrılmaktadır (Chi Square = 82.6; df = 1; $p = .0001$). Birbirinden ayrılan kadın ve erkekler iki ayrı değişken tarafından tekrar kesilmektedir. Beklentimiz toplumsal cinsiyet ve yaşın ortak ayırıcı olmasıydı. Ancak ampirik olarak toplumsal cinsiyet ilk ayırıcı değişken olma özelliği taşıırken, yaş erkekleri ayırıcı keskin bir faktör olarak kendini göstermektedir (Chi Square = 18.6; df = 2; $p = .003$). Burada çalışmanın başında öngördüğümüz yaş sınıflaması farklılaşmaktadır. Yaş düşündüğümüzden farklı olacak biçimde, 57 yaşından küçük olanlar, 57-71 yaş aralığında olanlar ve 71 yaşından büyük olanlar biçiminde ayrılmaktadır. Bu ayrım yaşlılığın konvansiyonel olarak 60 yaşından sonra 5'li skalada sınıflanmasından

oldukça farklıdır. Klasik sınıflama 5'li gruplar hâlinde (60-64; 65-69; 70-74; 75-79; 80+) bir ayrımı öngörmektedir. Ancak analiz sonuçlarına göre genç yaşlılar (60-64), yaşlılar (65-69; 70-74; 75-79) ve yaşlının yaşlısı gibi yaşa iliştilen *a priori* tanımlar geçerliliğini yitirmektedir. Analiz ampirik olarak diğer değişkenlerin kesişimselliği içinde yaşı yeniden sınıflamakta, bu sınıflama ise ilerde gerçekleştirdiğimiz çoklu mütekalibiyet analizinde, yanına diğer kültürel ve sosyal faktörleri da almak suretiyle kuşakları birbirinden ayırmakta ve sınırlarının hangi noktalarda billurlaştığını ortaya koymaktadır. Aynı düzeyde kadınları kesen değişken ise medeni durumdur (Chi Square = 12.9; df = 2; $p = .002$). Medeni durum kimi araştırmacılar tarafından bir ara değişken olarak görünse de Türkiye'de, yaşlılıkta eşitsizliklerin yuvalandığı mühim mecralardan birisidir (Arun, 2013a, 2013b, 2014; Arun & Arun, 2011). Güncel çalışmalarda yaşlı dul kadınların daha düşük gelirli ve düşük eğitimi olduğu, bu kesimde hastalıkların ve engelliliğin daha yaygın olduğu ve yaşadıkları konutların alt yapısının yetersizliği ampirik olarak ortaya konmuştur (Arun & Arun, 2011). Türkiye'de ileri yaşlarda kadınların evli kalma olasılıkları azalmaktadır. Güncel araştırmalara göre 70-74 yaş grubundaki erkeklerin %9,5'inin ve aynı yaş grubundaki kadınların %52,8'inin dul olduğu; 85-89 yaş grubuna gelindiğinde ise bu oranın kadınlarda %84,3'e ulaştığı tespit edilmektedir (Arun, 2013a). Yaşlı dul kadınlar erkeklerle kıyaslandığında ölünceye kadar evlenmemekte ve yaşamlarını dul kalarak sürdürmektedir. Dulluk kadınlar için ileri yaşlarda yaygın bir deneyimdir. Aynı zamanda dulluk, yaşlandıkça yalnızlaşan bir kuşağın varlığına işaret etmektedir. Türkiye'de dullar daha mutsuzdur ve yaşlı dul kadınlar ise en mutsuz kesimlerden birisidir (Arun & Arun, 2011). Nitekim Chaid analizi sonuçları, yaşam arzusunun yaşlı dul kadınları medeni durumdan sonra birbirinden ayıran mühim değişkenlerden sonuncusu olduğunu ortaya koymaktadır.

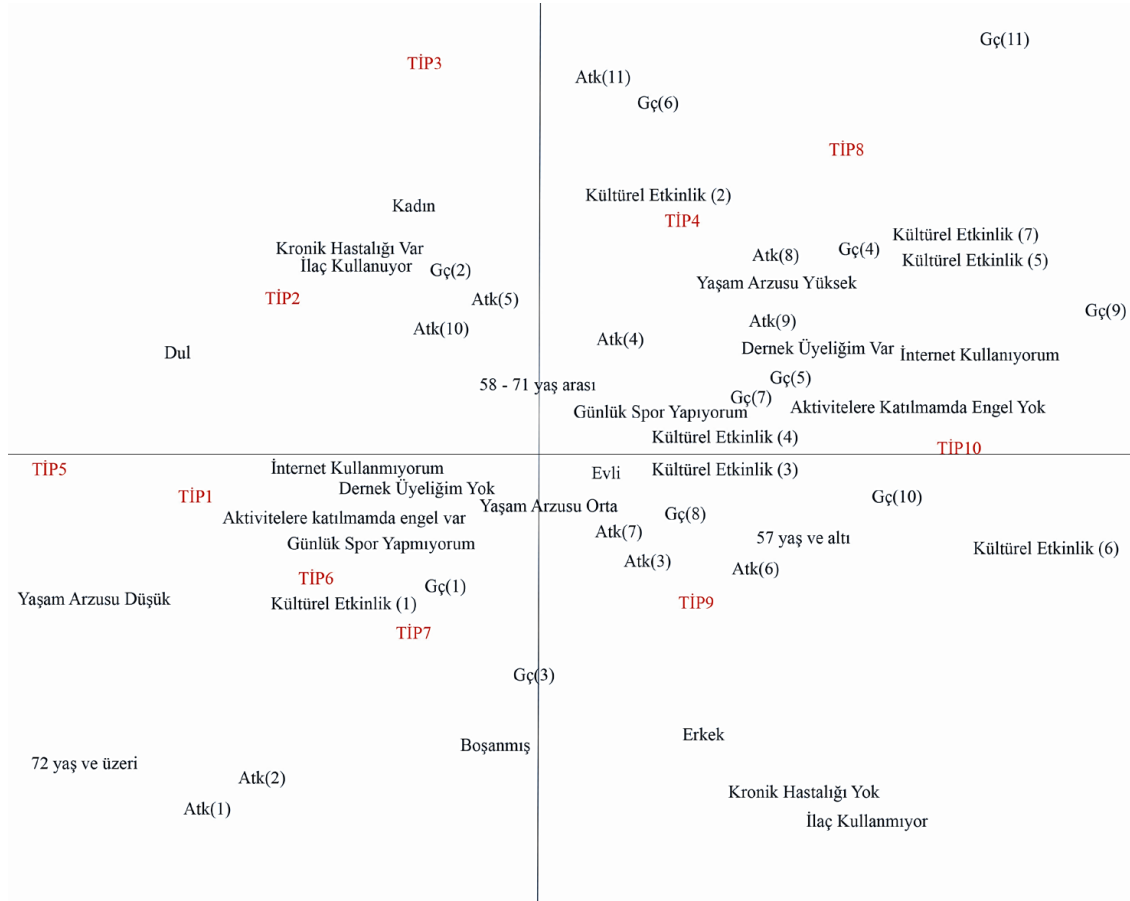
Grafik 2. Toplumsal konumun kesişimselliği (Chaid Analizi).

Yaşlılıkta Toplumsal Cinsiyet, Sınıf ve Sosyokültürel Çeşitlilikler

Sınıf, toplumsal cinsiyet ve yaş değişkenlerinin kesişimselliği içinde değerlendirildiğinde, yaşlı kuşakları birbirinden ayıran temel unsurlar nelerdir? Varsıl ve yoksul yaşlı birbirinden nasıl ayrılmaktadır? Hangi kültürel ve sosyal bagajlar yaşlılığın farklı deneyimlenmesine yol açmaktadır? Aşağıda çoklu mütekalibiyet analizi neticesinde elde edilen bulgular, bu sorulara yanıt vermektedir.

Yaş Bourdieücü analizlerde oldukça geride kalan bir faktör olagelmıştır. Bourdieücü analizlerde yaş değişkeninden ziyade çoğunlukla toplumsal cinsiyet bağlamında kültürel tüketimin nasıl gerçekleştiği üzerinde durulmaktadır (Bihagen & Katz-Gerro, 2000, s. 327–328; Bryson, 1996; Chan & Goldthorpe, 2005; DiMaggio, 1982; Erickson, 1996; Karademir Hazır, 2014; Katz-Gerro, 1999; Silva, 2006; Skeggs, 2004; van Eijck & van Oosterhout, 2005). Friedman, Savage, Hanquinet ve Miles (2015) çalışmalarında yaşın ve kuşakların, sınıfsal pozisyon ve tüketim pratikleri söz konusu olduğunda belirleyici bir rol üstlendiğini tartışmaktadırlar. Oysa yaşın toplumsal pozisyonları ayırıcı bir marifeti olduğu Türkiye’de yapılan çalışmalarda çok önceden tespit edilmiştir. Arun (2009) yaş gruplarına göre kültürel sermaye dağılımlarını çözümleyerek, elitler içerisinde genç ve yaşlı kuşakların farklılaşan pratiklerini ortaya koymuştur. Bu bağlamda benzer düzeyde hacimli kültürel sermaye sahibi olsalar da kuşaklar farklı yaş grupları sadece kültürlenme biçimleri itibarıyla değil, tüketim pratikleri itibarıyla örneğin sağlık alanında sergiledikleri tüketim tarzları itibarıyla da birbirlerinden uzaklaşmaktadırlar. Oysa elit ve olağan orta sınıf beğenileri, eğitim, müzik, akademi, sanat ve benzeri kültürel tüketim alanlarında ayrışmakta, benzer düzeyde hacimli sermaye sahipleri nispeten homojen eğilimleri sergilemekteydi (Bourdieu, 2015). Ne var ki güncel çalışmalarda,

yaşın, benzer düzeyde hacimli kültürel sermaye sahiplerinin arasında da ayrımı tetiklediği ortaya konmuştur (Arun, 2012, 2014). Kültürel sermaye basitçe kültürel alanlarda etkinlik sergilemez. Türkiye’de kamu hizmetlerinin değerlendirilmesinde benzer düzeyde hacimli kültürel sermayeye sahip olsalar da yaşlıların eğitim, sağlık, ulaşım gibi kamu hizmetlerini değerlendirirken, gençlere nazaran daha pozitif bir tutum sergiledikleri ampirik olarak tartışılmaktadır (Arun, 2009). Bu bağlamda hacimli kültürel, ekonomik ya da sosyal sermaye sahiplerinin yekten homojen birliktelik sergilediği, tutum ve davranışları itibarıyla da benzeştiği yargısı tek başına anlamlı değildir. Kesişimsellik perspektifiyle ele alındığında yaş, toplumsal cinsiyet ve medeni durum gibi mühim faktörlerin de ayırıcı pratikleri etkilediği yukarıdaki grafikte görülmektedir. Grafikte AYA’ya katılanların konumları sergilenmektedir. Çoklu mütekabiliyet analizine, yukarıda tartışıldığı üzere Chaid analizinde farklı düzeylerde önem kazanan, yaş, toplumsal cinsiyet, medeni durum ve yaşam arzusu değişkenlerinin yanında aşağıdaki faktörler de dâhil edilmiştir.

Grafik 3. Yaş, toplumsal cinsiyet, sınıf ve sosyokültürel çeşitlilik.

Tablo 3

Çoklu Mütakabiliyet Analizine Dâhil Edilen Değişkenlerin Açıklamaları

Faktör	Açıklama
Arkadaş toplantılarına katılım sıklığı (Atk)	İndeks değişkendir. 1-11 puan arasında değişmektedir. Yüksek puanlar katılımın sıklığına, düşük puanlar katılımın seyrekliğine işaret eder.
Gönüllü çalışmalara katılım sıklığı (GÇ)	İndeks değişkendir. 1-11 puan arasında değişmektedir. Yüksek puanlar katılımın sıklığına, düşük puanlar katılımın seyrekliğine işaret eder.
Kültürel etkinliklere katılım sıklığı	İndeks değişkendir. Son 1 ay içinde kaç defa sinema, bale, tiyatro, kütüphane, müze, opera, sergiye gittiği açık uçlu olarak sorulmuştur. Bu değişkenlerin aritmetik ortalaması alınarak, ortalamanın üzerinde olanlara 1 puan ve altında olanlara 0 puan verilmek kaydıyla, 1-7 puan arasında katılım sıklığı belirlenmiştir. Yüksek puanlar katılımın sıklığına, düşük puanlar katılımın seyrekliğine işaret eder.
Dernek üyeliği	Bir derneğe üye olanlar ve olmayanlar kategorilerinden oluşmaktadır.
İnternet kullanımı	İnternet kullananlar ve kullanmayanlar kategorilerinden oluşmaktadır.
Spor alışkanlığı	“Günlük olarak spor yaparmısınız?” sorusundan elde edilmiş bir değişkendir. “Evet” ve “Hayır” kategorilerinden oluşmaktadır.
Engellilik durumu	“Evet” ve “Hayır” kategorilerinden oluşmaktadır.
Kronik hastalık durumu	“Kaç tane kronik rahatsızlığınız var?” sorusundan elde edilmiş bir değişkendir. 1 ve üstü “Kronik hastalığı var”, 0 ise “Kronik hastalığı yok” olarak kategorileştirilmiştir.
İlaç kullanma sıklığı	İlaç kullananlar ve kullanmayanlar kategorilerinden oluşmaktadır.

Gündelik yaşam, basitçe eğitim ve gelir değişkenlerinin oluşturduğu sınıfsal pozisyonlar itibarıyla organize olmaz. Yaş ve toplumsal cinsiyet gündelik yaşamda ayırıcı etkilere sahiptirler. Toplumsal cinsiyet gündelik yaşamı dikey olarak kesmektedir; erkekler dikey eksenin sağında ve kadınlar solunda yer alırlar. Yaş ise yatay eksen boyunca sağa ilerledikçe azalır, sola doğru ilerledikçe artar. Daha yaşlı kuşaklar (72 yaş ve üzeri) grafiğin sol alt köşesinde daha genç kuşaklar (57 yaş ve altı) ise sağ alt köşesinde konumlanır. Toplumsal cinsiyet ve yaşı konumlanışı itibarıyla değerlendirdiğimizde;

- a. Grafikte sol üst alanda yer alan kadınlar alt sınıfları oluştururlar (2. ve 3. Tipoloji). Daha önce de tartışıldığı üzere dulluk, bu alanda konumlanan kadınların ayırt edici bir vasfıdır. Bu grupta yer alanlar, kronik hastalıklara sahiptir ve düzenli olarak ilaç kullanırlar. Bu alandaki genel görünüm, literatürde yer alan çalışmalarda engelliliğin ve hastalıkların alt sınıflar arasında daha yaygın olduğu bulgusuyla örtüşmektedir. Gönüllü çalışmalara katılım düzeyleri düşük olan bu grubun, bu nedenle sosyalleşmediği zannı yanıltıcıdır. Nitekim arkadaş toplantılarının katılım sıklıkları değişkenlik göstermektedir. Arkadaş toplantılarına en sık katılanlar burada kendilerine bir konum bulurlar. Kültürel tüketim etkinlikleriyle oldukça mesafeli olan bu kesimin arkadaş toplantılarına katılımlarının yüksek düzeyde olması, sosyal sermayenin bu

alandaki da aktif biçimde ayırıcı olduğunu göstermektedir. Kadın, dul, alt sınıf ve bazı katmanlarda, ev kadınları gibi, sınıf dışı olarak tasnif edilebilecek kesimlerin sosyal sermayesinin olmadığı yanılıgısına düşmemek gerekir. Zira sosyal sermaye düzeyi bu kesimler içinde günlük, haftalık ya da aylık olarak organize edilen *günlerde*, aktifliği oldukça belirleyici bir etkidir. O nedenle alt sınıfların sosyal sermayesinin hacimli olmadığı tespitleri yersizdir. Çünkü çoklu müteakabiliyet analizine göre alt sınıfların batıdaki biçimde, kamusal alanda sivil toplumla temas edildikçe hacimli bir hâle dönüşen bir sosyal sermaye örüntüsüne sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bulgunun ne düzeyde Türkiye'de yaygın olduğu mutlak suretle araştırılmalıdır.

- b. Grafikte, sağ taraftaki alanda oldukça dikkat çekici bir örüntü kendini göstermektedir. Öncelikle erkeklerin, sağ alt alanda, kadınların tam karşısında bir alanda konumlandığı dikkate değerdir. Bu alanda eyleyenler genç yaşlılardır (57 yaş ve altı). Evlidirler, daha çok erkektirler, daha gençtirler, daha varlıklıdır. Kronik hastalıkların ve ilaç kullanımının seyrekliği, bu konumda yer alanların daha sağlıklı olduklarını göstermektedir. Ancak bu alanda yer alanların tamamen homojen birliktelik gösterdiği söylenemez. Arkadaş toplantılarına ve gönüllü çalışmalara katılımı düşük olanlar, iki boyutun kesiştiği merkeze (inertia) daha yakındır. Bu konum orta düzeyde bir yaşam arzusu gösterenlerle yakın bir bağın bulunduğu bir konumdur. Kültürel ve sosyal aktivitelere katılımı engeli olmayanların, bu alanda konumlandıkları; gönüllü çalışmalara ve arkadaş toplantılarına katılım düzeylerinin daha yüksek olduğu, spor yaptıkları, bir sivil toplum kuruluşuna aktif üye oldukları tespit edilebilir. Literatürde tanımlandığı üzere (Bourdieu, 2015) sinema, tiyatro, klasik müzik konseri gibi daha ince zevk sahiplerinin kültürel tüketim aktivitelere sıklıkla angaje olan bir kesim, tam da bu alanda kendine yer bulmaktadır. Hem sosyal hem kültürel sermayeleri kıta Avrupasından ithal edilmiş kültürel tüketim pratiklerinin sorgulanmasıyla ölçülebilir. Dahası eğitilmiş kültürel tercihleri, yani beğenileri, bu kesimi, alt sınıfların kültürel tercihlerinden ve bu meyanda tüketim hazzından ayırır. Böylelikle Bourdieücü bakımdan ampirik ve teorik düzeyde bir okumanın yapılabileceği toplumsal kesimleri oluştururlar. Literatürde *baby boomers* olarak adlandırılan 1946-1964 yılları arasında doğmuş olanların sosyokültürel bakımdan birbirine benzer bir kuşak olarak tarif edilegeldiği (Hogan, Perez, ve Bell, 2008'den akt., Werner, 2011; Vincent ve Velkoff, 2010) kesimlerin Türkiye'deki temsilcileridirler.
- c. Grafikte sol alt alanda konumlanan oldukça kırılmalı ve sınıfsal pozisyonları itibarıyla bir o kadar çeşitlenmiş kesimler dikkat çekmektedir. Burada 72 yaş ve üzerindeki bireylerin birlikteliği görülebilir. Yaşam arzuları düşüktür. Gönüllü çalışmalara ve arkadaş toplantılarına katıl(a)mazlar, kültürel tüketimleri

sınırlıdır. Zira bu kesimlerin aktivitelere katılmasında bir takım engeller söz konusudur. Bu engeller basitçe bedensel kimi eksikliklerle tarif edilemezler. Bunun yanında sınıf dışı kesimlerin (1. Tipoloji) de burada konumlanması, düşük eğitim ve düşük gelir düzeyinin toplumsal alana aktif katılımı nasıl engellediğini açıkça göstermektedir. Öte yandan orta ve orta üst sınıfların (5., 6. ve 7. Tipolojinin) bu alanda konumlanması nasıl okunmalıdır? Eğitim ve gelir itibarıyla şaşmaz biçimde sınıf dışı kesimlerden ayrılan bu grup nasıl olur da onlarla benzer yoksunlukları yaşayabilir? Bu sorunun yanıtı, klasik homoloji argümanına sadık kalınarak (Bourdieu, 2015) verilemez. Zira Friedman ve arkadaşları (2015), henüz yaşın ve kuşakların nasıl ayırt edici olduğunu tartışırken aslında Türkiye’de farklı kültürel sermaye düzeyine sahip olsa da kuşakların hangi alanda nasıl birleştirici olduğu değerlendirilmektedir (Arun & Holdsworth, 2014). Arun ve Holdsworth’ün (2014) Türkiye sağlık alanında gerçekleştirdikleri analizler en kırılgan kesimlerden birisi olarak kendini gösteren 75+ yaşlıların farklı sınıfsal pozisyonda olsalar da bakım ihtiyacının onları bir arada tutan etmenlerden birisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kesim günlük yaşam aktiviteleri ve araçsal günlük yaşam aktivitelerinde desteğe ihtiyaç duyan oldukça kırılgan bir kesimi oluşturmaktadır. Kırılganlık düzeyi bu sınıfların kamusal alana aktif katılımını engelleyen en mühim unsurdur.

Sonuç

Kuşakların kültürel eşitsizliği (Arun, 2014) gündelik yaşamın organizasyonunda hayli ayrıcıdır. Kültürel ürünlerin tüketim pratikleri farklı yaş gruplarında çeşitlenmekte, genç kuşaklar yaşlıların tercihlerini aşan biçimde yeni kültürel formları da meşrulaştırmaktadır (Arun, 2015b). Bilhassa hacimli kültürel sermaye sahipleri, kendi aralarında farklılaşan meyiller nedeniyle ayrışmaya başlamıştır. Yatay olarak gerçekleşen ayırım, günümüzde kültürel eşitsizliğin yeni biçimlerinden birisi olarak da kabul edilmektedir (Friedman ve ark., 2015). Bu bakımdan mekânsal olarak hiç bir zaman bir araya gelmeyecek kesimlerin yanına sembolik olarak da ayırımı pekiştiren yeni bariyerler eklenmektedir. Genç kuşaklar kültürel sermayenin yeni formlarını geliştirmek suretiyle kendi ebeveynleriyle aralarına mesafe koymaktadırlar. Kültürel ürünler, meşru sayılan geleneksel ürünlerden daha modern olanlara doğru kaymaktadır. Yüksek kültüre ait ürünlerin kayması, geleneksel üründen yeni formlara doğru kayış, alanın yapısal olarak biçim ve içerik değiştirmesine yol açabilir. Tüketilen ürünlerin ve alanın kayması, yeni sınıfsal konumların da meydana çıkmasına neden olmaktadır.

Yukarıdaki analizler bir alanda mutlak suretle hâkim olan tek bir toplumsal konum ve bunun etrafında yuvalanan günlük yaşam aktivitelerinin tekilliğinden ziyade, bir alanda çok katmanlı ve çok değişkenli bir konumlanma ve aktivitelerin yeknesaklıktan uzak birlikteliğine işaret etmektedir. Ortaya çıkan bu yeni toplumsal konumların

yaşam aranjmanları ve kültürel tüketim angajmanları hakkında çok az şey biliyoruz. Ekonomik, sosyal ve kültürel sermayelerinin repertuvarlarının nelerden müteşekkil olduğunu kavrayacak ulusal düzeyde kapsamlı bulgulara sahip değiliz. Yatay olarak da ayrışan, bir kabuğun altında katmanlaşarak çeşitlenen bu beklenmedik konumları analiz etmek üzere yeni bir *modus operandi* gereklidir. Bu basitçe, nitel ve nicel veri toplama tekniklerinin bir arada kullanılmasının sunacağı bir açılım olarak tarif edilemeyecektir. Yöntemsel plüralizmin yanında, kesişimsellik perspektifi, yaş, kuşak ya da dönem etkilerini keskin biçimde ortaya koyacak analitik bir araç olabilir.

Toplumsal pozisyonları itibarıyla çeşitlenen kesimlere, yerel yönetimler hangi tür hizmetleri nasıl sunabilecektir? Bu sorunun yanıtına ulaşmak üzere ilkin yöntemsel plüralizm, kesişimsellik perspektifiyle araçsal hâle getirilmelidir. Yerel düzeyde hizmetleri çeşitlendirmek ve farklılaşan, atomize olmuş ihtiyaçlara yanıt vermek üzere yönetişimde ademi merkezîyetçi bir yaklaşımı öngörerek uygulamaya dönüştüren ülkelerin neredeyse hiç birisinde, merkezden yerele doğru yetki ve sorumluluk devrinin neticeleri, eşitsizlikleri ortadan kaldıracak bir sonuç üretmemiştir (Arun & Holdsworth, baskıda). O bakımdan bilhassa dört kırılğan gruba, kadın, çocuk, engelli ve yaşlıya, etkin biçimde hizmet götürme vaadiyle gerçekleşen yasal düzenlemeler, bulguya dayalı olarak üretilmiş sosyal politikalar ve uygulamalar olmadan retorik düzeyde kalacaktır. Çeşitlenen kesimlere, kendi içinde yatay olarak da katmanlaşan sınıfsal konumlara ulaşmak üzere yola çıkıldığında, öncelikle yeni bir *modus operandi* geliştirmekle işe başlamalıdır. Bizim burada önerdiğimiz kesişimsellik perspektifi, her şeyden önce hedef kitleyi kurbanlaştırmayan bir yönelim sunmaktadır. Zira sadece ve basitçe sorun odaklı olarak tanımlanan yaklaşımlarla hedef kitleye hizmet sunmak mümkün değildir. Bilhassa altını çizmek gerekir, yaşlanma ve yaşlılık bir sorun değildir. Yaşlıların içinde buldukları eşitsizliklerin tamamı, yaşam seyri boyunca aktarılan, miras olarak elde kalan bir bakiyedir. Eşitsizlikler, yaşlandıkça daha da katmerli hâle gelmektedir. Çocukluğunda, gençliğinde ve yetişkinliğinde dezavantajlı konumda bulunanların yaşlılıklarında bu eşitsizliklerin ürettiği yeni biçimlerden azade olması mümkün değildir. Öte yandan her yaşlı hasta, düşkün ya da yoksul değildir. Kültürel tüketimleri çeşitlenmiş, kamusal alanda aktif bireyler olarak yaşamlarını sürdüren, sağlıklı ve varlıklı bir kesimin de yaşlandığı yukarıdaki analiz sonuçlarında kendini göstermektedir. Hakkını arayan, hizmetlerin planlanmasında, sunulmasında ve izlenmesinde aktif olarak rol üstlenen, oldukça talepkâr bir kuşağın, *baby bommers* kuşağının da yaşlandığı gözden kaçırılmamalıdır.

Burada sunmaya çalıştığımız *modus operandi*, yaşlılığı ve yaşlanmayı basitçe sorun olarak tarif etmez; yaşlıyı kurban, mağdur ve düşkün olarak tarif etmenin ötesinde bir anlayışla, bulguya dayalı önerileri geliştirmeye destek olacak bir perspektifi sunmaktadır. Yerel yönetimler, hizmet götürmekle yükümlü oldukları kesimleri bu bakış açısıyla da araştırmalıdır. Yaşlanma sürecinde, toplumsal cinsiyet, yaş ve sınıf

gibi faktörlerin kesişimselliği kritik bir etkiye sahiptir. Yaşamları boyunca toplumsal konumlarından dolayı sınırlı olanaklara sahip yurttaşlara, bilhassa yerel yönetimlerin sunacağı hizmetler planlanırken, eşitsizliklerin ve avantajlı konumların, rafine biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda alt sınıfların, toplumsal konumlarının iyileştirilmesi için doğrudan gelir desteğine ihtiyaç duyduğu, orta sınıfların ise öncelikli sağlık ve sosyal bakım desteğine ihtiyaç duydukları dikkat çekmektedir. Öte yandan, kültürel, ekonomik ve sosyal sermayesi yüksek yaşlıların ne tür ihtiyaçlarının olduğu sorusu, yukarıdan aşağıya doğru bir yönetim anlayışıyla yanıtlanabilecek bir soru değildir. Bu kesimlerle mutlak suretle görüşülmeli, yönetime dâhil edilerek topluma sunabilecekleri katkıları dikkate alınmalıdır. Günümüzde yerel yönetimlerin, ademi merkezîyetçiliği nasıl uygulayacağı yönündeki endişeler yerinde bir endişedir. Yukarıda zikredilen, yatay ve dikey olarak katmanlaşmış toplumsal sınıfların oluşturacağı bir meclisin yeni yönetim anlayışı çerçevesinde etki alanlarına dâhil edilmesiyle, merkezden yerele devredilen yetki ve sorumluluk, sürdürülebilir biçimde sorunların çözümünde ve güçlü yanların desteklenmesinde etkinleştirilebilir.

Received: May 12, 2016

Revision Received: December 2, 2016

Accepted: December 13, 2016

OnlineFirst: December 28, 2016

Copyright © 2016 • Istanbul University Department of Sociology

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/iusosyoloji.291221 • December 2016 • 36(2) • 367–372

Extended Abstract

Distinction in Old Age: Challenges Awaiting Local Authorities in Contemporary Turkey

Özgür Arun¹
Akdeniz University

Çağrı Elmas²
Akdeniz University

Abstract

The demographic transition in Turkey indicates that the next one-hundred years will be a century of women and older adults. During this process, the quality and accessibility of services provided by local authorities will affect the welfare of all citizens (including women and older adults). A refined analysis of the various populations will provide local authorities with a chance to gain further insight and understanding in order to revamp social policies and services. Under the scope of this study, older adults' demographic characteristics, health status and services accessibility, social relations and support mechanisms, "will to live," participation in cultural activities, and use of the Internet are discussed socially in terms of the intersectionality of income and educational levels. The Antalya Aging Study (AAS), conducted in Antalya in 2013, was a cross-sectional study that consisted of face-to-face interviews with 381 people, 55 years of age and older. Under the AAS, a standard questionnaire consisting of seven modules was implemented over participants selected as representative of Antalya using the random sampling technique. According to findings from the analysis, the majority of the lower classes consist of young seniors (55-69 years). While the percentage of older women from lower classes was found to be 33%, men's percentage from lower classes was 3%. The findings also show that disease, disability, and psychological problems are more common among lower classes. On the other hand, the will to live among upper classes was higher; they also participated in refined cultural activities and used technology more frequently. The intersectionality of factors such as gender, age, and class have a critical effect on the aging process. Therefore, when local authorities plan services for citizens with a lifelong history of limited opportunities, inequalities must be taken into consideration. One noteworthy conclusion of this study is that while lower classes need direct financial support to improve their social status, middle classes require health and social care services.

Keywords

Class • Cultural capital • Bourdieu • Gender • Intersectionality • Baby boomers

1 **Correspondence to:** Özgür Arun (Assoc Prof), Department of Gerontology, Faculty of Arts, Akdeniz University, Merkez, Antalya 07058 Turkey. Email: arun@akdeniz.edu.tr

2 Department of Gerontology, Faculty of Arts, Akdeniz University, Merkez, Antalya 07058 Turkey. Email: elmascagri@yahoo.com

Citation: Arun, Ö., & Elmas, Ç. (2016). Distinction in old age: Challenges awaiting local authorities in contemporary Turkey. *Turkish Journal of Sociology*, 36, 367–372.

Within its history of modernization, inequalities in Turkey have been embedded in its social, economic, and cultural policies (Arun, 2012). However, during the last 50 years, the transformation from a welfare state has led to a decentralization and fragmentation of services. Fragmented services are real serious crises in a welfare state (Arun, 2016). During this process, the quality and accessibility of services provided by local authorities affects the welfare of all citizens. Given this background, local governments in Turkey should consider what level they can meet the needs and demands of disadvantaged groups, including women and older adults.

A refined analysis of various populations will provide local authorities with a chance to gain further insights and understanding in order to revamp social policies and services. Under the scope of this study, older adults' demographic characteristics, health status and services accessibility, social relations, social support mechanisms, "will to live", participation in cultural activities, and Internet usage are discussed in terms of the intersectionality of income and educational levels.

There are common variables in analyzing inequality research, including class, gender, and ethnicity. None of these variables are any more or less important than the other. Effects produced in some isolated variables do not allow for grasping the social realities of the very heterogeneous segments of society. According to Arun (2015a), analyzing the social elements gained from isolated perspectives produce skewed results. Therefore, evaluations based solely on age, gender, or income alone are insufficient at assessing individuals' health and disability status. One should note that the intersectionality of all of these factors during the aging process have a critical impact.

The Antalya Aging Study (AAS), conducted in Antalya in 2013, was a cross-sectional study consisting of face-to-face interviews with 381 people, 55 years of age and older. A standard questionnaire consisting of seven modules was implemented with participants selected using the random sampling technique to produce a representative sample of Antalya.

According to participants' social positions, ten different group typologies were identified. Typologies were obtained based on the intersectionality of education and income levels. Firstly, all participants were positioned on the horizontal axis according to education level. Movement to the right on the horizontal axis indicated an increase in education level, while movement to the left indicated a decrease. The vertical axis separated the participants into income groups. The bottom of the vertical axis indicated no income, while middle-lower, middle, and upper income groups are respectively listed further up the vertical axis. In the chart, individuals who cannot read or write were located on the far left of the horizontal, and individuals with no income, located at the bottom of the vertical axis, come together and are identified as the first of 10 different typologies of social position. The first group, representing the

most fragile, made up 2.4% of participants. The second group (1.8% of participants) consisted of individuals with neither formal education nor income. Elementary school graduates with no income made up the third group (9.2% of respondents).

Age is among the least important factors in Bourdieusian analyses of cultural distinction. Instead of age, Bourdieusian analyses typically address gender in the context of how cultural consumption is performed (i.e., Bihagen & Katz-Gerro, 2000, pp. 327–328; Bryson, 1996; Chan & Goldthorpe, 2005; DiMaggio, 1982; Erickson, 1996; Karademir Hazır, 2014; Katz-Gerro, 1999; Silva, 2006; Skeggs, 2004; van Eijck & van Oosterhout, 2005). Friedman, Savage, Hanquinet, and Miles (2015) discuss the significant role of age and generation in structuring cultural consumption practices. However, studies in Turkey had been carried out previously that posit the centrality of age as a pivotal dimension of social position. Arun (2009) analyzed the distribution of cultural capital for "cultivated citizens" in different age groups and identified distinct forms of cultural consumption practices among a diverse group of both younger and older generations. In this context, individuals obtaining similar amounts of cultural capital among different generations, though representing different age groups, do not simply vary per differential means of acculturation, but through differentiations in consumption practices (e.g., field of health) diversify, and thus share fewer similarities with increases in age. However, Bourdieu differentiated elite- and popular middle-class tastes in the field of education, music, academy art, and other cultural consumption fields. Owners of capital that had similar amounts appreciated relatively homogenous aesthetic dispositions (Bourdieu, 2015).

However, current studies show that age triggers a degree of cultural distinction between individuals with similar amounts of cultural capital (Arun, 2012, 2014). Simply put, cultural capital does not exhibit efficacy in fields of cultural activity. In this context, perceived homogeneity of possessors of voluminous cultural, economic or social capital demonstrated in attitude or behavior is not meaningful in and of itself.

Cultural inequality passed down through the generations (Arun, 2014) is also quite distinctive in organizing everyday life. Cultural inequalities had only been assessed from a vertical perspective previously, but are now being viewed from a horizontal perspective (Friedman, Savage, Hanquinet, & Miles, 2015). By choosing items different than those preferred by older adults, younger generations legitimize new cultural forms (Arun, 2015b). Because of different tendencies or preferences among owners of voluminous cultural capital, distinctions arise between them. Nowadays, the distinction that occurs horizontally is one of the new forms of cultural inequality (Friedman et al., 2015). By developing new forms of cultural capital, younger generations establish (cultural) distance between themselves and their parents. Motion is ever being made away from legitimized traditional products toward more

modern products. Shifts in high culture away from traditional products to new forms can cause structural changes in the form and content of a specific field. Field shifts, including choices in product consumption, give rise to new class positions. Very little is known about new social positions or the resulting cultural consumptions and life arrangements. Comprehensive findings on economic, social, and cultural capital are not available for grasping what is transpiring at the national level. In order to analyze the unexpected horizontal positions and stratify under a shell, a new *modus operandi* is required. This is not simply the combined use of qualitative and quantitative data collection techniques. In addition to methodological pluralism, the perspective of intersectionality can be an analytical tool for determining the power of ageing, cohort, and period effects. As for the various types of social positions, what types of services will be offered and how will they be implemented by local governments in Turkey? In response to this question, methodological pluralism should be regularly used together with intersectionality.

What we are trying to offer here in the new *modus operandi* is that old age and aging cannot simply be described as a problem. Beyond describing older adults as victims, suffering and needy, this new *modus operandi* incorporates a perspective of intersectionality for generating recommendations to develop evidence based on empirical findings. Local governments, when providing compulsory services to these factions, should consider carrying out research from this perspective. Intersectionality of factors such as gender, age, and social class has a critical impact on the aging process. When planning to offer services to citizens with limited resources due to life circumstances, local governments in particular need to evaluate the disparities and advantages of its constituents in a refined manner. In this context, the lower class needs direct financial support, while the middle class primarily needs health and social care support to improve their social conditions. On the other hand, questions regarding the kind of needs older adults with high cultural, economic, and social capital have cannot be answered from top to bottom using a governance approach. Negotiations should absolutely be carried out with members of this group by including the administration and taking their contributions into consideration. Nowadays, instead of being concerned about centralizing affairs, local governments are apprehensive about how to apply decentralization. Given the creation of new social classes from both horizontal and vertical positions, it will be important to secure sustainable services to all social classes in the transition from centralized to decentralized governance, not only those deemed most fragile and weak, but also those perceived as imbued with greater strengths.

Kaynakça/References

- Arun, Ö. (2009). Bireyin Türkiye serüveni: Türkiye’de yaşlı bireyler arasında kültürel sermaye dağılımı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 77–100.
- Arun, Ö. & Arun, B. K. (2011). Türkiye’de yaşlı kadının en büyük sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1515–1527.
- Arun, Ö. (2012). Cultivated citizens? Cultural capital, class, gender and generations in contemporary Turkey. *METU Studies in Development*, 39(3), 283–302.
- Arun, Ö. (2013a). Ageing in Turkey: The Peter Pan Syndrome? In J. Troisi, & H. J. von Kondratowitz (Eds.), *Ageing in the Mediterranean* (pp. 297–324). London, UK: Policy Press.
- Arun, Ö. (2013b). International spotlight: Developing a gerontological social policy agenda for Turkey. *The Gerontologist*, 53(6), 891–897. <http://dx.doi.org/gnt071v1-gnt071>
- Arun, Ö. (2014). İnce zevkler – olağan beğeniler: Çağdaş Türkiye’de kültürel eşitsizliğin yansımaları. *Cogito*, 76, 167–191.
- Arun, Ö. (2015a). Eşitsizliklerin kavşağında: Çağdaş Türkiye’de yaşlılık ve sağlık. D. Alptekin (Ed.), *Hasta toplum kitabı* içinde (s. 125–144). Ankara: Nobel Yayınları.
- Arun, Ö. (2015b). Kültürel hepçiller: Ne seçkin ne sıradan, sadece olağan! Türkiye televizyonunda izleyici beğenilerinin analizi. *Toplum ve Bilim*, 133, 247–280.
- Arun, Ö. (2016). Çağdaş Türkiye’de Yaşlılık ve Eşitsizlik. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 6(2), 29–48.
- Arun, Ö., & Çakıroğlu-Çevik, A. (2013). Quality of life in an ageing society: A comparative analysis of age cohorts in Turkey. *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie*, 46(8), 734–739. <http://dx.doi.org/10.1007/s00391-013-0502-z>
- Arun, Ö., & Holdsworth, J. (2014). Empowering older adults in Turkish society: Innovative social and health care service strategies. In Ö. Arun (Ed.), *6th International Social & Applied Gerontology Symposium: Aging & Caregiving in the 21st Century – Implications for Research, Policy, Education & Programming* (pp. 109–123). Antalya: Kutlu-Avcı Matbaası.
- Arun, Ö., & Holdsworth, J. (in press). *Cultivating integrated social and health care services among societies in transition: Insights from Turkey*.
- Belediye Kanunu (Kanun No. 5393). (2005, 3 Temmuz). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Bihagen, E., & Katz-Gerro, T. (2000). Culture consumption in Sweden: The stability of gender differences. *Poetics*, 27, 327–349.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Bryson, B. (1996). Anything but heavy metal: Symbolic exclusion and musical dislikes. *American Sociological Review*, 61, 884–899.
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (Kanun No. 5216). (2005, 10 Temmuz). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040723.htm> adresinden edinilmiştir.
- Chan, T. W., & Goldthorpe, J. H. (2005). The social stratification of theatre, dance and cinema attendance. *Cultural Trends*, 14(3), 193–212.
- Chappell, J. N. (2014). Intersecting inequalities: Implication for caregivers. In Ö. Arun (Ed.), *6th International Social & Applied Gerontology Symposium: Aging & Caregiving in the 21st Century – Implications for Research, Policy, Education & Programming* (pp. 19–43). Antalya, Turkey: Kutlu-Avcı Matbaası.

- DiMaggio, P. (1982). Cultural capital and school success: The impact of status culture participation on the grades of U.S. High School students. *American Sociological Review*, 47, 189–210.
- Erickson, B. H. (1996). Class, culture, and connections. *American Journal of Sociology*, 102(1), 217–251.
- Friedman, S., Savage, M., Hanquinet, L., & Miles, A. (2015). Cultural sociology and new forms of distinction. *Poetics*, 53, 1–8. <http://dx.doi.org/10.1016/j.poetic.2015.10.002>
- Hankivsky, O., Reid, C., Cormier, R., Varcoe, C., Clark, N., Benoit, C., & Brotman, S. (2010). Exploring the promises of intersectionality for advancing women's health research. *International Journal for Equity in Health*, 9(5), 1–15.
- Karademir-Hazır, I. (2014). Bourdieu sonrası yeni eşitsizlik gündemleri: Kültürel sınıf analizi, beğeni ve kimlik. *Cogito*, 76, 230–264.
- Katz-Gerro, T. (1999). Cultural consumption and social stratification: Leisure activities, musical tastes, and social location. *Sociological Perspectives*, 42(4), 627–646.
- Silva, E. B. (2006). Distinction through visual art. *Cultural Trends*, 15(2/3), 141–158.
- Skeggs, B. (2004). Context and background: Pierre Bourdieu's analysis of class, gender and sexuality. *The Sociological Review*, 52(2), 19–33.
- van Eijck, K., & van Oosterhout, R. (2005). Combining material and cultural consumption: Fading boundaries or increasing antagonism? *Poetics*, 33, 283–298.
- Vincent, G. K., & Velkoff, V. A. (2010). *The next four decades: The older population in the United States: 2010 to 2050* (No. 1138). US Department of Commerce, Economics and Statistics Administration, US Census Bureau. Retrieved from <https://www.census.gov/prod/2010pubs/p25-1138.pdf>
- Werner, C. A. (2011). *The older population: 2010*. US Department of Commerce, Economics and Statistics Administration, US Census Bureau. Retrieved from <https://www.census.gov/prod/cen2010/briefs/c2010br-09.pdf>

Başvuru: 13 Mayıs 2016

Revizyon gönderimi: 20 Kasım 2016

Kabul: 29 Kasım 2016

OnlineFirst: 30 Aralık 2016

Copyright © 2016 • İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

tjs.istanbul.edu.tr

DOI 10.16917/iusosyoloji.284541 • Aralık 2016 • 36(2) • 373–391

Özgün Makale

Çalışma Yaşamında Yaşlı Ayrımcılığı mı Yaş Ayrımcılığı mı?

Seda Topgül¹
Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Öz

İşgücü piyasalarında işsizliğin yapısında meydana gelen değişimler önemli değişimleri de beraberinde getirmektedir. İşgücü piyasalarının yapısında 50 yaş ve üzeri kişilerin sayısının giderek artmaya başlaması ve işgücünün hızla yaşlanmaya başlaması gerçeği bu değişimin gerekliliğini desteklemektedir. Bu çizgide işsizlik sorunu eğer ülkeler tarafından çözümlenemezse küresel bir probleme dönüşebilir. Nitekim işsizlik oranlarının da yıllar itibarıyla genel olarak yükseldiği görülmektedir. Yükselen işsizlik oranları ise bu yaş gurubunda, gençlere oranla daha uzun süreli olmakta ve işsizlik bu yaş gurubu için daha derin olarak yaşanmaktadır. Bu nedenle yaşlı bireylerin çalışma yaşamına katılımının artırılması gerekmekte ayrıca iş arama sürecinde ve çalışma yaşamında ayrımcılığın önlenmesi önem kazanmaktadır. Yaşlı işçilerin işgücü piyasasında yaşadıkları sorunlar nedeni ile çeşitli politikaların uygulanması gerekliliği ortadadır. Bu çalışmada işgücü piyasalarının yaşlanması konusunda ortaya çıkan sorunlar ile çalışma yaşamında yaşlı ayrımcılığının durumları incelenecektir. Çalışmanın amacı doğal bir durum olan yaşlanmanın bir ayrımcılığa dönüştüğünün çalışma yaşamı çerçevesinde gösterilmesi ve sorunun çözümü için gerekli sosyal politikaların önerilmesidir.

Anahtar Kelimeler

Yaşlılık • İşçi • İşgücü • Ayrımcılık • İşgücü piyasası

¹ Seda Topgül (Yrd. Doç. Dr.), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Merkez 60250 Tokat. Eposta: seda.topgul@gop.edu.tr

Yaş ayrımcılığı ve yaşlı ayrımcılığı birbiri yerine kullanılan kavramlar olarak aynı görünmekle birlikte anlam açısından farklılıklar içermektedir. Yaş ayrımcılığı algısına ilişkin yapılan çalışmaların çoğunun elli beş yaş üstü kişileri kapsamı ile görülmektedir ki kavram ile ifade edilen yaşlı ayrımcılığıdır. Yaş ayrımcılığı denildiğinde yirmili yaşlarındaki kişileri de kapsadığı söylenebilir. Nitekim genç yaşlardaki kişilerin deneyim ve tecrübelerinin yetersiz olması gençlere yönelik bakış açısının da olumsuz olması anlamına gelmektedir. Sosyal yaşamda olduğu gibi çalışma yaşamında da bakış açısı ve durum bunu göstermektedir. Olgunluğun ve tecrübelerin yaş ile edinildiği göz önünde bulundurulduğunda, kişilerin otuzlu yaşlarına kadar bir sınıma evresinde olduğu kabul edilir. Bu yaşlarda kişiler güvenli bir mesleki benlik oluşturma çabasıdadırlar. Çalışma yaşamına yeni girme ve işe yerleşmeye başlama dönemidir (Keser, 2015, s. 57). Dolayısı ile yaş ayrımcılığı ile ilgili yapılan tartışmaların içeriğinde gençlere yönelik yaş ayrımcılığı da yer almaktadır.

Yapılan çalışmalara bakıldığında algılanan ayrımcılık içerisinde geniş yer tutan kısmın yaşlı ayrımcılığı olduğunu görebiliriz. Bu anlamda yaş ve yaşlı ayrımcılığı eş anlamlı kullanılırken kastedilenin yaşlı ayrımcılığı olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise ülkelerin nüfusunun hızla yaşlanmasına karşılık geçimini sağlamak zorunda olan bu kesimin aynı hızla çalışma yaşamından dışlanmasıdır. Bu çalışmada da bu kavram kargaşasını gidererek çalışma yaşamında yaşlı nüfusun yaşlı ayrımcılığı anlamında nerede oldukları açıklanmaya çalışılacaktır. Bunun için yaşlılık kavramı ve tarihsel gelişimi ile genel bir çerçeve çizilecek ve yaşlılığın aile ve toplum açısından önemine değinilecektir. Sonrasında ise hızla artan yaşlı nüfusun çalışma yaşamındaki durumu ve maruz kaldığı ayrımcılığın türleri ele alınacaktır.

Yaşlılık Kavramı

Her demografik gösterge kültürel olarak etkileşimsel önemini ortaya koyar. Bir gösterge olarak yaş da sosyolojik anlamı ile baskın bir sosyal sorun olmaktadır (Rosigno, Mong, Byron & Tester, 2007, s. 313). Yaşlılık toplumdan topluma ya da kültürden kültüre değişebileceği gibi kişiden kişiye de değişiklik gösterebilir. Toplumdan topluma ya da kültürden kültüre değişen bu yaşlılık tanımı *sosyal yaşlılık*tır. Bu değişiklik iklim, beslenme, önceden yapılan işler hatta cinsiyet gibi etkenlere bağlı olarak da söz konusu olabilir. Bu yüzden kesin bir yaşlılık tanımı yapılması güçtür (Altan, 2004, s. 272). Yaşlanmanın fizyolojisinde yaşlılık biyolojik olarak tanımlanmaktadır. *Biyolojik yaşlılık* “zamanın geçmişine bağlı olarak hastalıklar söz konusu olmaksızın ortaya çıkan fizyolojik işlev değişiklikleridir.” Yaşlılığın kronolojik, fizyolojik ve fonksiyonel

tanımlamaları da yapılmaktadır. Kişinin bir yıllık birimler esas alınarak geçen zamana göre yaşlılık tanımı, *kronolojik yaşlılık*dir. Kronolojik yaşlılığın toplumdaki karşılığı ise *yaştır*. Yıllar itibarıyla değişikliklere bağlı olarak kişinin, kişisel ve davranışsal özelliklerinin değişmesi ise *fizyolojik yaşlılık* olarak ifade edilmektedir. *Fonksiyonel yaşlılık* ise kişilerin fiziksel görünüş, hareketlilik, dayanıklılık ya da düşünsel kapasite gibi gözlenen özelliklerinin aynı yaştaki kişilerle karşılaştırıldığında belirgin anlamda azalması demektir (Güler, 1998, s. 105).

Bir insanın ne zaman ve neden yaşlı sayılacağı, onun durumlara, olaylara ya da değişikliklere ne derece uyum sağlayabildiği ile ilgilidir. Uyum sağlama yetisi ne kadar yavaşlarsa kişi o kadar yaşlanmış kabul edilmektedir (Büken & Büken, 2003, s. 76). Diğer yandan yaşlılığın sosyolojik anlamda kişisel ve toplumsal olarak da tanımlamak mümkündür. Zaman içerisinde yaşlanma ile birlikte kişinin sahip olduğu kişisel rol ve statülerinde meydana gelen kayıplar, sosyolojik açıdan, mikro düzeyde kişisel yaşlılığın incelenmesine dâhildir. Aynı zamanda yaşlanma toplumun kişiye atfettiği norm ve değerleri de dönüştürmektedir. Bu anlamda toplumun yaşlı kişiye atfettiği değerlerin incelenmesi, yaşlılığın makro düzeyde incelenmesi anlamına gelmektedir (Görgün-Baran, 2004, s. 38–43). Yaşlanmanın hem kişisel olarak hem de toplumsal ilişkiler ile hak ve sorumluluklar anlamında zincirleme bir kavram olduğu söylenebilir (Görgün-Baran, 2007, s. 150). Görgün-Baran'a göre (2011) sosyolojik yaşlanma "*bireyin statü ve rol kayıpları çerçevesinde, içinde bulunduğu toplumun yaşa ilişkin olarak geliştirdiği normlar ve değerler bağlamındaki yargılarıdır; değerlendirmeleridir.*" Kişinin yaşlılığını kendi deneyimleri ile açıklayan mikro ölçekli yaklaşım, kişinin yaşlılığının toplumsal görünüm ve deneyimleri ile değerlendirildiği makro ölçekli yaklaşımın dışında iki yaklaşımın birleştirildiği mezo ölçekli üçüncü bir yaklaşım bulunmaktadır. Mezo ölçekli yaklaşımda toplumdaki yaşlı kişilerin sayılarının artması ile toplumun yaşadığı demografik, kültürel ve ekonomik dönüşümler incelenmektedir (Victor, 2005, s. 4–5).

Çalışma Yaşamında Yaş Ayrımcılığı mı Yaşlı Ayrımcılığı mı?

Ayrımcılık temelde yaş, cinsiyet, ırk ya da diğer karakteristik özellikler dolayısıyla kişilere yönelik adil olmayan davranışlar olarak tanımlanır. Algılanan ayrımcılık ise yaş, cinsiyet, ırk ya da karakteristik başka özellikler dolayısıyla kişilerin sahip olduğu tutumların, adil olmayan başka kişilere yönelik olarak davranışlarına yansımalarıdır. Ayrımcılığın algılanmasını açıklamak için çeşitli durumlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki bu algıların genelde ortak algılar olmasıdır. İkinci olarak bireysel ayrımcılık

algıları, yapısal ayrımcılık düzeyinin sınırları ile bağlantılıdır. Üçüncü olarak ayrımcılık algıları insan hakları için bize bir ölçü sağlamaktadır. Son olarak ise ayrımcılık algısı kişilerin iyi hissetmeleri durumu için önem taşır. Ayrımcılık algısı birçok alanda kendini gösterebileceği gibi yaygın olarak istihdam ile de bağlantılıdır (Gee, Pavalko & Long, 2007, s. 266–267). Ayrımcılık algısı toplumdaki yapısal eşitsizliklerinde temelini oluşturduğu için önemli bir alandır (Marshall, 2007, s. 257).

Yaş ayrımcılığının ayrımcılığın bir türü olup olmaması konusunda da tartışmalar bulunmaktadır (Ayalon & Gum, 2011, s. 587). Yaş ayrımcılığı yaş ile birlikte artış gösterir. İlk olarak önemli olan yaşın ne olduğu ve diğer sosyal durumların yaş ile ilgili olup olmadığıdır. Bu anlamda kişilerin ne tarz ayrımcılık deneyimlerine sahip oldukları önemlidir. Kişiye yaşından dolayı sosyal yaşamda daha mı az saygı duyuluyor, kişi yaş dolayısıyla bir işten mi çıkarılıyor ya da işe mi alınmıyor (Yuan, 2007, s. 291). Yaş ayrımcılığı denildiğinde yaş ilerlemiş kişilere yönelik ayrımcılık kastedilse de yaş ayrımcılığı sadece yaş ilerlemiş kişilere yönelik değildir. Gençler de yaşından dolayı ve yeterince deneyimlerinin olmaması nedeniyle yetersiz sayılarak yaş ayrımcılığına uğrayabilirler (Buz, 2015, s. 269). Gee, Pavalko ve Long (2007) işyerinde yaş ayrımcılığının algılanmasına ilişkin bir çalışmada 20’li yaşlarda yaş ayrımcılığının yüksek olduğunu, 30’lu yaşlarda ayrımcılığın düşüş gösterdiğini ve 50’li yaşlarda en yüksek seviyeye çıktığını ortaya koymuşlardır. Yaş ayrımcılığının 55 yaşında tavan yaptıktan sonra düşüşe geçmeye başladığını da belirtmişlerdir. Bunun nedeni genç ayrımcılığında gençlerin tecrübesizliği olurken, yaşlı ayrımcılığında ise gençlerden daha fazla yaşlı çalışanlar için olumsuz tutuma sahip olma düşüncesidir. Yaşlı ayrımcılığı daha kısıtlı ekonomik fırsatlara sahip olmaya neden olurken, ücret eşitsizlikleri ve iş arama konusundaki kısıtlılıklar ile de kendini göstermektedir. Yaşlı işçiler arasında iş kayıpları artmaktadır. İş kayıplarının yaşlı işçiler arasında artmasının ekonomik etkisi çok daha fazla olmaktadır. Yaşlı işçiler açısından bir işi kaybetmek gelecekteki istihdam ihtimalini de hem genişlik anlamında hem de devamlılık anlamında etkilemektedir. 55 yaşın üzerinde işini kaybedenlerin istihdamlarında dört yıllık bir boşluk olmaktadır. Yani bu kişiler neredeyse dört yıl boyunca yeni bir işte çalışmamaktadırlar. Ayrıca istihdam oranında %20’lik bir düşüş de yaşanmaktadır (Chan & Stevens, 2001, s. 521).

Rippon, Kneale, De Oliveira, Demakakos ve Steptoe (2014) İngiltere’deki yaşlı ayrımcılığını değerlendirdikleri çalışmalarında gelecek için yeni ve etkili politikaların oluşturulamaması durumunda yaş ayrımcılığının çok ciddi bir sorun olacağı sonucunu ortaya koymuşlardır. 7800 kişilik bir örneklem grubunu içeren geniş çaplı araştırmalarında yaş ayrımcılığının %33,3’ünü 52 yaşın üstündekilere yönelik

ayrımcılık olduğunu, bunlardan %36,8'inin ise 65 yaşın üzerindekiilere yönelik ayrımcılık olduğunu belirtmişlerdir. Yaş ayrımcılığına uğrayanların ise %28,2'sinin istihdam edilenlerden oluştuğu görülmüştür.

Rippon, Zaninotto ve Steptoe (2015) ABD ve İngiltere'deki yaş ayrımcılığı algısını karşılaştırmışlar ve İngiltere'deki yaş ayrımcılığı algısının ABD'den çok daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır. İngiltere'de algılanan yaş ayrımcılığı algısı %34,8 iken ABD'de bu oran %29,1'dir. ABD'de algılanan yaş ayrımcılığı oranının daha düşük olmasında, 1968 yılında Yaş Ayrımcılığı İstihdam Sözleşmesi (ADEA) ile yaşlı işçilere yönelik işe alma, işten çıkarma, ücret ve diğer istihdam koşullarında düzenleme yapılmasının (Lahey, 2006, s. 2) etkili olduğu söylenebilir. Kanunlar yaşlı işçilerin istihdamını işe alma, işten çıkarma ve emeklilik noktasında etkilemektedir. Kanunlar en çok bu noktalara bağlı olarak yaşlı işçilerin istihdamını arttırmak ya da azaltmak yönünde etkiye sahiptir. Firmalar yaşlı işçilerin işten çıkarılmaları ya da işe alımlar konusunda kanunlarla kısıtlanmışlardır. Olumlu gibi görünen bu etkiye karşılık firmalar kanuna tabi olmamak için yaşlı işçileri işe almamayı tercih etmektedir. Bu yüzden yaşlı işçiler işsizlik ve emeklilik arasındaki o ince çizgide yer almaktadırlar (Choi, 2002, s. 43). Yaşlı işçilerin sayılarının her geçen gün artmasına karşılık, emeklilik uzun dönem için ekonomik bir seçenek değildir. Yaşlı işçiler ekonomik olarak güvenliği olmayan, düşük ücretli işlerde çalışmaktadırlar. Amerikan Emekliler Derneği'nin 767 yaşlı çalışan ile yaptığı bir araştırmaya göre 45-54 yaş arası cevap verenlerin %22'si, 55-64 yaş arası cevap verenlerin ise %27'si emeklilik planlarını ertelediklerini belirtmişlerdir. Bunun nedenleri olarak ise ekonomik durgunluk, depresyon, kredi kartları, düşük emekli maaşları başta olmak üzere farklı nedenler sıralanmıştır (Rothenberg & Gardner, 2011, s. 10).

Rothenberg ve Gardner (2011) 1967 yılında kabul edilen İstihdamda Yaş Ayrımcılığı Sözleşmesi'ni analiz etmişler ve sözleşmenin yaşlı işçilerin sivil ve ekonomik haklarının korunmasında sınırlı bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. İstihdamda Yaş Ayrımcılığı Kanunu 40 yaşın üzerindeki kişileri korumayı amaçlayan temel bir kanundur. İstihdamda Eşit Fırsatlar Komisyonu yaş ayrımcılığına ilişkin bütün iddiaları ve işe alımlar, terfiler, işten çıkarmalar, eğitim fırsatları ve diğer personel ile ilgili kararlarda çalışanlar hakkında yaşın bir ölçüt olarak kullanıldığı durumları araştırır kurumudur. Komisyonun amacı İstihdamda Yaş Ayrımcılığı Kanunu'nun doğru şekilde uygulanmasını sağlamaktır. İstihdamda Eşit Fırsatlar Komisyonu 2007 yılında 16,134 olayı çözümlenmiştir. Bu olaylardan %62'sinde işten çıkarma için herhangi bir nedenin olmadığı %2'sinin ise gerekçeli bir işten çıkarma olduğu görülmüştür. İstihdamda Yaş

Ayrımcılığı Kanunu özellikle kadınlar, azınlıklar ve işsizlerin yaş temelindeki istihdam ayrımcılığına uğramalarının önüne geçmeye çalışmaktadır. Ancak görülmüştür ki Kanun bir grup olarak yaşlı işçileri korumak için yeterli olmadığı gibi ayrımcılıkları da makul görmektedir. (Rothenberg & Gardner, 2011, s. 19). Minda (1997) Kanun'un en az etkili olduğu dönemlerin ekonominin durağan dönemleri, küçülme dönemleri ve ekonominin yeniden yapılanma dönemleri olduğunu belirtmiştir. Ekonomik durgunluk dönemlerinde yaş ayrımcılığı şikâyetleri konusunda Komisyonun en yoğun olduğu dönem olduğunu belirtmiştir. 2002 yılında şikâyetler %24 oranında artış göstermiştir. Minda'ya (1997) göre Yaş Ayrımcılığı Kanunu günümüzün rekabetçi ekonomileri için zamanını doldurmuş ve yaş ayrımcılığına karşı da bağımsızlık kazanmıştır. Bunun için de günümüze uyumlu olarak etkili değişimlerin yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim ABD'de 55-64 yaş arası işgücüne katılma oranlarına bakıldığında 2000 yılında %59,2 olan bu oran 2014 yılına gelindiğinde %64,1'e yükselmiştir. Aynı dönemler için işsizlik oranlarına bakıldığında ise sırası ile 2,5'ten 4,3'e yükselmiştir. İstihdam oranı ise 2014 yılı için %61,3'tür.

Tablo 1
Bazı Ülkelerde 55-64 Yaş Arası İşgücüne Katılma Oranları

	2000	2007	2013	2014
Avusturya	29.8	37.2	45.5	46.9
Belçika	27.1	35.9	44.1	45.1
Kanada	50.9	60.0	64.4	64.4
Çek Cumhuriyeti	38.2	48.2	54.8	56.8
Danimarka	58.2	61.0	65.0	66.4
Finlandiya	46.6	58.8	62.9	63.9
Fransa	31.7	40.2	49.1	50.8
Almanya	42.9	57.2	67.5	69.1
Yunanistan	40.5	44.2	42.4	41.1
Macaristan	22.6	33.7	41.2	44.6
İspanya	40.9	47.4	54.1	55.4
İsveç	69.3	73.0	77.7	78.4
İsviçre	65.1	69.3	73.9	74.0
İtalya	29.0	34.5	45.3	48.9
Lüksemburg	27.6	32.7	42.5	44.5
Norveç	68.0	69.7	72.0	73.1
Polonya	31.3	31.8	44.0	45.6
Portekiz	52.5	54.6	54.4	55.3
Slovakya	24.3	38.8	49.5	50.1
Slovenya	24.0	34.6	36.0	38.4
Japonya	66.5	68.4	69.4	71.0
İngiltere	52.7	59.2	62.6	63.5
ABD	59.2	63.8	64.4	64.1
Türkiye	37.2	28.3	33.2	33.4

Kaynak: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2015, s. 270.

Tablo 1 incelendiğinde çeşitli ülkelerdeki 55-64 yaş arası işgücüne katılma oranlarının 2000-2014 yıllarını kapsayan 14 yıllık süreçte hızla arttığı görülmüştür. 55-64 yaş arası işgücüne katılma oranındaki en yüksek artış, 26,2 puanlık artışla Almanya’da olmuştur. Sonrasında ise 25,8 puanlık artışla Slovakya ikinci sırada ve 22 puanlık artışla Macaristan üçüncü sırada yer almıştır. 2000 yılında 55-64 yaş arası kesimin işgücüne katılma oranı en fazla sırasıyla İsveç, Norveç, Japonya, İsviçre ve Danimarka’da olmuştur. 2014 yılına gelindiğinde ise İsveç, İsviçre, Norveç, Japonya ve Almanya’da 55-64 yaş arasında işgücünün daha fazla çalışma yaşamına dâhil olduğu görülmektedir. Türkiye’ye bakıldığında seçilen ülkelerin aksi bir yönünde 2000 yılında %37,2 olan 55-64 yaş arası işgücüne katılma oranı 2007 yılında %28,3’e gerilemiştir. 2014 yılı itibarıyla ise bu oran %33,4’tür.

Tablo 2

Bazı Ülkelerde 55-64 Yaş Arası İstihdam Oranları

	2000	2007	2013	2014
Avusturya	28.3	36.0	43.8	45.1
Belçika	26.3	34.4	41.7	42.7
Kanada	48.1	57.0	60.3	60.4
Çek Cumhuriyeti	36.3	46.0	51.6	54.0
Danimarka	55.7	58.9	61.7	63.2
Finlandiya	42.3	55.0	58.7	59.2
Fransa	29.4	38.2	45.6	47.1
Almanya	37.6	51.3	63.6	65.6
Yunanistan	39.0	42.7	35.6	34.0
Macaristan	21.9	32.2	37.9	41.8
İspanya	37.0	44.5	43.2	44.3
İsveç	65.1	70.1	73.7	74.2
İsviçre	63.3	67.2	71.7	71.6
İtalya	27.7	33.7	42.7	46.2
Lüksemburg	27.2	32.0	40.5	42.5
Norveç	67.1	69.0	71.1	72.2
Polonya	28.4	29.7	40.6	42.5
Portekiz	50.8	51.0	46.9	47.8
Slovakya	21.3	35.7	44.0	44.8
Slovenya	22.7	33.5	33.5	35.4
Japonya	62.8	66.1	66.8	68.7
İngiltere	50.4	57.3	59.7	60.8
ABD	57.8	61.8	60.9	61.3
Türkiye	36.4	27.1	31.5	31.4

Kaynak: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2015, s. 270.

55-64 yaş arası işçilerin istihdam oranları incelendiğinde 2000 yılı itibarıyla en yüksek oranların sırası ile %67,1 ile Norveç, %65,1 ile İsveç ve %63,3 ile İsviçre’ye ait olduğu görülmektedir. Onları sırası ile Japonya ve ABD izlemektedir. 2014 yılına gelindiğinde ise İsveç, Norveç ve İsviçre 55-64 yaş aralığında %70’ler civarında bir istihdam oranına sahiptir.

Tablo 3
Bazı Ülkelerde 55-64 Yaş Arası İşsizlik Oranları

	2000	2007	2013	2014
Avusturya	5.2	3.4	3.8	3.8
Belçika	3.0	4.2	5.4	5.4
Kanada	5.5	5.1	6.3	6.2
Çek Cumhuriyeti	5.2	4.6	5.8	4.9
Danimarka	4.4	3.4	5.1	4.8
Finlandiya	9.4	6.5	6.7	7.3
Fransa	7.3	5.1	7.0	7.3
Almanya	12.3	10.3	5.7	5.1
Yunanistan	3.9	3.4	16.2	17.2
Macaristan	3.0	4.4	8.1	6.4
İspanya	9.4	6.0	20.0	20.0
İsveç	6.1	3.9	5.1	5.4
İsviçre	2.7	3.1	3.0	3.3
İtalya	4.5	2.4	5.7	5.5
Lüksemburg	1.4	2.1	4.7	4.3
Norveç	1.3	1.0	1.3	1.3
Polonya	9.4	6.8	7.7	6.8
Portekiz	3.2	6.5	13.7	13.5
Slovakya	12.3	8.1	11.0	10.6
Slovenya	5.3	3.3	7.0	7.8
Japonya	5.6	3.4	3.8	3.3
İngiltere	4.4	3.3	4.7	4.2
ABD	2.5	3.1	5.3	4.3
Türkiye	2.1	4.3	5.3	6.0

Kaynak: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2015, s. 273.

Çeşitli ülkelerdeki işsizlik oranlarına bakıldığında 55-64 yaş arası işsizlik oranlarının birçok ülkede artma eğilimi gösterdiği görülmektedir. 2000 yılından 2014 yılına kadar olan 14 yıllık süreçte en fazla artış yaşanan ülkeler ise Yunanistan, İspanya ve Portekiz olmuştur. İşsizlik oranlarının 2008 yılından sonra artmaya başladığı bu ülkelerde yaşlı işsizlik oranları da büyük bir hızla artmıştır. 13,3 puanlık artışla Yunanistan, 10,6 puanlık artışla İspanya ve 10,3 puanlık artışla Portekiz yaşlı işsizliği oranlarının en yüksek olduğu ülkelerdir. Diğer yandan ABD’de 14 yıllık süreçte sadece 1,8 puanlık bir artış yaşanmıştır. Genel olarak bakıldığında ABD’de yaşlı işsizlik oranları düşük düzeydedir. Türkiye’ye bakıldığında ise, yıllar itibarıyla bir artış söz konusudur. 2000 yılında %2,1 olan yaşlı işsizlik oranı 2014 yılında %6’ya yükselmiştir.

Yaşlı İşçiler İçin İşgücü Politikaları

55-64 yaş arası işgücüne katılma, işsizlik ve istihdam oranlarından görüldüğü gibi yaşlı işçiler işgücü piyasasında daha fazla yer almak istemektedir. Ancak

araştırmalar yaşlı işçilere yönelik ayrımcılığın 40 yaşında başladığını ve 50-60 yaş arasında da en fazla ayrımcılığa uğranılan yaş olduğunu ortaya koymuştur. 40 yaşın üzerindeki işten çıkarılmada öncelikli olurken, işe alımlarda da en son tercih edilen olabilmektedirler (Altan & Şişman, 2003, s. 20; Arıcı, 2005, s. 931; Baybora, 2007, s. 28; Topalhan & Öğütoğulları, 2015, s. 69).

20 yüzyılın başlarında “işini kaybeden veya iş bulamayan işsizlere satın alma gücünü koruyabilmesi için gelir desteği sağlayan ve bu şekilde işsizliğin birey ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmeyi amaçlayan” pasif işgücü piyasası politikaları ortaya çıkmıştır (Biçerli, 2004, s. 455). Bu politikalar işsizlik sigortası, işsizlik yardımları, kıdem tazminatı, erken emeklilik olarak sayılabilir. İşsizlik sigortası için ülkemizde yaşlı işçilere yönelik özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak emeklilik yaşının yükselmesi ile kısa bir süre de olsa bir koruma sağlayabilmektedir. Herkes için 4447 sayılı Kanun’a göre, son üç yıl içerisinde 600 gün (1 yıl 8 ay) prim ödemiş olanlara 180 gün (6 ay), 900 gün (2 yıl 6 ay) prim ödemiş olanlara 240 gün (8 ay) ve 1080 gün (3 yıl) ve daha fazla prim ödemiş olanlara 300 gün (10 ay) süre ile işsizlik ödeneği verilmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde yaşlı işçiler için farklı düzenlemeler yer almaktadır. Örneğin Portekiz’de 40 yaşın üzerindeki işçiler için farklı düzenlemeler yer almaktadır. Örneğin İspanya’da 52 yaşın üzerindeki işsizlere 6 ay süre ile asgari ücretin %75’i ile %125’i arasında yardım sağlanmaktadır (Ekdemir, 2009, s. 712). Kıdem tazminatı da yine yaşlı işçilerin işsiz kalmaları ve iş bulamama nedeni ile uğradıkları gelir kaybına yönelik bir sosyal koruma aracı olarak değerlendirilebilir. Erken emeklilik de yine pasif işgücü politikaları arasında yer alan bir başka sosyal koruma aracıdır. Ancak yaşlanan nüfus ile sosyal güvenlik sistemlerinin mali yapısının bozulması, çalışanların daha geç emekli edilmelerini içeren politikaların ağırlık kazanmasına neden olmuştur. (Topalhan & Öğütoğulları, 2015, s. 70–71).

Yaşlı işçiler için aktif işgücü piyasası politikalarını istihdam teşvikleri, mesleki eğitim, doğrudan kamu istihdam programları ve eşleştirme ve danışmanlık olarak belirtebiliriz. Yapılan istihdam teşvikleri ile bazı gruplar daha cazip hâle getirilirken, teşvik kapsamında olmayan işçiler istihdam edilmek istenmemektedir. Avrupa Birliği ülkelerinin bazılarında yaşlı işçilerin istihdamı teşvik edilmektedir. Örneğin Almanya’da 2003 yılından itibaren 55 yaş üstü istihdam edenler işsizlik sigortası priminden muaf tutulmaktadır. Yeni teknolojilerin kullanıldığı çalışma yaşamında da “yaşam boyu öğrenme” çerçevesinde yaşlı işçilere yeni beceriler kazandırmak adına

mesleki eğitimler verilmelidir (Altan & Şişman, 2003, s. 35). Kamu hizmetlerinde doğrudan istihdam uygulamaları ile istihdam olanaklarının kısıtlı olduğu hâllerde kamu kuruluşlarında ve kar amacı gütmeyen kuruluşlarda geçici olarak istihdam sağlanması anlamına gelmektedir. Bu programlarla sosyal olarak dışlanmanın da önüne geçilmektedir. Ayrıca etkin bir eşleştirme danışmanlık hizmeti ile de iş arayan yaşlı işçilerin işgücü piyasasına girişi kolaylaştırılabilir (Biçerli, 2004, s. 140; Topalhan & Öğütoğulları, 2015, s. 79).

Yaşlı işçilerin hem pasif hem de aktif işgücü politikaları ile işgücü piyasası içinde kalmaları sağlanabilir. İşsiz kalmaları hâlinde tekrar en kısa sürede piyasaya girişlerini sağlayacak eğitimlerle ve işsizlik dönemlerindeki ücret kayıplarını telafi edecek pasif politikalarla da desteklenebilir. Yaşlı işçilerin hem işe alımlarda hem de işten çıkarmalarda ayrımcılığa maruz kaldıkları bilinmektedir. Bu kısımda da işe alımlarda ve işten çıkarmalardaki yaşlı ayrımcılığına değinilecektir.

Çalışma Yaşamında İşe Alımlarda Yaşlı İşçi Ayrımcılığı

Yaşlı işçiler işe alımlarda yaş sınırı getirilmesi, mesleki açıdan uygun bulunmadıkları gerekçesi ile işe alınmamakta ve yeni teknolojilere uyum sağlayamayacakları, eğitilemez oldukları gerekçesi ile mağdur edilmektedirler (Uyanık, 2010, s. 935).

İşyerlerinde yaş ayrımcılığı olduğu bilinen bir gerçekliktir. Toplumlar çoğunlukla gençlerin yaşlılardan daha aktif, daha uyumlu, daha kolay adapte olan ve öğrenen kesim olduğunu kabul ederler. Genel olarak kabul edilen bu düşünce ile işe alımlarda da yaşlı işçiler için bir ayrımcılık yaşandığı bilinmektedir. Roscigno ve arkadaşları (2007) işyerinde yaş ayrımcılığı ile ilişkili varsayımları test etmişlerdir. Roscigno ve arkadaşları (2007) bunu yaparken sosyal kapalılık teorisini (insanların ya da grupların erişim ve ayrıcalıklarını inkâr yoluyla diğerleri üzerinde avantajlara sahip olması) temel almıştır. Yaş, iş yeterlilikleri ile sıklıkla ilişkilendirilir. Yaşlı işçilerin, işi yapabilecek yeteneklerinin yetersiz olduğu vurgulanır. Bu nedenle işgücü piyasasında yaşlı ayrımcılığı sıklıkla yaşanmaktadır. Roscigno ve arkadaşları (2007) 1988'den 2003'e kadar Ohio Sivil Haklar Komisyonu istihdamda yaş ayrımcılığı ile ilgili olan on iki binden fazla olayı değerlendirmiştir. Bu olaylardan seçtikleri yüz yirmi tanesini nitel değerlendirme olarak gerçekleştirmişlerdir. Sonuçlar göstermiştir ki 50 yaş üstü çalışanlar işyerinde yaş ayrımcılığına uğramaktadır. Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde ise yaş ayrımcılığında en fazla yaşanan durum işi sonlandırma durumlarında ortaya çıkmıştır. %66 iş sonlandırmalarında yaşlı işçiler ayrımcılığa uğramaktadır. Bu ayrımcılık %10'lar dolaylarında ise işe alımlarda dışlama şeklinde kendini göstermektedir (Roscigno ve ark., 2007, s. 314; Santora

& Seaton, 2008, s. 104). Bir başka görüşe göre ise yaşlı işçiler işten çıkarılmalarıyla ziyade işe alımlarda ayrımcılık yaşamaktadırlar. İstihdam da yaş sınırlarının özellikle yazılı olmayan kurallar tarafından belirlendiği bir gerçektir. Böylece deneyimli yaşlı işgücü kaynakları harcanmaktadır.

Daniel ve Heywood (2007) yaşlı işçilerin işe alımlarında 50 yaş üstü ve 50 yaş altı olarak, yaşın önemli bir etkisi olduğuna ilişkin kanıtlar bulmuşlardır. Aynı şekilde Riach ve Rich'de (2010) İngiliz işgücü piyasalarında yaş ayrımcılığına ilişkin deneysel bir araştırma yapmışlar ve işe alımlardaki yaş ayrımcılığını test edebilmek için iş başvurularını eşleştirmişlerdir. 21 ve 39 yaş arası iş başvurusu yapan kadınlar ile 27 ve 47 yaş arasındaki erkekleri değerlendirmişlerdir. Perakende satış başvurularında yaşlılar istatistiksel olarak önemli derecede tercih edilmektedir. Heywood, Ho ve Wei (1999) Hong Kong'da işe alımlarda yaşlı işçi ayrımcılığını araştırmışlardır. Araştırmanın sonucunda görülmüştür ki firmaların büyük çoğunluğu yaşlı işçilerin işe alımlarına olumlu bakmamaktadır.

Ücretler açısından bakıldığında ise özellikle yüksek işsizlik dönemlerinde yaşlı işgücü daha fazla etkilenir ve diğer işçilerden daha fazla işsizlik yaşarlar. Yaş ayrımcılığında yaş ve ücret arasındaki ilişki değerlendirildiğinde yaşlı işçiler yeniden iş arama sürecine düşmemek adına zaman zaman verilen ücretlere razı olmaktadır. Ancak Shapiro ve Sandell'in (1985) yaşlı işçiler ve ücret ilişkisine yönelik yaptıkları çalışmada 65 yaşın altındaki işçilerin ücretler konusunda direkt olarak yaş ayrımcılığından etkilenmediklerini ortaya koymuşlardır. Shapiro ve Sandell (1985) çalışmalarında yaptıkları regresyon analizinde 60-64 yaş arası yaşlı işçilerin yaş ile ilişkili kayırmacılığa sahip olduğu görülmüştür. Bu yaş gurubundaki yüksek ücretlere sahip işler bulan yaşlı işçiler, sahip oldukları sosyal güvenliğe ilişkin faydaları ve erken emekliliği kabul etme ihtimali muhtemelen daha azdır. Ancak 65 yaşın altındaki yaşlı işçiler arasında ücretlerde yaş ayrımcılığına ilişkin herhangi bir kanıt bulunamamıştır.

Çalışma Yaşamında İşten Çıkarmalarda Yaşlı İşçi Ayrımcılığı

Yaşlı işçiler işe alımda sıkıntılar yaşadıkları gibi işten çıkarılmalarında da ilk çıkarılan kesimi oluşturmaktadır. Yaşlı işçiler çalışma yaşamında çeşitli sıkıntılarla karşılaşmaktadır. İstihdam edilen yaşlı işçilerin korunmasına yönelik sıkıntılar bulunmaktadır. Morgeson, Reider, Campion ve Bull (2008) yaşlı ayrımcılığı açısından çeşitli çalışmalarını analiz etmişlerdir. Toplamda 21 çalışmanın sadece 5 tanesi istihdamda işe alımlardaki ayrımcılığı göstermektedir. Ayrıca çalışmalar göstermiştir ki yaş ayrımcılığından yönetici pozisyonundakiler çok daha az etkilenmektedir. Yaşlı işçiler yeterince yüksek performans

gösteremedikleri, yeteneklerini kullanamadıkları, teknolojiye uyum sağlayamadıkları gibi çeşitli nedenlerle işten çıkarmalarda öncelikli olmaktadır.

Kurland (2001) ise yaşlı işçi ayrımcılığına cinsiyet temelinde yaklaşmıştır. İşverenlerin yaşlı işçiler için ayrımcı davranışlarda bulunduğu, ancak iş yerlerinde karar verme sürecinde bulunan kadınlar için de aynı ayrımcılığın söz konusu olduğu belirtilmiştir. Hatta yaşlı işçi ayrımcılığı kadınlarda çok daha erken yaşlarda kendini göstermektedir. Örneğin 38 yaşında işgücü piyasasına yeniden girmek isteyen bir kadın işverenler tarafından yaşlı olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzden de işe alımda özellikle yaş çok önemli bir kriter olarak değerlendirilmektedir. Aynı şekilde orta yaşlarına gelmiş kadınlar iyi bir pozisyonda çalışıyor olsa bile işten çıkarmalarda en fazla ayrımcılığa uğrayan kesimlerdir.

Sonuç

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin nüfusu hızla yaşlanmaktadır. Beklenen ortalama yaşam süresi ise artış göstermiştir. İşgücü piyasalarında bulunan yaşlı işçilerde buna orantılı olarak artmaktadır. Yaşlanma doğal bir süreçtir. Yaşlı kişilerin deneyim ve tecrübeleri hem aileler hem de toplum için önemlidir. Ancak yaşlanan kişiler işgücü piyasalarında daha fazla sosyal dışlanma yaşamaya başlamıştır. Sosyal ve ekonomik olarak aktif katılım sağlayabilecek bu kişilerin dışlanarak yoksulluk yaşamalarının önüne geçmek için çeşitli politikaların üretilmesi önem kazanmaktadır.

Son araştırmalar göstermiştir ki 50 yaşın üzerindeki birçok kişi istihdamda sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Kendilerini verimli hissedenden bu kişiler hem ekonomik şartlar hem de daha rahat bir yaşam standardı için çalışmayı seçmektedir. Bu yüzden 50 yaşın üzerinde olan kişiler için de işgücü piyasasında yeni fırsatların oluşturulması önemlidir. Bu kişiler için istihdam oranları ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile de ilişkilidir. Ancak genel olarak görülmektedir ki hem işe alımlarda hem de işten çıkarılmalarda yoğun olarak ayrımcılık yaşamaktadırlar. Bunun için iletişim kanallarının açık olduğu bir model önerisi geliştirilebilir. Yaşlı işçiler ile işlerin daha doğru eşleştirilmesi ve bu kişilerin yeteneklerinin artırılması ile farklı işlere uyum sağlayabilmesi gerçekleştirilebilir. Bunun dışında çeşitli teşviklerle deneyim ve tecrübelerini aktarabilmesi için girişimcilik özendirilebilir. Her iki şekilde de yaşlı işçilerin yoksulluğu önlenerek aktif oldukları dönemlerde işgücü piyasalarında kalmaları sağlanabilir.

Received: May 13, 2016

Revision Received: November 20, 2016

Accepted: November 29, 2016

OnlineFirst: December 30, 2016

Copyright © 2016 • Istanbul University Department of Sociology

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/iusosyoloji.284541 • December 2016 • 36(2) • 385–391

Extended Abstract

Ageism or Discrimination against Older Adults in Work Life

Seda Topgöl¹
Gaziosmanpaşa University

Abstract

The variable structure of unemployment in the labor market also brings critical changes with it. The increasing number of workers over 50 in the labor force and the rapid aging of the labor force support this fact. In this context, unless countries resolve the issue of unemployment, it may become a global concern. An increase in unemployment rates has already generally been observed over the years. Unemployment in the older age group lasts longer and more intensely compared to youths. Thus, increasing the participation rates of older people in the labor market and preventing discrimination against them while searching for work, as well as in business life, is important. Several policies are required to address the problems older workers face in the labor market. This study investigates the issues that the aging face in the labor market and the dimensions of discrimination against older adults discrimination in their work lives. The purpose of the study is to emphasize that aging has become a reason for discrimination in work life and to recommend social policies for resolving this issue.

Keywords

Older adults • Employee • Labor force • Discrimination • Labor market

1 Correspondence to: Seda Topgöl (Asst Prof), Department of Labor Economic and Industrial Relations, Gaziosmanpaşa University, Merkez, Tokat 60250 Turkey. Email: seda.topgul@gop.edu.tr

Citation: Topgöl, S. (2016). Ageism or discrimination against older adults in work life. *Turkish Journal of Sociology*, 36, 385–391.

Ageism and discrimination against older adults are common terms generally used synonymously, but they do have conceptual differences. Most studies that have focused on ageism include people over fifty-five, which clearly signifies that this term is generally used for discrimination towards older adults. On the other hand, ageism also can happen to people in their twenties. As a matter of fact, other individuals can have a negative attitude towards youths because of their inadequate experience and skills. As in one's social life, perspectives and situations at work also underline this matter. Given that maturity and experience are gained with age, people are in a probationary process until their thirties. In most cases it is one's first period of employment. According to Super (Keser, 2015, p. 57), this period of life corresponds to a testing phase that includes establishing one's occupational personality during the work development phase. Hence, discussions on ageism also cover discrimination against younger adults.

When considering studies in this area, one can observe that what is understood from the term is discrimination against older adults for the most part. In this regard, while ageism and discrimination against older adults have been used synonymously, the intent is in fact discrimination against older adults. The reason behind this is the rapid exclusion from work life of older people who have to put bread on the table, in spite of countries' populations getting older day by day. The study will focus on eliminating this contradiction of terms, as well as determining the level of discrimination against older adults in the labor market. In this regard, a general framework will be established for the term "older adults" and its historical perspective with emphasis on its importance in terms of family and society. Following this, the issues of the rapid increase in the population of older adults and the types of discrimination against them at work will be discussed.

Age is an important factor in Turkish society. Each demographic indicator shows its own interactive importance within the culture. Age, as an indicator, is a sociologically dominant issue (Roscigno, Mong, Byron, & Tester, 2007, p. 313). Old age may be understood differently from society to society, culture to culture, and even person to person. The definition of old age that changes from society to society or culture to culture is known as *social old-age*. This change may stem from climate, nutrition, previous work, and even factors like gender. It is therefore hard to make a complete definition of old age (Roscigno et al., 2007, p. 313). Old age is biologically defined in the physiology of aging. Biological old age is "the physiological, functional changes occurring due to the passage of time, regardless of disease" (Güler, 1998, p.

105). Old age is also defined chronologically, physiologically, and functionally. A person's age measured in years is their chronological age. The corresponding term for chronological old age in society is "age." A person's changing personal and behavioral characteristics throughout the years is defined as physiological old age. Functional old age, on the other hand, is the significant degradation of a person's specific characteristics such as physical appearance, mobility, durability, or intellectual capacity compared to other people of the same age (Güler, 1998, p. 105). On the other hand, it is possible to sociologically define old age personally and communally. With aging over time, the loss of one's role and status is a sociological examination of one's micro-environmental aging. At the same time, aging transforms the norms and values that society attributes to an individual (Görgün-Baran, 2004, pp. 38–43). One can say that aging is a bound concept in terms of both personal and social relations, as well as rights and responsibilities (Görgün-Baran, 2007, p.150). According to Görgün-Baran (2011, p.140), sociological aging is the "judgments and evaluations in the context of norms and values developed in relation to age by society within the framework of the individual's status and loss of role." In addition to the sociological examination of aging at the micro and macro levels, both approaches are combined and evaluated from a third perspective. In addition to the micro-scale approach, which explains a person's aging through one's own experience, and the macro scale approach, where aging is assessed through one's social appearance and experience, there is a third mid-scale approach that combines the other two approaches. In the mid-scale approach, society's demographic, cultural, and economic transformations are examined through the increasing number of older adults in society (Victor, 2005, pp. 4–5). In this sense, a mid-scale approach has been adopted in which the attitudes towards older adults are evaluated in the context of this study.

When and why a person is considered old-aged is related to how that person accommodates one's self to circumstances, incidents, or changing times. The more one's ability to adapt deteriorates, the more that person is considered old-aged (Büken & Büken, 2003, p. 76). Discrimination is mainly defined as unfair attitudes towards other people based on age, gender, race, or other characteristics. Perceived discrimination is the reflection of people's attitudes with regard to age, gender, race or other characteristics on their unfair behavior towards the people around them. Perceived discrimination is commonly related to employment (Gee, Pavalko, & Long, 2007, pp. 266–267). Perceived discrimination is an important area because it also forms the basis for structural inequalities within society (Marshall, 2007, p. 257).

There have been debates on whether ageism is a type of discrimination (Ayalon & Gum, 2011, p. 587). Ageism increases with age. The first questions are: What is age, and do social issues relate to age? In this context, the kind of discrimination people experience becomes important. Are they less respected in their social life due to age? Have they been fired or become unemployed because of their age (Yuan, 2007, p. 291)? Gee, Pavalko, and Long (2007, p. 276) revealed in one of their studies on the perception of ageism at the work place that people in their twenties often encounter ageism; it decreases in their thirties but is most often encountered while in one's fifties. They also reported that ageism hits its peak for those who are 55 then starts to decrease. While the reason for youths' encounter with ageism is their lack of experience, it is negative thinking towards older adults that causes discrimination against them. While discrimination towards older adults restricts their economic conditions more, its effects also show up in wage inequalities and restrictions in job availability. Job loss increases among older workers. The economic impact of job loss is felt deeper by older workers. Losing a job for an older employee negatively affects their chances of finding a new job in the future, both in regards to the quantity and continuity of work. Employment for those 55 or older who have lost their job generally shows a 4-year break. Namely, they almost never start a new job for at least four years. Furthermore, there is a 20% decrease in their rate of employment (Chan & Stevens, 2001, p. 521).

Labor-force participation rates for different countries are observed to have increased over the period between 2000 and 2014. The highest increase in participation in the labor force among 55-64 year olds happened in Germany with an increase of 26.2%. Slovakia and Hungary took second and third place with 25.8% and 22% increases, respectively. In 2000, the participation rate of 55-64 year olds was highest in the order of Sweden, Norway, Japan, Switzerland, and Denmark. For 2014, people between 55 and 64 were observed to have higher rates in the labor force in Sweden, Switzerland, Norway, Japan, and Germany. Regarding the situation in Turkey, the participation rate of 55-64 year-old workers in the labor market, which was 37.2% in 2000, declined to 28.3% in 2007. In 2014 this rate was measured as 33.4%. When examining the employment rates of 55-64 year olds, the highest rates belonged to Norway (67.1%), Sweden (65.1%), and Switzerland (63.3%) in 2000. Japan and USA came after them, respectively. Sweden, Norway, and Switzerland had an employment rate of around 70% for 55-64 year olds in 2014. Considering unemployment rates in different countries, the unemployment rate of 55-64 year olds has had a tendency to increase.

The countries with the highest increases in unemployment rates from 2000-2014 are Greece, Spain, and Portugal. In these countries, where the rates of unemployment began to climb up after 2008, older workers' unemployment rates also increased rapidly. Greece with an increase of 13.3%, Spain with a 10.6% increase, and Portugal with an increase of 10.3% became the countries with the highest rates of older worker unemployment. On the other hand, only a 1.8% increase was experienced in the US throughout these 14 years. Generally, the unemployment rates of older workers in the US are low. Turkey's tendencies toward older worker unemployment have increased over the years. The unemployment rate of older workers, which had been 2.1% percent in 2000, climbed up to 6% in 2014.

Ageism is an apparent fact in the work place. Societies usually consider young workers to be more active, adaptable, and easily-taught compared to older people. This commonly assumed opinion shows that discrimination is apparent during the employment process. Roscigno et al. (2007) tested anticipations to ageism in the work place. They reviewed more than 12,000 incidents related to ageism in the employment phase in the Ohio Civil Rights Commission from 1988 until 2003. Of the incidents they selected, 112 underwent detailed qualitative evaluations. The results showed that those over 50 faced discrimination in the workplace. In the semi-structured in-depth interviews, the most common case was revealed to be related to getting dismissed from work. Older workers had experienced discrimination in 66% of dismissal cases. This discrimination occurs as exclusion in around 10% of employment incidents (Roscigno et al., 2007, p. 314; Santora & Seaton, 2008, p. 104). Another idea reports that older workers experience discrimination not in being dismissed but throughout the actual employment process. Age limits are in fact limited by unwritten rules during employment. Thus it would not be wrong to say that the resources of the experienced older labor force are being wasted.

Kaynakça/References

- Altan,  . Z. & Şişman, Y. (2003). Yaşlılara yönelik sosyal politikalar. *Kamu-İŐ Dergisi*, 7(2), 1-36.
- Altan,  . Z. (2004). *Sosyal politika dersleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Arıcı, K. (2005). *Türk iŐ ve sosyal güvenlik hukuku bakımından yeni bir sorun: Yaşlı iŐiler*. Ankara: Legal Yayıncılık Hukuk Kitapları Serisi.
- Ayalon, L., & Gum, A. M. (2011). The relationships between major lifetime discrimination, everyday discrimination, and mental health in three racial and ethnic groups of older adults. *Aging & Mental Health*, 15, 587-594.

- Baybora, D. (2007). *Çalışma yaşamında yaş ayrımcılığı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Biçerli, M. K. (2004). *İşsizlikle mücadelede aktif istihdam politikaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Buz, S. (2015). Yaşı bireylere yönelik yaş ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 268–278.
- Büken, N. & Büken, E. (2003). Yaşlanma olgusu ve tıp etiği. *Türk Geriatri Dergisi*, 6(2), 75–79.
- Chan, S., & Stevens, A. H. (2001). Job loss and employment patterns of older workers. *Journal of Labor Economics*, 19(2), 484–521.
- Choi, N. G. (2002). Self-defined retirement status and engagement in paid work among older working-age women: Comparison between childless women and mothers. *Sociological Inquiry*, 72(1), 43–71.
- Daniel, K., & Heywood, J. S. (2007). The determinants of hiring older workers: UK evidence. *Labour Economics*, 14(1), 35–51.
- Ekdemir, H. Ş. (2005). *AB-Türkiye sosyal güvenlik normları*. Ankara: TİSK Yayını.
- Ekdemir, H. Ş. (2009). *Avrupa Birliği-Türkiye uluslararası sosyal güvenlik uyum ve eşgüdüm normları*. Ankara: Hak-İş Yayını.
- Gee, G. C., Pavalko, E. K., & Long, J. S. (2007). Age, cohort and perceived age discrimination: Using the life course to assess self-reported age discrimination. *Social Forces*, 86(1), 265–290.
- Görgün-Baran, A. (2004). Yaşlılık sosyolojisi. V. Kalınkara (Ed.), *Yaşlılık: Disiplinler Arası Yaklaşım: Sorunlar, Çözümler* içinde (s. 35–57). Ankara: Odak Yayınevi.
- Görgün-Baran, A. (2007). Sosyolojik açıdan yaşlanma. *GEBAM ve Türk Eczacılar Birliği Semineri, Geriatri ve Gerontoloji* içinde (s. 147–153). Ankara: TEB Eczacılık Akademisi Yayını.
- Görgün-Baran, A. (2011). Aile ve yaşlanma. A. Kasapoğlu ve N. Karkıner (Ed.), *Aile sosyolojisi* içinde (s. 134–167). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güler, Ç. (1998). Yaşlılıkta tanımlar ve yaşlılık üzerine söylenenler. *Türk Geriatri Dergisi*, 1(2), 105.
- Heywood, J. S., Ho, L. S., & Wei, X. (1999). The determinants of hiring older workers: Evidence from Hong Kong. *Industrial and Labor Relations Review*, 52(3), 444–459.
- Keser, A. (2015). *Çalışma psikolojisi* (5. basım). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Kurland, N. B. (2001). The impact of legal age discrimination on women in professional occupations. *Business Ethics Quarterly*, 11(2), 331–348.
- Lahey, J. N. (2006). How Do age discrimination laws affect older workers? *An Issue in Brief Center for Retirement Research at Boston College Series*, 5, 1–8.
- Marshall, V. W. (2007). Advancing the sociology of ageism. *Social Forces*, 86(1), 257–264.
- Minda, G. (1997). Opportunistic downsizing of aging workers: The 1990s version of age and pension discrimination in employment. *Hasting Law Journal*, 48, 511–576.
- Morgeson, F. P., Reider, M. H., Champion, M. A., & Bull, R. A. (2008). Review of research on age discrimination in the employment interview. *Journal of Business and Psychology*, 22(3), 223–232.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2015). *OECD Employment Outlook 2015*. Retrieved from http://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2015_empl_outlook-2015-en

- Riach, P. A., & Rich, J. (2010). An experimental investigation of age discrimination in the English labor. *Annals of Economics and Statistics*, 99(100), 169–185.
- Rippon, I., Kneale, D., De Oliveira, C., Demakakos, P., & Steptoe, A. (2014). Perceived age discrimination in older adults. *Age and Ageing*, 43(39), 379–386.
- Rippon, I., Zaninotto, P., & Steptoe, A. (2015). Greater perceived age discrimination in England than the United States: Results from HRS and ELSA. *The Journals of Gerontology: Psychological Sciences*, 70(6), 925–933.
- Roscigno, V. J., Mong, S., Byron, R., & Tester, G. (2007). Age discrimination, social closure and employment. *Social Forces*, 86(1), 313–334.
- Rothenberg, J. Z., & Gardner, D. S. (2011). Protecting older workers: The failure of the age discrimination in employment act of 1967. *Journal of Sociology & Social Welfare*, XXXVIII(1), 9–30.
- Santora, J. C., & Seaton, W. J. (2008). Age discrimination: Alive and well in the workplace? *Academy of Management Perspectives*, 22(2), 103–104.
- Shapiro, D., & Sandell, S. H. (1985). Age discrimination in wages and displaced older men. *Southern Economic Journal*, 52(1), 90–102.
- Topalhan, T. & Ögütoğulları, E. (2015). İleri yaştaki işsizler için işgücü politikaları uygulamaları. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 2, 65–83.
- Uyanık, Y. (2010). Demografik dönüşüm sürecinde yaşlanan nüfus ve sosyoekonomik etkileri çerçevesinde değişen sosyal politika anlayışı. T. Topalhan (Ed.), *Çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri seçme yazılar* içinde (s. 97–158). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Victor, R. C. (2005). *The social context of ageing*. London, UK: Routledge Taylor & Francis Group.
- Yuan, A. S. V. (2007). Perceived age discrimination and mental health. *Social Forces*, 86(1), 291–311.

Başvuru: 14 Mayıs 2016

Revizyon gönderimi: 13 Aralık 2016

Kabul: 20 Aralık 2016

OnlineFirst: 30 Aralık 2016

Copyright © 2016 • İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

tjs.istanbul.edu.tr

DOI 10.16917/iusosyoloji.284532 • Aralık 2016 • 36(2) • 393–410

Araştırma Makalesi

Yaşlanmadan Yaşamak: Farklı Gelir Düzeyindeki Kadınların Anti-Aging Davranışları Üzerine Bir Araştırma*

Nilüfer Korkmaz Yaylagül¹
Akdeniz Üniversitesi

Gülgün Gündüz³
Akdeniz Üniversitesi

Suzan Yazıcı²
Akdeniz Üniversitesi

Cem Oktay Güzeller⁴
Akdeniz Üniversitesi

Öz

Anti-aging ya da “yaşlanma karşıtı”, yaşlanmayı önleme, geciktirme anlamına gelmektedir ve sağlığı koruyan ve yaşlanmayı önleyen aktivitelerden, kozmetik ürünlere, cerrahi ve tıbbi müdahalelere kadar pek çok konuyu içermektedir. Türkiye’de hem yaşlanma karşıtı uygulamalara hem de bu konunun toplumsal boyutuna yönelik bilimsel araştırmaların azlığı bu konuda yeni araştırmaların yapılması ihtiyacını doğurmaktadır. Anti-aging uygulamalarının çoğunlukla ekonomik bir boyutunun olması ise ele alınması gereken önemli bir sorunu teşkil etmektedir. Bu araştırmada farklı sosyoekonomik statüdeki kadınların bu uygulamalarla ilgili eğilimlerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Antalya’da yaşayan 605 katılımcıyla yapılan kesitsel araştırmada anti-aging uygulamalarına ilişkin görüşler ve uygulamalar katılımcıların gelir düzeylerine göre karşılaştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda katılımcıların yaşlanma karşıtı uygulamaları çoğunlukla gençlik ve güzelliğe yönelik uygulamalar olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır. Katılımcıların harcadıkları para ve uygulama sıklığının gelir düzeyleri ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun yanında katılımcıların anti-aging uygulamalarının ve kapsamının kadınlar arasında tam olarak bilinmemekte olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmanın sonuçları anti-aging kavramının toplumda algılanışına yönelik yeni araştırmaların yapılması gerektiğini göstermiştir.

Anahtar kelimeler

Anti-Aging • Yaşlanma karşıtı • Gençlik • Güzellik • Kadın

* Bu araştırma Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından desteklenmiştir.

1 **Yetkilendirilmiş yazar:** Nilüfer Korkmaz Yaylagül (Yrd. Doç. Dr.), Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, 07058 Antalya. Eposta: niluferyaylagul@akdeniz.edu.tr

2 Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, 07058 Antalya. Eposta: dottorsuzan@gmail.com

3 Akdeniz Üniversitesi, Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, 07058 Antalya. Eposta: gulgungunduz@akdeniz.edu.tr

4 Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, 07058 Antalya. Eposta: cemguzeller@akdeniz.edu.tr

Atıf: Korkmaz Yaylagül, N., Yazıcı, S., Gündüz, G. & Güzeller, C. O. (2016). Yaşlanmadan yaşamak: Farklı gelir düzeyindeki kadınların anti-aging davranışları üzerine bir araştırma. *Sosyoloji Dergisi*, 36, 393–410.

“Herkes uzun yaşamak ister ama kimse yaşlanmak istemez”

Jonathan Swift

Yaşlanma insanların görüntüsünde ve vücut fonksiyonlarında çeşitli değişiklikler oluşturan ve en son olarak ölüme götüren doğal bir süreçtir. Hijyen ve yaşam koşullarının gelişmesi ve tıpta koruyucu hekimlik ve tedavi alanındaki gelişmeler, insan ömrünün uzamasını sağlamıştır (Büken & Büken, 2003). Uzayan ömürle yaşlılık dönemi de uzamakta, uzun ömürlü kişiler yaşlılığın birlikte getirdiği birçok sorunu da yaşamak durumunda kalmaktadırlar.

İnsanlar doğal olarak yaşlanma sonucu oluşan hastalıkları önlemek, güç kaybını engellemek ve daha uzun süre genç ve sağlıklı kalmak isterler. İşte bu amaçla geliştirilen anti-aging/yaşlanma-karşıtı uygulamalar, yaşlanmayı engelleme/geciktirme yaklaşımlarının tümü olarak tanımlanmıştır (Cankurtaran, 2006). Yaşlanma karşıtı uygulamalar beslenmenin ayarlanması, kilo kontrolü, temiz çevrede yaşam, egzersiz yapma ve aktif yaşam, kozmetiklerden yararlanma, hormonal düzensizlikleri kontrol altında tutma, hayata pozitif bakma, stres yönetimi ve en önemlisi genetik açıdan risk tanıları ve danışmanlığı gibi birçok konu ve uygulamaları içermektedir (Cankurtaran, 2008).

İnsanın doğa karşısındaki çaresizliği, yeryüzünde var olduğundan beri onu ölümsüzlüğe ilgi duymaya ve ölümden ve yok olmaktan korkmaya itmiştir. İnsanlık tarihinde ve mitolojide bunun pek çok örneğini görmek mümkündür. İnsanın ölümlülüğe karşı en önemli mücadelesi “Gılgamış Efsanesi”nde cisimleşmiştir. Modernleşme sürecinde ise bilimsel çabalar, bu arayışa dâhil olmuştur. Biyomedikal alandaki araştırmaların sayısının artması modern dönemde yaşlanma karşıtı araştırmaları hızlandırmıştır (Cicirelli, 2011; Holliday, 2009; Keleştimur, 2002). Avrupa’da anti-aging araştırmaları 1960-70’lerde gençleştirme tedavileri ve iksirleri üreten Gerovital adlı enstitülerin kurulması ile başlamıştır. Ardından Sovyetlerde, daha sonra ise Japonya’da benzer enstitüler açılmıştır. Bu enstitülerin açılması, genç kalmaya yönelik bir pazar yaratmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde ise gençleşme ürünleri öncelikle ilaçlarla ve besin destekleriyle pazarını genişletmiştir. Bu dönemde eş zamanlı olarak bu alana yönelik kitaplar hızla yayınlanmaya ve üretilmeye başlamıştır. İletişim teknolojileri alanındaki gelişmeler de internet aracılığıyla bu tür ürünlerin tanınmasında ve pazarlanmasında büyük bir kolaylık sağlamıştır. 1993 yılında ABD’de kurulan Amerikan Anti-aging Akademisi (American Academy of Anti-aging Medicine) anti-aging araştırma projelerinin büyümesine ve yaygınlaşmasına neden olmuştur. Akademi yayın organlarıyla yayınların artmasını desteklemekte, ayrıca tüm dünyadan hemşireler, doktorlar, biyologlar, dişçiler, beslenme uzmanları, diyet uzmanları, spor eğitmenleri, masörler, eczacılar ve doğal tedavi uzmanları gibi bu alanda çalışma yapanları bir araya getiren kongreler, toplantılar düzenlemekte, bu alanda sertifikalar vermektedir (Binstock & Fishman, 2010; Clark, 2008).

Anti-aging'in gelişimini tarihsel süreçte üç döneme ayırmak mümkündür. Birincisi anti-aging'in hastalıkların azaltılması olarak anlaşıldığı 1980'lerdir. Bu dönemde anti-aging çalışmaları uzayan ömürde hastalıklarla geçen dönemin kısaltılmasını ve yaşlılık döneminde hastalıkların azaltılmasını hedeflemiştir. 1990'lardaki ikinci dönemde ise genetik alandaki gelişmelerin de etkisiyle yaşlanmanın yavaşlatılması amaçlanmıştır. Bu dönemdeki eğilim yaşlanma sürecinin maksimum oranda yavaşlatılması ve yaşamı uzatmanın hedeflenmesini içermektedir. Son dönemde ise yaşlanmayı durdurma hedeflenmektedir. Bu dönemde sıklıkla karşımıza çıkan yetişkinlerde yaşlanmanın tersine çevrilmesi, diriliğin sürdürülmesi, rejuvanasyon/gençleştirme çalışmaları bu alandaki eğilimleri göstermektedir (Bains, 2008; Binstock & Fishman, 2010; Fishman, Binstock & Lambrix, 2008).

Anti-aging çalışmalarının ve pazarının yaygınlaşmasının yaşlanma ve yaşlılıkla ilgili nedenleri arasında doğal bir süreç olan yaşlılığın tedavi edilecek bir hastalık gibi algılanmasının önemli bir yeri vardır. Yaşlılık hastalık olarak görüldüğünde ise tıbbi çözümler üretmek tıp biliminin bir görevi hâline gelmektedir (Neilson, 2012). Bunun toplumsal bir algı hâline gelmesi kitle iletişim araçları yardımıyla kolaylaşmıştır. Diğer önemli sebep küresel olarak nüfusun yaşlanması olgusu ve uygulanan ekonomi politikalarıyla birlikte nüfusun yaşlanmasının ekonomik bir yük olarak kabul edilmesidir. Kişinin yaşlılık döneminde sağlıklı ve bağımsız bir yaşam sürdürebilmesi devletler üzerindeki sağlık ve bakım yükünü azaltması bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Yaşlanma bir yük olarak görüldüğünde yaşlanmanın önlenmesi, hem toplumsal açıdan hem bireysel açıdan önem kazanmaktadır (Belek, 2001; Cardona, 2008; Fishman, Settersen & Flatt, 2010).

Bu gelişmeler ışığında yaşlanma karşıtı uygulamalar, özellikle son 20-30 yılda gelişmiş ülkelerde oldukça yaygınlaşmış ve muhtemelen bugün dünyada en hızlı gelişme gösteren uzmanlık alanı olmuştur (Franco ve ark., 2009; Mykytyn, 2008). Günümüzde sıkça kozmetik ve güzellik sektöründe kullanılmakta olan popüler bir kavram hâline gelmiştir. Bu nedenle anti-aging ifadesi kullanıldığında doğrudan bedene ve hazza yönelik kozmetik ve güzellik uygulamaları anlaşılmaktadır (Haber, 2001).

Hem popüler hem biyogerontolojik yaşlılık söyleminde beden önemli bir yer tutar. Temel söylem "bedenin bir makine olduğu ve yaşlılıkla, hastalıklarla mücadele ettiği" (Vincent, 2007). Yaşlanma ya da yaşlanmayı önleme bireyin sahip olduğu biyolojik varlığıyla ilgili olduğundan anti-aging'in nesnesi *bedendir*. Modernizmle birlikte önemli olan, bedenin kendisinden beklenilene yerine getirmesi, üretimi gerçekleştirme potansiyeline sahip olması, yani sağlıklı olmasıdır. Dolayısıyla bireye modernizmle birlikte bedenine iyi bakma sorumluluğu yüklenmektedir. Bu anlamda tıbbın gelişmesi ve bedenin bireyselleşmesi kapitalizmle ve modernizmle birlikte hız kazanmıştır (Nazlı, 2006).

Beden ön plana çıktığı anda ise toplumsal cinsiyet önemli hâle gelmektedir. Haz, tüketim ve beden üçlüsü kapitalist ekonomik sistemde erkekleri de kapsamakta, ancak kadınlara özellikle önem vermektedir. Çünkü kadınlar açısından beden günümüz toplumlarında bir sosyal sermaye aracı olmaktadır. Bedene yapılan her türlü yatırım bedeni medya, reklamlar, moda, spor, egzersiz, diyet vb. unsurlarla kalıplaştırılan dolayısıyla alınıp satılması kolaylaşan bir metaya dönüştürmekte, aynı zamanda toplumda genç-yaşlı, genç-başarılı, kilolu-başarısız, genç-verimli, yaşlı-verimsiz, bakımlı-geç ve bakımsız-yaşlı gibi kategorik algılara neden olmaktadır (Köse, 2011). Beden tüketilen bir nesne gibi metalaşmakta, üstelik bedenle kazanılan sosyal sermaye kadın için bu değer yargılarından beslenerek yaşamda önemli bir yere oturmaktadır.

Türkiye’de yaşlanma karşıtı araştırmalara bakıldığında bunların çoğunlukla, hemşirelik ve geriatri gibi tıbbi alanlarda gerçekleştirildiği ve ayrıca kozmetik, işletme gibi alanlarda pazarlama araştırmalarının sıklıkla yapıldığı görülmektedir. Sosyal bilimlerde ise anti-aging ile ilgili araştırmalar daha çok tüketim, beden, medya ve kadın temalarıyla ilgilidir (Atik & Örtün, 2008; Doğan, 2010; Eren, 2007; Ersöz, 2010; Mortaş, 2008; Odabaş, 2008; Oğuz, 2005).

Sağlıklı yaşlanmak ve genç kalmak, yapılan aktivitelerden beslenmeye, sosyal ilişkilere kadar bütün bir yaşam çevresinin ve koşullarının ürünüdür. Sağlıklı yaşam davranışlarında bireysel yaşam biçiminin ötesinde sosyoekonomik çevrenin önemine vurgu yapılmakta, sınıfsal eşitsizliklerin sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını etkilediği belirtilmektedir (Koçoğlu & Akın, 2009). Bireyin sahip olduğu koşullar, sadece bireylerin kendi iradelerine bağlı olmayıp toplumsal olduğuna göre bu koşullar farklılaştığı ölçüde yaşlanma karşıtı uygulamalar ve bunun algılanması da farklılaşacaktır. Böylece yaşlanmanın önlenmesi konusu ile bireyin sosyoekonomik koşulları arasındaki ilişki ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada temelde farklı sosyoekonomik konumdaki kadınların yaşlanma karşıtı uygulamaları yapma pratikleri ve bunun gelir durumları ile ilişkisinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Günümüz toplumlarında gençlik ve güzellik, başarı, cinsellik, arzu edirlilik gibi anlamlar taşımaktadır. İnsanların yaşlanmaya karşı durma çabaları genellikle gençlik ve güzele erişme çabalarıyla olmaktadır ki bu çabaların en önemli göstergesi deride gerçekleşmektedir. Cildin görünümü toplumda yaş, statü, refah gibi konularda önemli bir göstergedir. Dolayısıyla görünüm toplumda sosyal anlamlar içermektedir (Gupta & Gilchrest, 2005; Kligman & Koblenzer, 1997; Kumbasar & Gündoğar, 2009). Bu nedenle bu yazıda anti-aging uygulamalarından görünümün yaşlanmasına karşı yapılan uygulamalar ele alınmış ve yaygın olarak gerçekleştirilen, güneşten korunma, yüz kremi ve saç boyama uygulamaları analiz edilmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Tipi ve Yeri

Bu çalışma ile farklı gelir düzeyinde olan kadınların fiziksel görünümüne yönelik anti-aging uygulamaları ile ilgili algıları ve uygulama sıklıklarını değerlendirmek amaçlanmıştır. Yapılan çalışmada örneklem bilgilerinden bir evrene genelleme yapma amacı güdülmendiğinden bu araştırma temel bir araştırma niteliğindedir. Araştırma kesitsel ve karşılaştırmalı bir araştırmadır. Araştırma Antalya merkez ilçelerinden Konyaaltı, Muratpaşa ve Kepez ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Temel olarak farklı gelir gruplarına ve farklı eğitim seviyelerine mensup kadınların anti-aging eğilimlerinin saptanması ve karşılaştırılması hedeflendiğinden araştırma evreninin tespitinde Antalya'daki bu bölgelerin özelliklerinden yararlanılmıştır. Söz konusu bölgelerin sosyoekonomik konumları bu gruplar için kesin olarak belirleyici olmasa da bölgelerin genel özelliği araştırmaya kolaylık sağlamıştır. Ancak bu bölgeler doğrudan görüşülecek grupları sınırlandırmak ve tespit etmek için kullanılmamıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmada amaçlı örneklem seçilmiş, Antalya Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde kalan Kepez, Konyaaltı ve Muratpaşa bölgelerinde farklı gelir gruplarından (alt, orta ve orta-üst gelir grubu) kişileri kapsayacak biçimde örneklem yapılmıştır. Antalya Kepez, Muratpaşa ve Konyaaltı ilçelerinin toplam nüfusu Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 1.082.334'tür. Kadın nüfusu ise 542.199'dur (Türkiye İstatistik Kurumu, 2014). Bu nüfus büyüklüğü için %95 güven aralığında örneklem büyüklüğü en az 384 kişi olmalıdır (Çıngı, 1994). Bu araştırmada örneklem 605 kişiden oluşmaktadır.

Görüşülen kadınları 18 yaş ve üzerinde olan kadınlar oluşturmaktadır. Yetişkinliğe geçiş ve sonrası dönemi kapsayan bu grubun seçilmesinin amacı, yaşlanma karşıtı uygulamalar konusunun bütün yetişkin kadınları ilgilendiriyor olmasıdır.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Araştırma iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada literatür araştırması sonucunda soru formu geliştirilmiş, pilot görüşmeler ve uzman görüşü sonrasında anket formuna son hâli verilmiştir. Anket formu, demografik bilgiler ve anti-aging uygulamaları ve gençlik güzellikle ilgili görüşleri içeren üç bölüm olmak üzere tasarlanmıştır.

Kepez, Konyaaltı ve Muratpaşa bölgelerinde 01 Mart 2013-01 Temmuz 2013 tarihleri arasında belirlenen Aile Sağlığı merkezleri aracılığıyla katılımcılara ulaşılmıştır. Aile sağlığı merkezlerinin dışlayıcı/kısıtlayıcı bir özelliği olmadığından

toplumun her kesimi bu merkezlere başvurabilmektedir. Bu nedenle aile sağlığı merkezleri anketörlerin görüşme yapılacak kişilere ulaşmasını kolaylaştıracak mekânlar olarak düşünülmüştür.

Araştırma için Akdeniz Üniversitesi Etik Kurulu onayı (04.12.2012/282) ve Antalya Valiliğinden Aile Sağlığı Merkezleri için araştırma onayı alınmıştır. Görüşmeler sırasında katılımcılar bilgilendirilerek onamları alınmıştır.

Çalışmada katılımcıların sosyoekonomik durumlarını tespit etmek hedeflenmiş, ancak hane geliri, kira, mal varlığı gibi sorularda katılımcıların yanıt vermede gönülsüz olmaları ve doğru yanıt alma olasılığının az olması sebebi ile katılımcılara sadece kendi gelir durumları sorulmuştur. Bu soru sosyoekonomik durumu belirlemede yetersizdir ve ancak temel bir veri oluşturabilir. Buna bağlı olarak gelir durumuna göre katılımcılar gruplandırılmıştır. Araştırmada en fazla geliri olan grup, geliri 3000 TL ve üzeri olan gruptur. Bu grupta da üst gelir grubuna sahip kişilere ulaşılamamıştır. Bu nedenle her gelir grubunun araştırmada temsil edildiği söylenemez. Ancak gelir farklılıkları bir ölçüt olarak alınabilir. Diğer bir konu örneklem seçimidir. Örneklem seçilirken katılımcıların gelir grupları temel alınmıştır, bundan dolayı katılımcıların eğitim düzeyi değerlendirmesinde katılımcıların normal dağılımı söz konusu değildir. Benzer şekilde katılımcıların eşit bir yaş dağılımı söz konusu olamamıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistik ve non-parametrik analizlerden χ^2 istatistik analizleri kullanılmıştır. İstatistik analizler için Windows için SPSS 10.0 paket programı kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak $p < .05$ kabul edilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırma örneklemini 18 yaş ve üzeri 605 kadından oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 35 olup, yaşları 18 ile 83 arasında değişmektedir (sd 12.4). Araştırma grubu oldukça genç bir gruptan oluşmaktadır. Bu durumun kadınların anti-aging pratiklerini ileri yaş gruplarına göre daha sık uygulaması sonucu doğurmuş olması muhtemeldir.

Katılımcıların eğitim düzeyleri sorgulanmış, yarısından fazlasının %52,1 ile (n = 315) lisans ve üstü eğitim düzeyinde olduğu görülmüştür. Bunu sırayla lise eğitimi alanlar %32,1 (n = 194) ile ilköğretim düzeyinde eğitim alanlar %15,9 (n = 96) izlemektedir. Katılımcıların eğitim düzeyi Türkiye ortalamasına göre oldukça yüksek bulunmuştur. TÜİK verilerine göre ülkemiz kadın nüfusunun % 51'i ilköğretim mezunu, %15,6'sı lise mezunu, %14,5'i ise lisans ve üstü eğitim

düzeyindedir (TÜİK, 2015). Bu durumda daha önce de belirtildiği gibi eğitim düzeyi açısından araştırmanın bulgularını genellemek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte kadınların eğitim düzeyi anti-aging pratiklerinin uygulama şekil ve sıklığını etkilemektedir. Özellikle güneşten korunma gibi sadece gençlik ve güzelliğe yönelik olmayan, sağlık ile ilişkili, bir duyarlılık gerektiren uygulamalarda bu fark görülmüştür, ancak makalenin hedefinin kadınların gelir düzeyine göre uygulama farklılıklarının karşılaştırılması olması sebebi ile eğitim düzeyine yönelik karşılaştırmalar yapılmamıştır.

Katılımcılar gelir düzeylerine göre 0-1000TL, 1001-2000TL, 2001-3000TL ve 3001TL ve üzeri aylık geliri olanlar olarak üzere dört ayrı gruba ayrılmıştır. Araştırmada belirlenen dört ayrı gelir grubu için amaçlı örneklem seçildiğinden bu grupların eşit oranda temsiliyeti hedeflenmiştir. Buna göre her bir gelir grubu yaklaşık 150 kişiyle temsil edilmektedir. Araştırma bulguları öncelikle gelir düzeyleri ile ilgili veriler üzerinden tartışılacaktır. Katılımcıların gelir düzeyleri ile eğitim düzeylerinin dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1
Katılımcıların Gelir Düzeyi ile Eğitim Düzeyleri Dağılım Tablosu

	Eğitim Durumu			Toplam	
	İlköğretim	Lise	Lisans ve üstü		
Gelir (TL)	0-1000	39	63	49	151
	1001-2000	35	60	57	152
	2001-3000	16	42	92	150
	3001’den fazla	6	29	117	152
Toplam	96	194	315	605	

Gelir düzeyi ile eğitim düzeyleri dağılım tablosunda görüldüğü gibi, ilköğretim düzeyinde eğitim alanlar alt gelir gruplarında toplanmış, bu durumun tersinin ise lisans ve üstü eğitim alanlar için geçerli olduğu saptanmıştır. Gelir düzeyleri ile eğitim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuş, eğitim düzeyi arttıkça gelir düzeyinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır ($p < .05$).

Anti-Aging Uygulama Pratikleri

Katılımcılara örnek vermeden genç ve güzel görünmek için herhangi bir uygulama yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların yarısından fazlası ($n = 317$) genç ve güzel görünmek için yaşlanmayı önleyici herhangi bir uygulama yapmadığını belirtmiştir ancak anketin ilerleyen bölümlerinde bu uygulamalar tek tek sorgulandıklarında katılımcıların tümünün saç boyama, güneşten korunma veya yüz kremi kullanma gibi uygulamaların en az birini yaptıkları ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kadınların yaygın olarak yaptıkları uygulamaları gençlik ve güzellik uygulamaları olarak kabul etmedikleri görülmektedir. Bu durum göz ardı edilerek katılımcıların yaşlanma karşıtı uygulama yapma durumları gelir durumuna göre

karşılaştırılmış, gelir düzeyi en yüksek olan grubun yaşlanma karşıtı uygulamaları en fazla yaptığı ortaya çıkmıştır (%62,5). Ortalama aylık geliri 2001-3000 lira olan ikinci gelir grubu arasında bu uygulamaları yaptığını söyleyenler %41, üçüncü ve dördüncü gelir grubunda ise %43 olarak saptanmıştır. Gelir düzeyi ile yaşlanma karşıtı uygulama yapma sıklığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($p < .05$). Gelir düzeyi arttıkça kadınların yaşlanma karşıtı uygulamalar olarak kabul ettikleri uygulamaları (saç boyama, güneşten korunma dışındaki uygulamalar) daha sık yaptıkları görülmüştür.

Anti-Aging Uygulamalarına Harcanan Para

Katılımcılara herhangi bir gençlik ve güzellik uygulaması için para harcıyıp harcamadıkları, harcıyorlar ise bunun miktarı sorulmuştur. Katılımcıların %15,8'i (n = 96) gençlik ve güzellik için hiç para harcamadıklarını belirtmişlerdir. Gençlik ve güzellik için harcanan para kadar hangi gelir gruplarının ne kadar para harcadığı da araştırmanın ortaya koymayı amaçladığı önemli verilerden biridir. Katılımcıların kalan %84,2'sinin genç ve güzel görünmek için gelir gurubuna göre aylık harcadıkları paraya ilişkin bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2
Gelir Gruplarına Göre Genç ve Güzel Görünmek İçin Harcanan Para Dağılımı

Gelir grubu	Genç ve güzel görünmek için harcanan para (aylık/TL)					Toplam
	<50	51-100	101-150	151-200	>201	
1-1000	105	12	6	2	2	127
1001-2000	83	23	8	5	1	120
2001-3000	60	33	19	8	3	123
3001'den fazla	54	33	31	14	7	139
Toplam	302	101	64	29	13	509

En alt gelir grubuna ait katılımcıların %82,6'sı, ikinci alt gelir gurubuna ait katılımcıların %69'u, üçüncü gelir gurubuna ait katılımcıların %48,8'i, en üst gelir grubuna ait katılımcıların ise %38,8'i gençlik ve güzellik için en az parayı (50TL'den az) harcadıklarını belirtmişlerdir. Ayda 50 TL veya daha az harcama yapan kişilerin oranı gelir düzeyi arttıkça azalmaktadır. En yüksek harcama grubu olarak kabul edilen, ayda 201 TL'den fazla harcayanlar ise bu soruya yanıt verenlerin yüzde birinden azdır. Gelir seviyeleri ve gençlik ve güzelliğe harcanan para ilişkisi paralellik göstermektedir ancak fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu soruya katılımcıların %15,9'u (n = 96) yanıt vermemiştir, bu durumun istatistiki sonucu etkilediği düşünülmektedir.

Gelir Düzeyine Göre Anti-Aging Pratikleri

Katılımcılara önemli buldukları yaşlanma karşıtı uygulamalar sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri yanıtlara göre en önemli görülen yaşlanma karşıtı gençlik ve

güzelliğe yönelik uygulamalar sırasıyla güneşten korunma, yaşlanma karşıtı kremler ve saç boyamadır. En önemsiz bulunanlar ise botoks, ozon tedavisi ve lazer uygulaması gibi profesyonel uygulamalardır. Gençlik ve güzellik uygulamalarının yapılma sıklığı sorgulanmış, yanıtların yukarıda verilen ve önemli görülen uygulamaların sırası ile eşleştikleri görülmüştür. Daha önce belirtildiği gibi araştırma birçok anti-aging uygulamasını kapsamaktadır, ancak yanıtlarda belirtilen uygulama sıklıkları doğrultusunda en sık yapılan uygulamalar olan dış görünüme yönelik uygulamalar, yüz kremi kullanımı, güneşten korunma ve saç boyatma olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırma bulguları tartışılırken bu üç uygulama ile ilgili olan veriler tartışılacaktır.

Genç ve güzel görünmek için yapılan uygulamalardan yaşlanma karşıtı yüz kreminin düzenli kullanımının gelir durumu ile ilişkisi sorgulanmıştır. Buna göre gelir düzeyi en yüksek olan grupta her gün yüz kremi kullananların oranı %61 iken bu oran gelir düzeyi azaldıkça azalmakta, gelir düzeyi en altta olan grup için bu oran %29'a düşmektedir. Yüz kremi uygulaması, genç ve güzel görünmek için yapılan en yaygın uygulamalardan biridir. Daha genç bir cilt hedefi ile kırışıklığa karşı kullanılması önerilen yüz kremi uygulaması görsel medyada sıklıkla yer almakta (Sezgin, 2010) ve kozmetik pazarında önemli bir payı bulunmaktadır. Yüz kremlerinin düzenli kullanılması ise düzenli harcama gerektirmektedir. Bu bağlamda hem uygulamanın yaygınlığı hem de pazar ilişkisi açısından araştırmada beklenen bulgularla karşılaşmıştır.

Katılımcılara güneşten korunma uygulamaları yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Ancak bu konu ayrıntılı sorgulanmamıştır. Güneşten kaçınma, şapka kullanımı ve koruyucu krem kullanımı bu uygulamaların arasında sayılabilir. Güneşten korunma uygulaması ile gelir düzeyi arasındaki ilişki karşılaştırılmış, aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Güneşten korunma uygulamasının sıklığı gelir düzeyi arttıkça artmaktadır. Güneşten korunmayı sık sık ve her gün uygulayanlar bu soruya yanıt verenlerin %48'i, hiç ve nadiren güneşten korunanlar ise %31'ini oluşturmaktadır. Güneşten en fazla korunduğunu belirten grup gelir düzeyi en yüksek grup (%29) ve gelir düzeyi ikinci yüksek gruptur (%28). Gelir düzeyi en düşük gruptan güneşten korunanların oranı ise %20'dir. Bu dağılım içinde güneşten hiç korunmayanlar içinde en yüksek grubu, gelir düzeyi en düşük grup (%37) oluşturmaktadır. Katılımcıların %74'ü güneşten korunmanın önemli ve çok önemli olduğunu düşünmektedir. Güneşin cildi yaşlandırmasının yanı sıra cilt kanserine yol açması bu konuya farklı bir anlam kazandırmaktadır. Güneş ışınlarına maruziyet ile kanser arasında görülen ilişki belli bir bilinç ve eğitim düzeyi gerektirmektedir. Katılımcıların eğitim düzeylerinin Türkiye ortalamasının üzerinde olmasının sonuçları etkilemiş olması muhtemeldir.

Tablo 3

Gelir Düzeyi ile Güneşten Korunma Uygulaması Karşılaştırılması

	Güneşten korunma uygulaması sıklığı					Total	c ²	df	p
	Hiç	Nadiren	Bazen	Sık sık	Her gün				
Gelir (TL)									
0-1000	45	21	26	40	19	151	38.53	12	.000
1001-2000	28	17	40	25	36	146			
2001-3000	31	15	21	44	39	150			
>3000	17	14	36	40	45	152			
Total	121	67	123	149	139	599			

Genç ve güzel görünmek için yapılan uygulamalardan en yaygın olanlarından biri saç boyamadır. Tüm gelir gruplarından katılımcıların sadece %10'u bu uygulamayı hiç yapmadıklarını belirtmiştir. Saçını hiç boyamadığını ifade eden kişilerin %40'ı en alt gelir grubunda, %36,7'si ise ikinci alt gelir grubundadır.

Anti-Aging ile İlgili Düşünceler

Bireylerin bir duruma karşı davranış eğilimleri, o konu hakkındaki düşünceleriyle şekillenmektedir. Bu nedenle katılımcılara anti-aging ile ilgili görüşleri sorulmuştur. Buna göre yaşlanma karşıtı uygulamaların boşa harcanan para olduğunu düşünenler, katılımcıların %28,7'sidir. Bu soruya kararsızım yanıtını verenler %34'tür.

Anti-aging uygulamalarının yaşam süresi ile ilişkisi sorgulanmış, anti-aging uygulamalarının yaşam süresini uzatacağı ifadesine katılanların oranı sadece %19,3 olarak bulunmuştur. Yaşlanma karşıtı uygulamaların yaşam süresini uzattığına katılmayanlar ise %53,6'dır. Bu oran katılımcıların yarısından fazladır ve anti-aging uygulamalarının yaşamı uzattığına kadınların önemli bir oranının inanmadığı söylenebilir. Bu soruya katılımcıların %28'i ise "kararsızım" yanıtı vermiştir. Yaşamı uzatması muhtemel olan düzenli egzersiz ve sağlıklı beslenme gibi uygulamalar, medyada güzelliğe yönelik olan krem kullanımı, estetik operasyonlar gibi uygulamaların gölgesinde kalmakta ve anti-aging uygulaması olarak sunulmamaktadır (Sezgin, 2010). Bu nedenle katılımcıların büyük çoğunluğunun, konuyu ya gençlik-güzellik uygulaması olarak görmekte olduğu ya da bu uygulamaların yaşamı uzattığı konusunda tereddüte düşmekte olduğu söylenebilir. Öte yandan anti-aging uygulamalarının sağlıklı yaşam ile ilişkisi konusunda da katılımcıların düşünceleri önemlidir. Katılımcıların %35,4'ü anti-aging uygulamalarının sağlıklı yaşamı sağladığı düşüncesindedir. Bu soruya kararsızım diyenler ise %26,4 olarak bulunmuştur. Diğer sorularda olduğu gibi anti-aging yaklaşımının iddia ettiği sağlıklı ve uzun yaşam vaadi, azımsanamayacak oranda kadını ikna edememiş görünmektedir.

Anti-aging uygulamalarında çoğunlukla maddi kaynak gereklidir. Bu konuda katılımcıların düşünceleri sorgulanmıştır. Katılımcıların yarıdan fazlasının (%54) genç ve güzel kalmanın maddi koşullara bağlı olduğu fikrinde olduğu görülmüştür. Çarpıcı bir şekilde en yüksek gelir düzeyine sahip grup, tüm gruplar içinde bu soruya "katılıyorum" yanıtını en fazla oranda veren grup olmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Yaşlanma ve yaşlanma karşıtı uygulamalar günümüz tüketim toplumunda piyasa koşullarından derinden etkilenmektedir. Bu nedenle yaşlanma karşıtı uygulamalar konusu ele alındığında genellikle konunun ekonomik ve toplumsal boyutu gün yüzüne çıkmaktadır. Bu yönüyle anti-aging tartışılan ve eleştirilen bir konudur. Bu eleştirilerin en önemlilerinden biri, anti-aging yani yaşlanmanın önlenmesi, insan yaşamı için çok önemliyse, etik olarak toplumun her kesiminin bu uygulamalara erişebilir olması gerektiği yönündedir. Oysa günümüz toplumlarında alınıp satılabilen ya da bir pazar hâline gelen anti-aging uygulamalarının toplumun her kesimine ulaşması mümkün gözükmemektedir (Binstock & Fishman, 2010; Petersen & Seear, 2009). Çünkü yaşlanma karşıtı uygulamaların yapılabilirliği bireylerin sosyal ve ekonomik koşullarıyla ilgilidir. Bu nedenle bu çalışmada da kadınların gelir seviyelerinin yaşlanma karşıtı uygulamalara yönelik pratikleri üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Anti-aging uygulamalarının ekonomik koşullarla ilgili olduğu katılımcıların görüşleriyle de desteklenmektedir. Kadınların yarısından fazlası genç ve güzel kalmanın maddi koşullara bağlı olduğu görüşündedir. Ayrıca bu uygulamaların piyasaya ve tüketime yönelik uygulamalar olduğu görüşü de ortaya çıkmaktadır ve bu nedenle anti-aging'in sağlık ve gençlik konusundaki faydaları kadınların önemli bir kısmı tarafından sorgulanmaktadır. Araştırmada gelir düzeyi arttıkça, kadınların anti-aging'in maddi koşullarla ilişkili olduğu inancı artmaktadır.

Gençlik ve güzelliğe yönelik uygulamalar olarak algılanan, güneşten korunma, yüz kırışıklıklarının önlenmesi için krem kullanımı, saç boyama gibi uygulamaların yapılma sıklığı beklenileceği üzere gelir düzeyi arttıkça artmaktadır. Ancak araştırmanın bulgularına göre gelir seviyesine bakılmaksızın özellikle az masraf gerektiren anti-aging uygulamaların kadınlar arasında yaygın olarak uygulandığı görülmüştür. Botoks, ozon tedavisi, lazer gibi anti-aging uygulamalarının kullanımı ise görüşülen kadınlar arasında yaygın değildir. Botoks, ozon tedavisi, lazer gibi uygulamaların yaygın olmaması, bu uygulamaların pahalı olmasından ve kadınların pahalı olan uygulamaları yapmadıkları ya da nadiren yaptıkları gibi bir sonuç yaratmaktadır. Ancak, çalışmada geliri çok yüksek kesimlere ulaşamamış olması nedeniyle böyle bir sonuç çıkabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Batı kültüründe ideal güzellik algısı, pürüzsüz, lekesiz ve yumuşak bir yüzdür. Deri yaşlanmasına yönelik kaygılar bedenün görünümüyle de birleşmektedir (Chrisler, 2007; Kligman & Koblenzer 1997; Kumbasar & Gündoğar, 2009; Vincent, 2008). Yüz kremi uygulaması ve güneş ışınlarının cildi yaşlandırdığı yaygın bir kanı olduğundan güneşten korunma önemli anti-aging uygulamaları olarak ortaya çıkmıştır. Güneşten korunmanın en önemli ve en sık yapılan uygulama olarak saptanmasının araştırmanın Antalya'da yapılmış olması ile ilişkisi göz ardı edilmemelidir. Antalya yılın büyük bölümünün güneşli olduğu bir bölge olması itibarıyla Türkiye'de güneş ışınlarına

en fazla maruz kalınabilecek yerleşim yerlerinden biridir. Ancak bu araştırmanın bulgusunun önemini azaltmaktan ziyade daha da arttırmaktadır.

Genel olarak ise araştırmanın sonuçları hangi gelir seviyesinden olursa olsun kadınların, yaşlanma karşıtı uygulamalar yapma eğiliminde olduklarını ortaya çıkmaktadır. Bu uygulamaları yapış sıklıkları uygulamalara verilen önem dereceleri ve harcanan para ise katılımcıların gelir ve eğitim seviyesi arttıkça artmaktadır. Kadınların anti-aging uygulamalarına aylık olarak harcadıkları para genellikle azdır (ayda 50 TL'den az). Orta gelir seviyesinde ve üst gelir seviyesinde bu miktar biraz daha artmakta ve harcama oranları birbirine yaklaşmaktadır.

Bu araştırma ülkemizde bu alanda yapılan ilk araştırma olma özelliğindedir. Araştırmanın bulguları, anti-aging kavramının ve kapsamının kadınlar arasında tam olarak bilinmemekte olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda dış görünüşe yönelik uygulamaların yaşlanma karşıtı uygulamalar olarak yaygın olarak yapıldığı ve kozmetik tüketimin kadınlar arasında genç kalmak için en önemli araç olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bu konuda toplumun anti-aging algısını ele alan daha kapsamlı araştırmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Aynı zamanda yaşlanma karşıtı uygulamaların bu tür deriye ya da dış görünüşe yönelik uygulamalardan çok daha fazla ve farklı uygulamaları içerdiğinin de ortaya konulması ve bu konuda toplumun bilgilendirilmesi için gerekli sosyal eğitim çalışmalarının da yapılması gereklidir.

Received: May 14, 2016

Revision Received: December 13, 2016

Accepted: December 20, 2016

OnlineFirst: December 30, 2016

Copyright © 2016 • Istanbul University Department of Sociology

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/iusosyoloji.284532 • December 2016 • 36(2) • 405–410

Extended Abstract

Anti-Aging Practices of Women with Different Economic Statuses*

Nilüfer Korkmaz Yaylagül¹
Akdeniz University

Gülgün Gündüz³
Akdeniz University

Suzan Yazıcı²
Akdeniz University

Cem Oktay Güzeller⁴
Akdeniz University

Abstract

The concept of anti-aging consists of several themes, such as practices that promote health, surgical procedures, and medical interventions. These practices and the sociological dimensions of anti-aging have not been widely researched in Turkey. As such, the need exists for research in the field of anti-aging. This research aims to compare the anti-aging practices of women with different socioeconomic statuses. A total of 605 face-to-face interviews have been conducted in Antalya whereby the respondents' views and practices of anti-aging were compared against their income. The results of the study reveal the perception of anti-aging to be practices towards youth and beauty. The expenditures and frequency of anti-aging practices were related to respondents' income.

Keywords

Anti-Aging • Youth • Beauty • Wellness • Woman

* The preparation of this paper was supported in part by the Department of Scientific Research Projects of Akdeniz University.

1 **Correspondence to:** Nilüfer Korkmaz Yaylagül (Asst Prof), Department of Gerontology, Faculty of Literature, Akdeniz University, Antalya 07058 Turkey. Email: niluferyaylagul@akdeniz.edu.tr

6 Department of Gerontology, Faculty of Literature, Akdeniz University, Antalya 07058 Turkey. Email: dottorsuzan@gmail.com

7 Department of Biology, Faculty of Science, Akdeniz University, Antalya 07058 Turkey. Email: gulgungunduz@akdeniz.edu.tr

8 Department of Gastronomy and Culinary Arts, Faculty of Tourism, Akdeniz University, Antalya 07058 Turkey. Email: cemguzeller@akdeniz.edu.tr

Citation: Korkmaz Yaylagül, N., Yazıcı, S., Gündüz, G., & Güzeller, C. O. (2016). Anti-Aging practices of women with different economic statuses. *Turkish Journal of Sociology*, 36, 405–410.

Demographic aging is a worldwide phenomenon that more or less affects all countries. Aging is the process where physical changes and deterioration of bodily functions occur. Humans try to minimize these losses so they can be healthy and active during their later years. Thus they try and use certain anti-aging practices. The concept of anti-aging has received more attention over the last 20 to 30 years, and is among the fastest growing specializations since then (Mykytyn, 2008). The concept of anti-aging became more popular in the cosmetic and wellness sector, and therefore anti-aging implies practices towards staying young and well (Haber, 2001). The enormous growth of the anti-aging economy draws attention. A literature review about anti-aging in Turkey shows that the main research was carried out in the area of geriatrics, nursing, cosmetics, and management. Research within the social sciences has been done mainly over consumption, the body, media, and women (Atik & Örtten, 2008; Doğan, 2010; Eren, 2007; Ersöz, 2010; Mortaş, 2008; Odabaş, 2008; Oğuz, 2005).

Youth and beauty are appreciated in modern society, where aging and old-age related changes are seen as undesirable. The appearance of the skin is an important indicator of age, status, and prosperity and has social meaning (Gupta & Gilchrest, 2005; Kligman & Koblenzer, 1997; Kumbasar & Gündoğar, 2009). Therefore, this research aims to discuss anti-aging practices that affect the appearance. Skin care, sun protection, and hair coloring have been found to be the most popular anti-aging practices and have been included in the analysis. Women are the target and main consumers in the anti-aging economy. Therefore, the research is based on the views and attitudes of adult women who consider anti-aging practices related to appearance.

Method

This quantitative research was designed to be cross-sectional, descriptive, and prospective. The interviews were gathered between March and July of 2013 in Antalya. A structured questionnaire was used to interview 605 women over the age of 18, and it consists of two parts. Questions about respondents' demographics were asked in the first part, and questions concerning anti-aging practices were asked in the second part. Approval was received from an ethics committee. Descriptive statistics were used to profile the sample. All analyses were performed using SPSS 16.0 for Windows. Statistical significance was declared at $p < .05$.

Results

A total of 605 respondents over the age of 18 were included in the study. The mean age was 35 years old ($SD = 12.4$, range between 18 and 83). The majority (52.1%, $n = 315$) had a higher education, 32.1% ($n = 194$) had secondary school education, and 15.9 % ($n = 96$) had primary school education. The respondents were

grouped into four categories according to their monthly incomes. Categories were grouped as 0-1,000 Turkish Lira (TL), 1,001-2,000TL, 2,001-3,000 TL, and over 3,000TL income per month; a minimum of 150 respondents from each category were included using purposive sampling. Study results have been discussed and compared according to respondents' income levels. Their education and the monthly income levels were compared, and a statistically significant relation was found ($p < .05$). A higher level of education related to a higher level of income. More than half of the respondents answered negatively to the question of whether they practice any anti-aging. However, the answers for the questions that followed showed that all respondents practice some kind of anti-aging activity but they do not consider these practices specific for anti-aging. The relation between the amount of money spent for anti-aging and monthly income has been compared. The group with the highest income spends the highest amount of money on anti-aging practices. The relation was statistically significant ($p < .05$). They were asked which anti-aging practices they believed to be most important, as well as which practices they used most. Sun protection, skin care, and hair coloring were among the most popular practices, while professional practices such as ozone therapy, Botox, and laser treatments were used the least. They were asked how much money they spent on anti-aging, and 15.8% of the respondents ($n = 96$) revealed not spending any money on anti-aging practices. Around half of the respondents ($n = 302$) mentioned spending less than 50 TL per month on anti-aging practices. Among all the respondents, 28.7% believe that anti-aging practices are just a waste of money, 19.3% believe that anti-aging practices could enhance the quality of life, and 35.4% believe that anti-aging practices guarantee a healthy life. More than half of the respondents believe that financial conditions are important for staying young and beautiful. The group with the highest income per month supported this statement the most.

Sun protection was one of the most valued practices. Approximately 75% of the respondents believe sun protection is an important practice, yet only 69% protect themselves from the sun regularly. The group with the highest income protect themselves the most.

Discussion

Practices that fight old age and the appearance of old-age are affected by the market conditions of consumer society. In order to gain insight into this issue, the economic and social aspects of anti-aging need to be investigated closely. The availability and accessibility of anti-aging practices are closely related to an individual's socioeconomic conditions. This research aims to investigate the effect of income on anti-aging practices. The respondents' answers support the relation between economic resources and anti-aging practices. Sun protection is perceived as

one of the most important anti-aging practices. The reason behind this could be that the study was carried out in Antalya, the city with the highest sun exposure in Turkey. Skin care and hair coloring are among the two other practices that were mentioned as important and most often practiced. Even though they did not view their practices towards youth and beauty as anti-aging practices, all women from various income groups with different ages and educational levels were found to practice anti-aging to some degree. However, the women questioned the benefits of anti-aging practices in terms of health and youth.

The concept of anti-aging and its determinants are ambiguous, and the result of this study reveals no consensus exists among the women about what they consider anti-aging practices to be.

Kaynakça/References

- Atik, D. & Örtten, T. (2008). İdeal beden imgesini oluşturan sosyal ve kurumsal faktörler ve bu idealin bireyler üzerindeki etkileri. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 17–35.
- Bains, W. (2008). Steam engine time: A review of ending ageing by Aubrey de Grey. *Bioscience Hypotheses*, 1(6), 281–285.
- Belek, İ. (2001). *Sosyal devletin krizi ve sağlığın ekonomi politiği*. Ankara: Sorun Yayınları.
- Binstock, R. H., & Fishman J. R. (2010). Social dimensions of anti-ageing science and medicine. In D. Dannefer & C. Phillipson (Eds.), *The Sage handbook of social gerontology* (pp. 472–482). London, UK: Sage.
- Büken, N. & Büken, E. (2003). Yaşlanma olgusu ve tıp etiği. *Geriatrici*, 2(6), 75–79.
- Cankurtaran, M. (2006, Eylül). *Yaşlılık, yaşlanma mekanizmaları, antiaging ve yaşam tarzı değişiklikleri*. 7. Ulusal İç Hastalıkları Kongresi'nde sunulan bildiri, Türkiye İç Hastalıkları Uzmanlık Derneği, Belek, Antalya. <http://www.tihud.org.tr/uploads/content/kongre/7/7.15.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Cankurtaran, M. (2008). Geriatriye karşı anti-aging. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 28(6), 110–114.
- Cardona, B. (2008). Healthy ageing policies and anti-ageing ideologies and practices: On the exercise of responsibility. *MedHealthCare and Philosophy*, 11, 475–483. <http://dx.doi.org/10.1007/s11019-008-9129-z>
- Chrisler, J. C. (2007). Body image issues of women over 50. In V. Muhlbauer & J. C. Chrisler (Eds.), *Women Over 50* (pp. 6–25). New York, NY: Springer.
- Cicirelli, V. G. (2011). Elders' attitudes toward extending the healthy life span. *Journal of Aging Studies*, 25(2), 84–93.
- Clark, B. F. (2008). Healthy human ageing. *New Biotechnology*, 25(1), 13–15.
- Çıngı, H. (1994). *Örnekleme kuramı* (2. basım). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- Doğan, S. Y. (2010). Tüketim kültüründe kadın bedeninin idealize edilmesine yönelik kadın algılamaları ve tüketim davranışlarıyla ilişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 51–59.

- Eren, G. (2007). *Reklamlarda tüketim kültürü değerlerine göre bedeni düzenleyen söylemler* (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Ersöz, A. G. (2010). Tüketim toplumunda sıfır beden söylemi: Neden ve sonuçları üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(2), 37–53.
- Fishman, J. R., Binstock, R. H., & Lambrix, M. A. (2008). Anti-aging science: The emergence, maintenance, and enhancement of a discipline. *Journal of Aging Studies*, 22(4), 295–303.
- Fishman, J. R., Settersten, R. A., Jr, & Flatt, M. A. (2010). In the vanguard of biomedicine? The curious and contradictory case of anti-ageing medicine. *Sociology of Health & Illness*, 32(2), 197–210.
- Franco, O. H., Karnik, K., Osborne, G., Ordovas, J. M., Catt, M., & van der Ouderaa, F. (2009). Changing course in ageing research: The healthy ageing phenotype. *Maturitas*, 63(1), 13–19.
- Gupta, M. A., & Gilchrist, B. A. (2005). Psychosocial aspects of aging skin. *Dermatologic Clinics*, 23(4), 643–648.
- Haber, C. (2001). Anti-aging: Why now? A historical framework for understanding the contemporary enthusiasm. *Generations*, 25(4), 9–14.
- Holliday, R. (2009). The extreme arrogance of anti-aging medicine. *Biogerontology*, 10(2), 223–228.
- Keleştimur, F. (2002). Yaşlanma önenebilir mi? *I. Ulusal Geriatri Kongre Kitabı* içinde (s. 141–142). Belek-Antalya.
- Kligman, A. M., & Koblenzer, C. (1997). Demographics and psychological implications for the aging population. *Dermatologic Clinics*, 15(4), 549–553.
- Koçoğlu, D. & Akın, B. (2009). Sosyoekonomik eşitsizliklerin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve yaşam kalitesi ile ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2(4), 145–154.
- Köse, H. (2011). Tüketim toplumunda bir sosyal beden kurgusu olarak kadın. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(4), 76–89.
- Kumbasar, H. & Gündoğar, D. (2009). Deri yaşlanması ve yaşlılığa psikososyal bakış. *Türkiye Klinikleri Journal of Dermatology Special Topics*, 2(2), 1–7.
- Mortaş, N. (2008). *Anti-aging söyleminin eleştirel bir değerlendirmesi: Michel Foucault ve Susan Sontag'ın çalışmalarının uygunluğu* (Yüksek lisans tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Mykytyn, C. E. (2008). Medicalizing the optimal: Anti-aging medicine and the quandary of intervention. *Journal of Aging Studies*, 22(4), 313–321.
- Nazlı, A. (2006). Bedenin ölümü: Modern öncesinden postmoderne beden ve ölüm. *Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 16, 1–15.
- Neilson, B. (2012). Ageing, experience, biopolitics: Life's unfolding. *Body & Society*, 18(3-4), 44–71.
- Odabaş, S. (2008). Güzelliğin on para etmez şu estetik cerrahlar olmasa: Medyada beden politikalarının temsili. *Kültür ve İletişim*, 11(1), 53–72.
- Oğuz, G. Y. (2005). Bir güzellik miti olarak incelik ve kadınlarla ilgili beden imgesinin televizyonda sunumu. *Selçuk İletişim*, 4(19), 31–37.

- Petersen, A., & Seear, K. (2009). In search of immortality: The political economy of anti-aging medicine. *Medicine Studies*, 1(3), 267–279.
- Sezgin, D. (2010). Yaşam tarzı önerileri bağlamında sağlık haberlerinin analizi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 52–78.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). *Türkiye İstatistik Kurumu Nüfus Verileri, 2014*. www.tuik.gov.tr adresinden edinilmiştir.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2015). *Türkiye İstatistik Kurumu Toplumsal yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, 2015*. www.tuik.gov.tr adresinden edinilmiştir.
- Vincent, J. A. (2007). Science and imagery in the ‘war on old age’. *Ageing and Society*, 27(6), 941–961.
- Vincent, J. A. (2008). The cultural construction old age as a biological phenomenon: Science and anti-ageing technologies. *Journal of Aging Studies*, 22(4), 331–339.

Başvuru: 15 Mayıs 2016

Revizyon gönderimi: 26 Kasım 2016

Kabul: 16 Aralık 2016

OnlineFirst: 30 Aralık 2016

Copyright © 2016 • İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

tjs.istanbul.edu.tr

DOI 10.16917/iusosyoloji.284544 • Aralık 2016 • 36(2) • 411–429

Araştırma Makalesi

Türkiye’de Yerinde Yaşlanma ve Mekân Gerontolojisinin Temel Parametreleri

Şerif Esendemir¹
Yıldız Teknik Üniversitesi

Öz

Dünyadaki bütün ülkelerin nüfusu her geçen biraz daha yaşlanmaktadır. Türkiye de günümüzde genç bir nüfusa sahip olmasına rağmen doğum-ölüm oranlarının düşmesi ve ortalama yaşam süresinin artması sonucu yaşlı nüfusu en hızlı artan ülkelerden biridir. Yaşlı nüfusun büyümesiyle birlikte yaşlıların sorunları da daha görünür hâle gelmektedir. Özellikle yaşadıkları mekânların yaşlıların taleplerine tam anlamıyla cevap vermediği ve onların sağlık durumları göz önünde bulundurularak düzenlenip düzenlenmediği son zamanlarda önemli bir tartışma konusu olmaya başlamıştır. Dolayısıyla mekân gerontolojisi de bu tartışmalar neticesinde yaşlıların yaşadıkları yerlerle ilişkisini irdeleyen gerontolojinin bir alt disiplini olarak doğmuştur. Bu yazıda yaşlıların mekânla ilişkilerini incelemek için Rowles’ın içerdenlik (insideness) teorisinin otobiyografik, fiziki ve sosyal bileşenlerinin/parametrelerinin Türkiye’deki bazı yansımaları üzerinde durulmuştur. İstanbul’da otuz huzurevi yöneticisiyle nitel bir çalışma çerçevesinde derinlemesine mülakatlar yapılarak otobiyografik parametrede yaşlıların kaldıkları huzurevlerine dair algıları, fiziki parametrede bunların alternatifleri olarak sunulan “yerinde yaşlanma” ve terapötik mekânların yeri ve sosyal parametrede emekli cemiyetler ağı incelenmiştir. Böylece huzurevlerinde “mekânın mahkûmları” olarak görülen yaşlıların buldukları mekânların yeniden tasarlanmasında ve kendileri için bunlara alternatif yaşam biçimlerinin geliştirilmesinde söz sahibi olup olmadıkları daha net bir şekilde görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Mekân gerontolojisi • Yaşlılık • Huzurevi • Sosyal politikalar • Göç

¹ Şerif Esendemir (Yrd. Doç. Dr.), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Davutpaşa Kampüsü Esenler 34220 İstanbul. Eposta: serif@yildiz.edu.tr

Atıf: Esendemir, Ş. (2016). Türkiye’de yerinde yaşlanma ve mekân gerontolojisinin temel parametreleri. *Sosyoloji Dergisi*, 36, 411–429.

Dünya nüfusu gün geçtikçe yaşlanmaktadır. Doğum-ölüm oranlarının düşmesi ve ortalama yaşam süresinin artması bunun en bariz göstergeleridir. Yaşlı nüfus oranı ise ülkeden ülkeye ve hatta bölgeden bölgeye değişmektedir. Gelişmiş ülkeler nispeten daha fazla 65 yaş ve üzeri bir nüfusa sahiptir, ancak yaşlı nüfusun en hızlı arttığı ülkeler gelişmekte olan ülkelerdir (Kinsella & Victoria, 2001). Türkiye de genç bir nüfusa sahip olmasına rağmen sosyodemografik bir dönüşüm geçirerek yaşlı nüfusu giderek artan ülkeler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla son zamanlarda dünyada olduğu gibi burada da yaşlıların sorunlarına dair farklı arayışlarda bir artış gözlenmektedir. Bu arayışlardan birisi hiç şüphesiz ki yaşlıların mekânla ilişkisini irdeleyen mekân gerontolojisidir.

Mekân gerontolojisi bir nevi “mekânın mahkûmları” olarak görülen yaşlıların bazı teorisyenler tarafından “tam gözetim kurumları” kategorisinde değerlendirilen huzurevinde kalış mecburiyetlerini, “yerinde yaşlanma” gibi bunun alternatiflerini ve emekli yaşlı cemiyet ağları oluşturma arayışlarını incelemektedir. Bu nedenle bu çalışmada mekân gerontolojisinin bu üç parametresi üzerinde durularak huzurevi yöneticilerinin gözünden yaşlıların mekânla ilişkisi ve ona referansla nasıl bir aidiyet oluşturduklarının incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada yaşlıların mekânla ilişkilerinin huzurevleri yöneticilerinin gözünden nasıl görüldüğü araştırma sorusu bağlamında şu açılardan önemlidir: (i) Huzurevi yöneticilerinin yaşlıların yaşadıkları ve yaşamaları gereken yerler hakkındaki algıları hakkında bir fikir vermesi, (ii) yaşlıların mekânla ilişkisi hakkında geliştirilen mevcut sosyal politikaların değerlendirilmesine yardımcı olması ve (iii) huzurevi sahiplerine ve huzurevi alternatiflerini geliştirmek isteyenlere bir fikir teatisinde bulunma imkânı sağlaması.

Bu çalışmada mekânın yaşlıların tercihlerini etkileyen bir değişken olduğu varsayımıyla hareket edilecektir. Dolayısıyla yaşlıların tercihleri ile mekânın otobiyografik, fiziksel ve sosyal parametreleri arasında doğrusal bir ilişki öngörülmektedir.

Bu araştırma mekân gerontolojisinin temel parametrelerinin ve yaşlıların mekânla ilişkilerinin huzurevleri yöneticileri gözünden okunmasıyla sınırlandırılmıştır. Oysa yaşlıların gözünden de bir değerlendirilmenin yapılmasının çalışmayı daha güçlü kılacağına inanılmaktadır. Bu nedenle, huzurevi yöneticilerinin görüşlerine yer verilmiştir. Çünkü özellikle huzurevlerinde kalan yaşlıların mekân algısını konu alan otobiyografik parametre çerçevesinde derinlemesine başka bir çalışma yürütüldüğü için yine de böyle bir girizgâh yapmanın büyük bir fayda sağlayacağı düşünülmüştür.

Yaşlılık ve Çevre: Yaş(lı) Dostu Mekânlar

Yaşlanma evrensel olmasına rağmen biçimi itibariyle homojen bir olgu değildir. Dolayısıyla yaşlanmanın beraberinde getirmiş olduğu küresel sorunlara eğilmekte birlikte bunların yerel çözümlerine de odaklanmak ve zeminlerini ortadan kaldırmak gerekmektedir. Bundan dolayı yaşanılan ortama/çevreye uyum sağlamak ve değişimlere ayak uydurmak için “başarılı yaşlanma” modeli geliştirilmiştir (Bowling & Dieppe, 2005).

Başarılı yaşlanma için yaş(lı) dostu mekânlar oluşturulmalıdır. Çünkü yaş(lı) dostu mekânlar, yaşlıların kapasitelerinin farkında olarak onların ihtiyaçlarına ve hayallerine göre yerleşim yerlerinde değişiklikler yapmak, sosyal politikalar geliştirmek ve hizmet ağları oluşturmak anlamına gelmektedir.

Yaş(lı) dostu mekân olgusunun ortaya çıkmasının nedeni dünya nüfusu içerisinde yaşlı yüzdesinin giderek artması ve mekânın hâlâ gittikçe artan bu kitlenin taleplerine göre tam anlamıyla düzenlenmemesidir. Oysa doğru bir mekân tasarlanması sadece yaşlı toplum için değil, başta çocuklar ve engelliler olmak üzere tüm dünya sakinlerinin yararınadır. Dünya sakinlerinin ortak faydası için mekânda birtakım düzenlemelerin yapılması ve tedbirlerin alınması yaşam için hayati bir öneme sahiptir. Burada görev büyük oranda merkezî ve yerel yönetimlere düşmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine bakıldığında bütün dünyada olduğu gibi Türkiye nüfusunun da hızlı bir şekilde yaşlandığı gözlenmektedir. Daha önce büyük oranda kırsalda toplanan yaşlı nüfus, 1980 yılından itibaren gerçekleşen göçler nedeniyle kentte de artmaktadır. Örneğin, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) tarafından yapılan 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması’nın sonuçlarına göre, Türkiye nüfusunu 100 birim olarak alırsak bunun 70 birimi kentte, geriye kalan 30 birimi ise kırsaldadır. Buna göre kentteki yaşlı nüfusun yüzdesini şöyle hesaplırsak 70×5.6 (Kentte 65+ üzeri nüfus oranı) / 100 = 3.92’dir. Kırsaldaki yaşlı nüfus ise 30×10.3 (Kırsalda 65+ üzeri nüfusun oranı) / 100 = 3.09’dur (HÜNEE, 2009). Dolayısıyla 2008’de yaşlı nüfus oranı %7,01 olmuştur. Bugün ise %8,2 olan Türkiye’nin yaşlı nüfus oranı çok yakın bir gelecekte %10’u geçecektir (TÜİK, 2014). Bu nedenle hem kırsalda hem de kentte yaşayan yaşlı nüfusun hayatını kolaylaştırmak ve onların toplum yaşamına sağlıklı ve aktif bir şekilde katılımını sağlamak için tüm yerleşim birimlerini yaş(lı) dostu mekânlar hâline dönüştürmek hayati bir önem taşımaktadır. Yerleşim alanlarının yaşlı nüfus için her anlamda güvenli, sağlıklı, katılımı özendirilen ve yaşanılır yerler olması bu anlamda büyük bir önem arz etmektedir.

Neden Mekân Gerontolojisi?

Mekân gerontolojisi yaşlıların fiziksel/sosyal dünyadaki yerleşim tarzları, burada kazandıkları hayat tecrübeleri ve müzakere biçimleri üzerinde durmaktadır (Andrews, Evans & Wiles, 2013). İnterdisipliner bir alandır. Yaşlılığın mekân üzerindeki ve mekânın yaşlılar üzerindeki etkisini incelemektedir (Gardner, 2008). Mekân gerontolojisi gerontologlara, toplum planlamacılarına, hizmet sağlayıcılarına, yerel ve ulusal sosyal politika yapıcılara yaşlıların ihtiyaçlarına ve geleceklerine dair daha rahat cevap verebilme imkânı sağlamaktadır.

1970’lerde çevrenin/mekânın yaşlılık üzerinde bir etkisinin olabileceği araştırılmaya başlanmıştır. Öncelikle mekân gerontologları sosyal coğrafya modelini takip ederek yaşlıların yerleşim biçimlerini anlamaya çalışmışlardır. Gerontolojik araştırmaların artmasıyla birlikte iyice anlaşılmıştır ki yaşlılar yerleştikleri mekânı kendi yaşlılık süreçlerine göre seçmektedirler. Dahası karşılaştıkları sosyal sorunların, adaletsizliklerin ve eşitsizliklerin bile yaşadıkları yer ve çevreyle irtibatlı olduğu görülmüştür. Bu nedenle yaşlıların yaşadıkları mekânın düzenlenmesinin yaşlılıktan kaynaklanan çoğu sorunu giderebileceğine inanılmıştır (Golant, Rowles & Meyer, 1989; Sylvestre, 1999).

Genel itibarıyla mekân gerontologları yaşlılığın coğrafi/çevre bağlamı ile yaşlıların buralarda edindikleri tecrübelerinin ve ihtiyaçlarının nasıl şekillendiği üzerinde durmaktadırlar. Onlar için “mekân” evrensel ve soyut bir kavram olarak coğrafyayı/yeri ifade etmektedir. Oysa mekân bir “mana”yı ve “hissiyatı” da ihtiva etmektedir (Tuan, 1977). Dolayısıyla mekân gerontologları mekânı sabit/statik bir yer olarak değil, bir süreç olarak görmektedirler.

Tablo 1

Mekân Gerontologlarının Mekân Kavramsallaştırması

Süreç halinde değişebilen olgu
Süregelen müzakereye ve bağlılığa dayalı zemin
Farklı tecrübelerin ve değerlendirmelerin yarıştığı veya çatıştığı yer
Güç ilişkilerinin temsil edildiği ve şekillendiği alan
Farklı ölçeklerde ve zamanlarda başka yerlerle irtibatlı olunan düzlem
Aynı anda materyal/fiziksel, sembolik ve sosyal olan

Kaynak: Wiles (2005).

Tablo 1’e Deleuzyen bir açıdan bakılacak olursa mekân bir oluş hâlinde bedenleşse bile mekânın sabit değil, değişken olduğu söylenebilir (Deleuze, 1988). Çünkü son zamanlarda teletıp ve internet gibi yüksek teknolojilerle birlikte sosyal ve fiziksel engel olarak “mesafenin sonu”nun geldiği iddia edilmektedir. Bunun yerine de sosyal/sanal mekânların geçtiği belirtilmektedir (Wiles, 2005). Özellikle tele-bakım teknolojileri farklı mekânlarda yaşlanabilmeyi mümkün hâle getirmiştir (Schwanen, Hardill & Lucas, 2012).

Tablo 1’de görüldüğü üzere Wiles (2005) mekânın gerontolojik boyutunu altı madde hâlinde açıklamaktadır. (i) Mekân bir “süreçtir” yani bir “oluş”tur. Yaşlının ailesi ve bakıcısı arasındaki ilişkilere göre mekânın düzenlenmesi ve değişmesi bunu göstermektedir. (ii) Mekân “süregelen bir müzakere”ye dayalıdır. Özellikle insanların bir mekâna girerken veya çıkarken onda birtakım değişiklikler talep etmeleri bunun bariz bir göstergesidir. (iii) Farklı grupların bakımın yapıldığı yeri ele geçirme hamleleri nedeniyle mekân aynı zamanda bir çatışma alanıdır. (iv) Profesyonel sağlık çalışanları arasındaki hiyerarşik yapı, evde bakımı üstlenme noktasında cinsiyet ayrımı mekân ile güç ilişkilerini de göstermektedir. (v) Mekân, bireye/yaşlıya karşılıklı ilişkiler düzeneği kurma olanağı sağlamaktadır. Mesela yaşlı bakımının yapıldığı ev veya kurum ile içinde bulunduğu mahallenin bir ilişkisi vardır. Mahallenin de şehrin bütünüyle irtibatı vesair. (vi) Mekân aynı zamanda fiziksel, sosyal ve semboliktir. Huzurevinin bir sosyal alan olarak tasarlanması ve bunun anlam itibarıyla toplumun geneline hitap etmesi bunun güzel bir izahıdır.

Mekânın bütün tanımlarının birbiriyle örtüştüğü ve sadece fiziksel değil, aynı zamanda sosyal bir alan olduğu görülmektedir. Çünkü mekân, sosyal ve sembolik bir anlama da sahiptir. Kısacası her insanın ev olsun veya kurum olsun her mekânda farklı bir tecrübesi vardır. Her ne kadar ev veya kurum fiziksel olarak somut şeyler olsalar da onlar yaşlı için derin bir anlam ihtiva etmektedirler. Mesela çoğu yaşlı için ev bağımsız olmanın bir sembolü iken, kurumlar sembolik olarak bir otonomi ve bağımsızlık kaybı olarak görülmektedirler.

Mekân sadece fiziksel olarak değil, anlamları itibarıyla de sürekli bir değişime tabi olmaktadır. Örneğin yaşlı bakımı için en uygun/ideal yerin ne olacağı konusu, sağlık felsefesine/tedavi şekillerine göre ve sosyal dönüşüme dayalı olarak zamanla değişebilmektedir. Geçmişte yaşlılar için en uygun yerin ev olduğuna dair bir kanaat geliştirilmiş, ancak kurumsal bakımın gelişmesiyle birlikte huzurevlerinin kendi kendine yetmeyen yaşlılar için en ideal mekânlar olduğu görülmüştür. Bununla birlikte günümüzde yaşlılara yönelik geliştirilen yeni teknolojiler ve maddî teşvikler “yerde yaşlanma” fikrini beraberinde getirmiştir. Bu da bakımın, kısmi olarak, yeniden farklı bir formatta eve taşındığını göstermektedir (Wiles, 2005).

Mekân Gerontolojisinin Farklı Parametreleri

Mekân sadece hayatın üzerinde sürdürüldüğü basit bir yer değil, tersine sosyal ilişkilerin ve her kimlik gibi yaşlı kimliğinin de kurulduğu bir alandır (Gardner, 2008). Rowles yaşlıların mekânla ilişkilerini ve buraya dair tecrübelerini anlatmak için *içerdenlik* (insideness) teorisini geliştirmiştir (Rowles, 1978). Bunun üç farklı bileşeni/parametresi üzerinde durmaktadır: Otobiyografik, fiziki ve sosyal.

Birinci parametre olan otobiyografik içerdenlik yaşlıların hatıralarından yola çıkılarak onların mekâna bağlılığını anlatmaktadır. Çünkü yaşlandıkça anılar, yaşlıların buldukları ve aidiyet hissettikleri yerle birlikte tekrar canlanmaktadır. Dolayısıyla mekân gerontolojisinin birinci parametresi kurumsal etnografyalardır. Bunlardan yola çıkılarak yaşlının mekânla ilişkisi anlaşılmaya çalışılmaktadır. Etnografyalar daha çok kurumsal bakım mekânlarına dayalıdır. Özellikle Goffman'ın (1991) "*akıl hastaneleri*" (Asylums) kavramsallaştırması bu etnografyaların çoğuna ilham kaynağı olmuştur. Çünkü bununla "*tam gözetim kurumları*"na (total institutions) eğilmiş ve böylelikle bakımı üstlenen kurumların yapısındaki sorunları dile getirmiştir. Söz konusu kurumların belirgin özellikleri içlerindeki sakinleri tam bir kontrol/gözetim altında tutma ve onlara uygulanan kurallardan hiçbir şekilde taviz verilmemesidir.

Yaşlılara yönelik bakım kurumlarının, mesela huzurevlerinin, "tam gözetim kurumları" olup olmadıkları tartışmalıdır (Goffman, 1991). Örneğin Moody'ye göre huzurevleri "tam gözetim kurumları"ndan bariz farklılıklar göstermektedirler. Çünkü bu yerlerin sakinleri belirgin tam gözetim kurumlarından olan hapisane ve akıl hastanelerinde kalanlar gibi toplum tarafından açık bir şekilde damgalanmamaktadırlar ve dolayısıyla onlar gibi topluma ve sosyal düzene bir tehdit olarak da görülmemektedirler (Moody, 1992). Orada son çare olarak kalan sakinlerin de burada kalmaktan büyük bir memnuniyet duydukları söylenemez. Özellikle teknolojiyle izleniyor veya dinleniyor olma hissi bile onları büyük endişelere sevk etmektedir. Oysa doğru olan, yaşlı bakım kurumlarının gittikçe daha fazla "ev"i andırıyor olması ve yaşlıların bu yerlerin yeniden tasarımında söz sahibi olmalarıdır.

İkinci parametre olan fizikî içerdenlikte yaşlılar, bir yerde uzun süre yaşamaktan kaynaklı kendine has bir ritim ve rutin gelişmektedirler. Başka bir deyişle insanlar yaşadıkları çevreyle zamanla bedensel olarak da duyarlı/aşına olmaya başlamaktadırlar. Bu da onlarda çevrede bir kontrol sağlama ve ustalık kazanma hissini uyandırmaktadır. Mesela mekânla güçlü bağı olan yaşlıların kontrolü/güveni daha iyi sağladıkları ve daha pozitif bir kişilik geliştirdikleri bilinmektedir.

"Yerinde yaşlanma" fiziksel içerdenliğe örnek verilebilir. Bu bireylerin mümkün olduğu kadar yerlerinden olmadan doğup büyüdüğü mekânda yaşlanmalarıdır. Her ne kadar ev bazen yalnız yaşayan yaşlılar için izole eden bir işlev görse de bazı araştırmalar yaşlıların çoğunun yerinde yani öncelikle kendi evinde ve sonra mensubu olduğu cemiyetin bulunduğu mahallesinde yaşlanmak istediğini göstermektedir. Çünkü mahalle yaşlılara bağımsızlığı, otonomiye, özellikle arkadaşlarla ve aileyle ve sosyal yardım mekanizmalarıyla bağlantı kurmayı mümkün kılmaktadır (Wiles, Leibing, Guberman, Reeve & Allen, 2011). Bu nedenle çoğu ülke yerinde yaşlanmayı desteklemektedir (Gardner, 2008).

Çoğu yaşlı doğup büyüdüğü mekânda yaşamak ve yaşlanmak istemektedir. Fakat artan yaşla birlikte gelen kronik hastalıklar ve yoksulluk devletin müdahalesini beraberinde getirmektedir. Gündelik bakım ve evde bakım gibi alternatif modeller geliştirilerek yaşlıyı mümkün olduğu kadar yerinde tutma yoluna gidilse de durum kötüye gittiğinde kurumsal bakım kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır.

Yaşlı yerinde tutulduğu zaman çevrenin de ona göre düzenlenmesi şarttır. Yaş(lı) dostu olmayan dik merdivenler/rampalar, kaldırımlar tedavisi zor kazalara/düşmelere yol açabilmektedir. Sadece dış çevre değil, iç mimari açısından evin tekerlekli sandalyenin geçemeyeceği şekilde yapılması ve banyoların kaygan zeminli olması büyük sorunlara yol açmaktadır. Öyle ki bazen yaşlıların yaşadıkları mahalle bir suç mahalline dönüşüp yaşlı istismarına yol açacak duruma da gelebilmektedir. Yani yerinde yaşlananların istismara ve ihmale maruz kalmaları da mümkündür. Dahası mahallede olan dönüşümler burayı yaşlı için yabancı ve yaşanmaz bir hâle getirebilmektedir. Gentrifikasyon (Nezihleştirme) yaşlılar arasında dışlanma sürecini tetikleyebilmektedir. Böyle olduğu takdirde yaşlılar öz mahallelerinde bir mekân kaybı yaşayarak garip/gureba durumuna düşebilmektedirler. Bu nedenle, bazen tebdil-i mekânda bir ferahlığa gerek duyulabilmektedir.

Bazı araştırmalara göre artan yaşla birlikte bir bireyin coğrafi alanı sınırlanmaya başlamaktadır (Burns, Lavoie, & Rose, 2012). Gençlerin mahalleye gelmeleri yaşlıların “yavaşı”, “her işe burnunu sokan” ve “içgüzar” insanlar oldukları yönündeki sembolik dışlanma anlamına gelen önyargıları besleyebilmektedir. Yani mahalledeki gentrifikasyon her açıdan yaşlılarda güven kaybına da yol açabilmektedir. Bütün bunlara rağmen yaşlıların çok iyi bildikleri bir mekândan taşınmaları pek tavsiye edilmemektedir. Çünkü bilindik bir mahalleyi ve yakın arkadaşları terk etmek sosyal bağların zamanla kopmasına ve yaşlıların birbirlerinden yabancılaşıp birbirlerini dışlamalarına sebebiyet verebilmektedir.

Terapötik mekânlar, mekân ve yaşlı sağlığı arasındaki dinamikleri incelemesi açısından fiziksel içerdenliğe bir başka örnektir. Yaşlı sağlık turizmi açısından ilk etapta bunların tedavi edici ve dinlendirici boyutları üzerinde durulmuştur. Daha sonraları bireysel, fiziksel, sosyal ve kültürel boyutları olan dinamik ve değişken mekânlar olarak adlandırılmışlardır. Örneğin, yaşlılara dönük hobi bahçelerinin başta beyin sağlığı olmak üzere çoğu açıdan fayda sağladığı görülmüştür (Gardner, 2008). Mahalle içindeki halka açık hobi bahçelerinin yaşlıların sosyal izolasyonunu azalttığı ve bir network kurmalarını kolaylaştırdığı bilinmektedir. Bir meşgalelerinin olması emeklilik sonrası yaşlıların aniden bir boşluğa düşerek serbest/boş zamanlarını bir başıboşluk halinde geçirmelerinin önüne geçmektedir. Böylece yaşlıların aktif olmadığı yönündeki *yaşlı ayrımcılığına* (ageism) varan ön yargıların kırılması sağlanmaktadır (Andrews, Cutchin, McCracken, Phillips & Wiles, 2007).

Üçüncü parametre olan sosyal içerdenlik, sadece günlük alışverişler ve ilişkilerden doğru değil, başkası tarafından da iyi bilinme hissine dayanmaktadır. Emekli yaşlı cemiyet ağları bu parametreyi oluşturmaktadır. Yaşlılar genel itibarıyla akranlarıyla, dindaşlarıyla ve duygudaşlarıyla birlikte olmayı ve bir arada yaşamayı tercih etmektedirler. Günümüzde karma emekli yaşlı cemiyet ağlarından daha çok aynı dine, mezhebe ve dünya görüşüne sahip insanların ağına rastlanmaktadır. Ancak şans eseri birbirleriyle ortak özelliklere sahip olduklarının farkına sonradan varan yaşlıların “doğal şekilde oluşan emekli cemiyetleri” de mevcuttur. Amerika’daki ortak bir yaşama sahip olan emeklilerin plansız bir şekilde bir araya gelerek kurdukları *Güneş Kenti* (Sun City) bu tarz bir emekli cemiyetine bir örnektir (Katz, 2009).

Yaşlılar için emekli cemiyetleri daha çok reklam ve tüketim amaçlıdır. Bir başka deyişle emekli cemiyetleri, her ne kadar tüketime özendirse de yaşlılığın coğrafi boyutuyla pozitif bir imajının oluşmasına da yardımcı olmaktadır. Bu yaşlılığın bir çöküş, güçten düşme ve zayıflama olduğu yönündeki algıyı büyük oranda değiştirmektedir. Böylece yaşlılığın tanımlandığı geleneksel mekânlar yerine yeniden biçimlendiği ve kimlik kazandığı farklı yerler/ağlar oluşmuştur. Burada yaşlılığın artık tüketim bağlamında yeni bir mekânda farklı bir kimlik kazandığı ortaya çıkmıştır (Andrews ve ark., 2007).

Yöntem

Çalışma Grubu

Sağlıklı/aktif günlerinde mekânın hâkimi olan insanoğlunun, yaşlanmayla birlikte nasıl bir dışlanmaya, sosyal izolasyona ve yalnızlığa maruz bırakıldıkları huzurevleri örnekleri üzerinden araştırılmıştır. Dolayısıyla, huzurevi yöneticilerinin mekân gerontolojisinin temel parametrelerine dair düşüncelerini belirlemeye yönelik bu araştırmanın örneklemini İstanbul’da bulunan 30 huzurevi olmuştur. Bu huzurevlerinin devlete bağlı, farklı mensubiyetlere ait ve özel olma özelliklerine azami önem gösterilmiştir. Huzurevi yöneticilerinin dağılımı 18’i özel huzurevlerinden, 7’si devlet huzurevlerinden, 3’ü vakıf huzurevlerinden ve 2’si azınlıklara ait huzurevlerinden olmaları şeklinde olmuştur. Buradaki dağılımın eşit olmaması tesadüfi değildir. Çünkü, mesela, özel huzurevlerinin sayısı diğer bütün kategorileri katlamaktadır. Bu nedenle, mümkün olduğu kadar İstanbul’daki mevcudiyetleri oranında temsil edilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Her kategori içerisinde söz konusu huzurevlerinin yöneticileriyle araştırma yöntemi olarak derinlemesine mülakatlar yapılmış ve kartopu metoduyla görüşme yapılan yöneticilerin tavsiye ettiği başka yöneticilere gidilmiştir. Bu mülakatlardan

elde edilen veriler/bulgular nitel bir analize tabi tutulmuştur. Nitel bir çalışma yapmamız hasebiyle yapılandırılmış bir anket formu çerçevesinde huzurevi yöneticilerine sorular yöneltilmemiştir, fakat konunun dışına çıkılmaması için genel itibariyle soruların aynı bağlamda kalmasına büyük bir özen gösterilmiştir. Dolayısıyla huzurevi yöneticilerine yöneltilen sorular, mekân gerontolojisinin temel parametrelerini kapsamaktadır.

İşlem

Çalışmamız nitel araştırma yöntemine dayandığı için verilerin analizi/işlenmesi betimleme yoluyla yapılmıştır. Burada huzurevi yöneticilerinin aynı konu hakkındaki farklı görüşleri alınmıştır. Bu nedenle, görüşülen kişilerin görüşlerini olduğu gibi yansıtmak amacıyla, doğrudan alıntılara sık sık yer verilmiştir.

Bulgular

Derinlemesine mülakat yapılan huzurevi yöneticilerinin sosyodemografik özellikleri birbirinden çok farklıdır. Örneğin yaşları 24-70 arasında değişen huzurevi yöneticilerinin 8'i erkek, 22'si kadındır. Eğitim ve medeni durumları farklılık arz etmektedir. Huzurevi yöneticilerinin mesleki deneyimleri, yaşlılık ve yaşlanma konusundaki deneyimlerine baktığımızda farklı bir manzarayla karşılaşmıştır. Çünkü mesela 2 psikogeriatri hemşiresi olmasına rağmen yaşlılık uzmanı gerontolog ve sosyal çalışmacıya rastlanmamıştır. Bunun yanısıra 10 normal hemşire daha vardır. Böylece 12 kişiyle neredeyse huzurevi yöneticilerinin yarısını hemşireler oluşturmaktadır. Geriye kalan yöneticilerden 4'ü psikolog, 3'ü doktor, 2'si sosyal hizmet uzmanı, 2'si işletmeci, 1'i hastane ve sağlık kurumları yönetim uzmanı, 1'i çocuk gelişim uzmanı, 1'i Orman ve Çevre Bakanlığı uzmanı, 1'i emekli öğretmen, 1'i basın yöneticisi, 1'i tüccar ve 1'i gümrük memurudur. Özellikle basıncı, tüccar ve gümrük memurunun bile huzurevi yöneticisi olması huzurevi gibi kritik kurumların bu işin ehliyetine ve liyakatine sahip kişiler tarafından yönetilip yönetilmediğini gündeme getirmektedir.

Huzurevi yöneticilerine çok farklı sorular yöneltilmiştir. Özellikle mekân gerontolojisinin otobiyografik parametresinin örneklerinden olan huzurevlerine başvuru sebepleri üzerinde durulmuştur. Huzurevlerine alternatif olarak geliştirilen mekân gerontolojisinin fiziksel ve sosyal parametre örneklerinden yerinde bakım ve emekli cemiyet alanları da sorulmuştur.

Tablo 2
Huzurevine Kabul Etmenin Temel Sebepleri

Değişken	N	%
Yalnızlık		
Hayır	6	20,0
Evet	24	80,0
Toplam	30	100,0
Sağlık Problemi		
Hayır	16	53,3
Evet	14	46,7
Toplam	30	100,0
Aile Sorunları		
Hayır	18	60,0
Evet	12	40,0
Toplam	30	100,0

Birincisi, mekân gerontolojisinin otobiyografik içerdenlik parametresinin örneklerinden olan huzurevlerine başvuru nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu nedenle huzurevi yöneticilerine özellikle yalnızlığın insanların huzurevine düşmelerinin ana sebeplerinden biri olup olmadığı sorulmuştur. Tablo 2’de görüldüğü üzere %80’i yaşlıların huzurevine gelmelerinin birinci nedeninin yalnızlık olduğunu belirtmiştir. Sadece %20’lik bir oran buna katılmadığını söylemiştir. Sağlık sorunlarının temel nedenlerden biri olup olmadığını sorduğumuzda buna %53,3’lük bir kısmı hayır yanıtını vermiştir. %46,7’si sağlık sorunlarının belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Aile sorunlarının temel etken olmadığını belirtenlerin oranı %60 olmasına rağmen, %40’lık bir kısmının bunu vurgulaması hâlâ kültürümüzde “ev”in reisi ve büyüğü olarak görülen yaşlıların modernleşme, hızlı kentleşme ve geniş aileden çekirdek aileye geçişle birlikte büyük bir sorunla karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir.

Mekân gerontolojisinin fiziksel ve sosyal içerdenlik boyutuyla ilgili huzurevi yöneticilerine yönelttiğimiz sorulara %70’i mevcut huzurevleri yapısının yaşlının ihtiyacını karşılayamadığı cevabını vermiştir. Ancak buna alternatiflerinin olup olmadığını sorduğumuzda %53,3’ü her hangi bir alternatif sunmamıştır. Alternatif sunmamalarını tamamen politik nedenlere bağlayabiliriz. Çünkü hâlihazırda yöneticisi oldukları huzurevlerine bir alternatif sunmaları, buralardan memnun olmadıklarını açığa çıkaracağından çekinmiş olmaları muhtemeldir. Geriye kalanlardan %23,4’ü mekân gerontolojisinin fiziksel parametrelerinden “yerinde yaşlanma”yı ve %13,3’ü de mekân gerontolojisinin sosyal içerdenlik örneği olan emekli yaşlı cemiyet ağlarını önermiştir.

Mesela, Huzurevi Yöneticisi-04, yerinde yaşlanma için şunları ifade etmiştir:

Türk aile yapısına uygun olarak yaşlının aile içinde veya mahallesinde bakılması elzemdir. Bulunduğu mahallesinde tanıdığı eş-dost yanında olması yaşlıyı yaşamda aktif kılarken yaşlılıkta oluşabilecek demansın veya Alzheimer’in biraz daha gecikmesine neden olacaktır.

Aile ekonomisi açısından yaşlılık sigortası ve bakıcı ücreti şarttır. Bunlar yaşlının bulunduğu ortamda kalmasını sağlayacaktır. Yaşlılıkta sosyal desteğin azalması bile yaşlının toplumdaki soyutlanmasını/sosyal izolasyonunu artırmaktadır.

Yaşlının kurumsal bakımda devlete yüklediği mali yükümlülüğün neredeyse yarısından daha az bir maliyette evde bakım verilmesi, hem ülke ekonomisine de katkı sağlayacaktır hem de yaşlının kendi çevresinden ve aile hayatından kopmasına da engel olacaktır. Dahası, ev içinde ekonomik güvencesi olan yaşlının ailesiyle birlikte toplum içinde saygınlığı da artacaktır. Çünkü yaşlılıkta özgüven, yaşama sevincini artırmakta ve dolayısıyla hayattan zevk almaya katkı sağlamaktadır.

Huzurevi Yöneticisi-05, bir önceki yöneticiyi destekler mahiyette şunları kaydetmiştir:

Yaşlılar yerlerinden koparılmadan devlet tarafından desteklenmelidir. Birkaç kafa dengi insanın birlikte kalabilecekleri Cep Darülacezeler inşa edilmelidir.

Huzurevi Yöneticisi-02 yaşlıların tıbbi ve sosyal olarak evde desteklenmeleri gerektiğini vurgulayarak şunları söylemiştir:

Yaşlıların buldukları ortamlarda yaşlanmalarına yardımcı olmak için tıbbi ve sosyal olarak evde desteklenmeleri daha doğru bir yöntemdir. Bu nedenle, evde bakım hizmetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Huzurevi Yöneticisi-07 yerinde yaşlanma için aile yapısının güçlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak şunları belirtmiştir:

Yaşlıların buldukları yerlerde yaşlanmasını sağlamamız gerekmektedir. Bunun da yolu aile yapısının güçlendirilmesinden geçmektedir. Dolayısıyla, ailenin bütün fertlerini desteklemenin yanı sıra bakıcılık görevini üstlenen kadının güçlendirilmesi şarttır.

Yaşlının bakımını üstlenenler genel olarak aile bireyleri, özellikle kadınlar olunca onların desteklenmesi ve profesyonel gerontolojik bir eğitime tabi tutulmaları gerekmektedir. Özellikle bakım işi kadınlar üzerinde kalınca kendileri de yaşlanmaya başlayan kadınlar büyük bir sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Huzurevi Yöneticisi-09 ise yaşlıların buldukları ortamlarda yaşlanmalarını sağlamak için onları toplumdaki soyutlamamak gerektiğini ifade ederek şunları söylemiştir:

Kuşaklararası ilişki çok önemlidir. Bu, yaşlıların gençlerle birliktelikleri onların buldukları ortamlardan dışlanmalarının önüne geçecektir. Bu yapılmadığı takdirde yaşlıların gençler tarafından dışlanmaları ve istismara maruz kalmaları durumu ortaya çıkacaktır. Bu nedenle, mahallede olan ve mahalleye yeni gelen gençler ile burada bulunan yaşlılar arasında güçlü bir iletişim köprüsü kurulmalıdır.

Bundan dolayıdır ki yaşlıların yaşam alanlarının engellik durumuna göre düzenlenmesi tavsiye edilse de, bir gentrifikasyon hamlesiyle sosyokültürel dokusunun bozulması pek önerilmemektedir.

Huzurevi Yöneticisi-16 otobiyografik içerdenlik ile fiziksel içerdenlik arasında bir ara kategori önererek şu noktalara değinmiştir:

Gündüzlü bakım sisteminin yaşlı mahallesinden koparmadan aynı zamanda kurumsal bakımı gerektiren ihtiyaçlarını giderecek bir modeldir/formüldür. Bakımı üstlenen aile bireylerinin çalışma saatlerinde çocuklarını kreşe bırakır gibi yaşlılarını da gündüzleri mahallede bulunan bir yaşlı kurumuna bırakmaları, akşamları ise eve almaları esasına dayanmaktadır. Özellikle yaşlılar, yaşlılarıyla birlikte gündüzlü bakım mekânlarında sosyalleşme fırsatı yakalamaktadırlar. Burada gönüllü organizasyonların içinde bulunarak bir birliklilik ve topluma karşı sorumluluğu paylaşma ruhu geliştirmektedirler.

Ancak Huzurevi Yöneticisi-19, her nasıl bir ara model geliştirilecekse geliştirilsin bunun başka yerlerde oluşturulmuş olan modellerin tıpatıp aynısı değil, toplumsal yapımıza uygun bir şekilde tasarlanması gerektiği üzerinde durarak şunları ifade etmiştir:

Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yapısı başka toplumlarınkinden bazı farklılıklar arz etmektedir. Genel itibariyle özellikle kadın yaşının evin dışında başka yere bırakılması kültürel olarak farklı algılandığından dolayı onlara bakmakla mükellef insanların zorlu ekonomik şartlardan dolayı çalışma zorunluluğunun vurgulanması süreci kolaylaştıracaktır. Ayrıca, gündüzlü bakım yerinin mahallede olmasının oluşturduğu olumlu algı da aile fertlerinin yanlış anlaşılmasının önüne geçecektir.

Huzurevi Yöneticisi-22 de şehirden uzak emekli cemiyet alanları vurgusu yaparak şunları söylemiştir:

Plazadan ve apartmandan huzurevi olmaz. Yaşlılar da müşteri değillerdir. Her şeyden önce insandırlar ve dolayısıyla mekânda da onlar için bütün insani koşulların sağlanması ve sosyal tercihlerinin önemsenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, tercihlerini şehirden uzak emekli cemiyetleri oluşturmak şeklinde kullanıyorlarsa bu devlet tarafından desteklenmelidir.

Türkiye'de mekânsal anlamda belirgin emekli cemiyet alanları olmazsa bile toplumsal bağlamda bazı sosyal ağları/networkleri mevcuttur. Sosyal içerdenlik olarak okunan bu parametrede yaşlıların yaşlılarıyla birlikte kendi tercih ettikleri bir mekânda yaşamak istemeleri söz konusudur. Dinsel, mezhepsel ve fikirsel tercihleri onların belirli bir yerde toplanmalarını sağlamaktadır. Örneğin, cami dernekleri etrafında ve bazı tatil beldelerinde bir araya gelmeler ve bulunmalar Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de emekli yaşlı cemiyet ağının oluşacağına işarettir.

Son olarak, ayrıca, kurumsal bakımın önemi üzerinde duran huzurevi yöneticileri de olmuştur. Örneğin, Huzurevi Yöneticisi-11 şunları söylemiştir:

Yaşlıların ihtiyaçlarını buldukları ortamlarda karşılamak için evde bakım modelinin geliştirildiğini biliyoruz, ama bu modelin yaşlı ihtiyaçlarını karşılamadığı ortadadır. Bu nedenle, huzurevi ve bakımevi gibi kurumsal hizmet modelleri yaygınlaştırılmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Mekân yaşlılığın nasıl yaşandığına ve kurulduğuna dair yeri ifade etmektedir (Kontos, 2000). Bu yer yaşlıda bir kimlik ve aidiyet formu oluşturarak her yönüyle onu etkilemektedir. Yaşlılar ilişkileriyle normal görülen bir mekânda bireysel bir bağ, kimlik ve sosyal farkındalık oluşturmaktadırlar. Bu nedenledir ki onların mekânla irtibatları ve tecrübeleri büyük bir önem arz etmektedir (Burns ve ark., 2012). Mekân gerontolojisi genel itibarıyla yaşlının mekân bağlılığının önemi üzerinde de durmaktadır (Andrew, Miligan, Philips & Skinner, 2009). Her ne kadar sabit mekân, yaşlı hareket edemediği zamanlarda duygusal açıdan bazı yıpranmalara yol açsa da mekâna bağlılık yaşlı sağlığına katkıda bulunmaktadır (Wiles ve ark., 2011). Çünkü mekâna bağlılık, yaşlıya güven hissi vermektedir. Bu minvalde Rowles yaşlıların mekân bağlılığının bazen bağımsız ve bazen de birbiriyle irtibatlı olarak hareket eden otobiyografik, fiziksel ve sosyal olmak üzere üç farklı parametreye sahip olduğunu belirtmektedir (Rowles, 1978). 30 huzurevi yöneticisiyle yapılan derinlemesine mülakatlarda mekân gerontolojisinin bu üç temel parametresi üzerinde duruldu.

Mekân gerontolojisinin otobiyografik parametresi ile huzurevi algısı, yöneticiler gözünden ve yaşlıların huzurevine gelme nedenleri üzerinden anlaşılmaya çalışıldı. Genel itibarıyla huzurevi algısının yöneticilerin gözünden bile pek pozitif olmadığı görüldü. Yaşlıların da başta yalnızlık olmak üzere başka birçok farklı nedenden dolayı huzurevine müracaat ettikleri tespit edildi.

Mekân gerontolojisinin fiziksel ve sosyal parametreleri ile huzureviyle özdeşleşen kurumsal yaşama alternatif oluşturan yaşlılar için farklı yaşam modellerine değinildi. Kurumsal yaşam yöneticilerinin %53,3’ü alternatif yaşam için hiçbir fikir belirtmezken, %23,4’ü “yerinde yaşlanma”yı ve %13,3’ü yaşlı emekli cemiyetlerini önermiştir. Huzurevi yöneticilerinin çoğunun bu konuda susması da şayet kabul şeklinde anlaşılırsa, yaşlılar için huzurevlerine alternatif modellerin gittikçe daha da yaygınlaşacağı sonucu çıkarılabilmektedir. Bu da mekânından/yerinden kopartılan yaşlının yeniden evine/yurduna dönerek sosyal yapısıyla entegrasyonu anlamına gelmektedir. Bu aynı zamanda mekânın kuşaklar arasında farklı algılandığını ve evin her ne kadar fiziksel görünse de özellikle yaşlılar için derin sosyal ve sembolik bir anlama haiz olduğunu göstermektedir (Hopkins & Pain, 2007; Moore, 2014).

Dolayısıyla mümkün olduğu kadar yaşlıyı evinde/yerinde tutarak “mekânın mahkûmları” değil, “mekânın sahipleri” oldukları algısının oluşturulması gerekmektedir. Dahası artan yaşla birlikte engellilik durumu da oluşabilen yaşlılar için mekânın yeniden tasarlanması şarttır. Sadece dış mekânların değil, iç mekânların da düşme riski artan ve bir azalarını kırdıkları vakit iyileşmesi çok zaman alan yaşlıların yeni durumuna göre gözden geçirilmesi gerekmektedir. Yaşlıların doğdukları yerlerde yaşamak ve yaşlanmak istemeleri en doğal haklarıdır. Bu hakları

göz önünde bulundurularak mümkün olduğu kadar “yerinde yaşlanma” imkânları sağlanmalıdır. Fakat özellikle demanslı yaşlılar özel bakıma muhtaç oldukları için geriatri ve gerontoloji eğitimi almış profesyonel bakıcıların gözetiminde olmalıdırlar. Yoksa bakımı üstlenmiş olan aile bireyleri baş edemedikleri ve içinden çıkamadıkları zorlu bir süreçle karşı karşıya kalacaklardır. Nerede yaşarlarsa yaşasınlar ve nerede kalırlarsa kalsınlar yaşlılar için sosyalleşme mekânları oluşturulmalıdır. Bu nedenle İstanbul’da gençler için yapılan *bilgi evleri* gibi yaşlı *bilge evleri* kurulmalıdır. Kuşaklararası ilişkiyi güçlendirmek için bunların birbirleriyle iç içe geçtikleri farklı bir konsept de geliştirmek mümkündür. Burada asıl amaç yaşlıların aktif kalmalarını ve hayatta tutunmalarını sağlamaktır.

Yaşlıların mekânla ilişkisi bağlamında yapılması gerekenler noktasında liste daha da uzatılabilir. Burada son olarak bu alanda yapılacak yeni çalışmalar için de önerimiz şudur: Huzurevi yöneticilerinin bakış açılarıyla sınırladığımız bu çalışmayı, bütün toplum kesimlerinin ve farklı meslek gruplarının fikirleriyle güçlendirmek gerekmektedir. Çünkü yaşlılık sadece yaşlanan insanların meselesi değildir, onlarla irtibatlı olan ve yaşlanabilecek olan herkesin sorunudur. Dolayısıyla özellikle bir mekânda yaşamak zorunda olan her insanın geleceği için buraya dair bir sözü ve planı olmalıdır. Özellikle yaşlılık ve engellilik hallerinde mekânın başka bir engel değil, zor durumda kalan insanı ferahlatan bir boyut kazanması gerekmektedir. Bu da ancak toplumda bu anlamda bir duyarlılık ve güçlü bir bilinç oluşturacak derinlemesine akademik çalışmaların çoğalmasıyla mümkündür.

Received: May 15, 2016

Revision Received: November 26, 2016

Accepted: December 16, 2016

OnlineFirst: December 30, 2016

Copyright © 2016 • Istanbul University Department of Sociology

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/iusosyoloji.284544 • December 2016 • 36(2) • 425–429

Extended Abstract

Aging in Place and the Basic Parameters of Geographical Gerontology in Turkey

Şerif Esendemir¹
Yıldız Technical University

Abstract

The populations of all countries in the world gray as the days go by. Although Turkey has a young population, it is also a rapidly aging country as a result of low birth and death rates and long life expectancies. The growing aging population has made senior citizens' problems more apparent. In particular, the question of whether living spaces are arranged in line with the needs of the elderly people has gained momentum. Similarly, geographical gerontology, a sub-discipline of gerontology that studies the relationship between older adults and their living places, has gained greater significance. In this study, some reflections on Rowles' theory of insideness (autobiographic, physical, and social components/parameters) will be studied to examine the relationship between elderly people and their living spaces in Turkey. Using the qualitative method, in-depth interviews were carried out with 30 nursing-home managers to understand the autobiographical parameter through their nursing homes, the physical parameter through aging in place (with therapeutic spaces as an alternative), and the social parameter through their perceptions of the retirement community network in Istanbul. As a result, this study sheds some light on the question of whether elderly people, who are seen as prisoners of place, have a say in redesigning their place of residence or developing alternative, multi-provisional residences.

Keywords

Geographical gerontology • Aging • Nursing homes • Social policies • Migration

* **Correspondence to:** Şerif Esendemir (Asst Prof), Department of Sociology, Faculty of Arts & Science, Yıldız Technical University, Davutpasa Campus, İstanbul 34220 Turkey. Email: serif@yildiz.edu.tr

Citation: Esendemir, Ş. (2016). Aging in place and the basic parameters of geographical gerontology in Turkey. *Turkish Journal of Sociology*, 36, 425–429.

Problem, Purpose, and Significance

The world is graying due to decreased birth and death rates, in addition to increased life expectancies. Although developed countries have higher populations that are aged 65 and over, the aging population of developing countries increases faster compared to developed countries (Kinsella & Victoria, 2001). Turkey is also among countries facing a growing aging population in spite of having a young population. That is why the problems of an aging population have also moved to the front burner in Turkey. Because the aged now live in different kinds of places, their relationships with these places have gained great importance and, thus, geographical gerontology has, too. Geographical gerontology is a sub-discipline of gerontology that covers all issues of the aged connected to place. Therefore, reflections on insideness theory (Rowles, 1978) through its autobiographical, physical, and social parameters have been taken into account to examine the relationship of older adults with their living spaces in Turkey. These reflections are based on nursing home administrators' answers to what they think about the relationship between older adults and place. Their views on this relationship are important for the following reasons: They (a) provide information about older adults' living spaces and other alternative places, (b) help to evaluate the present social policies related to aging and place, and (c) provide an opportunity for the owners of nursing homes to develop these places and their alternatives.

Assumptions and Limitations

This study reviews the assumption that place is a variable that affects the preferences of the aged and thus predicts a relationship between older adults' preferences and their places through autobiographical, physical, and social parameters. Also, it is limited to the views of nursing home administrators in terms of geographical gerontology. However, even though the interior views of residents from these places are believed able to enrich this study, such an aspect has been left to an on-going in-depth study in some nursing homes in Turkey.

Model and Data Collection Process

In-depth interviews were conducted with 30 nursing-home managers in Istanbul. Managers from different nursing homes were selected using the snowball model, taking account of the references.

Theoretical Background

Aging and environment: Age-friendly places. Although the aging population is increasing in Turkey, some urban planners have yet to consider the demands of older adults. Therefore, age-friendly places are vital for meeting city residents' needs, not only because these places are important for older adults but also because they are quite helpful for disabled people and those who use baby strollers.

Why geographical gerontology? Geographical gerontology focuses on the residence-types of older adults in their physical and social worlds, in addition to their experiences in these living settings (Andrews, Evans, & Wiles, 2013). It studies the impact of place on aging as well as the effect of *aging in place* as an interdisciplinary field (Gardner, 2008). That is why gerontologists, city planners, service providers, local and governmental social policy makers need to have a perspective on geographical gerontology to redesign places in terms of the new demands of their residents, including elderly and disabled people.

Different parameters of geographical gerontology. Place is not just a physical entity but also a social aspect where senior citizens' identities are formed (Gardner, 2008). Rowles' insideness theory (1978) is an important paradigm in reading the autobiographical, physical, and social aspects of place in relation to aging.

Firstly, the autobiographical aspect of place in insideness theory is related to residents' memories of nursing homes. Secondly, its physical parameter has a strong relationship to aging-in-place and therapeutic neighborhood settings. Finally, the social aspect of place is associated to retirement community networks or residential settings.

Findings, Discussion, and Interpretation

In one example of the autobiographic parameter of geographical gerontology according to the administrators, 80% of nursing home residents are there because of loneliness, whereas 20% are there for other reasons. This shows that most residents have a collection of dramatic memories because of loneliness.

In the physical and social parameters of geographical gerontology, 70% of nursing home administrators do not see the present nursing homes as good places for older adults. However, 53.3% did not suggest any alternatives to these places; 23.4% focused on aging in place as a physical parameter, and 13.3% mentioned retirement community networks as a social parameter of geographical gerontology.

Conclusion and Recommendations

Three parameters of geographical gerontology have been examined in this study using insideness theory (Rowles, 1978) through reflections in Turkey. It is interesting that, even among these institutions' administrators, the perceptions of nursing homes in terms of the autobiographical aspect of geographical gerontology are not positive. A more interesting point appears in their weak responses to alternatives to institutionalized care. However, their suggestions for aging in place with respect to the physical aspect of geographical gerontology and retirement community

networks for the social aspect of geographical gerontology open a new horizon for debates in terms of the future of aging in Turkey. For this reason, the most important recommendation for upcoming studies in relation to aging is to enrich the scope of geographical gerontology through its autobiographical, physical, and social aspects.

Kaynakça/References

- Andrew, G. J., Miligan, C., Philips, D. R., & Skinner, M. W. (2009). Geographical gerontology: Mapping adisciplinary intersection. *Geography Compass*, 3(5), 1641–1659.
- Andrews, G. J., Cutchin, M., McCracken, K., Phillips, D. R., & Wiles, J. (2007). Geographical gerontology: The constitution of a discipline. *Social Science & Medicine*, 65, 151–168.
- Andrews, G. J., Evans, J., & Wiles, J. L. (2013). Re-spacing and re-placing gerontology: Relationality and affect. *Ageing & Society*, 33, 1339–1373.
- Bowling, A., & Dieppe, P. (2005). What is successful ageing and who should define it? *BMJ*, 331, 1548–1551.
- Burns, V. F., Lavoie, J. P., & Rose, D. (2012). Revisiting the role of neighbourhood change in social exclusion and inclusion of older people. *Journal of Aging Research*. <http://dx.doi.org/10.1155/2012/148287>
- Deleuze, G. (1988). *Spinoza: Practical philosophy* (R. Hurley, Trans.). San Francisco, CA: City Light Books.
- Gardner, P. J. (2008). *The public life of older people neighbourhoods and networks* (Doctoral dissertation, University of Toronto, Graduate Department of Public Health Sciences, Toronto). Retrieved from https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/16822/1/Gardner_Paula_J_200811_PhD_thesis.pdf
- Goffman, E. (1991). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. London, UK: Penguin Books.
- Golant, S. M., Rowles, G. D., & Meyer, J. W. (1989). Aging and the aged. In G. L. Gaile & C. J. Willmott (Eds.), *Geography in America* (pp. 451–464). Columbus, OH: Merrill.
- Hopkins, P., & Pain, R. (2007). Geographies of age: Thinking relationally. *Area*, 39(3), 287–294.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2009). *Türkiye nüfus ve sağlık araştırması 2008*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK.
- Katz, S. (2009). Spaces of age, snowbirds and the gerontology of mobility: The elderscapes of Charlotte County, Florida. In J. Sokolovsky (Ed.), *The cultural context of aging* (pp. 463–486). London, UK: Praeger.
- Kinsella, K., & Victoria, A. V. (2001). *An aging world: 2001* (U.S. Census Bureau, Seri P95/01-1). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Kontos, P. (2000). Resisting institutionalization: Constructing old age and negotiating home. In J. Gubrium & J. A. Holstein (Eds.), *Aging and everyday life* (pp. 255–272). Oxford, UK: Blackwell.
- Moody, H. R. (1992). *Ethics in an aging society*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Moore, K. D. (2014). An ecological framework of place: Situating environmental gerontology

- within a life course perspective. *International Journal of Aging and Human Development*, 79(3), 183–209.
- Rowles, G. (1978). *Prisoners of space? Exploring the geographical experience of older people*. Boulder, Colo: Westview Press.
- Schwanen, T., Hardill, I., & Lucas, S. (2012). Spatialities of ageing: The co-construction and co-evolution of old age and space. *Geoforum*, 43, 1291–1295.
- Sylvestre, G. (1999). The geography of aging: A geographical contribution to gerontology. In R. Koster (Ed.), *Prairie perspectives: Geographical essays* (Vol 2, pp. 214–224). Saskatoon: University of Winnipeg.
- Tuan, Y. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2014). *İstatistiklerle yaşlılar: 2014* (Sayı: 18620). <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18620> adresinden edinilmiştir.
- Wiles, J. (2005). Conceptualizing place in the care of older people: The contribution of geographical gerontology. *International Journal of Older People Nursing*, 14(8b), 100–108.
- Wiles, J. L., Leibing, A., Guberman, N., Reeve, J., & Allen, R. E. S. (2011). The meaning of “aging in place” to older people. *The Gerontologist*, 52(3), 357–366.

Başvuru: 16 Mayıs 2016

Revizyon gönderimi: 27 Ekim 2016

Kabul: 17 Kasım 2016

OnlineFirst: 28 Aralık 2016

Copyright © 2016 • İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

tjs.istanbul.edu.tr

DOI 10.16917/iusosyoloji.291223 • Aralık 2016 • 36(2) • 431–463

Araştırma Makalesi

Hollanda'daki Göçmen Türklerin Aktif Yaşlanma Tecrübeleri*

Ferhan Saniye Palaz¹
İstanbul Üniversitesi

Yusuf Adıgüzel²
İstanbul Üniversitesi

Öz

Bu çalışmanın amacı iş göçü ile Hollanda'ya genç iken gidip orada yaşlanan ve hâlâ orada yaşayan Türklerin yaşlanma süreçlerini aktif yaşlanma bağlamında değerlendirmektir. Araştırmada sosyal bilimler literatürüne ek olarak OECD, AB ve SCP raporlarından yararlanılmış, nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve Hollanda'da 3 hafta süren bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Ülke seçiminde, Fransa, Almanya ve Hollanda'nın 2014 Aktif Yaşlanma İndeksi verilerindeki durumu belirleyici olmuştur. Araştırma kapsamında yüz yüze mülakat ve gözlem yapılmış olup ilgili sivil toplum kuruluşları ve resmi kurumlar ile de görüşülmüştür. Çalışmada aktif yaşlanma ele alınırken ekonomi odaklı olmaktan kaçınılarak birey ve toplumu merkeze alan bir yaklaşımın sağlanması önemsenmiştir. Toplanan veriler (i) sosyal destek, (ii) aktif meşguliyetler ve (iii) yaşam memnuniyeti ana başlıkları altında analiz edilmiştir. Göçmen iken yaşlanan bireylerden oluşan 40 kişilik çalışma grubu birinci nesil, sağlıklı, emekli Türk bireylerden oluşmaktadır. Çalışma grubunun yaşlanma tecrübesinin Türkiye'deki erken sosyalizasyon süreçlerinde edindikleri yaşlanma kültürüne duyarlı olan bir yaklaşımla değerlendirilerek aktif olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Birinci nesil göçmen yaşlılar • Göçmen iken yaşlanma • İş göçü • Aktif yaşlanma • Yaşlılıkta yaşam memnuniyeti • Yaşlılıkta sosyal destek

* Bu çalışmadaki bulgular, Ferhan Saniye Palaz'ın Doç. Dr. Yusuf Adıgüzel danışmanlığında yürütülen 2015 tarihli "Hollanda'da Yaşayan Türk Vatandaşlarının Aktif Yaşlanma Süreci: Nitel Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

1 Yetkilendirilmiş yazar: Ferhan Saniye Palaz (Doktor adayı), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Beyazıt, Fatih İstanbul. Eposta: ferhanpalaz@gmail.com

2 İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Beyazıt, Fatih İstanbul. Eposta: yusufadiguzel@hotmail.com

Günümüzde doğum oranlarındaki azalışın ve yaşam beklentisindeki artışın bütüncül sonucu olarak nüfus yaşlanmaktadır (The Denver Summit of the Eight, 1997, s. 2). Yaşlanan nüfus için kriz önleyici politikalar oluşturulup (Organisation for Economic Cooperation and Development [OECD], 2014a, s. 3), devlet-sivil toplum işbirliği kurulmaya çalışılmaktadır (Willson, 2007, s. 148). Sosyal teorisyenlerin bir kısmı konuyu “gümüş tsunami” (Fried & Hall, 2008, s. 1791), diğer bir kısmıysa olumsuz etkileri abartılan ve toplum lehine döndürülebilecek olan yeni bir demografik durum olarak yorumlamaktadır (Taylor, 2011, s. 3; Willson, 2007, s. 148). Nüfusun yaşlanmasının güncel sonuçlarından biri “göçmen iken yaşlanma”dır (Jackson, 2002, s. 825).

Nüfusun yaşlanması ile göç; hem yaş ve etnik kompozisyon, hem de iç politik gündem üzerinde etkisi olan baskın birer süreçtir (Warnes, Friedrich, Kellaher & Torres, 2004, s. 308) ve pek çok Avrupa ülkesinin politik gündeminde geniş yere sahiptir (Ruspini, 2009, s. 4). Demografik tablonun anlaşılması ve nüfus planlaması için “yaşlı destek oranı” (OECD, 2014a, s. 94) ve “bağımlı nüfus” (OECD, 2014b, s. 18) kavramları kullanılmaktadır. Göçmen nüfusun tanımlanmasında “yabancı-doğumlu nüfus” ve “yabancı nüfus” kavramları kullanılmaktadır (OECD, 2014b, s. 24). “Kalıcı uluslararası göç” beş kategoride incelenmektedir: İş, serbest dolaşım hakkı, aile, insani ve diğer nedenlerle göç (OECD, 2014a, s. 90). Konu göç ve yaşlılık özelinde ele alındığında Avrupa’da üç grup vardır: İş, emeklilik ve iş göçmenlerinin geri dönüşü göçü (Warnes & Williams, 2006, s. 1263). Bu makalede “iş nedeni ile göç eden” ve “yerleştikleri ev sahibi ülkede yaşlanmış” olan “birinci nesil” göçmenler çalışılmıştır. Hollanda hükümetine göre, başka bir ülkede doğan kişiler birinci nesildir (Gijsberts & Dagevos, 2010, s. 35–36).

Sanayileşmiş ülkelerdeki göçmen emeklilerin sayısında önemli bir artış yaşanmaktadır ve bu toplumsal gerçek hem yaşlılık hem de göç sosyolojisi çalışmalarını etkilemektedir. Günümüzde artık göç sosyolojisi “iş” ile sınırlı olmayıp (François & Wolff, 2012, s. 442), “göçmenlerin yerleştikleri ülkede yaşlanması” adında yeni bir fenomen kazanmıştır (Bolzman, Fibbi & Vial, 2007, s. 1359). Çalışmalarda etnisitenin yaşlanma tecrübesi üzerindeki yoğun etkisi nedeniyle (Carr, Biggs & Kimberley, 2013, s. 27) “doğulan-yerde-yaşlanma” ile “doğulan-yerinde-yaşlanma” ayrımına dikkat çekilmektedir (Jackson, 2002, s. 825). Örneğin, Avrupa’daki yaşlanmış iş göçmenleri emekliliğin sosyal sonuçlarından diğer yaşlı gruplara göre daha fazla etkilenmektedirler (Bolzman ve ark., 2007, s. 1360). Göçmen yaşlılığı çalışılırken hassasiyetleri göz ardı edilmemelidir. Araştırmalarda ulusal ve kültürel perspektiflerin ötesine geçen bir boyut kazanılmalıdır (Berry, 1990; Bhatia & Ram, 2001’den akt., Jackson, 2002, s. 828).

Göçmen iken yaşlanma üzerine uluslararası literatür oldukça yoğun olmasına rağmen Türkçe literatür açıkça yetersizdir. Son yıllarda yapılan çalışmalar genellikle

sağlık ve bakım odaklıdır. Meselenin sosyolojik yönüne eğilen çalışmalar arasında Kartal ve Alptekin (2015), Oğlak ve Hussein (2014) sayılabilir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırmalarda veri kaynağı, araştırmanın odaklandığı olguyu tecrübe eden bireyler ya da gruplardır. Başlıca veri toplama aracı görüşmedir. Ayrıca gözlem yapılarak görüşmelere temel oluşturulur ve desteklenir. Bu araştırma deseni ile kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya konamasa da araştırılan olgunun daha iyi anlaşılması sağlanır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 80–81).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunun taşınması gereken özellikler kuramsal çalışmayla belirlenmiştir: Emekli olma, fiziksel ve bilişsel sağlığı yerinde olma, kendine yeterli olma, evinden çıkmakta zorluk yaşamama, topluma karışmanın önünde herhangi bir engeli olmama, Türkiye'den Hollanda'ya genç iken göç etmiş olma. 5 pilot görüşme yapılmıştır ve çalışma grubu 40 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların ismi saklı tutulmuş olup yapılan alıntılarda görüşme numarası, görüşme yapılan şehrin adı, cinsiyetin baş harfi, medeni hâl, yaş ve Hollanda'ya göç edilen sene özelliklerinden oluşan bir kod (örneğin: 29, Rotterdam, E, Evli, 80, 1975) kullanılmıştır. Çalışma grubunun 16'sı kadın, 24'ü erkektir ve ortalama yaş 66,5'tir.

Veri Toplama Aracı

Nesnel durumu önceden araştırılmış belirli bir toplumsal soruna odaklanıldığı için veri toplama tekniği olarak “sorun-merkezli görüşme” seçilmiştir. Yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak görüşmecilerin soruları serbestçe yanıtlaması sağlanmıştır. Araştırmacı yalnızca görüşmeyi yönlendirmiştir. Görüşme konusu analiz edilmiş ve görüşme önceden belirlenmiş bir cetvele bağlı olduğu için sorun-merkezli görüşme tekniği seçilmiştir. Görüşmelerde katılımcıyla güven ortamı sağlanmıştır (Mayring, 2011, s. 73–75).

Ses kaydı hâlinde toplanan veri sistemli bir yorumlama için yazılı hâle getirilmiştir (Mayring, 2011, s. 93). Transkripsiyonda “betimsel analiz” yapılarak görüşmeler özgün biçimlerine sadık kalınarak, doğrudan alıntılarla yazılmıştır (Kümbetoğlu, 2012, s. 154). Cümle bozuklukları düzeltmemiştir fakat anlam kaybının önüne geçilmesi için duygusal dışavurumlar metne eklenmiştir. Mesela: “Çocuklar hafta sonu bendedir. Ev dolar taşar. Ben korkumdan kaçıyorum (*gülüyor*)”. Görüşmelerin ses kaydı kesintisiz

olmakla birlikte, transkripsiyonlarda bir sistem çerçevesinde özetleme yapılmıştır. Özetlemede amaç veri metninin hacimce daraltılması ve böylelikle yorumlama için yapılacak kodlama aşamasının kolaylaştırılmasıdır (Mayring, 2011, s. 99).

Veri Toplama Süreci

Ön saha araştırmasında Hollanda'daki göçmen yaşlılar üzerinde çalışan ENIEC, Pharos, NOOM ve TOF ile iletişime geçilmiştir. Saha araştırmasında görüşme ve gözlem yapılan kurumlar arasında Rotterdam Belediyesi, Rotterdam Üniversitesi, Rotterdam İslam Üniversitesi, Axioncontin, Laurens, Orkide Evleri, yaşlı bakım büroları ve Türk Yaşlılar Dayanışma Merkezi bulunmaktadır.

Görüşmelerin 7'si ev ziyaretinde, 13'ü kermeslerde, 17'si camide, 1'i katılımcı ile karşılaşılan bir dükkânda, 1'i üniversite kantininde, 1'i gündüzlü yaşlı bakım merkezinde gerçekleşmiştir. Ortalama görüşme süresi 30 dakikadır. Tüm görüşmeler ses kaydına alınmıştır, izin vermeyen 1 katılımcının görüşmesi ise görüşme sırasında yazıya geçirilmiştir.

Veri Analizi

Betimsel analizden sonra yorumlanacak tema ve kodlar belirlenerek bunlar arasındaki ilişki tanımlanmış ve "sistemik analiz" gerçekleştirilmiştir (Kümbetoğlu, 2012, s. 154; Mayring, 2011, s. 103). Bu sistemleştirme ile mevcut veriden daha üst bir düzenleme işlemine geçilmesini ve materyalin üst terimler altında toplanması sağlanmıştır (Mayring, 2011, s. 104–105). Tüm görüşme metni tema ve kodlar hâline getirildikten sonra bir kod listesi oluşmuştur. Verilerin analizi tamamlandıktan sonra sosyoloji literatürüne dayanarak yorum yapılmaya başlanmıştır. Örneğin yaşam memnuniyeti değerlendirilirken Higgs, Hyde, Wiggins ve Blane'ın (2003) çalışması esas alınarak dört bileşen kullanılmıştır: Kontrol, özerklik, memnuniyet ve kendini gerçekleştirme. Son olarak, katılımcılardan yapılan birebir alıntılar ile de geçerlilik sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Göç ve yaşlılık araştırmaları karşılıklı olarak uyarıcı ve üreticidir (Warnes & Williams, 2006, s. 6). Araştırmalarda birbirinden kesin sınırlar ile ayrılmayan ve birbirini tamamlayan şu üç perspektif bulunmalıdır: Farklılıkları tanımlamaya odaklanan bir karşılaştırmalı tanımlayıcı araştırma, farklılıkların nedenlerini anlamaya çalışan bir karşılaştırmalı sonuç araştırması ve kültür bağımlı özellikleri ele alan bir karşılaştırmalı süreç araştırması (Schaie, 1994'ten akt., Jackson, 2002, s. 826). Tanımlayıcı araştırma ile farklı grupların teorileştirilip çalışılması sağlanmaktadır (Dilworth-Anderson & Cohen, 2009, s. 489). Karşılaştırmalı sonuç araştırması ile

aynı ulusal ortamda yaşayan göçmen ve yerli yaşlı gruplarının kültürel farklılıklarına ek olarak zaman içinde oluşan benzerlikleri de ele alınmaktadır. Karşılaştırmalı süreç araştırması ise hangi yaşlanma süreçlerinin kültürel faktörlerden etkilendiğini ortaya konmaktadır (Eckensberger, 1973'ten akt., Jackson, 2002, s. 830). Tarihi arka planın yaşlanma üzerindeki etkileri çeşitli çalışmalarda incelenmiştir (Schaie, 2011). Göçmenlerin ikinci bir kültüre girmeden önce tecrübe ettikleri ilk sosyalizasyon süreçleri göz ardı edilmemelidir (Hermans, 2001, s. 24).

Bu çalışmanın saha araştırmasında sadece göçmen iken yaşlanmış olan bir grup yaşlandığı göç ülkesinde ele alınmıştır. Bununla birlikte ne yerli Hollandalılardan ne de Türklerden oluşan bir “doğduğu yerde yaşlanan” kontrol grubu oluşturulmuştur. Bu sebeple detaylı bir mukayese yapılamamış olduğu gibi sadece göçmen iken yaşlanma durumuna özgü olan karakterlerin belirlenmesi de sağlanamamıştır. Çalışmanın bir sınırlılığı mukayese yapılacak bir grubun olmayışıdır.

İkinci sınırlılık sadece enlemesine veri toplanmasında karşımıza çıkmaktadır zira “... yaşlanma değişiminin çalışılması demek olmalıdır” (Ferraro, 2002, s. 572) yani boylamasına veri gerektirmektedir. Üçüncü sınırlılık homojen bir çalışma grubuna sahip olunmasıdır. Görüşmelerin büyük çoğunluğu cami ve kermeslerde gerçekleştirilmiştir. Nitel olan bu araştırmanın geneli temsil edici olma iddiası yoktur.

Bulgular

Bu çalışmada saha araştırmasının yapılacağı ülke seçiminde, birinci nesil göçmen Türklerin yoğunlukla yaşadığı Almanya, Fransa ve Hollanda arasından Hollanda'nın 2014 Aktif Yaşlanma İndeksi verilerine göre önder konumda olması belirleyici olmuştur (UNECE/European Commission, 2015, s. 18–19). Çalışmanın temelini oluşturan aktif yaşlanmanın tanımına dair bir fikir birliği yoktur (Gauthier & Smeeding, 2003, s. 279) ve aktif olmakla yaşamdan memnun olmayı eşleştiren aktivite teorisi yetersizdir (Hooyman, Kawamoto & Kiyak, 2015, s. 147). Walker (2006, s. 83) aktivite teorisinin biyolojik, ekonomik ve politik engellerle karşılaşan yaşlıları homojenleştirerek yaşlanma sürecini genelleştirmekle eleştirildiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Walker (2006, s. 83) bu çalışmada önemli bir yere sahip olan yaşam memnuniyeti hususunda ise aktivite ve öznel iyi oluş hâli arasında kurulan ampirik bağın doğru ve geçerli olduğunu da sözlerine eklemektedir. Bu bölümde aktif yaşlanma tecrübesi ele alınırken katılımcıların sosyal destek ve temas, sosyal katılım, toplumsal uyum, aktif meşguliyetler ve yaşam memnuniyeti verileri, açıklamaları ile birlikte sunulacaktır.

Sosyal Destek ve Temas

Wu ve Hart'ın (2002, s. 394) çalışması uyarınca katılımcıların algılanan ve alınan sosyal destek değerlerine ek olarak verilen sosyal destek değerleri ölçülmüştür. "Algılanan sosyal destek, kişinin desteğin imkânına ve yeterliliğine dair sahip olduğu bireysel kanaattir" (Wu & Hart, 2002, s. 394). Katılımcılardan 35'inin çocuklarından yana algılanan sosyal destek değeri pozitiftir. Bunların en az bir çocuğu coğrafi olarak yakınında yaşamaktadır. 4 katılımcının ise çocuklarından yana algılanan sosyal destek değeri negatiftir. Bunlardan üçünün çocukları uzakta yaşamaktadır. 1 katılımcının durumu kesinleştirilememiştir. Çocuklardan algılanan sosyal destek coğrafi mesafeye bağlıdır.

Alınan sosyal destek değerlendirilirken acil durumlarda zaman zaman ortaya çıkan ihtiyaçlarda ve gündelik hayatta düzenli olarak alınan destekte çocuk ve komşularla kurulan ilişki değerlendirilmiştir. Çocuklardan alınan sosyal destek değerlerine bakıldığında 13 katılımcının böyle bir desteğe ihtiyaç duymadığı, 21'inin ihtiyaç duyduğu desteğe sahip olduğu görülmüştür. 6 katılımcının ise ihtiyaç duyduğu desteği almadığı/alamadığı görülmüştür; bunlardan ikisinin çocukları coğrafi olarak yakın mesafede yaşamaktadır. Komşulardan "alınan sosyal destek" değerlerine bakıldığında 5 katılımcının buna ihtiyaç duymadığı, 33'ünün gerektiğinde alabildiği/alabileceği görülmüştür. 2 katılımcı ihtiyacı olduğu hâlde bu etkileşime sahip olmadığını ifade etmiştir.

Verilen sosyal destekte, torun bakımı ve çevredeki yaşlı/düşkün kişiler ile ilgilenme ele alınmıştır. 8 katılımcı için haftalık zaman kullanımında torun bakımı planlı ve sürekli bir yer almaktadır. 7 katılımcının düzenli olarak, diğer 7 katılımcının da her gün ilgilendiği yaşlı/düşkün birileri vardır. Verilen sosyal destek değerleri, alınan ve algılanan desteğe kıyasla düşüktür. Bu durumun nedeni, verilen sosyal desteğin iki meşguliyetle sınırlandırılarak ölçülmüş olmasıdır.

Sosyal destek değerlendirilirken bireye sosyal ağı içinde yer alan eş, çocuk, kardeş, aile üyeleri, yakın arkadaşlar ve önem verilen diğerlerinden sağlanan destek ele alınmıştır (Campbell, Connidis & Davies, 1999; Lynch, 1998'den akt., Wu & Hart, 2002, s. 392; Bishop, Martin & Poon, 2006, s. 447). Yaşlılık döneminde bireylerin sosyal desteğe duydukları ihtiyaç artmaktadır ve yaşam memnuniyetinin korunmasında önemlidir (Wu & Hart, 2002, s. 392–395). Sosyal temas kapsamında katılımcıların sosyal ağı içinden komşu, akraba, arkadaş, çocuk ve torunların yanı sıra serbest zamanlarda kurulan diğer ilişkiler ele alınmıştır.

Komşu ilişkileri. Katılımcılardan 8'inin sadece Türk komşusu vardır. 30'unun şu etnik kökenlerin en az birinden komşusu vardır: Yerli Hollandalı, Fas, Surinam, Antiller, Çin, Hindistan, İspanya, Lübnan, Portekiz, Endonezya ve Pakistan. 2 katılımcıdan ise yanıt alınamamıştır.

Katılımcıların tamamı komşuları ile selamlaştığını ifade etmiştir. Daha yakın bir etkileşim gerektiren ev ziyareti yapma konusundaysa farklılıklar vardır. 29 katılımcı komşuları ile ev ziyareti gerçekleştirmektedir. Bunlardan 15'i hem Türk hem diğer kökenlerden komşularına, 14'ü ise sadece Türk komşularına gidip gelmektedir. Fakat bu 14 kişinin 8'inde komşuların tümü Türk'tür, kalan 6'sı ise yabancı kökenli komşuları ile selamlaşmakla birlikte ev ziyareti seviyesinde etkileşim kurmamaktadır. Bu verilerden yola çıkılarak, ev ziyaretlerinde etnik köken farklılıklarının önemli bir etken olmadığı sonucu çıkarılabilir. 7 katılımcı ise komşuları ile ev ziyareti yapmamaktadır. Yukarıdakine benzer bir çeşitlilik bu yedi kişi için de gözlenmiştir. Dolayısıyla, ev ziyareti yapılmaması ile de komşuların yabancı kökenli olması arasında ilişki olmadığı düşünülebilir.

Faslı komşumla aynı yıl oturduk 30 yıldır komşuyuz. Kardeş gibiyiz. Beraberce çay içeriz. Yaşımız aynı. 4 çocuk da onun var, oynayarak büyüdü çocuklarımız. Düğünlerine birbirimizin çocuklarının gider geliriz (18, Rotterdam, K, Bekâr, 65, 1978).

Apartmanda oturuyorum. Giriş kat. Büyük bahçem var. Domates, soğan, maydanoz, tere ekerim. Oturacak yeri var. Komşular da gelir mangal yapar kısır yapar otururuz. Bayırlılar bahçeme büyük, rahat diye. Faslılar pek gelmez de genellikle Hollandalılar ve Türkler gelir. Onların bahçeleri küçük küçük (20, Rotterdam, K, Evli, 65, 1975).

Boş zamanlarımda komşularıma gider gelirim. Sadece ben Türküm sokağımda. Hollandalı komşularımla diyalogum çok iyi. Komşunun anahtarı bendedir tatile gitti mi bakarım. Benim anahtarım da onda, ben gidince de o bakar, çiçeklerimi sular. Güneşliğimin kumandası da komşumda ben namazdan sonra uyurum biraz, o sabah kalkınca açar güneşliğimi... Araba sürüyorum hâlâ. Bir kere lastiği inmişti, komşular başıma üşüştü lastiği yapmak için (*gülüyor*) (38, Zootermeer, K, Bekâr, 70, 1969).

Akraba ilişkileri. Sadece 28 katılımcıdan bu konuda veri toplanabilmiştir. Bunlardan 17'si yakın akraba ve kardeşlerinin tamamının coğrafi olarak uzakta yaşadığını ifade etmiştir. Akraba ve kardeşleri ile yakın yaşayan 11 kişiden 6'sı görüşmemektedir. 5'i ise görüştiklerini söylemiştir.

Emekli olmaktan memnun değilim. Beyin kanaması geçirdim, bi tarafım felç olmuştu. Dönmeyi düşünüyorum. Geçinemiyorum burda. Türkiye'de ev kirası vermeyeceğim için geçinebilirim. Kardeşim de 45 yasası ile döndü Türkiye'ye. Burdaki kardeşlerimle görüşmüyorum (10, Rotterdam, E, Evli, 52, 1973).

Arkadaş ilişkileri. Sonuçlara göre çalışma grubunun arkadaşlık ilişkileri komşu-cami-dernek üçgeninde gerçekleşmektedir. Bu üç kaynağa ek olarak iş arkadaşları ile hâlâ görüşen 4 kişi bulunmaktadır. Katılımcılardan 7'si yeterli arkadaşlık ilişkisine sahip olmadığını ifade etmiştir. 27'si ise arkadaşlık ilişkilerinden memnundur. Ayrıca camiye her gün giden katılımcılardan 4'ü, camiden başka gidebilecekleri bir yer olmamasından şikâyet etmiştir ve semt evleri gibi Hollanda'da yaşlıların gidip vakit geçirdikleri yerlerde "Türk kültür ve hassasiyetlerine" uygun ortamlar sağlanır

ise cami dışındaki sosyalleşme mekânlarına gitmekten memnun olacaklarını ifade etmiştir:

Evde çoluk çocukla yüzgöz olup boş oturana kadar ben giderim şöyle bir yer olsa: dama oynama, bilardo oynama zaten 2-3 saatini alır başladın mı zevkli bir oyundur, kurslar olabilir sanat, resim, fotoğraf kursu, kitap okuma grubu olabilir. Böyle bir yer olsa ben giderim Hollandalılar ile oturulacak. 10 sene sonra emekliye ayrılacak nesil böyle bir yer yapılırsa gider (7, Rotterdam, E, Evli, 58, 1979).

Camiye gelip öğlen yemeğe eve gidip geri camiye geliyoruz sonra eve gidip yatıyoruz. Hiçbir sosyal şeyimiz yok. Tamamen robot gibi gidip geliyoruz... Ben semt evlerine gitmem ama bize uygun hâle gelse giderim. Türk TV'si olmaz mesela. Şu yakında Türkler için dernek gibi bir yer vardı güzeldi tüm hafta giderdik şimdi haftada iki gün o da yarım, daha düzenli olsa giderim oraya. Mesela lale bahçesi gezisi olsa giderim. Bilgisayar kursu, dil kursu olsa giderim. Ama dama falan oynarlar boş iş, gitmiyorum. Orda abdestsiz oturmak bana ters geliyor, namaz için mescit olsa mesela. Kesin giderim. Mesela gidip öyle bir yerde yaşlılara kitap oku deseler ben gider okurum. Ama şimdi gitsen Hollandalı sarhoş geliyor bizim millet de birden sinirlenir, biri çatmasa diğeri çatar muhakkak. Olmuyor yani. Yaz bunu (31, Amsterdam, E, Evli, 68, 1973).

Çocuk ve torun ilişkileri. Katılımcılardan 20'si her gün, 15'i haftada en az bir gün, 3'ü ayda en az bir kere çocuk ve torunlarının bir kısmı ile görüşmektedir. Nadiren görüşen 2 katılımcının her ikisinin de tüm çocukları uzakta yaşamaktadır. Bu sonuçlardan yola çıkılarak bu araştırmada ele alınan çalışma grubunun çocuk ve torunları ile kurdukları sosyal temas seviyesinin yüksek olduğu söylenebilir.

Torunlardan birine baktım, 6 ay geliminin evinde kalıp baktım. Sonra da sabah işe giderken bıraktı akşam aldı. Diğerlerine bakamadım, rahatsızlandım çünkü. Torunlara bakarken Allah kaç demeyi falan öğrettirdim. Türk yemeklerini öğretirim mesela büyük torunum kız olan çok becerikli. Onun alerjileri vardı çikolatayı bile ona ben elimle yaptım. Küçük merdane aldım, annesinden güzel hamur açar (23, Rotterdam, K, Evli, 57, 1974).

Çocuklara torunlara Kur'an öğrettim başta, abdest namaz öğrettim. Torunlarımdan biri benden güzel sarma sarar. Bir dertleri olsa bana anlatırlar, akıl danışır, çocuklarımdan memnunum çok şükür. Bana resimler yapar torunlarım, ev çizerler bir köşesine de beni oturturlar (18, Rotterdam, K, Bekâr, 65, 1978).

Serbest zamanda kurulan diğer ilişkiler. Serbest zamanda kurulan ilişkiler birkaç istisna haricinde komşu-cami-dernek üçgeninde geçmektedir. Katılımcılardan 7'si farklı sosyal temas olanaklarına sahip olmayı arzu ettiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte yalnızlık çeken katılımcı sayısı 3'tür. Dolayısı ile bu 7 kişiden 4'ünün çeşitlilik aradığını ama izolasyon hissine kapılmadıklarını söylemek makuldür.

Eski patronumla Hollandalı, hâlâ hanımı ile mektuplaşırız, adam öldü. Bir kere bizi ziyarete bile geldiler Türkiye'ye. Aile gibi olduk. Hollandaca konuşuyoruz, çat pat. Adamın öldüğünü duyunca oğlanla gittik ziyareti yaptık, o da (patronunun hanımı) bize elinden geldiği hürmeti yaptı, çay kahve yaptı. Beni çok severlerdi, terbiyem yerimde olduğu için (29, Rotterdam, E, Evli, 80, 1975).

Neticede sosyal destek hakkında toplanan veri, katılımcıların sosyal ağının bütününe değerlendirmeye yetecek niteliğe ulaşamamıştır. Katılımcıların çocuklarından ve komşularından yana algılanan ve alınan sosyal destek değerleri yüksek çıkmakla birlikte, akraba ve kardeş ilişkilerine dair veri yetersizdir. Buna ek olarak, yaşlıların sosyal ağlarına verdikleri sosyal destek hakkında da yeterli veri toplanamamıştır.

Sosyal temas konusunda katılımcıların büyük çoğunluğunun komşu ve çocukları ile olan temaslarından memnun olduğu, arkadaşlık ilişkilerinden duyulan memnuniyetin bunlara kıyasla daha az katılımcı arasında memnuniyet verici olmakla birlikte yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumun nedeni, serbest zamanda kurulan ilişki çeşitliliğinin yetersiz olmasıdır. Bu konuda da akraba ilişkilerine dair yeterli veri toplanamamıştır.

Sosyal Katılım

Sosyal katılım ele alınır iken çalışma grubunun boş ve serbest zamanlarını geçirdikleri ev içi ve ev dışı etkinlikler konu alınmıştır. Çalışma grubu için misafir ağırlama ve sohbet düzenleme gibi ev içi etkinliklerin önemli bir sosyal kaynak olduğu görülerek, ev içi etkinlikler de araştırmaya dâhil edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun sabit ve düzenli olarak katıldıkları, öznel iyi oluş hâline katkı sağlayan programları vardır.

Yaşanan hane koşullarının etkisi. Katılımcılar arasında yaşanan evin sosyal katılım mekânlarına mesafesi hususunda şikayetçi olan kimse olmamıştır. Bununla birlikte, göçmenlerin sosyal katılım seçeneklerinin yerli Hollandalılardan daha az olduğu unutulmamalıdır (van den Broek & Keuzenkamp, 2008, s. 223, 224). 6 katılımcı evine girip çıkmakta zorluk yaşadığını ve değiştirmek istediğini, 34 kişiye evinin fiziksel koşullarından da memnun olduğunu ifade etmiştir. Fakat hane koşullarından ötürü sosyal katılımı olumsuz etkilenen kimse yoktur.

Serbest zamanlarda gidilen sosyalleşme mekânlarının yeterliliği. Katılımcılardan 7'si cami dışında bir yerlere gitme olanağının yetersizliğinden şikayet etmiştir. Bu 7 kişiden 3'ü yalnızlık hissetmektedir.

Burda semt evleri vardı evvelden onlara giderdim sonra devlet yardımı kesti onların. Türk Hollandalı herkes giderdi. Mesela şeker hastalığı için bilgi verirdi. Çöp hakkında falan. Kapandı. Her hafta giderdim mutlaka. Şimdi düzenli gittiğim bir yer yok, sıkılıyorum, spordan gelince genellikle yatıyorum. Bazen alış verişe gidiyorum. Camiye her hafta giderdim ama bu sene ikisine birden sporla yetişemedim (19, Rotterdam, K, Evli, 62, 1978).

Serbest zamanda düzenli etkinliklere katılım. Katılımcılardan 3'ü hariç tamamının serbest zamanlarında düzenli olarak katıldığı sosyal etkinlikleri vardır. Bu etkinlikler arasında cami, dernek, komşu oturmaları, dini sohbet grupları esastır.

Spor haftada 2 kere düzenli yaparız (komşularla birlikte). Türk hoca gelip yaptırır. Güne (komşularla yapılan çay saatine) yemekleri yapar ineriz. 3 gün Kur'an okuruz. Daha bundan iyi ne olur? Türkiye'de bu imkânları bulamam ben (14, Rotterdam, K, Evli, 63, 1973).

Neticede katılımcılar arasında yaşanan hanenin olumsuz özelliklerinden ötürü yeterli sosyal katılım sağlayamayan kimse olmasa da yeterli çeşitlilikte sosyal katılım mekânı olmamasından şikâyetçi olanlar vardır. Genel olarak sosyal katılım durumlarından memnun olduklarını söylemek mümkündür.

Toplumsal Uyum

Toplumsal uyum konusunda SCP ve sosyal bilimler literatürü temel alınarak şu başlıklar değerlendirilmiştir: Hollandaca'ya hâkimiyet seviyesi (Gijsberts & Dagevos, 2010, s. 7), çöplerde geri dönüşüm yapma (Hoff & Vrooman, 2011, s. 91), yabancı kökenli komşularla ilişkiler, semt evlerine yaklaşım ve Türkiye'ye kesin dönüş yapma düşüncesi ve ikili yaşam.

Nesnel bir dil ölçeği kullanılmadığı için katılımcıların Hollandacaya hâkimiyeti, gündelik yaşamlarındaki yeterlilik üzerinden 3 düzey belirlenerek ölçülmüştür: Birincisi seviyede gündelik ihtiyaçlarını tek başına karşılayamayan 9; ikincisinde kendisine yetecek kadar bildiğini ifade eden 27; üçüncüsünde ise çok iyi bilen ve etrafına yardım eden 4 katılımcı vardır. Katılımcılardan 29'u çöplerini geri dönüşüm için ayırırken, 11'i ayırmadığını ifade etmiştir. Etnik köken farklılıklarının komşularla kurulan ilişkilerde kayda değer bir etkisi olmasa da, yakın etkileşimlerde sosyal mesafeye yol açtığı görülmüştür. Genel durum uyum sorunu olarak değerlendirilecek nitelikte değildir.

Bizim kültürümüz ile Hollanda kültürü örtüşmüyor. Ya birinden feragat edeceksin, biz de kültürümüzden vazgeçmeyiz. Çok iyi Hollandaca konuşsan da kültürüne uymak zor. Ben çok tercümanlık yaptım, dilim çok iyi ama kaynaşmak zor. Mesela karşılıksız bir şey verdiğinde parasını vermek isterler, ikramdan anlamazlar. İyilerdir hoşlardır ama örtüşemeyiz. Mesela komşum evvelden çok mesafeliydi, zamanla alıştı çocuklar arkadaş oldu. Mangal yakarsam muhakkak götürürüm. Şimdi alıştılar artık benim tabaklarını doldurup geri vermeme, onlar da tabaklarımızı doldurup getirirler (35, Zootermeer, E, Evli, 62, 1976).

Hollandalı komşularım da var devamlı selamlaşır konuşuruz. Evlerine bazen gidilir. Geçen sene Hollandalı komşumun evine gittim bahçesinde üzüm vardı, ne ediyon bunu dedim, bilmiyoz dedi, yaprağı onunla beraber topladık, hanımla içini doldurup sarma yaptılar ne güzel şey biliyomuşunuz dediler. O komşu başka yere gitti şimdi. Hollandalı'ya gidince yemek yiyemen (dini hassasiyetler nedeni ile) ama iyi onlar da kötüsü de var iyisi de var. Bi kapı komşum vardı, 40 yaşında falan bekâr Hollandalı, izne gidince evin anahtarını verirdik. Faslılarla pek geçinemeyiz, onlar sokağı kirletir. Ben bi çöpüm olsa cebime koyar çöpe atarım. Surinamlılarla da pek şey etmiyoz (25, Rotterdam, E, Evli, 72, 1970).

Semt evleri yaşlıların sosyal ve kültürel etkinliklerde bulunduğu, belediyeye bağlı merkezlerdir. Katılımcılardan 12'si semt evleri "Türlere uygun biçimde" düzenlenirse gitmeyi istediğini, 28'i ise semt evlerine gitmek gibi bir düşünceye sahip olmadığını ifade etmiştir.

Semt evine bir süre gittim. Tarihi kitaplar olsa, dini kitaplar olsa giderim. İlkokul mezunuyum. Gözü görmeyen, okuma bilmeyen Türlere kitap oku deseler okurum, gönüllü yardımcı olurum. Dikiş öğret deseler semt evinde öğretirim (33, Amsterdam, E, Evli, 66, 1980).

Katılımcılardan 13'ü Türkiye'ye kesin dönüş yapmayı planlamaktadır ve bu kişiler arasında yaş dağılımı çeşitlidir yani sadece "genç yaşlılar" arasında yaygın olan bir durum değildir. 25'inin Türkiye'ye dönmek gibi bir planı yoktur, 2'siyse kararsızdır.

Kesin dönüş yapınca da çifte vatandaşım canımız isteyince gelir gideriz... Akralarım var Türkiye'de gidince ziyaret ederiz. Burda da köylülerim vardı, kesin dönüş yaptılar son yıllarda. Şimdi dönünce evlerimiz çok yakın. Görüşücez yine. Torunlar burda ama artık maaşlar yetmiyor burda hem, hem de biraz da orda yaşamak istiyoruz. Küçük kızım da oraya gelin gidecek yakınımıza gelecek. Buraya yerleşen çocuklarım kalacak ama... Emekli olduğumdan beri her ay izne gider 6 ay kalırdım. Burda sıkılırdım o yüzden giderdim. Orada paran yeter eşe dosta yardımın da olur (29, Rotterdam, E, Evli, 80, 1975).

Son olarak katılımcıların ikili yaşam pratikleri ele alınmıştır. İkili yaşamın etkileri çeşitli konularda kendini göstermektedir. Örneğin mülk edinmede öncelikli tercih Türkiye'dir. Çocuklarının evliliği için de çoğunluğunun isteğinin Türkiye'de doğmuş fakat Hollanda'da yetişmiş biri olması yönündedir. Katılımcılardan 26'sı tatillerde her sene Türkiye'ye gitmekte olup bunlardan 14'ü 3 aydan daha uzun süre kalmaktadır. Ayrıca Hollanda'da yaşadıkları uyum ve sosyal dışlanma sorunlarına ek olarak, Türkiye'de karşılaştıkları ötekileştirme durumu da ikili yaşam tecrübesini pekiştirmektedir.

Türkiye'ye her sene 5, 6 ay giderim. Türkiye'ye dönmeyi düşünüyorum gönlüm orda oğlan da evlensin kesin dönüş yapıcım. Orda daha mutluym ben. Köyümüzde de düzenim var çünkü (8, Rotterdam, E, Evli, 59, 1978).

6 ay burda 6 ay Türkiye'de... Bahçem yok burda Türkiye'de var (26, Rotterdam, E, Evli, 71, 1968).

Türkiye'ye gidince Hollandacı, Avrupacı, Alıncacı dendiği zaman bana hakaret geliyor. Ben Müslüman oğlu Müslümanım ve burada da gurbetçiyim. Ekmeğimi gurbette kazanıyorum. Burda ben Türküm ve Müslümanım. Bizim çok şeyimizi alıp gitti buralar. Türkiye'de de esnaf der ki yaz gelince biz oraya gidiyoz diye 'domuz kırpma mevsimi geldi' diyorlar. Bizi soymaya bakarlar, zihniyet bu. Hep böyleydi, daha da arttı son zamanlarda. Sırf Avrupa'dan geldik diye yüksek fiyat verirler bize. Bizi vursalar daha iyi... İthal damat, oturma almak için evlenip sonra da siz çalışın ben oturucam evde der. Sabaha kadar kahvede oturup, gündüz öğlene kadar uyur. Alkol veren kahvehane de var, oyun var. Ama içlerinde iyi de var. Ama ekseriyetle kültür çatışması yaşar biri burda yetişmiş diğeri Türkiye'de yetişmiş ise. İlk tercih 13, 14 yaşında bu memlekete gelenler çünkü öyle olunca Türk kültürünü de bilir (6, Rotterdam, E, Evli, 68, 1970).

Evlendim 3 aylık evliyken geldim, sonra hayat başladı işte. 2 oğlum doğdu burda. İkisini de Türkiye'ye götürdüm bıraktım, annem baktı, çok sıkıntılar çektik o konuda (36, Zootermeer, K, Bekâr, 73, 1970).

Bir tane kızım var, beraber oturuyoruz, evlendi ayrıldı. Damat, ithal damat deriz öylesine biz, niyeti kötüyümüş oturma izni alıp ayrılmakmış niyeti. 4 senesi boşuna gitti kızımın. Allah iyilerle karşılaştırsın (15, Rotterdam, K, Evli, 60, 1975).

Neticede toplumsal uyum bağlamında ele alınan başlıklardan çıkan sonuç, birinci neslin Hollanda'ya uyum konusunda sıkıntı yaşadığı yönündedir. Öncelikle bilinmesi gereken Türk yaşlıların yabancı kökenli komşuları ile çatışma yaşamadıklarıdır. Bununla birlikte “ev ve komşu ilişkileri” bağlamı dışına çıkıldığında, ev dışı bağımsız sosyalleşme mekânlarında yabancı kökenli yaşlılar ile vakit geçirmemektedirler. Katılımcıların büyük çoğunluğu dil bilgilerini “kendileri için yeterli” bulmakla birlikte büyük çoğunluğu sadece Türkçe konuşacakları imkânlar dâhilinde yaşamaktadır. Ayrıca yaşlılık dönemine ulaştıkları şu zamanda “ömürlerin verildiği ülkeden, ömürlere başlanan ülkeye geri dönme” dileği devam ettiği gibi bu konuda kesin planı olanların sayısı da çalışma grubunun dörtte biri oranındadır. Katılımcılar arasında uyum sağlama konusunda yaşanan zorluklar mülk edinilen ülke, aile kurmadaki tercihler, tatil zamanlarının geçirildiği ülke ve aidiyet gibi konularda da kendini göstermektedir.

Aktif Meşguliyetler

Bu çalışmada aktif yaşlanma ele alınırken (i) geleneksel kültüre duyarlı olmasına ve (ii) ekonomi odaklı olmamasına önem verilmiştir. Toplum modernleştikçe yaşlıların sosyal statüleri kayba uğramaktadır ve süregelen sosyal roller gerilemektedir (Hooyman & Kiyak, 2010, s. 52). Görece geleneksel olan Türk toplumu ile modern Batı toplumunun yaşlı algısı, yaşlılardan beklenen sosyal roller ve yaşlılara verilen sosyal statü arasındaki farklar önemsenmelidir. Bu araştırmada gençlik ve orta yaşlılık dönemlerindeki aktif sosyal rollerin (ücretli iş ve çocuk yetiştirme gibi) yerine, yaşlılık döneminde hangi boş ve serbest zaman³ meşguliyetlerinin konulduğu incelenmiştir. Ayrıca, çalışma-üretme-ekonomik katkı sağlamaya odaklanan sonuç odaklı bir yaklaşım yerine, bireysel memnuniyet sağlayan süreç odaklı bir yaklaşım oluşturulmuştur. Bu bağlamda öznel iyi oluş hâline katkı sağlayan her tür meşguliyet önemsenmiştir. Aktif meşguliyetler Gauthier ve Smeeding'in (2003, s. 257) çalışması esas alınıp sahadan elde edilen temalar da eklenerek dini meşguliyetler, eğitim, kitap okuma, bahçe işleri, spor, torun bakımı, gönüllü çalışma, komşulara ders verme ve kimsesiz çocuklara bakma olarak belirlenmiştir.

3 Bu çalışmada İngilizce' deki “leisure time” kavramı “serbest zaman”; “free time” da “boş zaman” olarak kullanılmıştır. Her iki kavramsallaştırma da M. Tayfun Amman'ın (2007, s. 163) *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri* eserinden alınmıştır.

Dini meşguliyetler. Katılımcılardan 22'si her gün, 15'i düzenli olarak camiye gitmektedir. Araştırma sonunda Kur'an okumanın da aktif meşguliyetler arasında yer aldığı görülmüştür. Katılımcılardan 15'i her gün, 15'i de her hafta düzenli okuduğunu ifade etmiştir. Bunlar evde, camide veya dernekte grup olarak toplanmaktadır. Çalışma grubundaki Türk yaşlılar için caminin, aktif yaşlanma teması altında ele alınan sosyal temas, katılım, destek ve gönüllü çalışmalar ile ilişkili olduğu saptanmıştır.

Ekseri burada olduğumuz için. Kahvaltı yapar gelirim. Arkadaşlar ile konuşuruz namaz kılarız. Eve dönerim sonra. Hanımla bir kahve içeriz. Sonra geri gelirim. Namazlar bitince de dönerim. Gün burada geçiyor. Hafta sonu da aynı. Kahve hayatımız yok. Oturur çay içer, TV izleriz, kitap okuruz bazen, Kur'an okuruz (9, Rotterdam, E, Evli, 67, 1974).

Camiye her gün giderim öğleni kılarım. Arkadaşlarım var camide. Çay ocağında oturur konuşur çay kahve içeriz. Kermes olur, kermeslerde çaya ve mısıra bakarım. Yengen de hamsi yapar. Diğer camilere de giderim kermes yardımına. Hepsinde mısır ve çaya bakarım hanım da hamsi yapar. Hanım camide çocuk da okutur ama ben okutmam... Festival tarzı yerlere Türklerin yaptığı, vaktim olursa katılırım. Bazen camiye bir şey anlatmaya doktor falan gelir, polis geldi hırsızlar tamirciyim diye geliyormuş onu anlattı, belediyeden bir hanım geldi bir şey anlattı. Geçen Pazar piknik vardı caminin ona gittik. Gençler top oynadı. Biz çay kahve (12, Rotterdam, E, Evli, 65, 1970).

Eğitim. Bu konuda 7 katılımcı emekli olduktan ya da çocuklar evden ayrıldıktan sonra çeşitli eğitimlere katıldığını, soru yöneltilmediği hâlde ifade etmiştir. Bu 7 kişiden 5'i Kur'an okumayı, 3'ü Hollandacayı, 1'i yüzmeyi, 2'si dikiş dikmeyi öğrendiğini ifade etmiştir. Bu 7 kişinin eğitim almaya yönelik özel bir ilgisi olduğunu söylemek makuldür.

Kitap okuma. Katılımcılardan 23'ü kitap okuduğunu, 1'i ise artık okuyamadığını ifade etmiştir. Bunların arasında 4 kişi bir kütüphaneye sahip olduğunu vurgulamıştır.

Kitap okumayı çok severim. İlkokulu bitirdim. Hemşire olmak istedim ama babam okutmadı kızlar fazla okumaz dedi. İsterdim okumayı. Önceleri çok eliş yapardım, stres atardım, ama gerekmiyor artık kullanılmıyor. Kermeste de pek satılmaz, gençler kullanmıyor çünkü. Kendim severim ve kullanırım. Kitap olarak her tür okurum. Bilgilendirici, roman her çeşit. Kitapla sanki nefes alıp veriyorum (15, Rotterdam, K, Evli, 60, 1975).

Bahçe işleri. Katılımcılardan 17'si için bahçe işleri ile uğraşmak önemli ve düzenli bir meşguliyettir. Türkiye'de bahçesi olan 2 kişi de eklendiğinde, katılımcıların yaklaşık yarısının bahçe işlerine ilgi duyduğu, zaman, para ve enerji harcadığı görülmektedir.

Komşularla dışarda çok oturuyorum parkta falan. Bahçe verdi belediye orda çayımızı kahvemizi içeriz. Bir şeyler ekeriz. Nane, maydanoz, soğan, kabak, biber. Apartmanda herkes 10 kişi aynı bahçe. Küçük göz göz. Numaranı yazıyon, herkes kendi bölgesini ekiyor. Diğerlerinin ekmesine de yardım ederim. Hintli Çinli hep beraber, Hollandalılar pek şey etmiyor bahçeyi. Çay içer piknik yaparız belediye çayır da ekti. Çocuklarımız (torunları)

oynar. Yerimiz çok güzel. Kum döktü belediye ben bakıyom torunlar oynuyor. Bahçeyle toprakla uğraşırız. Daha büyük olsaydı da uğraşırdım ben ama uzaklara gidemem. İmkan olsa yapardım. Satmak için değil de. Uğraşırdım yani (3, Rotterdam, K, Bekâr, 66, 1974).

Spor. Katılımcılardan 16'sı her gün, 11'i düzenli olarak haftada birkaç gün, 1'i itmeli araba ile yürüyüş yaptığını söylemiştir. Salon sporları yapan 6 katılımcı vardır: 1'i arada sırada, 3'ü düzenli, 2'si ise her gün yapmaktadır.

Sağlığıma dikkat ederim. Bisikletim var TV karşısında onu sürerim her akşam sonra da yerde hareketler yaparım gençliğimden beri alışkanlığım (36, Zootermeer, K, Bekâr, 73, 1970).

2 kadın katılımcı yüzmektedir ve biri 15 senedir yüzdüğünü fakat yaşadığı bölgedeki belediyenin kadınlara özel olan yüzme saatini kaldırdığı için son zamanlarda yüzemediğini, bu konuda Faslı kadınlar ile birlikte imza topladıklarını ama bir sonuç alamadıklarını ifade etmiştir. 5 kişi, spor için her gün mutlaka bisiklete bindiğini ifade etmiştir.

Düzenli yürürüm. Her gün 15, 20 km bisiklet sürerim, hava güzel olunca 30, 40 km giderim. Sağlığıma dikkat ederim (25, Rotterdam, E, Evli, 72, 1970).

Torun bakımı. Torun bakımının (mesela gönüllü işlere katılımı ile kıyaslandığında) aktif meşguliyetler arasında önemli bir yeri yoktur. Katılımcılardan 9'unun torunu yokken, 3'ününki coğrafi olarak uzaktadır. 15'inin torunu vardır ve bir kısmı geçmişte bakmıştır fakat bugün bakmamaktadır. 2'si her gün, 6'sı da her hafta belli günlerde düzenli olarak torun bakmaktadır. Bakılan torunların sayısı ve yaşı değişkendir.

Şu an bir torunuma bakıyoruz. Annesi çalıştığı için sabah getirir akşam alır, gece kalmaz çocuk. Her hafta pazartesi, perşembe ve Cuma gelir torun (25, Rotterdam, E, Evli, 72, 1970).

Gönüllü çalışma. Gönüllü çalışmalar ele alınırken Bradley (2000) ve Miranda'nın (2011) çalışmasından yola çıkılarak şu örnekler kullanılmıştır: Komşulara yardım etme, hayır işlerini destekleme, yeni gelen göçmenlere yardımcı olma, spor takımlarını eğitme, okullarla çeşitli konularda işbirliği yaparak nesiller arası iletişimi sağlama, sahip olunan kişisel beceri ve zanaatları sonraki nesillere öğretmek paylaşıma, hastanede yatan hastalara refakat etme, hasta yakınlarıyla ilgilenme, evden çıkamayan yaşlılara günlük telefon görüşmeleriyle arkadaşlık etme, tiyatrodaki rol alma, görme engellilere kitap okuma.

Çevredeki yaşlı /düşkün kimselerle ilgilenme. Hollanda'da yaşlı ve düşkün bireylerin ihtiyaçları yönetim tarafından düzenli biçimde karşılandığı için komşuların desteğine olan ihtiyaç kayda değer biçimde azalmaktadır. Katılımcılardan 38'i etraflarında yaşlı/düşkün kimse olup olmadığından haberdardır ve bunlardan 27'si konuya ilgilidir. Çalışma grubundaki 14 kişi her gün veya düzenli olarak yaşlı/düşkün biri ile gönüllü olarak ilgilenmektedir.

Alt komşum 90 küsur yaşında Surinamlı, bazen bize gelir gider, yalnızlıktan yakınır onun çocukları ayda bir ancak gelir. Bir kapısını çalar ufak tefek bir şey götürürüm ağlar teşekkür eder. Biraz Türkçe de bilir, çok Türklerle kalmış. Hanıma der ki ne pişirdin getir de yiyelim (gülüyor) (40, Rotterdam, E, Evli, 83, 1965).

İki yaşım var hizmet ettiğim. Biri Hollandalı ve çocuk felci geçirmiş, sadece sol eli çalışır. Ona sık sık giderim. Hollandaca konuşuruz. Her giderken çiğ balık sever, alırım. Haftada bir olmasa da giderim. Telefon da açarım. Bir de komşum var, yalnız bir insan kendisi, ona da sık sık giderim alır bizim eve götürürüm, çay kahve içeriz (35, Zootermeer, E, Evli, 62, 1976).

Camide gönüllü çalışma ve maddi yardım yapma. 21 katılımcı camide gönüllü çalışmaktadır ve bunların 11'i için haftalık zaman kullanımında düzenli ve önemli bir yer tutmaktadır.

Ben camide muhasebeden sorumluyum. İlkokul mezunuyum ama biz gurbet üniversitesi okuduk. Hem erkek hem kadın gibi... Hanımlar için mesela bu salı gezmeye gidicez, Hollanda'nın küçültülmüşüne (Minitürk gibi) gidip dönüşte de balık yemeye gidicez. Lale bahçesine gideriz. Senede bir pikniğe gideriz camideki hanımlar olarak... Her hafta sonu kendim de camiye gider Kur'an öğretirim çocuklara, 10-12 saatleri arasında. Pazartesi de dini bilgiler öğretirim farzlar falan. 20 tane yaklaşık öğrencim var... Camide ayda bir çay saati yaparız, düzenli, para toplarız, eğitim için. Ben düzenliyorum. Türkiye'de 100'ü geçkin burslu talebemiz var. Lösemililere yolladık, depremde 15 aileye baktık... Bizim camide her Cuma lahmacun börek yapar hanımlar satılır. Perşembeden alışveriş listesi yaparım bir kısmını erkekler alır bir kısmını ben alırım. Ben organize ediyorum yani. Tek başına yapılmıyor tabi ki, başkan falan da yardım eder (16, Rotterdam, K, Bekâr, 65, 1973).

Caminin inşaat komisyon üyesiyim. Etkin çalışıyorum. Kermeslere giderim. Tüm camilerininkine. Ben kermeste çay ve kahveden sorumluyum. Mangal başında köfte şiş sattım. Heyet olarak iki haftada bir toplanırız. 9 kişilik heyetle (8, Rotterdam, E, Evli, 59, 1978).

Dernekte gönüllü çalışma. Katılımcılardan 4'ü cami derneği dışındaki bir dernekte gönüllü çalışmaktadır. Bunlardan 2'si her gün, 1'i düzenli, 1'i arada bir çalışmalara katılmaktadır.

Malulen emekli oldum. Ondan beridir de dernekte Türkçe dersi veririm. 70 öğrencim var ortalama her sene. Atasözleri için piyes yaparız çocuklarla, 23 Nisan'larda falan... Dedeleri ile problemsiz konuşur 7 yaşındaki öğrencim, burada aranıp da bulunmayan şey. Andımız ve istiklal marşını ezberletirim. Oyunlar da oynatırım... Çarşamba öğleden sonra, cumartesi pazar sabah 8 akşam 5 arası, her gruba 40 dk. 4-16 yaş arası eğitirim. 10 tane de ana ya da babası Hollandalı olan öğrencim var, onlara da Türkçe öğretiyoruz, kültürümüzü veriyoruz... Bazen gezmelere de götürürüm. Bahçelere falan... Yıllık planım vardır, her sene 5 veya 6 ünite bitiririm. Dosyaları vs. vardır. Bilgisayarım var, perdeye yansıtırım sınıfta. İnternet bilgi için kullanırım (13, Rotterdam, E, Evli, 60, 1980).

25 yılın sonunda boşa çıkınca baya strese girdim ama şükür. Hep aktiftim. 3 derneğin kuruluşunda yönetiminde görev aldım direkt ya da dolaylı. Daha evvel 8-10 sene,

göçmenlerin bilgilendirilmesi için bir dernek kurduk, bina kapatılınca bitirdik, devlet destekliydi. Bir de yaşlılar kurumu kurduk. Dernek ve diğer çalışmalarım devam edecek... gönüllü olarak belediyeden gelip de bize yardım eder misin şu gerekiyor dediklerinde muhakkak giderim. Dil bilmeyenlere tercümanlık yaparım. Sağlık, hastalık, her konuda. Her hafta muhakkak olur (bu tür bir yardım işi) (28, Rotterdam, E, Evli, 58, 1973).

Komşulara ders verme ve kimsesiz çocuklara bakma. Katılımcılardan 2'si komşularına, haftanın belli gün ve saatlerinde, kendi evlerinde Kur'an dersini vermektedir. Bu ev içi aktif meşguliyet, herhangi bir resmi kurum altında gerçekleşmemekle birlikte gönüllü çalışmalar kapsamına girdiği ve katılımcıların haftalık programında düzenli bir yere sahip olduğu için önemsenmiştir. Katılımcılardan 1'i ise devletle işbirliği hâlinde gönüllü olarak kimsesiz çocuklara bakmaktadır.

Kimsesiz çocuklar evime gelir, resmi olarak polis şeyiyle. Benim evimde kalırlar aileleri bulunursa ailelerine geri verirler ya da kalıcı bir aileye yerleştirmeden evvel bende kalırlar 5, 6 ay. Ben 0-12 yaş arası çocuk alıyorum. 2000'den beri alırım... Hollandacam iyi, anlaşıyorum çocuklarla... Baktığım çocuklardan biri evlatlık verildi, Hollandalı (çocuk), alan aile hâlâ arar haber yollar çocuk ne yapıyor ne ediyor (16, Rotterdam, K, Bekâr, 65, 1973).

Neticede katılımcıların gönüllü çalışma etkinliklerinin büyük çoğunluğunun herhangi bir resmi üyelik üzerinden yürümediği görülmüştür. Torun bakımı, eğitim ve kitap okuma haricinde ele alınan aktif meşguliyetlerin tamamının, katılımcıların aktif yaşlanma tecrübesinde önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür.

Yaşam Memnuniyeti

Bu çalışmada yaşlılıkta yaşam memnuniyeti ele alınırken, başlıca faktör olan fiziksel ve psikolojik sağlık, sahip olunan sosyal destek ve sosyal kaynaklar ile maddi koşulların herhangi birine odaklanan indirgeyici bir yaklaşımdan kaçınılarak, bütün hâlinde ele alınmaya çalışılmıştır (Higgs ve ark., 2003, s. 243). Zira yaşlılığı değerlendirirken sağlıkla sınırlı kalan çalışmalar "yaş körü" davranmakta, önyargıları beslemekte ve yaş normlarının damgalayıcı etkisini yaygınlaştırmaktadır (Higgs ve ark., 2003, s. 241–242). Katılımcıların bir bütün olarak yaşamdan duydukları memnuniyet değerlendirilirken beş kategori kullanılmıştır: Yaşanan hane koşullarından, sağlıktan, aile ilişkilerinden, yeni sosyal rol ve statülerden ve göçmen olmaktan duyulan memnuniyet.

Yaşanan hane koşullarından duyulan memnuniyet. Yaşam memnuniyeti olumsuz etkileyen bir hane koşuluyla karşılaşmamıştır.

Sağlıktan duyulan memnuniyet. Katılımcıların 17'si sağlıklarından memnunken, 20'si memnun değildir. 3 kişi yoruma açık cevaplar vermiştir. Sağlığından memnun olmayan 20 kişiden 12'si bir bütün olarak yaşamından da memnun değildir.

Çalışmak için geldim herkes o zaman öyle gelirdi. O zamanlar Avrupa'nın cazibesi vardı ama şimdi yok. O zamanlar rızık ikameti vardı, şimdi zorunlu ikamet var. Gidemiyoruz artık. Çoluk çocuk burda ve de yaşlanınca ya senin ya hanımın sıhhati bozuluyor mecburen kalıyorsun. Türkiye'de her şey güzel olsa da tereddüt oluyor insanda. Gönlümüz çok istiyor artık yaşlandık gidelim diye ama maalesef gidemiyoruz... Yaşlanınca mecburen buradayız ama aslında hayatımın burda bitmesini istemiyorum (28, Rotterdam, E, Evli, 58, 1973).

Aile ilişkilerinden duyulan memnuniyet. Katılımcılardan 35'i aile ilişkilerinden memnunken, 5'i memnun değildir ve ailesinden memnun olmayan katılımcıların tamamı yaşamlarından da memnun değildir. Ailevi ilişkilerin yaşam memnuniyeti üzerinde doğrudan etkili olduğu söylenebilir.

Yeni sosyal rol ve statülerden duyulan memnuniyet. Katılımcılardan 24'ü yaşlılık döneminde edindikleri yeni sosyal rol ve statülerinden memnunken (13'ü erkek, 11'i kadın), 16'sı memnun değildir (11'i erkek, 5'i kadın). Değerlendirme yapılırken çalışmış kadın ve erkeklerin emeklilik sonrası dönemi, çalışmamış kadınlarınsa annelik rolünün sağladığı meşguliyetlerin azaldığı dönem önemsenmiştir. Kuramsal olarak, yaşlılık döneminde kaybedilen ya da azalan meşguliyetlerin yerine ne konduğu ve bunlardan duyulan memnuniyet belirlenmelidir.

Hanım çalıştığı için benim daha çok vaktim oluyor ev işlerine, yemek hazır ev temiz oluyor akşam hanım geldiğinde. O evimizin rızık için çalışıyor ben de diğer işleri yapıyorum, böyle bir denge kurduk, Allah mutluluğumuzu bozmasın (35, Zootermeer, E, Evli, 62, 1976).

İşçiye çok ihtiyaç vardı, çalıştım birkaç yerde. Şok geçirdim, malulen emekli ettiler. Çalışmamak iyi gelmedi bana. Devam etmek istedim çalışmaya... Bu yüzden de hasta kaldım, gürlütüsüz bir yer olsaydı bana çalışmak iyi gelirdi (38, Zootermeer, K, Bekâr, 70, 1969).

Göçmen olmaktan duyulan memnuniyet. Katılımcılardan 21'i göçmen olmaktan memnun değildir. Memnuniyetsizlik sebepleri arasında ekonomik zorluklar, Hollanda'da yalnızlık çekilirken Türkiye'de geniş bir sosyal ağa sahip olunması ve ötekileştirilme yer almaktadır. 19 katılımcı ise Hollanda'da göçmen olmaktan ya memnundur ya da aksini ifade etmemiştir ve Türkiye'ye kesin dönüş yapmayı düşünmemektedir. Memnuniyet sebepleri arasında sağlık sisteminin iyi gelişmiş olması, Türkiye'deki sosyal ağa karşı zaman içinde yabancılaşma duygusu gelişmesi ve Hollanda'daki yaşam standartlarının beğenilmesi bulunmaktadır.

Gurbet bizi şey yaptı yaşımız genç ama yaşananlar çok iz bıraktı onu yenebildik ama yine de burukluk hissediliyor. Eski gurbetlik kalmadı atlayıp gidebiliyorsun istediğin zaman eskiden öyle miydi? Bir pasaport şeyi çıkacak TV'de diye deli olurduk şimdi hangi Türkçe kanalı seyredeceğini şaşırıyorsun (1, Rotterdam, K, Evli, 54, 1976).

Türkiye'ye gidince 15 gün, 2 ay, 3 ay kalırım. Her sene giderim... Dönmeyi düşünmüyorum. Geçen sene biraz uzun kalayım dedim ama hastalandım orda, biri sana bakmalı orda, bura gibi değil. Burdaki yaşantımı Türkiye'den iyi görüyorum (27, Rotterdam, E, Bekâr, 72, 1965).

Yalnızlık çekmiyorum. Burası çok güzel. Bu ülkede kimsenin hakkı yenmez. Kimse aç kalmaz (30, Utrecht, K, Bekâr, 70, 1980).

Türkiye'den biri sorsa göç edeyim mi diye, gelme derim. İş bulmak zor burda artık. Okumuş diplomasını almış kızlarımız var mesela avukat olacak kafası kapalı diye staj yapacak yer bulamıyor. İslam'a karşı bir şey var. Burda yakında Faslı Camisi vardı, yaktılar. Şimdi buraya geliyorlar namaza. Ne kadar da olsa, biz zamanında 70'lerde pasaporta müracaat ettik, dediler ki siz bu pasaportu alıyorsunuz ama Hollandalıyım demeyim. Onu hiç unutmam, yani Hollandalı olduk deyip dövüşmeyin hakkınızı aramayın ne kadar da olsa derler ya, gavuru gavura mı şikayet edicen. Burda kendini bilicen, çatmıcan, sen iyi olursan onlar da iyi dikkat edicen (39, Zootermeer, K, Bekâr, 66, 1970).

Neticede katılımcıların 23'ü bir bütün olarak yaşamlarından memnunken, 17'si değildir. Kategoriler arasında kurulan ilişkilerle, katılımcıların genel yaşam memnuniyetlerini şu üçünün olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır: Göçmen olmak, sağlık sorunları ve yeni sosyal rol ve statülerin yetersizliği.

Tartışma

Hollanda'nın 1960 ve 70'lerde "misafir işçi" olarak ithal ettiği ilk nesilde, genç erkeklerin baskın olduğu orantısız bir dağılım vardır ve ancak 1990'dan sonra aile birleşmesi göçü ile beraber bu yaş ve cinsiyet dağılımı görece dengelenmiştir (Haug, Compton & Courbage, 2002, s. 272). Erken çalışma ve çocuk yetiştirme dönemlerinde yerleşmiş olan bu dikkate değer sayıdaki iş göçmeni, bugün yaşlılık dönemine ya ulaşmıştır ya da yaklaşmıştır (Warnes & Williams, 2006, s. 1261, 1262). Avrupa'daki "yaşlanmış iş göçmenleri"nin sayısı hızla artmaktadır (Warnes ve ark., 2004, s. 311). Türkler, bugün hem Hollanda'daki dört büyük göçmen gruptan biri (Denktaş, 2011, s. 31-49), hem de bunların en büyüğüdür (Bijl & Verweij, 2012, s. 244). 65 yaş ve üstü birinci nesil Türk göçmenlerin sayısı 1996'dan 2014'e kadar olan dönemde yaklaşık 10 kat artarak 2193'ten 20486'ya yükselmiştir (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2016).

Batı Avrupa'daki yaşlı insanlar arasında sosyal olarak en çok dışlanan ve en dezavantajlı durumda olanlar, yaşlanan iş göçmenleridir (Brockmann & Fisher, 2001; Burholt, 2004; Chau & Yu, 2000; Yu, 2000'den akt., Warnes & Williams, 2006, s. 1262). Genel olarak eğitim seviyeleri düşük olup niteliksiz işlerde çalışmışlardır. Ev sahibi nüfusa kıyasla daha kötü sağlık durumu ve mesken koşulları da dâhil pek çok zorlukla karşılaşmışlardır. Ayrıca yerel dili öğrenme konusundaki fırsatlarının az olması sonucu kültürel aşağılanmalar ve ırkçı ayrımlara da maruz kalmışlardır (Warnes ve ark., 2004, s. 311, 312). İş göçmenlerinin bu durumu ev sahibi hükümetlerin, "misafir işçi statüsü"ndeki geçicilik vurgusuna ve "kitlesele geri dönüşü miti"ne dayanarak, "aile birleşmesi göçü"nü geç tanımalarının sonucudur. Zira geçicilik beklentisiyle uzun vadeli sosyal, kültürel, sağlık ve refah politikaları yerine; kısa dönemli ekonomik politikalar üretilmiştir (Warnes & Williams, 2006, s.

1267). Hollanda örneğinde, Türk ve Faslı iş göçmenlerinin kalıcı yerleşimi hükümet tarafından öngörülmemiştir (Ingleby, 2009, s. 1–2) ve ancak 1983'te sosyal politik gündem şekillenmiştir (Bijl & Verweij, 2012, s. 241).

Avrupa'daki yaşlı göçmenler sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan oldukça heterojendir (Ingleby, 2009, s. 3). Bu nedenle yaşlı ya da göçmen olmalarına değil, göçmen iken yaşlanıyor olmalarına odaklanılmalıdır. 2008 yılında AB tarafından fonlanan AAMEE projesinde Avrupa'daki göçmen yaşlıların aktif yaşlanması üzerinde çalışılmıştır. Konu hakkında farkındalığın geliştirilmesi, göçmen yaşlılar için değil onlarla birlikte politika üretilmesinin önemi ve uluslararası akademik çalışmaların gerekliliği vurgulanmıştır (Active Ageing of Migrant Elders across Europe [AAMEE], 2008, s. 8–9).

Duruma Hollanda özelinde bakıldığında yapılan araştırmalarda, Türklerin de aralarında bulunduğu Batılı olmayan göçmenlerin toplumsal dışlanma ihtimalinin yüksek olduğu görülmüştür (Hoff, 2014, s. 54). Hollanda Hükümeti, AB tanımlarını da aşarak, konuyu hem sosyokültürel hem de ekonomik-yapısal boyutları ile ele almaktadır. Bu amaçla sosyal katılım ve normatif entegrasyonu da gündemine eklemiştir (Hoff & Vrooman, 2011, s. 88).

Hollanda Hükümetinin toplumsal dışlanma hususunda yaptığı çalışmalardan biri, tüm Hollandalı vatandaşların topluma katılımını mümkün kılmayı amaçlayan ve problem yaşayan vatandaşlara yardımın artması için bölgesel otoritelere gönüllülüğün ve vatandaş girişimlerinin artırılması görevini veren Sosyal Destek Hareketi'dir (Mensink, Boele & van Houwelingen, 2013, s. 133). Bu çalışmaya ek olarak boş zamanlar hususunda SCP tarafından hazırlanan bir raporda kişisel bir alan olmasına rağmen boş zaman kullanımında hükümete kolaylaştırıcı olma görevi düştüğü ifade edilmektedir. Kültür merkezleri, spor tesisleri, parklar ve doğal alanlar sağlamak ve bunları genç/yaşlı, kadın/erkek, zengin/fakir, yüksek/düşük eğitilmiş, sağlıklı/sağlık sorunları yaşayan, şehirde/kırsalda yaşayan, göçmen/yerli kökenli herkes için erişilir kılmak görevi verilmektedir (Verbeek & de Haan, 2011, s. 99–100). Bu gerçekler ışığında bakıldığında, Hollanda Hükümeti ile karşılıklı projeler geliştirilebileceği düşünülmektedir.

OECD ülkelerinde “yaşam beklentisi” artmaktadır (OECD, 2013, s. 182) ve emekli bireyler artık daha uzun ve sağlıklı bir “ücretli iş sonrası dönem” yaşamaktadır (Hirsch, 2000'den akt., Higgs ve ark., 2003, s. 240). Emeklilikte geçirilen uzun ve sağlıklı yıllar hem ekonomik ve politik, hem de yaşam memnuniyetine odaklanan çalışmalara konu olmaktadır. Yaşam memnuniyeti OECD genelinde artan yaşla beraber azalmaktadır (OECD, 2014a, s. 134–135) ve artırılması için ücretli işlerden kademeli ayrılma ve esnek çalışma saatleri gibi planlar yapılmaktadır (Taylor, 2011, s. 17).

Bu araştırmada Hollanda’da yaşayan Türk yaşlıların boş ve serbest zaman kullanımı incelenmiş ve sahip oldukları aktif meşguliyetlerle birlikte yaşam memnuniyetleri değerlendirilmiştir. Yaşlılıkta yeterli aktif meşguliyyete sahip olunması yaşam memnuniyetini artırmaktadır (Walker, 2006, s. 83). Bu araştırmadaki Türk yaşlıların, geleneksel kültüre duyarlı bir yaklaşım ile değerlendirildiğinde, aktif bir yaşlanma süreci tecrübe ettikleri görülmüştür. Öte yandan, yaşam memnuniyetinin görece düşük olduğu bulgulanmıştır ve bu veri Melin, Fugl-Meyer ve Fugl-Meyer’in (2002, s. 241) araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Yaşam memnuniyetini düşüren ana faktörler belirlenerek artırılması için atılabilecek politik adımlar üç ana başlık etrafında toplanmıştır: (i) Göçmen olmaktan duyulan memnuniyetsizliğin ikame edilmesi, (ii) sağlık sorunlarının üstesinden gelinmesinin kolaylaştırılması ve (iii) yeterli aktif meşguliyyet imkânının sağlanması. Bu başlıklar özerk olmayıp iç içedir ve önerilecek politik adımlar her birini kapsamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma bünyesinde belirlenen politik adımlardan ilki, yaşlıların sosyal hayata katılımını zorlaştıran “sadece Hollandaca” siyaseti hususundadır. Birinci nesil Hollandacaya hâkimiyet konusunda sıkıntı yaşamaktadır. Tüm politik çalışmalarda öncelik, dile hâkimiyet engelini aşan programların oluşturulması olmalıdır.

İkinci politik uygulama alanı, aktif meşguliyyetler arasında önemli bir yeri olan gönüllü çalışmalar üzerinedir. Gönüllü çalışmalar sosyal rol ve statülerin kaybını engellediği gibi (Herzog & Morgan, 1993; Simon, 1997’den akt., Onyx & Warburton, 2003, s. 67) yaşlı bireyin ailesinin ötesinde sosyal ağlar kurmasına yardımcı olarak sosyal katılım ve temas da sağlamaktadır (Onyx & Warburton, 2003, s. 68). Gönüllü çalışmaların yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi çok yönlüdür.

Gönüllü çalışmalar devlet politikalarından doğrudan etkilenmektedir (Miranda, 2011, s. 4). Devlet, emeklilik koşullarını belirlediği gibi, yaşlılara yönelik hobi faaliyetlerini destekleme ve gönüllü işleri teşvik etme kapasitesine de sahiptir (Gauthier & Smeeding, 2003, s. 253). Devletin rolü “kademeli emeklilik” uygulanmaya başlanırsa daha da artacaktır. Çünkü gönüllü aktivitelere harcanan zaman daha yapılaşmış hâle gelecektir (Bradley, 2000, s. 49). Gönüllü çalışmalar gelecekte yaşlıların gönüllü çalışmalara katkısının artması beklendiği için (The Sloan Center on Aging & Work at Boston Collage, 2010, s. 1) geleceğe yönelik bir politik uygulama alanıdır. Hollanda hükümeti yaşlılar için gönüllülük çalışmalarını özellikle desteklemektedir çünkü sosyal ağa az katılan, dindar olmayan ve gönüllü çalışmalara katılmayan yaşlılar arasında daha yaygın olan sosyal kırılmanlığı sağaltmaya çalışmaktadır (van Campen, 2011, s. 7).

Bu konuda üretilecek politikalarda, tüm gönüllü çalışma tiplerinin eşit derecede faydalı olmadığı (Onyx & Warburton, 2003, s. 68) ve başarılı bir programın yaşlıların uygun roller geliştirmesi için yetenek, ihtiyaç ve ilhamları ile örtüşmesi gerektiği (Carr ve ark., 2013, s. 35) unutulmamalıdır. Gönüllülük tecrübesi kişisel ilgilerden, fırsata sahip olma durumundan, sağlık, yeterli zaman ve ulaşım imkânlarından etkilenmektedir (Bradley, 2000, s. 46). Mevcut durumlarına bakıldığında, Türk yaşlılar için gönüllü çalışmalara katılım fırsatlarının eşit olmadığı görülmektedir.

Atılabilecek politik adımlardan üçüncüsü, toplumsal katılımın artırılmasına yöneliktir ve çok kollu bir çalışma gerektirmektedir. Türk yaşlılar, yaşlandıkları toplumda yabancı olarak görülmektedir. Simmel'in (2009, s. 149) tanımı ile yabancı kavramı durumlarını açıklamaktadır: “Yabancı... Belli bir mekân dairesi içinde... sabitlenmiştir ama onun içindeki konumu temelde, en başta ona ait olmamasının ve ona baştan beri onun bir parçası olmayan, olamayacak nitelikler taşımasının etkisi altındadır”. Dil sorunu ve kültürel farkların da etkisiyle, boş ve serbest zamanlarını doğuştan ait oldukları iç grup dâhilinde olan komşu-cami-dernek üçgeninde geçirmeyi tercih etmektedirler. SCP'ye göre de Türkler arasında iç grup etkileşimi çok yüksektir (Gijsberts & Dagevos, 2010, s. 16).

Bu araştırmadaki Türk yaşlılar, komşuluk ilişkisi haricinde diğer gruplarla bir araya gelmemektedir. Komşuluk ilişkisinin istisna oluşturmasının nedeni, geleneksel kültürde komşuya verilen önem olabilir. SCP araştırmasına göre de komşu olmak etnisiteler arası sosyal etkileşimi artırmaktadır (Gijsberts, Vervoort, Havekes & Dagevos, 2010, s. 181). Komşuluk ilişkilerindeki bu mevcut avantaj ile Türk yaşlıların bahçe ilgisi, SCP'nin komşu bahçeleri uygulamasına benzer bir uygulama ile (van den Berg, van Houwelingen & de Hart, 2011, s. 278) birleştirilerek yeni bir proje geliştirilebilir.

Toplumsal katılımı artıracak politikalardan ikincisi semt evleri hakkındadır. Türk yaşlılar yeni sosyal katılım mekânlarına ihtiyaç duymaktadır ve semt evleri de ev dışı serbest zaman etkileşimleri için uygundur. Türk yaşlılar, kendi kültürlerine uygun olmadığını düşündükleri için semt evlerine gitmemektedir. Semt evlerinin düzenlenmesi ve bu konuda STK çalışmalarının artırılmasına yönelik farkındalık sağlanması gerekmektedir. Semt evlerinin düzenlenmesinden beklenen sosyalleşme, SCP tarafından “hafif topluluklar” (van den Berg ve ark., 2011, s. 278) olarak tanımlanmaktadır. Bu konuda Simmel'in (2009, s. 136–137) tanımladığı sosyalleşme kavramı, içeriği belirlemede yardımcıdır: “Sosyallik, bir-araya-gelmenin oyun biçimidir... Sosyalleşme itkisinin tatmin edilmesinden başka hiçbir kazancı olmadığı için... Zenginlik ve toplumsal mevkiin, öğrenim durumu ve ünün, sıra dışı yetenek ve meziyetlerin sosyallikte hiçbir rolü yoktur”. Simmel'e göre sosyallikte konuşmak başlı başına bir amaçtır, içinde ilişkiden başka hiçbir şey barındırmaz ve “sürtüşme yoktur, çünkü gölgeler birbiriyle çarpışamazlar” (Simmel, 2009, s. 142–143). Yani

bireylerin öznel iyi oluş hâlini yükseltecek sosyal etkileşim fırsatları vermekten başka bir görev yüklenmemektedir. Bu hafif topluluklar toplumsal bütünleşmeyi artırma potansiyeline de sahiptir. Saha araştırması da Türk yaşlıların kitap okuma, dil kursu, bilgisayar kursu, yemek yapma ve el sanatları grubu gibi hafif topluluklara katılacağını göstermiştir.

Toplumsal katılımı artırmak hususunda uygulanabilecek politikalardan üçüncüsü dernekler ve STK'lar üzerinedir. Hollanda, yapılan pek çok çalışmada sivil toplum organizasyonlarında AB üyeleri arasında en üst sırada yer almaktadır (Dekker & de Hart, 2009, s. 279). Bu STK'laşmanın yanı sıra, bireysel alan ile kurumlar arasında birimler oluşturarak sivil topluma temel sağlayan bölgesel, küçük ölçülü ve daha az resmi gönüllü gruplar da vardır (van den Berg ve ark., 2011, s. 273). Yerli Hollandalıların STK'lara aktif katılımları %57 iken Türklerinki %26'dır. Türkler içinde de erkekler kadınlardan, ikinci nesil birinciden daha çok katılımcıdır (van den Broek & Keuzenkamp, 2008, s. 223). Çok dilli ve ortak dernek ve STK'ların kurulması devlet tarafından özendirilmelidir. Hollanda'da yaşlı vatandaşlara ait organizasyonlar belli başlı STK'lar arasındadır (Posthumus, den Ridder & de Hart, 2014, s. 183).

Diğer bir önemli politik uygulama alanı da sağlıktır. Bu araştırmadaki kendine yeterli ve evden çıkıp topluma karışması önünde engeli olmayan 40 kişilik çalışma grubunda dahi sağlık sorunlarının yaygın olduğu görülmüştür. Kontrol grubu ile ortaya konulamamış olsa da Warnes ve arkadaşlarının (2004, s. 311, 312) çalışması ile uyumlu olarak, yerli nüfus ile kıyaslandıklarında sağlık sorunlarının daha erken yaşlarda ortaya çıkıyor olabileceği gözlenmiştir. Yaşlı bakım merkezlerinde Türk geleneklerine hassasiyet artırılmalıdır. Ayrıca, yaşam memnuniyeti olumsuz etkileyen bir hane koşulu ile karşılaşılmamış olmakla birlikte, Türk yaşlılara ait 55+ evlerin sayısının artırılması yönünde talep gözlenmiştir. Bu evlerde yaşayan katılımcıların sosyal temas seviyesi daha yüksektir ve bu sonuç Wu ve Hart'ın (2002, s. 404) araştırması ile de örtüşmektedir. AB tarafından fonlanan ENABLE-EU projesinde, erişimi kolay evlerde yaşayan yaşlı bireylerin öznel iyi oluş hâllerinin arttığı tespit edilmiştir (Oswald ve ark., 2007, s. 103). 55+ evler ayrıca spor yapma imkânını artırmaktadır. Bu araştırmada, Hollanda'daki Türk yaşlıların spor seçeneklerinin İstanbul'daki yaşlılara kıyasla (Şentürk & Ceylan, 2015, s. 166) daha çeşitli olduğu görülmüştür. Fakat SCP'ye göre özellikle Türkiye ve Fas kökenliler için sporla alakalı aktivitelere katılım kısıtlıdır ve bu gruplarda da kadınlar ve yaşlılar arasında en düşük seviyeye inmektedir (van den Broek & Keuzenkamp, 2008, s. 223–224).

Bunlara ek olarak, iki ülke arasında yaşlılık ve bakım sigortası hususunda bir anlaşma sağlanabilir. Sağlık sorunu yaşayan Türk yaşlılar isteseler dahi Türkiye'ye dönememektedir çünkü Hollanda'daki bakım koşullarını Türkiye'de bulamamaktadırlar. Bu sonuç Bolzman ve arkadaşlarının (2007, s. 1365) araştırma sonuçlarının aksini göstermektedir.

Bu araştırmada Bolzman ve arkadaşlarının (2007, s. 1362, 1363) çalışması ile uyumlu olarak, Türk yaşlıların yılın bir kısmını Türkiye’de diğer kısmını Hollanda’da geçirdikleri gözlenmiştir. Türk yaşlıların Hollanda’da yaşamaya devam etmelerine sebep olan iki ana neden vardır: Çocuk ve torunlarından ayrılmak istememeleri ve yukarıda bahsedilen sağlık sorunları. Ayrıca yine adı geçen araştırma (Bolzman ve ark., 2007, s. 1364) sonuçları ile uyumlu olarak, çocuklarının çoğu Türkiye’de olanların Türkiye’ye dönmek istediği, Hollanda’da olanların ise kalmak istedikleri ya da ancak çocuklarını düzenli görmek şartıyla dönmeyi göze aldıkları bulgulanmıştır. Türk yaşlıların yaşam memnuniyetinde ailevi ilişkiler önemli bir yere sahiptir. Çocukların coğrafi mesafesi ile sosyal destek arasında bu çalışmada pozitif ilişki bulunmuştur. Bu veri ile Türkler arasındaki aileye yakın oturma eğilimi örtüşmektedir (Kullberg, Vervoort & Dagevos, 2009, s. 144).

Ailevi ilişkilere bakıldığında, ikinci neslin evlilik kurumunda SCP ile örtüşen veriler toplanmıştır. SCP’nin “göç evliliği”, Türklerin ise “ithal damat” olarak adlandırdığı; Türkiye’den bir eş seçme tipi evliliklerde düşüş olduğu ve SCP’nin “mixed ilişki” olarak tanımladığı, farklı kökenden biriyle evlenme durumunun da nadir olduğu doğrulanmıştır (Gijsberts & Dagevos, 2010, s. 19).

Bu araştırmada Türk yaşlıların camide geçirdiği zamanın, ibadet etmenin ötesinde sosyal katılım da sağladığı gözlenmiştir. Yaşlılık döneminde dini aktivitelere ayrılan zamanın gençliğe nazaran arttığı (Jones, 1990’dan akt., Gauthier & Smeeding, 2003, s. 250) ve bu katılımın sosyal destek ve aidiyet hissi sağlayıp camide ibadet etmenin yaşlı yetişkinleri sosyal izolasyondan koruduğu da doğrulanmıştır (Coleman, Begum & Jalee, 2011’den akt., Carr ve ark., 2013, s. 21). Yaşlılıkta anlam duygusuna sahip olma, fiziksel ve mental sağlık açısından anahtar öneme sahiptir ve dini aktiviteler bu konuda destekleyicidir (Krause, 2009, s. 102). Hollanda’daki camilerin bu faydasından yola çıkılarak Türkiye’deki camilerin, yaşlıların aktif meşgulliyetler edinebileceği bir mekân olarak kullanımı hususunda çalışmalar düzenlenebilir. Nüfusu yaşlanan Türkiye’nin politika üretmesine ihtiyaç vardır (Arun, 2013, s. 5).

Göçmen iken yaşlanmanın bir diğer yüzü de aidiyet sorunlarıdır. Türk yaşlılar, her iki toplum tarafından da ötekileştirildiklerini düşünmektedir. Türk hükümetinden bakanlık açarak “kendilerine sahip çıkmasını” beklemektedir. Türkiye’ye kesin dönüş yapmaya karar vermiş olanlar “uçanın arkasında değil önünde dönmek” istediklerinden, Hollanda’da kalanlar ise “cenaze fonu”na üye olarak Türkiye’ye defnedilmekten bahsetmektedir. Sıklıkla, Türkiye’de “Almancı, Hollandacı, Avrupalı” gibi nitelendirmelere maruz kalmaktan şikayet etmektedir. Bu araştırmada tespit edilen ikili yaşam ile SCP’nin birinci neslin tatillerini Türkiye’de geçirdiklerini ve orada bir ev sahibi olmanın öncelikli olduğu yönündeki verileri örtüşmektedir (Kullberg ve ark., 2009, s. 144). SCP’den farklı çıkan bir sonuç ise yaşlılıktaki maddi olanaklar hususundadır. SCP’ye göre Hollanda’da yaşlı insanların gençlere göre gelir

durumları daha iyidir ve geçimleri daha kolaydır (Soede, 2012, s. 227). Fakat bu çalışmadaki Türk yaşlılar arasında geçinmekte zorlandığını ifade edenler olmuştur.

Araştırma mülakatlarının yaklaşık yarısının, cami ve cami ile alakalı kurumlarda yapılmış olması nedeniyle caminin sosyal ağ ve serbest zamanlarda önemli rolde olması beklenen bir sonuçtur. SCP'ye göre de Türklerin %42'si camiye haftada en az bir kez gitmektedir (Maliepaard & Gijsberts, 2012, s. 180). Bununla birlikte camilerde yapılan gönüllü çalışmalar, yaşlıların aktif meşguliyetlere duyduğu ilgiyi göstermektedir. Bu çalışmaların çoğu resmi üyelikle yürümediği için modern yaklaşımlarda göz ardı edilmektedir. Hâlbuki bunlar, çocukların evden ayrılması ve ücretli işin bitmesinin ardından faydalı ve yeni sosyal roller edinildiğini göstermektedir. Resmi kurumlara üyelikle kısıtlanan bir aktif yaşlanma temasında, 40 kişilik çalışma grubundan ancak 7'si aktif yaşlanmaktadır. Bu çalışmada kültüre duyarlı bir aktif yaşlanma temasının önemi doğrulanmıştır.

Türk yaşlıların verdikleri sosyal destek için bu araştırmada yeterli veri toplanamamıştır. Yeni çalışmalarda yaşlıların çocuklarına verdiği sosyal destek torun bakımının ötesine geçerek; yetişkin torunlar için akıl danışılan bir büyük-ebeveyn rolünde olma, maddi destek olma ve çocuk ve torunlar arasındaki çatışmaların çözülmesine rehberlik etme durumları değerlendirilmelidir. Ayrıca, Türkiye ile doğrudan teması 6 haftalık senelik tatil ile sınırlı olan üçüncü nesil için, birinci neslin kültür aktarıcısı rolünde olma durumu da incelenmelidir. Büyük-ebeveyn ile torun ilişkisi yeni bir demografik fenomen olarak görülmektedir (Kemp, 2004, s. 500).

Gelecek çalışmalarda kardeşlik ilişkileri ve göçün etkisi üzerinde de durulmalıdır zira gerontolojistlere göre kardeşlik ilerleyen yaşla birlikte yenilenen bir önem kazanmaktadır (Gold, 1989'dan akt., White, 2001, s. 555). Yaşlıların çevrelerine verdikleri sosyal destek de sosyal ağlarla kurulan ilişkilerin bütününe bakan yeni araştırmalarla incelenmelidir. Bu konuda OECD'nin yaşlı göçmenlerin tecrübelerini yeni göçmenlerle paylaşabilecekleri "ilham programları" incelenebilir (OECD, 2014c, s. 38). Son olarak, göçmenlerin hukuki hak ve sorumluluklarından haberdar olma seviyesi araştırılmalıdır.

Yaşlanan Türk iş göçmenleri üzerine proje geliştirilmeli ve atılacak politik adımlar belirlenmelidir. Konu ile alakalı ivedilikle Fransa ve Almanya'da da çalışılmalı, boylamsal ve mukayeseli veri tabanı oluşturulmalıdır. Bu araştırmada Hollanda'nın seçilmesinin nedeni, aktif yaşlanma konusundaki gelişmişlik düzeyidir.

Received: May 16, 2016

Revision Received: October 27, 2016

Accepted: November 17, 2016

OnlineFirst: December 28, 2016

Copyright © 2016 • Istanbul University Department of Sociology

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/ijsosyoloji.291223 • December 2016 • 36(2) • 455–463

Extended Abstract

Active Aging Experiences of Turkish Immigrants in Netherlands*

Ferhan Saniye Palaz¹
Istanbul University

Yusuf Adıgüzel²
Istanbul University

Abstract

The aim of this study is to evaluate with a focus on the theme of active aging process of Turks who have migrated to the Netherlands at a young age and are still living and aging there. In addition to the social sciences literature, the study also uses reports from the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), the European Union (EU), and the Netherlands Institute for Social Research (SCP) and conducted a qualitative study in the Netherlands for three weeks. Face-to-face interviews were conducted in the field study through contact made with NGOs and governmental agencies. Rather than focusing on economics, the study emphasizes the dimensions of individual and society. The collected data have been analyzed under the headings of social support, active pursuits, and life satisfaction. The field study has been conducted with a group of 40 people composed of healthy, retired Turkish individuals who are first generation immigrants and have aged in the Netherlands. The study concludes that elderly people experience an active-aging process within the framework of culture.

Keywords

First-generation elderly migrants • Aging out of place of origin • Labor migration • Active aging • Life satisfaction of the elderly • Social support among the elderly

* This study is derived from the master's thesis conducted by Ferhan Saniye Palaz at the Institute of Social Sciences of Istanbul University under the supervision of Associate Professor Yusuf Adıgüzel.

1 **Correspondence to:** Ferhan Saniye Palaz (PhD Candidate), Department of Sociology, İstanbul University, Beyazıt, Fatih İstanbul Turkey. Email: ferhanpalaz@gmail.com

2 Department of Sociology, İstanbul University, Beyazıt, Fatih İstanbul Turkey. Email: yusufadiguzel@hotmail.com

Citation: Palaz, F. S., & Adıgüzel, Y. (2016). Active aging experiences of Turkish immigrants in Netherlands. *Turkish Journal of Sociology*, 36, 455–463.

This study evaluates the aging experiences of Turkish “first-generation” (Gijsberts & Dagevos, 2010, p. 35, 36) “labor migrants” (Warnes & Williams, 2006, p. 1263) who have aged in the Netherlands. Because ethnicity has an extensive impact on the aging experience (Carr, Biggs, & Kimberley, 2013, p. 27), there is a distinction between aging in place of origin and aging out of place of origin (Jackson, 2002, p. 825).

There is no consensus on the definition of active aging (Gauthier & Smeeding, 2003, p. 279). Activity theory, which matches activity with life satisfaction, is inconclusive (Hooyman, Kawamoto, & Kiyak, 2015, p. 147). This theory has been criticized for generalizing the aging process by homogenizing the elderly who are faced with biological, economic, and political obstacles. However, the theory’s empiric link between activity and subjective well-being is considered to be accurate and viable (Walker, 2006, p. 83). This study discusses active aging with sensitivity to traditional culture and emphasizes non-economic aspects.

In the study, particular emphasis has been put on pursuits that contribute to subjective well-being. Being an official member is not considered to be a requirement for these activities. In this context; sports, social, cultural, educational, and indoor or outdoor leisure-time activities like grandchild care, voluntary work, religious acts, and walking are all considered active pursuits.

The term “life satisfaction” discusses financial conditions, health issues, and social resources as a whole, thus refraining from a reductive, age-blind approach (Higgs, Hyde, Wiggins, & Blane, 2003, pp. 241–243). Social support for the elderly that is provided through their social networks has been examined in the context of social interaction (Wu & Hart, 2002, pp. 392–395).

Although the general literature on aging as an immigrant is extensive, Turkish studies have been inadequate. By discussing both theory and research, this study intends to contribute to the relevant literature in Turkey.

Methodology

The study uses the phenomenological research design. The required characteristics (being: a retiree, healthy, self-sufficient, able to go outdoors and get together with people, and an immigrant to the Netherlands at a young age) of the field study group were determined through theoretical research. After five pilot interviews, 40 people were included in field study group. The problem-centered interview was chosen as the data collection technique, and a semi-structured questionnaire was used in the interviews. Audio recordings of the collected data were transcribed for systematic interpretation (Mayring, 2011, p. 93) and descriptive analysis (Kümbetoğlu, 2012, p. 154). After determining the themes and scripts, systematic analysis was performed

by defining the correlation between themes and scripts (Kümbetoğlu, 2012, p. 154; Mayring, 2011, p. 103). After analyzing the data, comments were made according to the relevant literature on sociology.

One of the limitations of the study is that there is no control group. Secondly, only cross-sectional data has been collected. Thirdly, the field study group is homogenous and does not represent a majority. Finally, interviews took less time than expected.

Findings

The rates of social support received from children (21 of the 27 participants in need) and neighbors (33 out of 35) are high. However, not enough data was found for the characteristics of these types of social support.

The major of participants' areas of social contact are neighbors, mosques, and associations. Four participants look for alternative places, and only three people suffer from loneliness. The majority (33 participants) find their social contact to be sufficient. Social contact with children is high (once a week for 35 participants). Contact with foreign individuals is limited to neighborhood relations.

The majority of participants (37) regularly perform programs that help their subjective well-being and enable social participation while spending time at indoor and outdoor activities.

For social adaptation, themes were evaluated within the scope of SCP and the social sciences literature: fluency in Dutch (Gijsberts & Dagevos, 2010, p. 7), recycling (Hoff & Vrooman, 2011, p. 91), relations with foreigner neighbors, perception of district housing, and thoughts on returning to Turkey permanently. Participants have been having difficulties adapting to the Netherlands.

Religious acts, educational activities, reading, gardening, sports, and grandchild care are some of their active pursuits. While discussing participation in volunteer activities, the studies of Bradley (2000) and Miranda (2011) were used. The current study's headings are: nursing elderly/poor people in the neighborhood (27 participants), voluntary work in mosques (21 participants), providing financial assistance to mosques (all of the participants), volunteer work in an association (4 participants), educating neighbors (2 participants), caring for orphan children (1 participant). Fifteen participants have health problems that prevent or limit their participation in volunteer works.

Participants' life satisfaction has been evaluated under five categories: residence conditions (all satisfied), health (17 satisfied), inter-family relations (24 satisfied), new social roles and statutes (24 satisfied), and being an immigrant (19 satisfied). Twenty-

three participants are satisfied with life as a whole, while 17 are not. By inter-relating these categories, three major reasons have been determined that lower life satisfaction: being an immigrant, health problems, and inadequate new roles and status.

Discussion

According to the study's findings, Turkish elders experience an active aging process in the framework of traditional culture. On the other hand, life satisfaction is relatively low.

Possible political steps for increasing life satisfaction have been categorized into three groups: replacing the dissatisfaction of being an immigrant, facilitating handling health problems, and providing enough active opportunities to pursue. These categories are not autonomous. The main priority in all political efforts should be to create programs that overcome the problem of fluency in Dutch. The current "Only Dutch" perspective of the government poses a major obstacle.

The first area of political practice is volunteer work. Having enough active pursuits increases life satisfaction (Walker, 2006, p. 83). Experiences related to volunteer work are influenced by personal interests, health, time, and transportation (Bradley, 2000, p. 46). Turkish elders do not have enough opportunities to participate in volunteer work.

The second political area is about increasing social participation, which requires a multi-dimensional study. Turkish elders spend their leisure time in the neighborhood-mosque-association triangle. Aside from their neighborly relationships, they do not meet up with other social groups. In order to create new social spaces for the elderly, district housing that provides interactions in outdoor leisure time might be an alternative. Governments should also encourage establishing collective and multilingual associations and NGOs.

Although participants are self-sufficient, most of them have health problems. Nursing centers for the elderly should enhance their sensitivity to Turkish traditions. The number of houses for those 55 and older that belong to Turkish elders should also increase. An insurance agreement for the elderly should be signed between Turkey and the Netherlands to solve the problem of returning for those with health issues. Another obstacle for returning to Turkey is that their children and grandchildren live in the Netherlands. Inter-family relations play a crucial role in life satisfaction.

Because mosques provide social participation, mosques in Turkey can be a space for elderly people to acquire active pursuits.

Aging as an immigrant results with problems of social belonging. The Turkish elderly believe that both Turkish and Dutch communities marginalize them. They expect the Turkish government to establish a ministry for Turks living abroad.

Conclusion

Modern approaches ignore the Turkish elderly's volunteer activities as they have no official membership. However, they gain new social roles by spending their energy efficiently. This study confirms the significance of cultural sensitivity on the theme of active aging.

New projects for the elderly should focus on the following situations: the elderly's role as mentor for grandchildren, their counseling role in conflicts between children and grandchildren, and their role of cultural transmission to the third generation. The social support they give should be examined within the context of their entire social network. Sibling relations and the impacts of immigration should also be examined. Finally, the elderly's awareness of their legal rights and responsibilities should also be examined.

Projects should be developed for elderly Turkish labor immigrants. Similar research should also be urgently conducted in France and Germany. A longitudinal and comparative database needs to be organized. The Netherlands was chosen in this study because there are greater developments on active aging there.

Kaynakça/References

- Active Ageing of Migrant Elders across Europe. (2008, October). *Bonn-Memorandum: Active ageing of migrant elders across Europe*. Adopted on by the first European Conference Active Ageing of Migrant Elders—from Challenges to Opportunities at the World Conference Center in Bonn (WCCB), Bonn: Ministry for Intergenerational Affairs, Family, Women and Integration of the State of North Rhine-Westphalia. Retrieved from <https://ec.europa.eu/migrant-integration/librarydoc/bonn---memorandum-active-ageing-of-migrant-elders-across-europe>
- Amman, M. T. (2007). Yaşlılıkta serbest zaman faaliyetleri. M. F. Bayraktar, (Ed.), *Yaşlılık dönemi ve problemleri* içinde (s. 161–175). İstanbul: Ensar.
- Arun, Ö. (2013). International spotlight: Developing a gerontological social policy agenda for Turkey. *The Gerontologist*, 53(6), 891–897.
- Bijl, R., & Verweij, A. (Eds.). (2012). *Measuring and monitoring immigrant integration in Europe*. Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from https://www.scp.nl/english/Publications/Publications_by_year/Publications_2012/Measuring_and_monitoring_immigrant_integration_in_Europe
- Bishop, A. J., Martin, P., & Poon, L. (2006). Happiness and congruence in older adulthood: A structural model of life satisfaction. *Aging & Mental Health*, 10(5), 445–453.
- Bolzmann, C., Fibbi, R., & Vial, M. (2007). What to do after retirement? Elderly migrants and the question of return. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(3), 1359–1375.
- Bradley, D. B. (2000). A reason to rise each morning: The meaning of volunteering in the lives of older adults. *The American Society of Aging*, 23(4), 45–50.
- Carr, A., Biggs, S., & Kimberley, H. (2013, April). *Meanings of a long life* (Social Policy Working Paper No: 17). The Centre for Public Policy.

- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2016). *Population: Sex, age, origin and generation*. Retrieved from <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLEN&PA=37325eng&D1=0-2&D2=0&D3=0,131-133&D4=0&D5=0,139,150,216,231&D6=0,l&LA=EN&HDR=G2,G3&STB=G1,G5,T,G4&VW=T>
- Dekker, P., & de Hart, J. (Eds.). (2009). Voluntary work: A diversity of forms. In *Summaries* (pp. 277–287). Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2009/Voluntary_work_a_diversity_of_forms
- Denktaş, S. (2011). *Health and health care use of elderly immigrants in the Netherlands: A comparative study*. Rotterdam, Netherlands: Erasmus University.
- Dilworth-Anderson, P., & Cohen, M. D. (2009). Theorizing across cultures. In V. L. Bengtson, D. Gans, N. M. Putney, & M. Silverstein, (Eds.), *Second edition handbook of theories of aging* (pp. 487–499). New York, NY: Springer Publishing Company.
- Ferraro, K. F. (2002). Imagining the disciplinary advancement of gerontology: Whither the tipping point? *The Gerontologist*, 46(5), 571–573.
- François, N. G. V., & Wolff, C. (2012). Retirement intentions of older migrant workers: Does health matter? *International Journal of Manpower*, 33(4), 441–460.
- Fried, L. P., & Hall, W. J. (2008). Leading on behalf of an aging society. *Journal of the American Geriatrics Society*, 56(10), 1791–1795.
- Gauthier, A. H., & Smeeding, T. M. (2003). Time use at older ages: Cross-national differences. *Research Aging*, 25(3), 247–274.
- Gijsberts, M., & Dagevos, J. (2010). *At home in the Netherlands: Trends in integration of non-Western migrants* [Annual Report on Integration 2009]. Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from https://www.scp.nl/english/Publications/Publications_by_year/Publications_2010/At_home_in_the_Netherlands
- Gijsberts, M., Vervoort, M., Havekes, E., & Dagevos, J. (2010). *Ethnic concentration and interethnic relations*. Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2010/Ethnic_concentration_and_interethnic_relations
- Haug, W. P., Compton, P., & Courbage, Y. (Eds.). (2002). *The demographic characteristics of immigrant populations* (Population Studies, No. 38). Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Hermans, H. J. M. (2001). Mixing and moving cultures require a dialogical self. *Human Development*, 44(1), 24–28.
- Higgs, P., Hyde, M., Wiggins, R., & Blane, D. (2003). Researching quality of life in early old age: The importance of the sociological dimension. *Social Policy & Administration*, 37(3), 239–252.
- Hoff, S. (2014). *Replication of a measurement instrument for social exclusion*. Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2014/Replication_of_a_measurement_instrument_for_social_exclusion
- Hoff, S., & Vrooman, C. (2011). *Dimensions of social exclusion*. Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2011/Dimensions_of_social_exclusion

- Hooyman, N. R., Kawamoto, K. Y., & Kiyak K. A. (2015). *Aging matters*. London, UK. Pearson.
- Hooyman, N., & Kiyak, H. A. (2010). *Chapter 2: Aging in other countries and across cultures in the United States. Part 1: The field of social gerontology*. Retrieved from http://catalogue.pearsoned.ca/assets/hip/ca/hip_ca_pearsonhighered/samplechapter/0205763138.pdf
- Ingleby, D. (2009). *State of the art report: The Netherlands*. European Research Centre On Migration and Ethnic Relations. Retrieved from <http://mighealth.net/nl/images/b/b4/Soarnlen.doc>
- Jackson, J. S. (2002). Conceptual and methodological linkages in cross-cultural groups and cross-national aging research. *Journal of Social Issues*, 58(4), 825–835.
- Kartal, B. & Alptekin, D. (2015). Ulus aşırı göç süreci ve yaşlılık: Almanya’da birinci kuşak Türk göçmenler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(35), 595–612.
- Kemp, C. L. (2004). The experiences of grandparents and adult grandchildren. *Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie*, 29(4), 499–525.
- Krause, N. (2009). Deriving a sense of meaning in late life: An overlooked forum. In V. L. Bengtson, D. Gans, N. M. Putney, & M. Silverstein (Eds.), *Second Edition Handbook of Theories of Aging* (pp. 101–117). New York, NY: Springer Publishing Company.
- Kullberg, J., Vervoort, M., & Dagevos, J. (2009). *Money can't buy good neighbours*. Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2009/Money_can_t_buy_good_neighbours
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam.
- Maliapaard, M., & Gijssberts, M. (2012). *Muslims in Netherlands*. Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2012/Muslims_in_the_Netherlands_2012
- Mayring, P. (2011). *Nitel sosyal araştırmaya giriş* (A. Güçüş & M. S. Durgun, Çev.). Ankara: Bilgesu.
- Melin, R., Fugl-Meyer, M., & Fugl-Meyer, K. S. (2002). Life satisfaction in 18-to 64-year-old Swedes: In relation to gender, age, partner, and immigrant status. *Journal of Rehabilitation Medicine*, 34, 239–246.
- Mensink, W., Boele, A., & van Houwelingen, P. (2013). *Volunteering and support initiative under the social support act (Wmo)*. Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP] http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2013/Volunteering_and_support_initiatives_under_the_Social_Support_Act_Wmo
- Miranda, V. (2011). *Cooking, caring and volunteering: Unpaid work around the world* (Social, Employment and Migration Papers No: 116). OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787//1815199X>
- Organisation for Economic Cooperation and Development. (2013). *Pensions at a glance*. http://dx.doi.org/10.1787/pension_glance-2013-en
- Organisation for Economic Cooperation and Development. (2014a). *Society at a glance*. http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2014-en
- Organisation for Economic Cooperation and Development. (2014b). *Factbook: Economic, environmental and social statistics*. <http://dx.doi.org/10.1787/factbook-2014-en>

- Organisation for Economic Cooperation and Development. (2014c). *International migration outlook*. http://dx.doi.org/10.1787/migr_outlook-2014-en
- Oğlak, S. & Hussein, S. (2014). *Londra'da iltica eden Alevi göçmen yaşlılar penceresinden aktif yaşlanma, sosyal ve kültürel bütünleşme*. Retrieved from <https://www.kcl.ac.uk/sspp/policy-institute/scwru/pubs/2014/conf/OglakHussein-Rome2014.pdf>
- Onyx, J., & Warburton, J. (2003). Volunteering and health among older people: A review. *Australasian Journal on Ageing*, 22(2), 65–69.
- Oswald, F., Wahl, H. W., Schilling O., Nygren C., Fänge A., Sixsmith A., ... Iwarsson, S. (2007). Relationships between housing and healthy ageing in very old age. *The Gerontologist*, 47(1), 96–107.
- Posthumus, H., den Ridder, J., & de Hart, J. (2014). *United in change*. Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2014/United_in_change
- Ruspini, P. (2009). *Elderly migrants in Europe: An overview of trends, policies and practices*. Switzerland: University of Lugano.
- Schaie, K. W. (2011). Historical influences on aging and behavior. In K. W. Schaie, & S. L. Willis (Eds.), *Handbook of psychology of aging* (pp. 41–55). <http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-380882-0.00003-6>
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis.
- Soede, A. (2012). *A happy retirement*. Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2012/A_happy_retirement
- Şentürk, M. & Ceylan, H. (Eds.). (2015). *İstanbul'da yaşlanmak*. İstanbul: Açılım.
- Taylor, R. (2011). *Ageing, health and innovation: Policy reforms to facilitate healthy and active in OECD countries*. Paris, France: OECD Publishing.
- The Denver Summit of the Eight. (1997). *Active aging: A shift in the paradigm*. Retrieved from <https://aspe.hhs.gov/sites/default/files/pdf/75131/actaging.pdf>
- The Sloan Center on Aging & Work at Boston Collage. (2010). *Trends in volunteerism among older adults*. Retrieved from http://www.bc.edu/content/dam/files/research_sites/agingandwork/pdf/publications/FS03_TrendsVolunteerism.pdf
- UNECE/European Commission. (2015). *Active ageing index 2014: Analytical report*. Retrieved from <http://www.euroactive.eu/content/active-ageing-index-2014-analytical-report>
- Van Campen, C. (Ed.). (2011). *Frail older persons in the Netherlands*. Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2011/Frail_older_persons_in_the_Netherlands_Summary
- Van den Berg, E., van Houwelingen, P., & de Hart, J. (Eds.). (2011). *Informal groups: An exploration of modern sources of social cohesion*. Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2011/Informal_groups
- Van den Broek, A., & Keuzenkamp, S. (Eds.). (2008). *The daily life of urban ethnic minorities*. Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2008/The_daily_life_of_urban_ethnic_minorities

- Verbeek, D., & de Haan, J. (2011). *Going out!* Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP]. Retrieved from http://www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2011/Going_out
- Walker, A. (2006). Active ageing in employment: Its meaning and potential. *Asia-Pacific Review*, 13(1), 78–93.
- Warnes, A. M., Friedrich, K., Kellaher, L., & Torres, S. (2004). The diversity and welfare of older migrants in Europe. *Ageing and Society*, 24(3), 307–326.
- Warnes, A., & Williams, A. M. (2006). Older migrants in Europe: An innovative focus for migration studies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(8), 1257–1281.
- White, L. (2001). Sibling relationships over the life course: A panel analysis. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 555–568.
- Willson, A. E. (2007). The sociology of aging. In C. D. Bryant, & D. L. Peck (Eds.), *Handbook of 21 century sociology* (pp. 148–155). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Wu, Z., & Hart, R. (2002). Social and health factors associated with support among elderly immigrants in. *Canada Research on Ageing*, 24(4), 391–412.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Received: May 17, 2016

Revision Received: December 18, 2016

Accepted: December 24, 2016

OnlineFirst: December 30, 2016

Copyright © 2016 • Istanbul University Department of Sociology

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/iusosyoloji.284549 • December 2016 • 36(2) • 465–475

Research Article

Examining the Relationship among Religious Coping, Burdens, and Life Satisfaction of Those Who Care for the Homebound Elderly

Sümeyye Balcı¹Nezihe Atılğan²Büşra Bulut³

Abstract

Caregiving is a challenging process for caregivers. When encountering a life stressor, some people turn to a greater power and try to deal with stress through religious rituals. In line with previous findings, it is important to state the difficulties caregivers face and whether religious coping positively affects the burdens and life satisfaction of those who care for the homebound elderly. The objective of this study is to examine the relationship among the burdens, religious coping, and life satisfaction of those caring for the elderly receiving home-care in Zeytinburnu, Istanbul. The results suggest that religious coping does not positively affect caregivers' burdens. It was believed that this result is related to social desirability. Also, a negative correlation was found between caregivers' burdens and their life satisfaction. In this sample, providing care for a very close family member seems to increase a caregiver's burden. In light of these results caregivers should use more active coping ways and for future research it was recommended to focus on effectiveness of other coping ways. These results are discussed in light of the related literature, and recommendations have been presented.

Keywords

Caregivers' burdens • Religious coping • Homebound elderly • Life satisfaction • Caregiving

Evden Çıkamayan Yaşlılara Bakım Verenlerde Dini Başa Çıkma, Bakım Veren Yükü ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Öz

Bakım verme, içinde çeşitli zorluklar barındıran bir süreçtir. Stresli bir yaşam olayı ile karşı karşıya kalındığında bazı insanlar bu stresle başa çıkmak için dini ritüelleri kullanır ve yüceliğine inandığı bir varlığa yönelir. Geçmiş araştırmaların sonuçlarına göre bakım verenlerin karşılaştıkları sorunları belirlemenin yanı sıra dini başa çıkmanın bakım verenlerin yüküne ve yaşam doyumuna etkisini belirlemekte önemlidir. Bu çalışmanın amacı Zeytinburnu'nda yaşayan ve evde bakım hizmeti alan yaşlılara bakım verenlerin; bakım veren yükü, dini başa çıkma tutumları ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Sonuçlara göre dini başa çıkma, bakım veren yükünü olumsuz etkilemiş. Ancak bu sonucun sosyal azruedilebilirlik ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bakım veren yükü ile yaşam doyumunu arasında ise olumsuz bir ilişki gözlenmiştir. Yakın bir aile bireyine bakım vermenin bakım veren yükünü arttırdığı gözlenmiştir. Bu sonuçlar ışığında bakım verenlerin daha aktif başa çıkma yolları kullanmalarının daha etkili olabileceği düşünülmektedir ve gelecek araştırmaların farklı başa çıkma yollarının etkililiğine odaklanılması önerilmektedir. Bu sonuçlar ilgili literatür ışığında tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Bakımveren yükü • Dini başa çıkma • Evden çıkamayan yaşlılar • Yaşam doyumunu • Bakım

1 **Correspondence to:** Sümeyye Balcı, Family-Women Support and Disabilities Center, Zeytinburnu Municipality, Zeytinburnu Turkey. Email: balcismusmeyye@hotmail.com

2 Family-Women Support and Disabilities Center, Zeytinburnu Municipality, Zeytinburnu Turkey. Email: nezihe.atilgan@zeytinburnu.bel.tr

3 Family-Women Support and Disabilities Center, Zeytinburnu Municipality, Zeytinburnu Turkey. Email: bsrblttt@gmail.com

Citation: Balcı, S., Atılğan, N., & Bulut, B. (2016). Examining the relationship among religious coping, burdens, and life satisfaction of those who care for the homebound elderly. *Turkish Journal of Sociology*, 36, 465–475.

People live longer in the 21st century than they did previously; this is considered an accomplishment in terms of developments in medicine and sanitation. However, these developments come with a price: an increased number of people with chronic illnesses and immobile and disabled elderly people. The increased number of elderly incapable of self-care leads to an increased number of caregivers. Caregivers' burdens refer to the physical, emotional and psychological difficulties that come with providing care to an elderly, disabled, or homebound person. Burdens are represented by the caregivers' stress and feelings of pressure and tension (İnci & Erdem, 2008).

In Turkey, the family of the elderly or disabled child usually takes responsibility for being the primary caregiver. A research study conducted with the elderly living in Zeytinburnu suggests that most of the elderly (58.5%) live with their children (Balcı & Dazkır Erdendoğdu, 2015). Being a caregiver for a disabled or elderly person is a major life stressor. Caregiving for an elderly person consists of providing emotional and financial support, arranging doctor appointments, and administering medication. All of these responsibilities have a negative effect on the caregiver's quality of life and is an added burden (Rha, Park, Song, Lee, & Lee, 2015). Providing care to the elderly or people with a chronic illness has also been related to some psychological problems for the caregiver, such as depression, anxiety, feelings of guilt (Lkhoyaali et al., 2015) and helplessness, and fatalistic attitudes (Özlü, Yıldız, & Aker, 2015).

While caregiving is a stressful responsibility, each caregiver copes with this stress differently. Religious coping is one way to cope with such a stressor. Caregivers of disabled children adopt religious coping more to deal with caregiving, such as committing to a higher power, using religious rituals, reading the Quran, gaining power from one's beliefs, and acknowledging the benefits of providing care for a person in need (Karataş, 2011). Another research study has been found where female caregivers adopted more positive religious coping methods than men, and caregivers' life satisfaction was found to positively correlate with religious coping. Applying positive religious coping methods relates with caregivers' increased age (Ayten, Göçen, Sevinç, & Öztürk, 2012).

Caregiving for a homebound person, whether elderly or disabled, requires the full-time presence of a caregiver, which means the caregiver's social and self-care activities become hindered (Altuntaş & Koç, 2015; Lkhoyaali et al., 2015). This negative effect on caregivers' social lives is especially important in younger caregivers (Özel-Kızıl, Altıntaş, Baştuğ, Durmaz, & Altunöz, 2014). Determining the level of hardship caregivers face during the caregiving process is important for ensuring their quality of life and psychological health (Honda, Abe, Aoyagi & Honda, 2014; Yıldırım, Engin, & Başkaya, 2014). Providing care for the chronically ill has negative effects on the caregiver. Some of these negative effects lead to a lower

quality of life and include being unable to meet familial responsibilities, not having support from other family members, and having a low economic status (Yakar-Karabuğa & Pınar, 2013). Caregiving for some patients might last longer than others, when comparing a terminal cancer patient to a disabled child. Caregivers' burdens increase the longer the caregiving process lasts (Atagün, Balaban, Atagün, Elagöz, & Yılmaz-Özpolat, 2011). A caregiver's relationship with the one receiving it is also an important determinant of the psychological effects of caregiving. For instance, in the review of Caceres, Frank, Jun, Martelly, Sadarangani, and de Sales, (2015), female and spousal caregivers for frontotemporal dementia patients were found to be more depressed and experience more distress, sleep disturbances, and burdens than male caregivers. A different research in Turkey examined the psychological and physical effects of caregiving that are found when caregivers experience many hardships in the following areas: physical health, mental health, or obstacles to social interactions (Kılıç Akça & Taşçı, 2005). Caregivers are usually unfamiliar with the specific responsibilities for a certain patient; therefore, they may feel even more hardships in caregiving. One research study has found that knowing one's responsibilities in the caregiving process and receiving familial support lessen caregivers' burdens and depression (Butler, Turner, Kaye, Ruffin, & Downey, 2005).

In light of these findings, the aim of this research is to observe the relationship among caregivers' religious coping, life satisfaction, and burdens in caring for the elderly. The specific objectives of this study are to analyze the difference in caregivers' life-satisfaction scores according to the level of religious-coping usage; the difference in caregivers' burdens when the person being provided care is a relative; whether caregivers adopt more positive or negative religious coping methods when handling the stress of caregiving; and whether any demographic variables influence the relationship among caregivers' religious coping, burdens, and life satisfaction.

Method

This study has been conducted in two stages, the first searching the related literature and the second applying the measurement tools on the study's participants.

The participants of the study are the caregiver residents of the municipality of Zeytinburnu, who provide home care for a homebound elderly person, disabled child, or patient with a chronic disease whom they live with. The inclusion criterion of the study was providing care for a homebound elderly person, disabled child, or patient with a chronic disease. The researchers reached the participants through the Zeytinburnu municipal database which has some demographic information on residents receiving homecare. According to database records, this service was being actively provided to 256 residents. Because this service is provided for various reasons such as

patients who need medical bandages or extremely short-term needs, we only included caregivers of homebound elderly people, disabled children, or patients with chronic diseases. The excluded residents were omitted in order to work with a specific group of caregivers who have been providing long-term care. Through the exclusion criterion, we reached 75 (29.2%) caregivers, five of whom refused to participate. Participation was voluntary and took place in the caregivers' homes. However, some caregivers refused to participate in the study because they thought that revealing information about their religious beliefs was private and they did not want to share. Even though the researcher explained that the aim of this study was to examine religiousness, some of the participants did not participate in the study. The data collection took approximately two months. The caregivers were given a battery of scales while the homecare crew was in their house providing care for the homebound elderly person, disabled child, or patient with a chronic disease. The measurement instruments consisted of an informed consent form, a demographic information form, the burden interviews, the Satisfaction with Life Scale, and the Religious Coping Scale. The following sections provide detailed information regarding the instruments that were used in this study.

Demographic Form

The researchers prepared a demographic form where the participants were asked to answer questions about certain aspects of their lives. The following information was gathered through the demographic form: sex, age, education level, relationship status, economic status, number of children, presence of physical illness, duration of caregiving, relationship with the care recipient, and if they had health insurance.

The variables of the study (caregivers' burden, religious coping, and life satisfaction) were examined using the following measurement tools.

Burden Interviews

The burden interview, developed by Zarit, Reever, and Bach-Peterson (1980), measures the difficulties that caregivers face under the responsibility of caregiving. The scale can be filled by the caregiver or by having the researcher read it to the caregiver. The burden interview measures the different changes in life that accompanies caregiving. As a 5-point self-report scale with 22 items, the burden interview's answers range from 0 (*Never*) to 4 (*Almost Always*). As the score gets higher, the caregivers' burden increases. İnci and Erdem (2008) studied the psychometric properties of the Turkish version of the burden interview with those caring for the elderly. Twenty-two items from the burden interview are loaded onto one factor; Cronbach's alpha coefficient was found to be .95 and the test-retest correlation coefficient to be .90. These results suggest that the Turkish version of the burden interview is a valid and reliable tool for measuring the difficulties that accompany caregiving.

The Brief Religious Coping Questionnaire (RCOPE)

The Brief RCOPE was developed by Pargament, Smith, Koenig, and Perez (1998) to measure positive and negative methods of religious coping. The scale consists of 14 items and two factors (positive religious coping and negative religious coping). Positive religious coping is represented by items like “Sought help from God in letting go of my anger,” and “Tried to put my plans into action together with God.” Negative religious coping is represented by items like “Wondered whether God had abandoned me,” and “Felt punished by God for my lack of devotion.” The scale was adapted to Turkish by Eksi (2001). The adaptation study resulted in similar results regarding the factorial structure of the original scale. The reliability of the scale was measured with a Cronbach’s alpha of .69. The Brief RCOPE is a valid and reliable tool for measuring negative and positive religious coping methods among Turkish samples.

Satisfaction with Life Scale

Diener, Emmons, Larsen, and Griffin (1985) developed the scale to measure universal life satisfaction. As a self-report scale, the Satisfaction with Life Scale has five items with a Cronbach’s alpha of 0.87, as well as a test-retest correlation coefficient of 0.82. The psychometric properties of the scale have also been examined among the elderly population. The Turkish adaptation of scale was studied among three different samples: university students, the elderly, and correctional officers. According to the results, the scale’s Turkish version has a Cronbach’s alpha of .89 with one factor. Also, the results of this study suggest that there is a statistically significant positive correlation among the participants’ life-satisfaction scores, monthly salary, and current health status. The scores obtained from the scale are negatively correlated with elderly depression (Durak, Durak, & Gençöz, 2010).

The data of the research was analyzed through the Pearson product-moment correlation coefficient, one-way ANOVA, paired-samples T-test, and descriptive statistical analysis using SPSS 21.0.

Results

In this study, data were collected from caregivers of homebound elderly individuals, disabled people, or patients with a chronic illness using three measurement tools: Satisfaction with Life Scale, Religious Coping Scale and burden interviews. According to the results, all scales were valid, reliable, and normally distributed.

The sample consists of 70 participants between 22 and 80 years old. Participants’ mean age is 50 years old. The majority of the sample was women (90%), married (78%), elementary school graduates (67%) with an economic level considered to be

fair (62%). For this sample, we aimed to see whether participants smoke, have any disease, and how they perceive their own health. According to results, the majority did not smoke (75%) and reported their health status as fair (50%); only 14% had problems related to blood pressure.

Regarding the caregiving process, most had been in a caregiver position for four to 10 years (39%) or more than 10 years (13%); the majority (70%) provide care to a close family member, such as a wife, husband, mother, or father.

One of the aims of this study is to examine the correlations among participants' scores for the burden interview, Religious Coping Scale and Satisfaction with Life Scale. The Pearson product-moment correlation coefficient was computed to assess the relationship among these. A positive moderate correlation was found among participants' scores from the burden interviews and the Religious Coping Scale, $r = 0.399$, $n = 70$, $p = .001$. A weak positive correlation was found between participants' scores for caregivers' burden and negative religious coping, $r = 0.206$, $n = 70$, $p = .018$.

A negative moderate correlation was found between the burden interview scores and Satisfaction with Life Scale scores, $r = -0.381$, $n = 70$, $p = .001$. These results suggest that as a caregiver's burden increases, religious coping also increases. However, as a caregiver's burden increases, life satisfaction decreases.

The relation between the caregiver and care-receiving person was predicted to affect a caregiver's burden negatively. One-way ANOVA test was run to see whether being a caregiver's family member differs in terms of the scores received from the burden interviews. There was a statistically significant difference between participants' relation to caregivers and their total scores from the burden interview, $F_{(2,67)} = 7.24$, $p = .001$. Three groups of relations to the care-receiver, defined as the patient's child, son-/daughter-in-law, or other (e.g., paid caregiver), differ from each other. The burden of the caregiver was higher for the patient's children compared to the patient's son- or daughter-in-law.

The time spent as a caregiver was predicted to negatively affect caregivers' life satisfaction and burden scores. However, one-way ANOVA results suggest no difference in caregivers' life satisfaction and burden scores in terms of duration of being a caregiver in our sample. The duration of caregiving did not affect using religious coping, either.

Caregivers were asked to rate their current health status from terrible to very good. According to one-way ANOVA test results, participants' caregiver burden scores were affected by their self-reported health status, $F_{(4,65)} = 6.45$, $p = .000$. Post Hoc test results suggest that, as caregivers' self-reported health diminishes, caregivers' burdens increase.

Participants' religious coping scores did not distribute normally; therefore, analyzing this variable was conducted through non-parametric tests. The two subscales of religious coping are positive and negative religious coping. Positive religious coping is predicted to relate to better self-reported health, higher life satisfaction, and less caregiver burden. The participants' scores obtained from positive and negative religious coping subscales did not differentiate according to gender, age, self-reported health, duration of being a caregiver, education level, or relation to the care-receiver.

Discussion

The objective of this research study is to examine the relationship between religious coping, caregivers burden and life satisfaction among caregivers of homebound elderly.

In the literature, the relationship between religious coping and caregiver burden yields contradictory results (Heo & Koeske, 2013; Herrera, Lee, Nanyonjo, Laufman, & Torres-Vigil, 2009; Pearce, Singer, & Prigerson, 2006). According to the results of this study, religious coping seems to have harmful effects on caregiver burden (rather than positive) for this sample. The results suggest that as caregiver burden increases, religious coping increases, as well. Moreover, negative religious coping is found to relate to caregiver burden. These results could be interpreted as religious coping perhaps not working for our sample. This might be due to negative views of God, which might lead to anger towards God for such a responsibility.

As expected, we found a negative correlation between caregiver burden and life satisfaction. Caregiver burden that is related to negative consequences such as lower life satisfaction (Bergström, Eriksson, von Koch, & Tham, 2011; Fianco, Sartori, Negri, Lorini, Valle, & Delle Fave, 2015) accompany the caregiving process; therefore, these consequences are expected to negatively affect caregivers' life satisfaction. While the researchers collected data, caregivers' main problem was weak social interactions as a result of providing full-time care. This lack of social interaction might also cause decreased life satisfaction. Therefore, providing caregivers with a rehabilitation program that emphasizes taking a break from caregiving with the help of other family members, friends, or professional caregivers is important for increasing life satisfaction. In Zeytinburnu, home-care crews provide limited-time substitute caregivers for housebound patients so that the caregiver can take a break from the stress of the responsibility of caregiving to do other things such as shopping.

One of the study's hypotheses is that as the duration of caregiving increases, caregivers' burdens and life satisfaction decrease. However, this hypothesis was not confirmed in our study, perhaps due to the unequal distribution of duration of being a caregiver among the participants.

Participants answered some questions about specific aspects of their lives. One of these questions was their health status. Participants' self-reported health was related to caregiver burden. As a participant's self-reported health diminishes, burden increases. This result is expected because caring for a patient while feeling unhealthy will increase the burden related to caregiving. Furthermore providing care and its accompanying hardships can naturally lead to health impairments.

Differences in terms of demographic variables among the participants who adopt positive or negative religious coping was expected. However, no statistically significant difference between participants' scores for positive/negative religious coping subscales with caregiver's age, gender, self-reported health, duration of being a caregiver, relation to the patient, or education level was found. This was an unexpected result because while visiting the caregivers in their homes, home-care crews observed some caregivers talking about religious coping and how it provided them with a positive attitude towards caregiving. Some research studies have proven that people who adopt positive religious coping positively appraise the stressor in their lives; therefore, adopting positive religious coping led to positive effects and better health (Freitas et al., 2015; Kalampos & Roussi, 2015; Maltby & Day, 2003).

Like any other study, the current research has its limitations. This study was conducted on caregivers living in Zeytinburnu, a cosmopolitan neighborhood of Istanbul. In Zeytinburnu, we only reached caregivers who had applied to the municipality to receive some form of care for homebound residents, such as the elderly, disabled, or patients with a chronic illness. In our sample, caregivers' genders were not equally distributed; therefore, this inequality might have affected the results. Also, reaching mostly female caregivers living in Zeytinburnu decreases the generalization of results. For this study, we only observed religious coping among caregivers. However, future research should focus on intrinsic or extrinsic religious orientation, whether differences in religious orientation cause one to adopt different religious coping styles, and whether how one views God affects caregivers' religious coping. However we still believe that the results regarding religious coping might be affected by social desirability because the validity results show the sample understood the questions correctly and continued to talk about how turning to God helps them cope with the responsibility of caregiving during the data collection. Therefore, we believe that the results in this study might be different if the data was collected through interviews.

In accordance with the study's results, the following recommendations are made for municipalities and their social services: provide informative seminars for caregivers, arrange social support groups for caregivers to share their needs and experiences by providing the substitute caregivers, determine caregivers' personal needs, and lead

them to individual psychotherapy as needed. It is also important to include the whole family in the process. All family members should be informed about the difficulties of caregiving and encouraged to be more sympathetic to the caregiver. As a result, all family members should be encouraged to share the responsibility of caregiving. This should include taking turns providing care so that no single member of the family provides full-time care but instead can take some time off from the demanding responsibility of caregiving. In line with the results of this study, encouraging caregivers to utilize more active coping methods might be useful in order to decrease the burden, as religious coping, instead of working, had harmful effects for this sample. Future studies might examine the effectiveness of other coping styles that caregivers' adopt. Therefore, more thorough interventions can be conducted over caregivers of the homebound elderly.

References/Kaynakça

- Altuntaş, O. T., & Koç, Ç. T. (2015). Demanslı hastaya bakım veren aile bireylerinin aktivite performanslarının incelenmesi [Investigation of activity performance of primer caregivers of individuals with Dementia]. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 3(1), 35–44.
- Atagün, M. İ., Balaban, Ö. D., Atagün, Z., Elagöz, M., & Yılmaz Özpolat, A. (2011). Kronik hastalıklarda bakım veren yükü [Caregiver Burden in chronic diseases]. *Current Approaches in Psychiatry/Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(3), 513–552.
- Ayten, A., Göçen, G., Sevinç, K., & Öztürk, E. E. (2012). Dini başa çıkma, şükür ve hayat memnuniyeti ilişkisi: Hastalar, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerine bir araştırma [The Relations of religious coping, gratitude and life satisfaction: A case study on patients, patient relatives and hospital staff]. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(2), 45–79.
- Balcı, S., & Dazkır Erdendoğdu, B. (2015, October). *Evde bakım hizmeti alan 60 yaş ve üstü bireylerin yaşam şekli ve sosyal destek düzeylerinin yaşam doyumu ve depresyon üzerine etkisi* [Investigating the effects of life arrangements and social support on life satisfaction and depression levels of the homecare receiver elderly]. Poster session presented at Istanbul International Holistic Health Care Congress, Istanbul, Turkey.
- Bergström, A. L., Eriksson, G., von Koch, L., & Tham, K. (2011). Combined life satisfaction of persons with stroke and their caregivers: Associations with caregiver burden and the impact of stroke. *Health & Quality Of Life Outcomes*, 9(1), 1–10. <http://dx.doi.org/10.1186/1477-7525-9-1>
- Butler, S. S., Turner, W., Kaye, L. W., Ruffin, L., & Downey, R. (2005). Depression and caregiver burden among rural elder caregivers. *Journal of Gerontological Social Work*, 46(1), 47–63. <http://dx.doi.org/10.1300/J083v46n0104>
- Caceres, B. A., Frank, M. O., Jun, J., Martelly, M. T., Sadarangani, T., & de Sales, P. C. (2015). Family caregivers of patients with frontotemporal dementia: An integrative review. *International Journal of Nursing Studies*, 55, 71–84. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2015.10.016>
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75.

- Durak, M., Senol-Durak, E., & Gencoz, T. (2010). Psychometric properties of the satisfaction with life scale among Turkish university students, correctional officers, and elderly adults. *Social Indicators Research*, 99(3), 413–429. <http://dx.doi.org/10.1007/s11205-010-9589-4>
- Ekşi, H. (2001). *Başa çıkma, dini başa çıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* [A Study about the relationship between coping, religious coping and mental health] (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Bursa). Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Fianco, A., Sartori, R. G., Negri, L., Lorini, S., Valle, G., & Delle Fave, A. (2015). The relationship between burden and well-being among caregivers of Italian people diagnosed with severe neuromotor and cognitive disorders. *Research in Developmental Disabilities*, 39, 43–54. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ridd.2015.01.006>
- Freitas, T. H., Hyphantis, T. N., Andreoulakis, E., Quevedo, J., Miranda, H. L., Alves, G. S., ... Carvalho, A. F. (2015). Religious coping and its influence on psychological distress, medication adherence, and quality of life in inflammatory bowel disease. *Revista Brasileira de Psiquiatria*, 37(3), 219–227. <http://dx.doi.org/10.1590/1516-4446-2014-1507>
- Heo, G. J., & Koeske, G. (2013). The role of religious coping and race in Alzheimer's disease caregiving. *Journal of Applied Gerontology: The Official Journal of the Southern Gerontological Society*, 32(5), 582–604. <http://dx.doi.org/10.1177/0733464811433484>
- Herrera, A. P., Lee, J. W., Nanyonjo, R. D., Laufman, L. E., & Torres-Vigil, I. (2009). Religious coping and caregiver well-being in Mexican-American families. *Aging Mental Health*, 13(1), 84–91. <http://dx.doi.org/10.1080/13607860802154507>
- Honda, A., Abe, Y., Aoyagi, K., & Honda, S. (2014). Caregiver burden mediates between caregiver's mental health condition and elder's behavioral problems among Japanese family caregivers. *Aging & Mental Health*, 18(2), 248–254. <http://dx.doi.org/10.1080/13607863.2013.827625>
- İnci, H. F., & Erdem, M. (2008). Bakım Verme Yükü Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması geçerlilik ve güvenilirliği [Validity and Reliability of The Burden Interview and its Adaptation to Turkish]. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(4), 85–95.
- Kaliampos, A., & Roussi, P. (2015). Religious beliefs, coping, and psychological well-being among Greek cancer patients. *Journal of Health Psychology*, 26, 1–11. <http://dx.doi.org/10.1177/1359105315614995>
- Karataş, Z. (2011). *Evde bakım hizmeti sunan aile bireyi bakıcıların moral ve manevi değerlerinin başa çıkmadaki etkisi* [Morale and spiritual values of informal caregivers who serve home care service while coping with the difficulties] (Master theses, Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize). Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Kılıç Akça, N., & Taşçı, S. (2005). 65 yaş üstü bireylerde bakım verenlerin yaşadıkları sorunların belirlenmesi [Determination of the problems encountered by those providing care for elderly above 65 years old]. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14, 30–36.
- Lkhoyaali, S., El Haj, M. A., El Omrani, F., Layachi, M., Ismaili, N., Mrabti, H., & Errihani, H. (2015). The burden among family caregivers of elderly cancer patients: Prospective study in a Moroccan population. *BMC Research Notes*, 8(347). <http://dx.doi.org/10.1186/s13104-015-1307-5>
- Maltby, J., & Day, L. (2003). Religious orientation, religious coping and appraisals of stress: Assessing primary appraisal factors in the relationship between religiosity and psychological well-being. *Personality & Individual Differences*, 34(7), 1209–1224. [http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00110-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00110-1)

- Özel-Kızıllı, E. T., Altıntaş, H. Ö., Baştuğ, G., Durmaz, N., & Altunöz, U. (2014). The effect of agitation on caregivers' burden in patients with dementia. *Turkish Journal of Geriatrics/Türk Geriatri Dergisi*, 17(3), 256–261.
- Özlu, A., Yıldız, M., & Aker, T. (2015). Burden and burden-related features in caregivers of schizophrenia patients. *Düşünen Adam/Journal of Psychiatry & Neurological Sciences*, 28(2), 147–153. <http://dx.doi.org/10.5350/DAJPN2015280207>
- Pargament, K. I., Smith, B. W., Koenig, H. G., & Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37, 710–724.
- Pearce, M. J., Singer, J. L., & Prigerson, H. G. (2006). Religious coping among caregivers of terminally ill cancer patients: Main effects and psychosocial mediators. *Journal Health Psychology*, 11(5), 743–759. <http://dx.doi.org/10.1177/1359105306066629>
- Rha, S. Y., Park, Y., Song, S. K., Lee, C. E., & Lee, J. (2015). Caregiving burden and the quality of life of family caregivers of cancer patients: The relationship and correlates. *European Journal of Oncology Nursing: The Official Journal of European Oncology Nursing Society*, 19(4), 376–382. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ejon.2015.01.004>
- Yakar-Karabuğa, H. T., & Pınar, R. İ. (2013). Kanserli hastalara bakım veren aile üyelerinin yaşam kalitesi ve yaşam kalitesini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi [Evaluation of quality of life among family caregivers of patients with cancer]. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 15(2), 1–16.
- Yıldırım, S., Engin, E., & Başkaya, V. A. (2014). İnmeli hastalara bakım verenlerin yükü ve yükü etkileyen faktörler [The burden of caregivers of stroke patients and the factors affecting the burden]. *Medical Bulletin of Haseki/Haseki Tıp Bulteni*, 52(2), 169–174. <http://dx.doi.org/10.4274/npa.y6505>
- Zarit, S. H., Reever, K. E., & Bach-Peterson, J. (1980). Relatives of the impaired elderly: Correlates of feelings of burden. *The Gerontologist*, 20(6), 649–655.

Başvuru: 17 Mayıs 2016

Revizyon gönderimi: 29 Ekim 2016

Kabul: 19 Kasım 2016

OnlineFirst: 30 Aralık 2016

Copyright © 2016 • İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

tjs.istanbul.edu.tr

DOI 10.16917/iusosyoloji.284522 • Aralık 2016 • 36(2) • 477–506

Araştırma Makalesi

Televizyon Dizilerinde Yaşlılığın Temsili

Özgür Kılınç¹
Anadolu Üniversitesi

Ferruh Uztuğ²
Anadolu Üniversitesi

Öz

Yaşlanma ve yaşlılığın inşa ve temsil boyutuna odaklanan bu çalışmanın amacı yaşlılığın inşa boyutunu sosyokültürel ve eleştirel bir perspektiften hareketle inceledikten sonra yaşlılığın televizyonda temsilini değerlendirmektir. Bu kapsamda, 26 dizideki toplam 99 yaşlı karakterin dizilerde nasıl temsil edildikleri içerik analizi ile incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre dizilerde yaşlı erkek karakterler, kadın karakterlere göre daha fazla görünür bir konumdadır. Baskın olarak kurulan ilişki biçiminin aile etrafında şekillendiği görülürken, sosyal desteğin daha çok duygusal bir boyutta ilerlediği, verilen sosyal desteğin alınan sosyal desteğe göre daha fazla ön plana çıktığı görülmüştür. Verilen ve alınan sosyal stres oranları eşit olup daha çok yaşlı kadın karakterlere yönelik stereotipleştirme biçimlerine yer verildiği, başlıca stereotipleştirme biçimlerinin ise altın yaşlılık ile fiziksel, bilişsel ve duygusal güçsüzlük olduğu saptanmıştır. Dokuz karaktere yüklenen yaşlanma mitlerinin ise hastalık ve engellilik, depresyon, yalnızlık, huysuzluk ve hafıza kaybı olduğu belirlenmiştir. Sadece bir karaktere yönelik belirgin bir yaş ayrımı söylemi gözlenmişken ölüm söylemine ise hiçbir karakterde rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler

Yaşlanma korkusu • Medya ve yaşlılık • Yaşlılık ve temsil • Ölümü reddeden kültür

¹ **Yetkilendirilmiş yazar:** Özgür Kılınç (Yrd. Doç. Dr.), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık ABD, 26470 Eskişehir. Eposta: ozgurkilinc@anadolu.edu.tr

² Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, 26470 Eskişehir. Eposta: fuztug@anadolu.edu.tr

Yaşlanmanın ve yaşlılığın tarihsel süreç içerisinde görünür olmaması gereken bir hâl aldığı görülmektedir. Yaşlılığın, gelecek yönelimli bir söylem içeren modernist kültürde hastalığı, güçsüzlüğü, ölümü anımsatması, ideal beden algısıyla bir çatışmayı içermesi ve yaşlıların çoğu kez ekonomik üretim alanının dışında kalması zaman içerisinde yaşlılığın inşasını, temsilini ve yaşlılığa yönelik algıları değiştirmiştir. Yine gençlik merkezli bir kültürün yaşlanmayı ve ölümü kamusal alanın dışında bıraktığı dile getirilebilir.

Gençleşme ve uzun yaşama Batı kültüründe uzun birer tarihi olan temalardır (Gilleard, 2007, s. 81). Dolayısıyla gençlik merkezli bir kültür tarafından tanımlanan yaşlılığın ve yaşlanmanın kamusal imgeleri üzerine çalışmak iki açıdan önemlidir. İlki, söz konusu kamusal imgelerin yaşlı insanlara yönelik sosyal tutumları ve davranışları yansıtması ve şekillendirmesi; ikincisi ise bireylerin kendilerine yönelik algılarını ve ileri yaşlardaki kişisel kimliklerini inşa etmeyi etkilemesidir (Featherstone & Hepword, 2007, s. 735).

Yaşlılık, insan ömrünün gayet doğal bir aşaması olarak görülürken nasıl oldu da çocukluğumuzdan beri masallarda, filmlerde, şehir efsanelerinde bize hep bir “koruk nesnesi” olarak sunulmaya başlandı? Ölüm ile yaşlılık ilişkisi nasıl inşa edilmektedir? Ölümü reddeden kültür nasıl şekillenmiştir? gibi soruları sosyokültürel ve eleştirel bir kavramsallaştırmadan hareketle inceledikten sonra yaşlılığın televizyonda temsilini değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada yanıtı aranan temel soru şudur: “Ana yayın kuşağındaki dizilerde yaşlılık nasıl temsil edilmektedir?”

Bu kapsamda, Ocak-Temmuz 2015 zaman aralığında ana yayın kuşağında yayınlanan ve günlere göre toplam izlenme oranında ilk 10 içerisinde yer alan 26 dizideki yaşlı temsili içerik analizi ile incelenmiştir.

Yaş Kavramı ve Yaşlılık

Yaşın anlamı, konumu ve yaşlanma süreci kültür ve alt kültürlerle göre farklılık gösterse de biyolojik olarak 65 yaş ve üstü yaşlı olarak tanımlanmaktadır. 1800’lerin sonunda Otto von Bismarck yönetimindeki Alman hükümeti, aynı zamanda herhangi bir maddi zarara girmeden yaşlılara yönelik bir sosyal yardım başlatmak istemiş ve yaş kriteri olarak 65 yaş ve üstü seçilmiştir. Söz konusu yaş sınırı kamuoyuna, çok fazla sayıda yaşlı bireye yardım edildiğini göstermek için seçilse de gerçekte o dönemde nüfusun çok az bir kısmı 65 yaşına kadar yaşayabilmiştir. Sonraki dönemlerde sırasıyla Britanya, Amerika ve Kanada bu sistemi Almanya’dan örnek almıştır (Gibbons, 2003, s. 4-5).

Kendine ait dinamikleri olan yaşlanma süreci biyolojik bir gerçeklik olsa da her toplum kendi yaşlanma algısını farklı bir biçimde inşa etmektedir. Gelişmiş ülkelerde

yaşlılığı belirlemede kronolojik yaş önemli olduğundan yaklaşık olarak emeklilik yaşına denk gelen 60-65 yaşları yaşlılığın başlangıcı olarak düşünülebilir. Gelişmekte olan ülkelerde ise yaşlılığı belirleme ve tanımlamada kronolojik yaşın önemi ya çok azdır ya da yoktur. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde yaşlılığın başlangıcı olarak fiziksel çöküş bir ölçüt olarak değerlendirilir (<http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/>).

Yaş ve yaşlılık biyolojik bir duruma referans verse de iki kavramın toplumsal olarak inşa edildiği dolayısıyla ekonomik, kültürel ve toplumsal bir bağlam içerisinde değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Yaşlılığa düz anlam ile bakıldığında tıpkı cinsiyet gibi biyolojik bir temelden değerlendirme yapıldığı düşünülebilir. Oysaki yaşlılığa yönelik kurulan anlamlar, kodlar, yan anlamlar açıldığında karşımıza bir kültürün anlam dünyası içerisinde şekillenen, tarihsel süreç boyunca değişik biçimlerde üretilen, tüketilen, yeniden üretilen ve deşifre edilmesi gereken bir kavram çıkmaktadır. Yaşlanmadan neden korkulduğu, ölüm ile yaşlılığın ilişkisi, ölümü reddeden bir kültürün yaşlılığı da görünmez kıldığı tartışmasının ancak toplumsal ve kültürel bir temelden hareketle yapılacak yorumlarla anlam kazanacağı öne sürülebilir. Bu noktada yaşlılığa ve yaşlanma korkusuna yönelik çeşitli yaklaşımların incelenmesi yerinde olacaktır.

Yaşlanma Korkusu ve Yaşlanma Korkusuna Yönelik Yaklaşımlar

Yaşlanma korkusuna yönelik kuramsal yaklaşımlar bu çalışmada sosyokültürel ve eleştirel yaklaşımlar olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. Sosyokültürel yaklaşımlar *ölümü reddeden kültür* ve biyolojik temelli korkuların da kültürel bir yorumu olan (fiziksel çöküş) *narsistik kültür çerçevesinden*; eleştirel yaklaşımlar ise engellilik, sosyal sınıf, cinsiyet, toplumsal cinsiyet gibi yapı ve unsurların yaşlılıkta belirleyici olduğu dolayısıyla tek bir yaşlılık algısından ziyade öznel farklılıkların etkili olduğu birden fazla yaşlılık biçiminden bahsedilmesi gerektiği çerçevesinden hareketle değerlendirilmiştir.

Sosyokültürel yaklaşımlar. Yaş kavramının içerdiği teorik karmaşıklık sosyal psikoloji yönelimli sosyologların kendilik ve kimlik süreçlerini açıklama ve kültür ile sosyal eşitsizliğin üretimi ile yeniden üretimini inceleme konusunda benzersiz bir bakış açısı sunmaktadır. Tıpkı cinsiyet ve etnisite gibi yaş da sosyal kimliğimizin bir ögesidir (Barrett, Redmond & von Rohr, 2012, s. 329–331). Sosyal kimliğimizin bu önemli ögesine yönelik korkuların ve olumsuz tepkilerin nedenleri *ölüm korkusu*, *bedensel gücün azalması* ve *öz güven kaybı* (Martens, Goldenberg & Greenberg, 2005, s. 224–227) olarak değerlendirilmiştir. Ölüm korkusuna göre bir insan yaşlı birini gördüğünde kendi kaçınılmaz kaderini de görmektedir. Çünkü yaşlı bireyler geleceğimizin sıkıntılardan uzak olmayacağını, ölümün, fiziksel gücün azalmasının ve bireyin kendine olan *öz güven* kaybının potansiyel hatırlatıcılarıdır. Araştırmacılar

yaşlı bireylerin yol açtığı varoluşsal kaygıyı “Dehşet Yönetimi Perspektifi”nden (Terror Management Perspective) hareketle açıklamışlardır. Bu yaklaşıma göre insanlar ölüme karşı çeşitli sembolik çözümler inşa etmekte ve bir anlama yönelik inancı destekleyip sürekli kılmaktadırlar (kendini dine adanmak, iyi bir yazar, bilgisayar uzmanı olmak gibi). Söz konusu yaklaşımın toplumsal bir kavrayıştan ziyade psikiyatri söylemi tarafından şekillenen daha çok birey yönelimli bir vurguya sahip olduğu dile getirilebilir.

19. yüzyılda anatomik patolojinin ortaya çıkmasıyla beraber tıp bilimi, yaşlı bedenlerinin içsel ve dışsal fizyolojik özelliklerini genç bedenlerinden ayırarak incelemeye başlamıştır. Yaşlı bedenlerinin farklılığının vurgulanması, irrasyonel, istikrarsız ve dışarıdan bir müdahaleye ihtiyaç duyucu bir şekilde inşası geriatrinin disipline edici projesinin dayandığı nokta olarak da algılanmaktadır. Böylece hastalık ve yaşlılık anlamdaş bir bağlama oturtulmuştur (Pickard, 2014, s. 1283).

Twigg’e (2007) göre son on yılda sosyal gerontolojide meydana gelen en önemli gelişme yaş kavramının analizinde kültürel boyutun öne çıkması olduğundan, kamu düzeni ve refah devleti kaygılarının hâkim olduğu ve örtük bir biçimde tıp söyleminin inşa ettiği bir anlayıştan, yaş ve yaşlanmanın kültürel bağlam içerisinde değerlendirilebilmesinin mümkün olduğu bir zemin oluşmuştur.

Yaşlanma ve yaşlılığın kültürel bir bağlam içerisinde ele alınması yaşlılık ve ölümün özdeşleşen serüveninin değerlendirilmesinde 20. yüzyılın sonlarına doğru *ölümü reddeden kültür* kavramını karşımıza çıkarmaktadır.

Batı toplumlarının ölüme ve onun ritüellerine bir statüden başka bir statüye geçiş olarak görülen doğum, yaş dönümü, evlilik ve emeklilik gibi “bakma”yı beceremediği belirtilmektedir (O’Gormann, 1998, s. 1132). Dolayısıyla yaşlılıktan korkmanın en önemli nedenlerinden biri de yaşlılığın ölümü hatırlatmasıdır. Modern toplumda ölümün kamusal alanın dışında konumlandırılması *ölümü reddeden kültür (death denying culture)* kavramıyla açıklanmaktadır. Hem yaşlılıkla hem de toplumların sosyokültürel yapılarıyla yakından alakalı olan bu kavramı detaylı bir şekilde açıklamanın gerekli olduğu düşünülmektedir. Ölümü reddeden kültürü incelemeyen önce Resim 1’de kavram ile alakalı bir alegoriye değinilmektedir.

Resim 1

Ölüm Dansı (*Dance Macabre*)

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/Danse_Macabre

Ölüm dansı, ölümün evrensel niteliğini ve hayattaki konumu ne olursa olsun herkesi birleştirdiğini vurgulayan geç Ortaçağ dönemine ait bir alegoridir. Ölümlerden ya da ölümün kişiselleştirilmesinden oluşan bu dansla ölüm, papa, imparator, kral, çocuk ve işçi gibi hayatta farklı mevkileri temsil eden insanları yaşamdan mezara doğru dans etmek için çağırılmaktadır. Amaç insanlara hayatlarının ne kadar kırılgan ve zaferlerinin ne kadar anlamsız olduğunu hatırlatmaktır. Alegorinin kökeninin, vaaz metinlerine dayandığı kabul edilmektedir. İlk örneklerine 1424’lerde Paris’te bulunan ve artık kullanılmayan bir mezarlıkta rastlanmıştır (https://en.wikipedia.org/wiki/Danse_Macabre).

Ölümü reddeden kültür, ölümün tarihsel gelişiminin incelenmesiyle daha iyi anlaşılacaktır. Bu bağlamda ölümün tarihi, toplumsal/kültürel, bireysel, profesyonel ve aile merkezli bir bakış açısından hareketle sekiz döneme ayrılmıştır (Illich, 1990’dan akt., O’Gormann, 1998, s. 1127–1128). Tablo 1’de söz konusu dönemlere değinilmektedir.

Tablo 1
Ölümün Toplumsal/Kültürel Sekiz Dönemi

Dönemler	Özellikler
1. Ölünün Dansı 15. yy	<ul style="list-style-type: none"> - 15. yy öncesinde ölüm Tanrı'nın müdahalesi olarak görülmekteydi - Ölümün özerkleşmesi - Ölümün bir müdahaleden ziyade hayatın bir parçası olması - Ölümün doğal olduğu algısı - "Mezarım açık" algısı (ölümün var olduğu vurgusu)
2. Ölümün Dansı 16-17. yy	<ul style="list-style-type: none"> - Ölümün bağımsızlaşması - Dansın, eski toplumun ölümünü tasvir etmesi - Dansın, başka bir dünyaya geçişi değil bu hayatın sonunda yer almanın önemini temsil etmesi. - Kişisel anlam ve amaç arayışı - Ölümün doğanın bir gücü olması - Cesetlerden önceki dönemler gibi korkulmaması - İyi bir ölümü garantilemek için batıl inançların ortaya çıkması - Ölü bedenlerin kamusal diseksiyonunun, karnavalların ve resim sanatının bir öznesi hâline gelmesi - Önceki dönemlerde hayatı uzatmak için yapılan her tür müdahalenin inançsızlık olarak görülmesi bu dönemde ise doktorların hızlı ve rahat bir ölüm için insanlara yardım etmesi
3. Burjuva Ölümü 17-18. yy	<ul style="list-style-type: none"> - Sanayi Devrimi'nin iş ve bolluk yaratması - Burjuva sınıfının büyümesi - İleri yaşlarda sağlıklı olmayı isteyen bir toplum - Parası olanın "ölümü uzak tutması" - Ulus sağlığının ekonomi için önemli olması - Sağlıksız ve yaşlı olmayan bireylerin ölümünün "zamansız ölüm" olarak adlandırılması - Hayırsever kurumların dağıtılması ve yerine 18. yy'ın sonuna doğru doktorların toplumsal ve siyasal reformcular olarak yükselişe geçmesi - Ölüm karşısında, orta sınıfların doktorları işe almaları - Sağlık, sosyal yapı ve arzu arasında ailenin birleştirici rolünün olması
4. Klinik Ölüm 19. yy	<ul style="list-style-type: none"> - Doktorların salgın ve öldürücü hastalıklar karşısında merkezde olması - Ölümün, doktor tarafından onaylanan bir hastalığın "ürün"ü olması - Doktorların ölüm karşısında bir güce sahip oldukları inancı - Doktorların orta sınıfın güçlü birer üyeleri olmaya başlamaları
5. Bir Meta Olarak Sağlık 20. yy	<ul style="list-style-type: none"> - Doktorların kendilerini hastaları ile ölümün arasına koymaları - Hayatın uzatılmasının sivil bir hak olarak algılanması - Ölümün zorluklarının üstesinden gelmede eşsiz olan ruhsal ve entelektüel kapasitenin unutulup sağlığın bir meta olarak algılanması
6. Yoğun Bakımda Ölüm 20. yy ortaları	<ul style="list-style-type: none"> - Modern toplumun, ölümün üstesinden gelememesi - Bireylerin modern ilaçlarla ölüm karşısında korunmaları - Ölüm ritüellerinin tıbbileştirilmesi - Doktorların ve hemşirelerin, ölümü kendi başarısızlıkları olarak görmeleri
7. Toplumsal Ölüm Geç 20. yy	<ul style="list-style-type: none"> - Ölüm ritüellerinin profesyonelleşmesi - Ölümü reddeden kültür - İlkel toplumların ritüelleri ile batı toplumlarının ritüel farkları - İlkel toplumlarda biyolojik ölüm, ölümün toplumsal boyutundan önce gelirken, batı toplumlarında ise durum bunun tam tersidir. Çünkü batı toplumlarında hastane gibi kurumlar toplumsal ölümü, biyolojik ölümden önceki bir konuma getirmektedir.
8. Bütüncül Yaklaşım	<ul style="list-style-type: none"> - Yaşamda da, ölümden de bir anlamın olması - Bir statüden başka bir statüye geçiş (rite of passage)

Kaynak: (Illich, 1990'dan akt., O'Gormann, 1998).

Ölüm kavramının, toplumsal/kültürel sekiz dönemine değinilen Tablo 1'e göre batı kültürünün genel olarak ölümü reddeden bir kültür hâline geldiği dile getirilebilir. Bu bağlamda ölümü reddeden kültürün dört sosyolojik kanıtı şu şekilde sıralamıştır: (i) Ölüm hakkında konuşmanın tabu olması, (ii) ölümün tıbbileştirilmesi, (iii) ölümün toplumun geri kalanından ayrı tutulması, (iv) yas ritüellerinin reddi, (v) ölümü reddeden cenaze pratikleri (Zimmermann & Rodin, 2004, s. 123).

Yukarıdaki tabloda belirtildiği üzere ölüm kavramı zaman içerisinde tıp biliminin hayatı disipline edici söyleminin bir parçası hâline gelmiştir. Ölümün toplumun geri kalanından ayrı tutulması, hastane, bakımevleri gibi kurumlarda ölmeyi ifade etmektedir. Çünkü ölüm artık evlerden çıkıp kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Ölüm ve hastalık kamusal alanın dışında bırakılmış, ölüme yönelik *kamusal bakış* yerini tıbbın hastanedeki *disipline edici, hiyerarşik* bakışına bırakmıştır. Diğer bir deyişle yaşam ve ölüm artık tamamen bilimsel kavramlar olmayıp daha çok siyasal kavramlar hâline gelmiştir (Agamben, 2013).

İlkel toplumlar ve modern toplumlardaki yas ritüellerinin farklılaşması da ölümü reddeden kültürün bir ögesi olarak okunabilir. Hem ilkel hem de modern toplumlarda yas ritüeli biyolojik ölümden sonra yaşanmakta fakat modern toplumlarda ölümün kurumsallaşması ve hastanenin ön planda olmasından kaynaklı biyolojik ölümden önce sosyal ölüm durumu söz konusudur (O'Gormann, 1998, s. 1128).

Modern hayatta ölümü reddeden cenaze pratiklerinin en önemli nedeni ölüm gerçekliğinin gündelik hayat içerisinde kaybolması, anlamını yitirmesi ve görünmez hâle gelmesidir (Laderman, 2000, s. 28). Ölüm ritüellerinin profesyonelleştiği çağımızda özellikle batıda cenaze kavramının başlı başına bir tüketim nesnesine dönüştüğü düşünülebilir.

Ölümü reddeden kültürün bir diğer boyutu ise yaşlılığı reddeden, gençlik yönelimli ve narsistik bir kültür olmasıdır. Gençlik değerlerinin egemen olduğu bir kültürde ölüm, gündelik yaşamın hep var olan bir yanı olmaktan ziyade bir utanç durumu olarak algılanmakta dolayısıyla modernizmin gelecek yönelimli toplum kurgusunda ve kültüründe ölüm ve yaşlılık kendine bir yer bulamamaktadır. Öyle ki yaşlılık ve ölüm korkusu, hep genç kalmayı isteyen ve yaşlanmayı reddeden nevrotik bir arzu yaratmıştır. Dolayısıyla narsistik bireyi oluşturan modern zamanlardaki baskın narsistik kültür yaşlılığı ve ölümü de dışarıda bırakan bir kültürdür (Mellor & Shilling, 1993, s. 418-419). Narsistik kültürün bir ideal yarattığı ve toplumu o ideal etrafında şekillendirdiği dile getirilebilir. Örneğin ideal bir beden kurgusuyla, yaşlanma karşıtı (anti ageing) kremlerle yaşlılığa karşı bir "savaş" açılmasıyla, "tikinti" veren çoğu şeyin (yaşlılık, yoksulluk, hastalık, ölüm gibi) görünmez kılınmasıyla bireylerin yaşamlarının ve genel olarak toplum yaşamının narsistik bir kültür çerçevesinde inşa edildiği söylenebilir.

Modern toplumun ölümü reddeden bir toplum olarak algılanmasına yönelik Walter (1994) tarafından öne sürülen nedenleri ise Barry ve Yuill (2012) aşağıdaki gibi yorumlamaktadır:

1. **Akılçılaştırma.** Modern hayatta ölüm akılçılaştırma sürecinin bir nesnesi hâline gelmiş, ölümün mahrem anları, yerini zaman çizelgelerine, bürokrasiye ve sınıflandırmaya bırakmıştır. Modernizmde ölüm sadece bir insanın hayatının son bulması değildir aynı zamanda bir kayıt altına alma ve dosyalama işlemidir. Nesnel bilgiler içeren ve yasin duygudan yoksun bir referansı olan ölüm belgelerinde ölen bireyin akrabalarının duyguları yer almaz. Bu durum bürokratik devlet için işlevsel olsa da kayıp ve yas ile ilgilenmede faydalı değildir.
2. **Tıbbileştirme.** Hayatın, “tıp bakışı”nın dışında kalan bir çok alanının tıbbin egemenliği altına girip tıp tarafından kolonileştirilmesidir. Örneğin, utangaçlık gibi normal bir toplumsal sorun bile tıbbi bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Tıbbi teknolojinin gelişmesiyle beraber ölüm de tıbbi bir söylemin içerisine dâhil olmuştur.
3. **Sekülerleşme.** 18. yüzyılda Sanayi Devrimi ile birlikte yaşanan yeni kentleşmeyle sıradan insanların kiliseler üzerindeki kontrollerini kaybetmelerinin de ölümü reddeden kültüre yol açtığı iddia edilmektedir.
4. **Bireyselleşme.** Modern toplumun eğilimlerinden biri de bireysel bir yaşama odaklanılmasıdır. Kayıp ve yas anlarında diğer insanların duygusal desteği önemli olarak görülmektedir.

Bu dört nedenin dışında “mükemmel, genç ve yaşayan bedeni yücelten, yaşlanmayı geciktiren çeşitli kozmetik ürünleriyle “tüketim kültürü” de ölümü reddeden toplum yapısında rol oynamaktadır” (Barry & Yuill, 2012, s. 314).

Eleştirel yaklaşımlar. Yaşlanma ve yaşlılığa yönelik eleştirel yaklaşımların başka bir ifade ile eleştirel gerontolojinin sorduğu temel sorular şunlardır: Egemen kültürel normatif standartların faydalarını ve zararlarını görenler kimlerdir? Neden belirli bir şablon egemen konuma gelmektedir? Nasıl daha iyi yaşlanabiliriz? İyi bir yaşam nedir? Eleştirel yaklaşıma göre yaşlılığı ve yaşlılığın getirdiği sorunları anlamak için cinsiyet, sosyal sınıf ve etnisite analizlerinin etkilerini ve sosyoekonomik eşitsizlikleri anlamak gerekmektedir. Cinsiyet temelli bir beden ve yaşlılık anlayışına göre bedenlerimiz hastalık ve sağlık için bir uzam olmaktan daha fazlasını ifade etmektedir. Öyle ki anlamın kamusal ve özel dünyası arasında birer arayüz olan beden (Holstein & Minkler, 2003, s. 789–790) hem üretken beden, hem de tabi kılınmış beden olduğunda yararlı bir güç hâline gelebilmektedir (Foucault, 1992, s. 33). Yine Segal’e (2007) göre ise yaşlanma kültürü tartışmasız bir şekilde cinsiyetlendirilmiştir.

Featherstone ve Hepworth (2005) yaşlanma kavramına yönelik çalışmalarda iki gelişmeden bahsetmektedirler. Bunlar (i) sosyal inşacılık ve (ii) tüketici kültürü ve bedenin sosyolojisi ile cinsiyetlendirilmiş gerontolojidir.

Sosyal inşacılık yaşlanmayı bir kültürel kategori olarak kavramsallaştırarak “anlatının reddi”ni, yaşlılığın doğallaştırılma ve sabitleştirilme yollarını eleştirmektedir. Bu yaklaşıma göre yaşlanmaya yönelik sosyal ve kültürel olarak inşa edilen ön yargılar ilerlemeci bir şekilde yeniden inşa edilebilir (Hockey & James, 2003’ten akt., Featherstone & Hepworth, 2005, s. 357). Söz konusu iki gelişmenin kavrama yönelik eleştirel bir bakış açısını içerdiği öne sürülebilir.

Gullette (1997) yaş ve yaşlanma kavramlarının kültürün içine işlediğini dolayısıyla bedenlerimiz yerine kültür tarafından yaşlandırıldığımızı öne sürmektedir. Baskın kültür, yaşlanma hakkında erken yaşlardan itibaren kötü hissetmemiz ve bedenlerimizdeki yaşlanma belirtilerini çürüme ve düşüş işaretleri olarak kaygılı bir şekilde okumamız gerektiğini bize öğretmektedir.

Pickard (2014) “yaş ideolojisi” aracılığıyla yaşlılara yönelik sürdürülen sembolik şiddetin bireyler, kurumlar, bilim ve gündelik pratikler yani tüm toplum için bedelinin ağır olduğunu; yaşlı bireylerin toplumdaki rollerinin çoğunlukla onların ne olmadığı yani temelde iş gücüne katılmamak üzerinden tanımlandığını belirtmektedir.

Eleştirel yaklaşımın üzerinde durduğu bir diğer olgu yaş ayrımları ve bu ayrımların toplumsal yaşamda baskın bir şekilde hissedilmesidir. Hagestad ve Uhlenberg (2005) yaş ayrımlarını üç boyutta değerlendirmişlerdir. Söz konusu boyutlar kurumsal, mekânsal ve kültürel yaş ayrımlarıdır. Kurumsal yaş ayrımı, bir kuruma katılmanın kronolojik yaş üzerinden temellendirilmesi olup en açık örneklerine okul ve iş yaşamında rastlanılmaktadır.

Mekânsal yaş ayrımında farklı yaş grubundaki bireyler aynı mekânı paylaşmadıklarından yüz yüze bir etkileşim de kuramamaktadır. Çapraz yaş etkileşiminde üç tür mekânsal bağlam önem taşımaktadır. Bunlardan ilki yaş homojenliğinin en yüksek olduğu mekân olan evdir. İkincisi komşuluk, üçüncüsü ise yaş homojenliğinin en düşük olduğu ev dışında çalışmak, okumak, eğlenmek ve ibadet için zaman geçirilen mekânlardır (Hagestad & Uhlenberg, 2005, s. 347–348).

Yaş ayrımı kültürel zıtlıklar ile de yansıtılmakta ve yeniden üretilmektedir. Dil bu konuda merkezi bir güç olup farklı yaş kategorileri arasındaki yaşam tarzı farklılıklarını göstermektedir. Pazarlama bu farklılıklardan faydalanmakta, kitle iletişim araçları ise farklı yaş gruplarına hitap eden ve onların arasındaki farklılıkları vurgulayan dergiler, televizyon programları ve reklamlar yoluyla ticari içerikten fayda sağlamaktadır (Hagestad & Uhlenberg, 2005, s. 349).

Yaş ayrımları zaman içerisinde kendi mitlerini ortaya çıkarmıştır. Başka bir deyişle bu kavram da gençlik ve güzellik gibi diğer birçok kavramın sahip olduğu çeşitli mitlere sahiptir. Thornton'a (2002) göre ise yaşlanma kavramına yönelik altı mitem bahsedilebilir. Bu mitlerin "hastalık, engellilik", "zihinsel zekâ eksikliği, hafıza kaybı, bunaklık", "depresyon, yalnızlık, huysuzluk", "cinsel isteksizlik, sıkıcılık", "enerji düşüşü, canlılığın kaybı" ve "öğrenememe, değişememe, üretememe" olduğu belirtilmektedir. Thornton medya, ekonomi, toplumsal planlama, pazarlama ve akademi gibi alanlarda yer alan kamusal diyalogların bilimsel bir geçerliliği olmayan bu mitlere karşı meydan okuması gerektiğini ve bu noktada eleştirel yaşlılık çalışmalarının önemini dile getirmektedir.

Yaşlılığa yönelik eleştirel yaklaşımların daha önce de belirtildiği gibi cinsiyet ve sosyal sınıf gibi bireysel fakat yine kültürel olarak inşa edilen ve anlamlandırılan yapılardan ve yaş ayrımcılığı (agism) ile mitlerden hareketle yaşlılığı yorumladığı görülmektedir.

Medya ve Temsil

Anlam üretimi ve değişimi sürecinin bir parçası olan temsil, dilde, medyada ve iletişim eyleminde fikirlere, duygulara, olaylara ve kültürel olarak anlaşılan göstergeler ve imgelere dayanan kelimeler, resimler, kitaplar, dergiler, nesnelere, televizyon programları, sesler ve hikâyelerdir. Temsil, belirli toplumsal bağlamlarda üretilmekte, sergilenmekte, kullanılmakta ve anlaşılmaktadır. Temsil, kaçınılmaz olarak hangi göstergelerin diğerlerinden daha öncelikli olduğuna yönelik bir seçim süreci içerdiğinden, haberlerde, filmlerde ve hatta sıradan sohbetlerde bile kültürel ve siyasal hayatın merkezinde duran yaş, cinsiyet, sosyal sınıf gibi kavramların ve çeşitli toplumsal grupların nasıl temsil edildikleri önemlidir (Barker, 2008, s. 8; Hall, 1997, s. 3; Hartley, 2002, s. 202).

Hall (1997) kültürün paylaşılan anlamlarla ilgili ve dilin ise anlamın üretildiği ve değiştirildiği bir araç olduğunu belirterek temsilin dil ve kültür ile olan ilişkisine değinmiştir. Benzer şekilde Helsby'de (2005) dil ve kültürün, temsilin önemli kavramlarından olduğunu ve bu iki kavramın temsil ile bağını açıklayan "yansıtıcı (reflective), amaçlı (intentional) ve yorumlayıcı (constructionist)" olmak üzere üç temel teorinin olduğunu dile getirmektedir. Yansıtıcı teori dilin mevcut anlamı yansıttığını ya da metnin özündeki gerçekliği taklit ettiğini belirtmektedir. Diğer taraftan bu teori alternatif okumalara veya kodların farklı kullanımına izin vermemesinden dolayı da eleştirilmektedir.

Amaçlı teori metin yazarının, metnin belirli fikirleri temsil etmesini amaçladığı yani her iletişim eyleminin bir şekilde benzersiz olduğu üzerinde durmaktadır. Amaçlı teoriye yöneltilen en önemli eleştiri, başkaları tarafından anlaşılacak için toplumsal

sistemin kurallarına ve geleneklerine katıldığımızda, bireysel iletişim ortak bir anlamı başarmak için benzersiz yanlarının bir kısmını kaçınılmaz olarak kaybetmek zorundadır. Yorumlayıcı teorisinin ise mit ve bağlam açısından dilin toplum içerisinde nasıl çalıştığına odaklanan “göstergebilim” ve Foucault’nun geliştirdiği güç ve bilgi konularına odaklanan “söylemsel” olmak üzere başlıca iki yorumunun olduğu ifade edilmektedir (Helsby, 2005, s. 4–5).

Temsil, toplumsal süreçleri “eklemleyen” ve “değiştiren” bir şey olarak anlaşılabilir. Yani toplumsal süreçler temsili belirlerken aynı zamanda temsilden etkilenmekte ve temsil tarafından değiştirilmektedir. Dolayısıyla temsil sadece görsel, sözel kodları ve eğilimleri değil aynı zamanda dünyayı yorumladığımız toplumsal pratikleri ve bunların altında yatan güçleri de birbirine eklemektedir (Chaplin, 1994, s. 1). Temsiller hikâyeler anlatmakta, kimin hangi hikâyeleri anlattığı ise bir iktidar meselesi olmaktadır (Thumim, 2012, s. 19).

Hikâye anlatan araçlardan biri de medyadır. Lacey (1998) *Image and Representation* adlı kitabında temsil konusunu medya çalışmalarında anahtar kavramlardan olan ideoloji, söylem ve hegemonyadan hareketle ele almıştır. Talbott (2007) ise bireylerin çok az bir kısmının medya söyleminden etkilenmediğini öne sürmekte ve insanların, gerçekliklerini oluşturmada söylemin önemli bir rol oynamasından dolayı medya söyleminin güç ve etki yansımalarının açık olduğunu belirtmektedir.

Temsil kavramı bütün kitle iletişim araçlarında karşımıza çıkmaktadır. Kitle iletişim araçlarında temsil yukarıda da kısaca değinildiği gibi kültür, dil ve söylem ile ilişkilidir. Dolayısıyla bu kavramlar medyada sunulan temsil biçimlerini daha kapsamlı bir kültürel, ekonomik, siyasal ve toplumsal bağlamda ele almayı ve yorumlamayı sağlayabilir. Diğer taraftan bu çalışmada, içerik analizi uygulanacak örneklem televizyondan hareketle seçildiğinden televizyonun etkilerine de kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Televizyon hikâye anlatmanın merkezileşmiş bir sistemidir. Diziler, reklamlar, haberler ve diğer programlar kolay anlaşılır bir imgeler ve mesajlar sistemini her evin içerisine taşımaktadır. Bu sistem bebeklikten başlayarak çeşitli eğilim ve tercihleri ekmektedir. Okuryazarlık ve hareketliliğin tarihi bariyerlerini aşan televizyon, heterojen nüfusun toplumsallaşmasında ve gündelik bilgiyi edinmesinde ana kaynak hâline gelmiştir (Gerbner, Gross, Morgan & Signorielli, 2002, s. 193).

Televizyonun yaptığı katkılar kişisel, toplumsal ve kültürel bir bağlam içerisinde şekillenmektedir. Söz konusu bu bağlamın anlamları “ekme süreci”nin boyutlarıdır. Bir izleyicinin yaşı, cinsiyeti ya da sosyal sınıfı bakış açısında bir farklılığa yol açsa da televizyon izleme benzer ve birbirini etkileyen bir farklılığa yol açmaktadır. Örneğin, ergen bir kız ait olduğu sosyal sınıfı bu sayede tanımlayabilir. Etkileşim

ise bebeklikten mezara kadar devam eden bir süreçtir. Dolayısıyla daha çok dinamik bir sürecin bütünleşik bir yönü olan televizyon sadece imgeleri, fikirleri ve inançları yaratıp yansıtmaz. Ekme kuramına göre medya imgelerine yoğun ve tekrarlı bir şekilde maruz kalma (televizyon izleme) sosyal gerçekliğin medya tarafından inşa edildiği algısını etkilemektedir. Diğer bir deyişle uzun dönemde medya, bireylerin farklı fikirlerini homojenleştirmektedir (Gerbner ve ark., 2002, s. 197; Zhang ve ark., 2006, s. 265).

Sosyal bilişsel (social cognitive) teoriye göre ise televizyon, yaşam döngüsünün farklı evrelerinde yer alan bireyleri gözlemlemek için bir fırsat sunmaktadır. Televizyonda yer alan karakterler bir model sunduklarından izleyiciler de buradaki imgelerden hareketle yaşlılığın anlamına, yaşlanmaya yönelik beklentiler, çevreler geliştirmekte ve bilişsel temsiller inşa etmektedirler. Öte yandan yaşlı imgeleri uzun süreli bir stereotipleştirme biçiminde sunulduğunda insanların, özellikle çocukların geliştirebilecekleri *şemalar* onların kendi gerçekliklerini yansıtmayabilir. Örneğin, izleyicilerin yaşlandıklarında iş gücü içerisindeki rollerine yönelik beklentileri için televizyonda yaşlı karakterlerin rol aldığı bir mesleğin gösterilmesi olumsuz bir model olabilir (Signorielli, 2004, s. 280–281). Yine Prieler, Kohlbacher, Hagiwara ve Arima'da (2015) yaşlı insanların televizyonda az olarak görülmesinden kaynaklı, çok fazla televizyon izleyenlerin, onların tüm nüfusun çok az bir kısmını oluşturduklarına inanabileceklerini ya da medyada negatif stereotipleştirme biçimleri ile sunulan yaşlı karakterlere yönelik olumsuz görüşler edinebileceklerini öne sürmektedirler.

Medyada yaşlılığın temsili üzerine yapılan çeşitli araştırmaların televizyon dizilerine, reklamlara ve gazete içeriklerine odaklandığı görülmektedir. Aşağıda söz konusu araştırmalara kısaca değinilmektedir.

Kessler, Rakoczy ve Staudinger (2004) Almanya'da dört televizyon kanalının ana yayın kuşağında yayınlanan dizilerde yer alan 355 yaşlı karakterin temsil biçimlerini demografik, sosyoekonomik, psikolojik ve sağlıkla ilişkili boyutlardan hareketle incelemiştir. Söz konusu boyutlara yönelik veriler gözlemsel, derecelendirme ve açık kategori olmak üzere üç şekilde toplanmıştır. Tablo 2'de araştırmadaki kodlama kategorileri yer almaktadır.

Tablo 2
Kessler ve Arkadaşlarının Araştırmasındaki Kodlama Kategorileri

Değişken	Boyutlar	Veri Toplama Biçimi
Meslek		Açık Kategori
Hastalık		Açık Kategori
Ekonomik Statü	Ekonomik kaynaklar: Düşük, orta, yüksek, çok yüksek, aşırı derecede yüksek	Gözlemsel
Çalışma Durumu	Çalışıyor, çalışmıyor, emekli	Gözlemsel
Eğitim Seviyesi	Yok, üniversite öncesi, üniversite	Gözlemsel
İşlevsel Sağlık Durumu	Az, orta, yüksek, çok yüksek işlevsellik	Gözlemsel
Hobiler	Spor, gönüllülük, kültür	Gözlemsel
Cinsel Aktivite	Gösterilmekte, değinilmekte ya da tam tersi	Gözlemsel
İlişki Biçimi	Aile, arkadaş, resmi	Gözlemsel
Sosyal Desteğin Türü	Duygusal, araçsal	Gözlemsel
Sosyal Desteğin Yönü	Alınan, verilen, karşılıklı	Gözlemsel
Sosyal Stres	Hakaret, ihmal, fiziksel taciz	Gözlemsel
Sosyal Stresin Yönü	Alınan, verilen, karşılıklı	Gözlemsel
Baş Çıkma Stratejisi: Özümseme (karşılaşılan nesne, durum, olay ya da bilginin var olan şemalarla açıklanma çabası)	7'li Likert ölçeği	Derecelendirme
Baş Çıkma Stratejisi: Uyumsama (mevcut şemanın yeni olay ve durumlara göre yeniden biçimlendirilmesi)	7'li Likert ölçeği	Derecelendirme

Kaynak: (Kessler ve ark., 2004, s. 538).

Araştırma bulgularına göre yaşlı bireyler medyada ekonomik statü olarak yüksek ve üretken bir şekilde temsil edilmiş olsalar da aynı zamanda onların yetersiz, homojen ve cinsiyet stereotipleştirmelerine göre temsil edildikleri görülmüştür (Kessler ve ark., 2004, s. 544).

Signorielli'ye (2004) göre yaşlılar ana yayın kuşağındaki programlarda yeterince temsil edilmemekte, televizyon yaşlıları reddederken gençliği yüceltmektedir.

Rozanova (2006) ise Kanada'da günlük yayınlanan bir gazetede yer alan 60 yazıdan yola çıkarak yaşlı bireylerle ilgili sağlık ve hastalığın nasıl temsil edildiğini tematik olarak analiz etmiştir. Araştırmaya konu olan yazılarda, bir hastalık olarak yaşlılık, sağlıklı yaşlanmak için kişisel sorumluluk ve sağlıksız yaşlanmanın maliyeti olmak üzere üç ana tema ortaya çıkmıştır. Yine araştırma bulgularına göre incelenen yazıların içeriğinde hastalığın, kaçınılmaz bir şekilde yaşlılığa eşlik ettiği, yaşlılığın açıkça ya da örtük olarak fiziksel ve bilişsel olarak kötüye gitme durumuyla ilişkilendirildiği görülmüştür.

Yaşlılık ve temsil ilişkisine yönelik bir diğer çalışma ise Lee, Carpenter ve Meyers (2007) tarafından televizyon reklamlarından hareketle yapılmıştır. Çalışmada yaşlılara dair değinilen negatif ve pozitif stereotipleştirme biçimleri şunlardır:

- Mükemmel Büyükanne ve Büyükbaba (Perfect Grandparent): Aile yönelimli, destekleyici, sevecen
- Altın Yaşlılık (Golden Ager): Atik, sosyal, sağlıklı
- John Wayne Muhafazakarlığı (John Wayne Conservative): Muhafazakâr, nostaljik
- Umutsuz (Despondent): Korkan, umutsuz, ihmal edilen
- Yalnız (Recluse): Naif, sessiz, çekingen
- Fiziksel, Bilişsel, Duygusal Güçsüzlük (Severely Impaired): Kendini ifade edemeyen, uyumsuz, yeteneksiz, bunama durumu, güçsüz
- Huysuz-Aksi (Shrew-Curmudgeon): Sert, huysuz, inatçı (Hummert, Garstka, Shaner & Strahm, 1994'ten akt., Lee ve ark., 2007, s. 25).

Manges ise (2007) medyada yaşlılığın sunumu üzerine yapmış olduğu çalışmada yaşlıların televizyondaki rollerini küçük, orta ve büyük rol olmak üzere üçe ayırmıştır. Yine, yaşlıların rol alma biçimini de genel olarak negatif, pozitif ve belirlenememekte olarak kodlamıştır.

Yöntem

Yaşlılığın televizyon dizilerinde temsilini değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada yanıtı aranan temel soru şudur:

1. Ana yayın kuşağındaki dizilerde yaşlılık nasıl temsil edilmektedir?

Yukarıdaki temel sorudan hareketle araştırmanın alt soruları ise şu şekilde belirlenmiştir:

2. Dizilerde yer alan yaşlı karakterlerin demografik özellikleri nelerdir?
3. Yaşlı karakterler daha çok hangi ilişki biçimi ile temsil edilmektedir?
4. Yaşlı karakterlerin yer aldığı dizilerdeki sosyal destek içerikleri nelerdir?
5. Yaşlı karakterlerin yer aldığı dizilerdeki sosyal stres içerikleri nelerdir?
6. Yaşlı karakterlere yönelik stereotipleştirme var mıdır? Varsa hangi biçimde inşa edilmektedir?
7. Dizilerde yer alan yaşlı karakterlerin rol içerikleri nasıldır?
8. Yaşlı karakterlere yönelik yaşlanma mitleri var mıdır? Yaşlı karakterler üzerinden kurulan ölüm söylemi var mıdır?
9. Yaşlı karakterlerin yer aldığı dizilerdeki yaş ayrımı içerikleri nelerdir?
10. Cinsiyet ile sosyal desteğin yönü, stereotipleştirme biçimleri ve çalışma durumu karşılaştırması nasıl yorumlanabilir?

Araştırma sorularından hareketle Ocak-Temmuz 2015 zaman aralığında ana yayın kuşağında (prime-time/20.00 - 22.59) yayınlanan ve günlük ya da haftalık dizi ayrımı yapılmadan toplam izlenme oranında (total) ilk 10 içerisinde yer alan 26 yerli dizideki yaşlı temsili içerik analizi ile incelenmiştir. Televizyon dizisi, aynı ana karakterler ve bazen sürekli bir mekân ortak paydasına dayanan ama birbirinden farklı olay dizilerinden oluşan dramatik anlatılar bütünü ifade etmektedir (Mutlu, 1991, s. 197). Tablo 3'te yer alan söz konusu dizilerin seçiminde <http://www.medyatava.com/rating> sitesindeki veriler temel alınmıştır.

İncelenen dizileri belirlemede amaçsal örnekleme yönteminden yola çıkılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2014, s. 90). Bu bağlamda örneklemin belirlenmesinde dizinin yayınlandığı gün içerisinde toplam izlenme oranında ilk 10 içerisinde yer alması temel alınmıştır. Yine örnekleme dâhil olan dizilerin hem tür (aile, polisiye, dram, aksiyon) hem de nicel olarak çeşitliliğini artırmak için her aya yönelik farklı bir gün belirlenmiştir. Başka bir deyişle diziler seçilirken Ocak için Pazartesi, Şubat için Salı şeklinde devam edilerek her ayın ilk haftasından sırasıyla farklı bir gün belirlenmiştir.

Tablo 3

Örnekleme Oluşturan Diziler

Tarih	Dizi
5 Ocak 2015 Pazartesi	Paramparça Karadayı İki Dünya Arasında
3 Şubat 2015 Salı	Kaderimin Yazıldığı Gün Küçük Ağa İki Dünya Arasında
4 Mart 2015 Çarşamba	Güzel Köylü Poyraz Karayel Diriliş Ertuğrul Yılanların Öcü İki Dünya Arasında
9 Nisan Perşembe	Kurtlar Vadisi Pusu Kocamın Ailesi Asla Vazgeçmem İki Dünya Arasında
8 Mayıs Cuma	Karagül Kara Ekmek Medcezir Arka Sokaklar İki Dünya Arasında
6 Haziran Cumartesi	Sungurlar Kiraz Mevsimi Güllerin Savaşı Kertenkele
5 Temmuz Pazar	Acil Aşk Aranıyor Yaz'ın Öyküsü

Kaynak: <http://www.medyatava.com/rating>

İçerik analizi kodlama tablosu ise Kessler ve arkadaşları (2004), Lee ve arkadaşları (2007), Manges (2007), Thornton (2002) ile Hagestad ve Uhlenberg'in (2005) çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Tablo 4'te araştırmada esas alınan ve 25 kategoriden oluşan (dokuz demografik özelliğin dâhil edilmesiyle birlikte) içerik analizi kodlama tablosuna değinilmektedir.

Yaşlılığın temsiline yönelik yapılan çeşitli çalışmalarda yaşlı kategorisine dâhil edilecek yaş sınırı minimum 50 ve 60 yaş arasında değişmektedir (Lee ve ark., 2007, s. 24). Bu çalışmada ise yaşlı karakterleri belirlemek için Simcock ve Sudbury'nin (2006) araştırmasından yola çıkılarak dizi oyuncusunun gerçek yaşının bilinmesi, dizide yaşa yönelik belirli bir referansın olması ya da karakterin fiziksel görünüşü temel alınmış ve minimum yaş 50 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4

İçerik Analizi Kodlama Tablosu

Kategoriler	Tanımlar
1. Dizi	Tablo 3'te değinilmektedir.
2. Yaşlı Karakter	İncelenen dizide yaşlı karakter var mı?
3. Demografik Özellikler	Cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, çalışma durumu, ekonomik statü, çocuk sahibi olma, kiminle yaşanıldığı, sağlık durumu ve hobiler.
4. Baskın Olarak Kurulan İlişki Biçimi	Aile, arkadaş ve resmi
5. Sosyal Destek	Sosyal destek var mı?
6. Sosyal Desteğin Türü	Duygusal ve araçsal
7. Sosyal Desteğin Yönü	Alınan, verilen ve karşılıklı
8. Sosyal Stres	Sosyal stres var mı?
9. Sosyal Stresin Türü	Psikolojik, fiziksel şiddet ve hakaret
10. Sosyal Stresin Yönü	Alınan, verilen ve karşılıklı
11. Stereotipleştirme Biçimleri (Negatif ve Pozitif)	Altın Yaşlılık, fiziksel, bilişsel ve duygusal güçsüzlük, John Wayne muhafazakârlığı, mükemmel büyükanne ve büyükbaba, huysuz ve aksi
12. Rolün Büyüklüğü	Küçük, orta ve büyük
13. Genel Rol Alma Biçimi	Negatif ve pozitif
14. Yaşlanma Mitleri	Hastalık ve engellilik, depresyon, yalnızlık ve huysuzluk, hafıza kaybı
15. Yaş Ayrımı	Yaş ayrımı var mı?
16. Yaş Ayrımının Türü	Kurumsal, mekânsal ve kültürel
17. Ölüm Söylemi	Ölüm söylemi var mı?

Kaynak: (Hagestad & Uhlenberg 2005, s. 346; Kessler ve ark., 2004; Lee ve ark., 2007; Manges, 2007, s. 57; Thornton 2002, s. 303).

Bulgular ve Yorum

Araştırma verileri SPSS 16.0 veri analizi programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin çözümü ve yorumlanmasında Frekans Analizi tekniğinden ve karşılaştırmalı tablolardan yararlanılmıştır. Tablo 5'te analiz edilen dizilerde yer alan yaşlı karakterlerin dağılımı yer almaktadır.

Tablo 5
Dizilere Göre Yaşlı Karakter Sayısı

Dizi	Yaşlı Karakter		Toplam
	Var	Yok	
İki Dünya Arasında (Toplam beş bölüm)	12	0	12
Poyraz Karayel	9	0	9
Yılanların Öcü	8	0	8
Küçük Ağa	7	0	7
Diriliş Ertuğrul	6	0	6
Karadayı	6	0	6
Kara Ekmek	6	0	6
Kertenkele	6	0	6
Kocamın Ailesi	6	0	6
Kaderimin Yazıldığı Gün	5	0	5
Yaz'ın Öyküsü	5	0	5
Karagül	4	0	4
Kurtlar Vadisi Pusu	4	0	4
Güllerin Savaşı	3	0	3
Güzel Köylü	3	0	3
Arka Sokaklar	2	0	2
Acil Aşk Aranıyor	2	0	2
Sungurlar	2	0	2
Asla Vazgeçmem	1	0	1
Medcezir	1	0	1
Paramparça	1	0	1
Kiraz Mevsimi	0	1	1
Toplam	99	1	100

İncelenen 26 dizide yer alan yaşlı karakter sayısı Tablo 5'te yer almaktadır. Tabloya göre 26 dizide yer alan yaşlı karakter sayısı 99 iken bir dizide ise yaşlı karaktere rastlanmamıştır. Dolayısıyla söz konusu dizi analize dâhil edilmemiş ve analiz toplam 99 yaşlı karakter üzerinden yapılmıştır. İki Dünya Arasında adlı dizinin beş bölümü analize dâhil edilmiş olup tekrar karakterler analiz kapsamı dışında bırakılmıştır.

Demografik Bulgular

Tablo 6
Demografik Özellikler

Cinsiyet	Frekans	%
Erkek	61	61,6
Kadın	38	38,4
Toplam	99	100,0
Medeni Durum	Frekans	%
Evli	26	26,3
Dul	11	11,1
Belirsiz	62	62,6
Toplam	99	100,0
Eğitim Seviyesi	Frekans	%
Üniversite	2	2,0
Belirsiz	97	98,0
Toplam	99	100,0
Çalışma Durumu	Frekans	%
Çalışıyor	20	20,2
Çalışmıyor	16	16,2
Emekli	1	1,0
Belirsiz	62	62,6
Toplam	99	100,0
Ekonomik Statü	Frekans	%
Yüksek	24	24,2
Orta	22	22,2
Düşük	8	8,1
Belirsiz	45	45,5
Toplam	99	100,0
Çocuk Sahibi Olma	Frekans	%
Var	44	44,4
Belirsiz	55	55,6
Toplam	99	100,0
Kiminle Yaşıyor	Frekans	%
Aile	42	42,4
Belirsiz	54	54,5
Diğer	3	3,0
Toplam	99	100,0
Sağlık Durumu	Frekans	%
İyi	87	87,9
Kötü	7	7,1
Belirsiz	5	5,1
Toplam	99	100,0
Hobiler	Frekans	%
Yok	98	99,0
Diğer	1	1,0
Toplam	99	100,0

Tablo 6’da incelenen dizilerdeki yaşlı karakterlere ait demografik özellikler yer almaktadır. Tabloya göre dizilerde yaşlı erkekler, yaşlı kadınlara göre daha fazla temsil edilmektedir (%61,6). Yine karakterlerin %26,3’ü evli olup sadece %2’sinin eğitim seviyesi üniversitedir. Karakterlerin çalışma durumu incelendiğinde %20,2’sinin çalıştığı, %24,2’sinin yüksek ekonomik statüye sahip ve %44,4’ünün çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Örnekleme dâhil olan karakterlerin %42,4’ü aile ile yaşamakta, %87,9’unun sağlık durumu iyi olup, sadece bir yaşlı karakterin belirli

bir hobisi bulunmaktadır (%1). İncelenen dizilerde yaşlı karakterlerin daha çok sağlıklı olarak yansıtılması Lien, Zhang ve Hummert'ın (2009) Tayvan'daki yaşlı karakterlerin ana yayın kuşağındaki drama dizilerinde yaşlı karakterlerin fiziksel ve bilişsel olarak sağlıklı olarak yansıtıldıkları saptaması ile benzerlik göstermektedir.

Kurulan İlişki Biçimine Yönelik Bulgular

Tablo 7
Kurulan İlişki Biçimi

İlişki Biçimi	Frekans	%
Aile	44	44,4
Arkadaş	18	18,2
Resmî	18	18,2
Belirsiz	19	19,2
Toplam	99	100,0

Yaşlı karakterlerin belirgin olarak kurdukları ilişki biçimine değinilen Tablo 7'de görüldüğü gibi en fazla aile ile ilişki kurulmaktadır (%44,4). İncelenen dizilerin birçoğunda aile anlatısının merkezi bir konumda olmasının ve kültürel olarak yaşlılığın çoğu zaman aile söylemi üzerinden inşa edilmesinin bu durumun nedenlerinden olduğu düşünülebilir. Diğer bir deyişle yaşlığa atfedilen toplumsal anlamlar kurulan ilişki biçiminin de aile etrafında şekillenmesine yol açmaktadır.

Sosyal Destek İçerikleri

Tablo 8
Sosyal Destek İçerikleri

Sosyal Destek	Frekans	%
Var	53	53,5
Yok	46	46,5
Toplam	99	100,0
Sosyal Desteğin Türü	Frekans	%
Yok	46	46,5
Duygusal	39	39,4
Araçsal	14	14,1
Toplam	99	100,0
Sosyal Desteğin Yönü	Frekans	%
Yok	46	46,5
Verilen	38	38,4
Alınan	9	9,1
Karşılıklı	6	6,1
Toplam	99	100,0

Tablo 8 sosyal destek içeriklerinin dağılımını göstermektedir. Buna göre araştırmaya konu olan karakterlerin %53,5'i için bir sosyal destek söz konusudur. Sosyal desteğin türü anlamında %39,4 ile duygusal sosyal desteğin belirgin olduğu,

sosyal desteğin yönü anlamında ise %38,4 ile verilen kategorisinin belirgin olduğu gözlemlenmiştir.

Sosyal Stres İçerikleri

Tablo 9
Sosyal Stres İçerikleri

Sosyal Stres	Frekans	%
Var	28	28,3
Yok	71	71,7
Toplam	99	100,0
Sosyal Stresin Türü	Frekans	%
Yok	71	71,7
Psikolojik	16	16,2
Fiziksel Şiddet	6	6,1
Hakaret	4	4,0
Diğer	2	2,0
Toplam	99	100,0
Sosyal Stresin Yönü	Frekans	%
Yok	71	71,7
Alınan	13	13,1
Verilen	13	13,1
Karşılıklı	2	2,0
Toplam	99	100,0

İncelenen karakterlerin sosyal stres içeriklerine yönelik verilere Tablo 9'da değinilmektedir. Tabloya göre incelenen karakterlerin %28,3'ü için sosyal stres söz konusudur. Sosyal stresin türüne bakıldığında en fazla psikolojik sosyal stres (%16,2) ön plana çıkmaktadır. Sosyal stresin yönü ise hem alınan hem de verilen kategorisi için oransal olarak eşittir. Saptanan temel psikolojik sosyal stres türlerinin yok sayma, yaşlı karakterin eğlence nesnesi hâline gelmesi olduğu belirtilebilir. Her ne kadar hem alınan hem de verilen sosyal stresin oranı eşit olsa da (%13,1) yaşlılık odaklı sosyal stresin %71,0 ile belirgin olmaması olumlu bir temsil biçimi olarak değerlendirilebilir.

Stereotipleştirme Biçimleri

Tablo 10
Stereotipleştirme Biçimleri

Stereotipleştirme Biçimi	Frekans	%
Yok	73	73,7
Altın Yaşlılık	9	9,1
Fiziksel, Bilişsel ve Duygusal Güçsüzlük	8	8,1
John Wayne Muhafazakârlığı	4	4,0
Mükemmel Büyükanne ve Büyükbaba	3	3,0
Huysuz, Aksi	2	2,0
Toplam	99	100,0

Tablo 10’da görüldüğü gibi yaşlılara yönelik stereotipleştirme biçimlerinden biri olan altın yaşlılık ilk sırada olup (%9,1) onu %8,1 ile fiziksel, bilişsel ve duygusal güçsüzlük takip etmektedir. Altın yaşlılık biçiminde stereotipleştirilen karakterlerin beşinin yüksek bir ekonomik statüye sahip olduğu, mükemmel büyükbaba olarak stereotipleştirilen karakterlerden birinin ise çocuğu ile yoğun bir çatışma içerisinde olduğu gözlemlenmiştir.

Rol İçerikleri

Tablo 11
Rol İçerikleri

Rolün Büyüklüğü	Frekans	%
Küçük	48	48,5
Orta	28	28,3
Büyük	23	23,2
Toplam	99	100,0
Genel Rol Alma Biçimi	Frekans	%
Pozitif	42	42,4
Negatif	18	18,2
Belirsiz	39	39,4
Toplam	99	100,0

Karakterlerin rol içeriklerinin %48,5’inin küçük kategorisinde ve %42,4’ünün genel rol alma biçiminin pozitif olduğu görülmektedir. Karakterlerin yarıya yakınının küçük rollerde yer alması olumsuz bir durum olarak görülebilir. Yaşlı karakterlerin genel rol alma biçimlerinin daha çok pozitif olması onların negatif bir şekilde stereotipleştirilip temsil edilmemeleri açısından önemlidir. Diğer taraftan pozitif stereotipleştirme biçimlerinden biri olan “altın yaşlılık” üzerinden temsil edilen dokuz karakterden ikisinin genel rol alma biçiminin negatif olduğu belirlenmiştir.

Yaşlanma Mitleri ve Ölüm Söylemi

Tablo 12
Yaşlanma Mitleri ve Ölüm Söylemi

Yaşlanma Mitleri	Frekans	%
Yok	90	90,9
Hastalık ve Engellilik	4	4,0
Depresyon, Yalnızlık ve Huysuzluk	4	4,0
Hafıza Kaybı	1	1,0
Toplam	99	100,0
Ölüm Söylemi	Frekans	%
Yok	99	100,0
Toplam	99	100,0

Yaşlanma mitleri ve ölüm söyleminin incelendiği Tablo 12'ye göre belirgin yaşlanma mitleri %4 ile hastalık, engellilik ve yine %4 ile depresyon, yalnızlık ve huysuzluktur. Sadece bir karakter hafıza kaybı ile temsil edilmiş olup, incelenen karakterlerin hiçbirinde belirgin bir ölüm söylemine rastlanmamıştır.

Yaş Ayrımı İçerikleri

Tablo 13

Yaş Ayrımı İçerikleri

Yaş Ayrımı	Frekans	%
Var	1	1,0
Yok	98	99,0
Toplam	99	100,0

Yaş Ayrımının Türü	Frekans	%
Mekânsal	1	1,0
Yok	98	99,0
Toplam	99	100,0

Tablo 13'te yaş ayrımının içerikleri yer almaktadır. Buna göre yalnızca bir karaktere yönelik yaş ayrımına rastlanmış olup söz konusu yaş ayrımı ise mekânsal olarak kurulmuştur (%1). Mekânsal ayrımında yaşlı erkek karakter, orta yaşlı kadın karakter ile kamusal bir mekânda karşılaşmış ve kadın karakter, erkek karakterin biyolojik yaşı ve görüntüsü üzerinden yaş ayrımcılığı içeren söylemlerde bulunmuştur.

Cinsiyet ile sosyal desteğin yönü, stereotipleştirme biçimleri ve çalışma durumu karşılaştırması.

Tablo 14

Sosyal Desteğin Yönü ve Cinsiyetin Karşılaştırılması

Sosyal Desteğin Yönü	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
Yok	14 %36,8	32 %52,5	46 %46,5
Alınan	5 %13,2	4 %6,6	9 %9,1
Verilen	15 %39,5	23 %37,7	38 %38,4
Karşılıklı	4 %10,5	2 %3,3	6 %6,1
Toplam	38 %100	61 %100	99 %100

Sosyal desteğin yönü ve cinsiyetin karşılaştırıldığı Tablo 14'e göre verilen sosyal destek kategorisinde kadın karakterlerin daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir (%39,5). Kessler ve arkadaşlarının (2004) çalışmasında da kadınların sosyal destek

almaktan ziyade, sosyal destek verdikleri gözlemlenmiştir. Dolayısıyla verilen sosyal destek bağlamında her iki çalışmanın sonuçları benzerlik göstermektedir.

Tablo 15
Stereotipleştirme Biçimleri ve Cinsiyetin Karşılaştırılması

Stereotipleştirme Biçimleri	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
Yok	23 %60,5	50 %82,0	73 %73,7
Mükemmel Büyükanne ve Büyükbaba	0 %0,0	3 %4,9	3 %3,0
Altın Yaşlılık	6 %15,8	3 %4,9	9 %9,1
John Wayne	4	0	4
Muhafazakârlığı	%10,5	%0,0	%4,0
Fiziksel, Bilişsel ve Duygusal Güçsüzlük	5 %13,2	3 %4,9	8 %8,1
Huysuz ve Aksi	0 %0,0	2 %3,3	2 %2,0
Toplam	38 %100	61 %100	99 %100

Tablo 15'e göre yaşlı kadın karakterlerde iki kategori dışında hem pozitif hem de negatif anlamda stereotipleştirme erkek karakterlere göre oran olarak daha fazladır. Pozitif stereotipleştirme biçimlerinden biri olan altın yaşlılığı (%15,8), fiziksel, bilişsel ve duygusal güçsüzlük kategorisi izlemiştir (%13,2). Hiçbir yaşlı kadın karakterin, pozitif stereotipleştirme biçimlerinden biri olan mükemmel büyükanne ve büyükbaba kategorisine; hiçbir yaşlı erkek karakterin de John Wayne muhafazakârlığı kategorisine dâhil olmadığı dikkat çekmektedir.

Tablo 16
Çalışma Durumu ve Cinsiyetin Karşılaştırılması

Çalışma Durumu	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
Çalışıyor	1 %2,6	19 %31,1	20 %20,2
Çalışmıyor	15 %39,5	1 %1,6	16 %16,2
Emekli	0 %0,0	1 %1,6	1 %1,0
Belirsiz	22 %57,9	40 %65,6	62 %62,6
Toplam	38 %100	61 %100	99 %100

Tablo 16'da çalışma durumu ve cinsiyet karşılaştırılmaktadır. Analize dâhil edilen dizilerdeki yaşlı kadın karakterlerden sadece birisi çalışırken bu sayı erkek karakterler için 19'dur (%31,3). Bu durum Signorielli'nin (2004, s. 290) ABD'de ana yayın kuşağındaki programlarda yaş, cinsiyet ve etnisite temsiline yönelik yapmış olduğu araştırmanın sonucu ile benzerlik göstermektedir. Söz konusu araştırmada

da ana yayın kuşağındaki programlarda yaşlı kadınların, yaşlı erkeklere kıyasla ev dışında daha az çalıştıkları ortaya konulmuştur.

Sonuç

Toplumsal ve kültürel olarak inşa edilen yaşlılığın günümüzün başlıca hikâye anlatıcılarından biri olan televizyon dizilerindeki (Prieler ve ark., 2015, s. 868) yansımalarını incelemek çeşitli açılardan önem taşımaktadır. İlki, farklı temsiller birbirlerine eklenerek dünyaya, topluma ve insanlara olan bakışı biçimlendirir ve yeniden üretilmesine katkıda bulunurlar (Tanrıöver, 2007, s. 153). Bu noktada televizyonun birer izleyici olarak bizlerin bilişsel, duygusal ve davranışsal dünyamız üzerinde etkileri olduğu, televizyonda karşılaştığımız yaşlı karakterlerin veya diğer toplumsal gruplara mensup bireylerin nasıl temsil edildikleri onlara yönelik algılarımızı şekillendirdiği belirtilebilir.

Diğer taraftan, izleyicilerin kendi kültürel bağlamları içerisinde anlamın aktif birer üreticisi olduğuna yönelik Kültürel Çalışmalar geleneğine dayanan bir yaklaşım da yer almaktadır. Yani izleyiciler televizyonda üretilen anlamları sorgulamadan kabul etmemektedirler. Anlam inşası kültürden kültüre değişmekle birlikte aynı kültür içerisindeki demografik ve kültürel değişkenlere dayalı olarak da değişmektedir. Özetle, çoklu anlamlar taşıyan televizyon mesajları izleyiciler tarafından farklı biçimlerde yorumlanmaktadır (Barker, 2008, s. 326–328).

Televizyondaki yaşlı temsiline yansımalarını incelemenin ikinci önemli noktası ise, dezavantajlı toplumsal gruplardan biri olarak nitelendirilen yaşlıların temsiline onlara yönelik tutumların ve davranışların nasıl kodlandığı konusunda bir fikir sunabilmesidir. Öyle ki daha önce de belirtildiği gibi gençlik yönelimli kültürü, ideal beden algısını ihlal eden ve çoğu zaman ekonomik üretim alanının dışında kalan yaşlılara yönelik toplumsal bellekte yer alan dışlayıcı söylemlerin somutlaştığı noktalar yine belirli bir kültür içerisinde şekillenen televizyon dizilerinden yola çıkılarak incelendiğinde aynı zamanda toplumsal bir okuma da yapılabilmektedir. Örneğin, bu araştırmada yaşlı karakterlerin daha çok küçük rollerde yer almaları onların toplumsal hayatta da görünmez oldukları şeklinde yorumlanabilir. Yine yaşlı karakterlerin çoğunlukla aile üzerinden ilişki kurmaları onların toplumsal ve kültürel anlamda aile eksenli olarak şekillendirildikleri ya da onlardan beklenen çeşitli davranış kodlarının aile kavramı üzerinden inşa edildiğini göstermektedir.

Yaşlı karakterlerin çeşitli medya içeriklerinde nasıl temsil edildiklerine yönelik daha önce yapılan çeşitli çalışmalardan yola çıkılarak belirlenen kategorilerden hareketle bu araştırmada 26 dizide yer alan 99 yaşlı karakterin temsil biçimleri içerik analizi ile incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre dizilerde yaşlı erkek karakterler, kadın karakterlere göre daha fazla yer almış, karakterlerin eğitim seviyeleri genel

olarak belirsizken, herhangi bir işte çalışan karakter sayısı oldukça düşüktür. Yüksek bir ekonomik statüde yer alan yaşlı karakterler oldukça belirginken yine incelenen karakterlerin yarıya yakınının çocuk sahibi olduğu görülmüştür. Karakterlerin sağlık durumunun büyük bir oranda iyi olarak yansıtılması onlara yönelik olumsuz mit ve stereotipleştirme inşasının önüne geçildiği şeklinde yorumlanabilir.

Birçok karakterin tür olarak duygusal ve yön olarak da verilen sosyal destek ile ilişkili olduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle yaşlı karakterler daha çok “destek almaktan ziyade destek veren bireyler” olarak yansıtılmıştır. Bu durum toplumsal ve kültürel olarak kurulan ve yaşlı bireylerin “yaşamsal deneyimlerinden yararlanılması gerektiği” algısıyla ilişkili olabilir.

Sosyal stresin yönü bağlamında verilen ve alınan sosyal stres oranları eşit olup daha çok yaşlı kadın karakterlere yönelik stereotipleştirme biçimlerine yer verildiği saptanmıştır. Temel stereotipleştirme biçimleri ise “altın yaşlılık” ve “fiziksel, bilişsel ve duygusal güçsüzlüktür.” Yaşlanma mitleri olarak “hastalık ve engellilik”, “depresyon, yalnızlık ve huysuzluk” kategorileri ön plana çıkmıştır.

Temsile yönelik önemli sonuçlardan bir diğeri ise hem pozitif hem de negatif anlamda stereotipleştirmenin yaşlı kadın karakterlerde erkek karakterlere göre daha fazla olmasıdır. Yine toplam 38 kadın karakterden sadece bir tanesinin çalıştığı gözlemlenmiştir.

Araştırmanın sonuçlarının bir kısmının daha önce yapılan araştırmaların sonuçları ile benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Bu bağlamda, yaşlı karakterlerin daha çok sağlıklı olarak yansıtılması Lien ve arkadaşlarının (2009), verilen sosyal destek kategorisinde kadın karakterlerin daha fazla belirgin olması Kessler ve arkadaşlarının (2004) ve kadın karakterlerin çalışma durumlarının sadece bir karakter ile sınırlı olması Signorielli'nin (2004) araştırmasının sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonuçlarının genellenebilirliği örneklem sayısının azlığından dolayı tartışmaya açıktır. Diğer taraftan araştırmanın yaşlılık ve temsil ilişkisine yönelik ülkemizdeki sınırlı literatüre katkıda bulunduğu düşünülmektedir. İleride yapılacak olan çalışmalarda yaşlı bireylerin kendi yaşlılık deneyimleri ile medyadaki temsil edilme biçimleri arasındaki ilişkiyi nasıl anlamlandırdıkları nitel bir yaklaşımla yapılandırılmış çalışmalarda incelenebileceği gibi gazete ve dergi gibi basılı mecralardaki yaşlı temsil biçimlerinin söylemsel olarak nasıl kurulduğu da incelenebilir.

Received: May 17, 2016

Revision Received: October 29, 2016

Accepted: November 19, 2016

OnlineFirst: December 30, 2016

Copyright © 2016 • **Istanbul University Department of Sociology**

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/iusosyoloji.284522 • December 2016 • 36(2) • 502–506

Extended Abstract

The Representation of Aging in Television Series

Özgür Kılınç¹
Anadolu University

Ferruh Uztuğ²
Anadolu University

Abstract

The purpose of this study is to evaluate aging's dimensional construction and representation from a sociocultural and critical perspective, and then analyze its representation on television. Content analysis was used in analyzing 99 elderly characters from 26 television series in order to demonstrate how they are represented. While the dominant form of relationship is shaped around the family, social support mostly proceeds in an emotional dimension; the social support given is more pronounced than the social support received. The percentages for stress that is given or received are equal, while elderly female characters have been stereotyped more than elderly male characters. The main forms of stereotypes are golden age and physical, cognitive, and emotional weakness. The mythoi of aging that are transferred to the nine characters are disease and disability, depression, loneliness, crankiness, and amnesia. A discourse on explicit age discrimination was observed in only one character, but no discourse on death could be found for any of the characters.

Keywords

Fear of aging • Media and aging • Aging and representation • Death-denying culture

1 **Correspondence to:** Özgür Kılınç (Asst Prof), Department of Public Relations and Advertising, Graduate School of Social Sciences, Anadolu University, Eskişehir 26470 Turkey. Email: ozgurkilinc@anadolu.edu.tr

2 Department of Public Relations and Advertising, Faculty of Communication Sciences, Anadolu University, Eskişehir 26470 Turkey. Email: fuztug@anadolu.edu.tr

Citation: Kılınç, Ö., & Uztuğ, F. (2016). The representation of aging in television series. *Turkish Journal of Sociology*, 36, 502–506.

In Western culture, rejuvenation and living longer are themes with a long history (Gilleard, 2007, p. 81). Thus, exploring public images of aging that are defined from a youth-centered culture is important from two aspects. The first one is that public images reflect and formalize social attitudes towards elderly people, and the second one is that it affects individual perceptions of self for constructing their personal identity as they advance in age (Featherstone & Hepword, 2007, p. 735).

How is aging offered as an object of fear, which begins in childhood through tales, films, and urban legends, despite being seen as a natural step of human life? How is the relationship between death and aging built? How is a culture that denies death shaped? After analyzing these questions socio-culturally through critical conceptualization, the main question of this research becomes “How is aging represented in prime-time Turkish TV series?”

One can say it makes sense to discuss a culture that denies death and makes aging invisible, as well as the relationship of aging, death, and fear of aging based on social and cultural interpretations. Therefore, this research theoretically evaluates fear of aging under two headings: sociocultural approaches and critical approaches.

Sociocultural Approaches

The theoretical complexity of the concept of age presents a unique perspective to sociologists for explaining the processes of self and identity, as well as for examining how cultural and social inequality are produced/reproduced. Age is an element of one’s social identity, like gender and ethnicity (Barrett, Redmond, & von Rohr, 2012, pp. 329–331).

Martens, Goldenberg, and Greenberg (2005) evaluated the causes of fear and negative reactions to this important element of social identity to be fear of death, reduced physical strength, and loss of self-confidence. Fear of death is about when people see someone who is older and view this person’s fate as something unavoidable for themselves because older individuals are potential reminders about the future, which is inescapably accompanied with troubles, death, reduced physical strength, and loss of self-confidence.

Critical Approaches

Critical approaches toward aging, or critical gerontology, asks these major questions: Who benefits from and who is harmed by the normative standards of dominant culture? What are the reasons that a specific pattern reaches a dominant position? How can society age better? What is a good life? In accordance with critical approaches, in order to understand aging and its problems, one must understand and analyze the effects of gender, social class, ethnicity, and socio-economic inequalities.

In reference to gender and age-based approaches, our bodies express something much more than a place for health and disease. As such, our bodies are an interface of meaning between public and private life (Holstein & Minkler, 2003, pp. 789–790).

Methodology

This research intends to analyze the representation of aging on TV, its main question being “How is aging represented in prime-time TV series?”

To this end, content analysis was used in analyzing 99 elderly characters from 26 television series in order to demonstrate how they are represented. The content analysis coding form was developed from the previous studies of Kessler, Rakoczy, and Staudinger (2004), Lee, Carpenter, and Meyers (2007), Manges (2007), Thornton (2002), and Hagestad and Uhlenberg (2005).

The purposive sampling method was used in determining TV series (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2014, p. 90). In this context, the sample was chosen based on the condition that the series must be rated in the top 10 overall for its time-slot. In addition, to increase the diversity of series both categorically (family, crime, drama, action) and quantitatively, a different day was determined for each month by specifying a different day in the first week of every month (e.g. Monday for January, Tuesday for February).

One series didn't have any elderly characters; in total, there were 99 elderly characters in 26 series. Research results indicate that elderly male characters are more visible than elderly female characters, the education level of these characters is generally unclear, and the employment status is quite low among these characters.

Elderly characters with a high economic status are very distinct; about half of the characters have a child. Portraying characters' health status as substantially good can be interpreted as avoiding negative mythoi and stereotypical constructions towards them.

Many characters were seen to be related to a type of emotion; they provide social support in a certain context and direction. In other words, elderly characters are reflected as individuals who give social support rather than receive it. This situation can be associated with the perception of benefitting from their “vital experiences.”

Within the context of the direction of social stress, the percentages of those who give and those who receive are equal, and elderly female characters are stereotyped more than elderly male characters. The main forms of stereotypes are “golden age” and “physical, cognitive, and emotional weakness.” For aging mythos, “illness and disability” and “depression, loneliness, and moodiness” are prominent.

Kaynakça/References

- Agamben, G. (2013). *Kutsal insan: Egemen iktidar ve çıplak hayat* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Barker, C. (2008). *Cultural studies: Theory and practice*. London, UK: Sage.
- Barrett, A. E., Redmond, R., & von Rohr, C. (2012). Avoiding aging? Social psychology's treatment of age. *The American Sociologist*, 43(3), 328–347.
- Barry, A. M., & Yuill, C. (2012). *Understanding the sociology of health: An introduction*. London, UK: Sage.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (18. basım). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Chaplin, E. (1994). *Sociology and visual representation*. London, UK: Routledge.
- Featherstone, M., & Hepworth, M. (2005). Images of ageing: Cultural representations of later life. In M. L. Johnson (Ed.), *The Cambridge handbook of age and ageing* (pp. 354–362). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Featherstone, M., & Hepworth, M. (2007). Images of aging. In J. E. Birren (Ed.), *Encyclopedia of gerontology* (pp. 735–742). Amsterdam, Netherlands: Elsevier.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (2002). Growing up with television. The cultivation perspective. In M. Morgan (Ed.), *Against the mainstream: The selected works of George Gerbner* (pp. 193–214). New York, NY: Peter Lang Publishing.
- Gibbons, R. (2003). *Reflections in the glass: Television and the elderly* (Doctoral dissertation, University of Toronto, Canada).
- Gilleard, C. (2007). Old age in Ancient Greece: Narratives of desire, narratives of disgust. *Journal of Aging Studies*, 21(1), 81–92.
- Gullette, M. M. (1997). *Declining to decline: Cultural combat and the politics of midlife*. Charlottesville, VA: University Press of Virginia.
- Hagestad, G. O., & Uhlenberg, P. (2005). The social separation of old and young: A root of ageism. *Journal of Social Issues*, 61(2), 343–360.
- Hall, S. (Ed.). (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. London, UK: Sage.
- Hartley, J. (2002). *Communication, cultural and media studies*. London, UK: Routledge.
- Helsby, W. (2005). Messages and Messengers. In W. Helsby (Ed.), *Understanding representation* (pp. 1–25). London, UK: BFI Publishing.
- Holstein, M. B., & Minkler, M. (2003). Self, society, and the “new gerontology.” *The Gerontologist*, 43(6), 787–796.
- Kessler, E. M., Rakoczy, K., & Staudinger, U. M. (2004). The portrayal of older people in prime time television series: The match with gerontological evidence. *Ageing and Society*, 24(4), 531–552.
- Lacey, N. (1998). *Image and representation: Key concepts in media studies*. London, UK: Macmillan Press.
- Laderman, G. (2000). The Disney way of death. *Journal of the American Academy of Religion*, 68(1), 27–46.
- Lee, M. M., Carpenter, B., & Meyers, L. S. (2007). Representations of older adults in television advertisements. *Journal of Aging Studies*, 21(1), 23–30.
- Lien, S. C., Zhang, Y. B., & Hummert, M. L. (2009). Older adults in prime-time television dramas in Taiwan: Prevalence, portrayal, and communication interaction. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 24(4), 355–372.

- Manges, H. A. (2007). *The invisible signs of aging in international media: Is the age stereotype a Western problem?* (Master's thesis, University of Nebraska, Omaha, Nebraska, USA).
- Martens, A., Goldenberg, J. L., & Greenberg, J. (2005). A terror management perspective on ageism. *Journal of Social Issues, 61*(2), 223–239.
- Medyatava. (2015). *Rating tablosu*. <http://www.medyatava.com/rating> adresinden 10.08.2015 tarihinde edinilmiştir.
- Mellor, P. A., & Shilling, C. (1993). Modernity, self-identity and the sequestration of death. *Sociology, 27*(3), 411–431.
- Mutlu, E. (1991). *Televizyonu anlamak*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- O'Gorman, S. M. (1998). Death and dying in contemporary society: An evaluation of current attitudes and the rituals associated with death and dying and their relevance to recent understandings of health and healing. *Journal of Advanced Nursing, 27*(6), 1127–1135.
- Pickard, S. (2014). Biology as destiny? Rethinking embodiment in 'deep' old age. *Ageing and Society, 34*, 1279–1291.
- Prieler, M., Kohlbacher, F., Hagiwara, S., & Arima, A. (2015). The representation of older people in television advertisements and social change: The case of Japan. *Ageing and Society, 35*(4), 865–887.
- Roanova, J. (2006). Newspaper portrayals of health and illness among Canadian seniors: Who ages healthily and at what cost? *International Journal of Ageing and Later Life, 1*(2), 111–139.
- Segal, L. (2007). Forever young: Medusa's curse and the discourses of ageing. *Women: A Cultural Review, 18*(1), 41–56.
- Signorielli, N. (2004). Aging on television: Messages relating to gender, race, and occupation in prime time. *Journal of Broadcasting & Electronic Media, 48*(2), 279–301.
- Simcock, P., & Sudbury, L. (2006). The invisible majority? Older models in UK television advertising. *International Journal of Advertising, 25*(1), 87–106.
- Talbot, M. (2007). *Media discourse: Representation and interaction*. Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.
- Tanrıöver, H. U. (2007). Medyada kadınların temsil biçimleri ve kadın hakları ihlalleri. S. Alankuş (Der.), *Kadın odaklı habercilik içinde* (s. 149–167). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Thornton, J. E. (2002). Myths of aging or ageist stereotypes. *Educational Gerontology, 28*(4), 301–312.
- Thumin, N. (2012). *Self-representation and digital culture*. Basingstoke, UK: Palgrave MacMillan.
- Twigg, J. (2007). Clothing, age and the body: A critical review. *Ageing and Society, 27*(2), 285–305.
- Walter, T. (1994). *The revival of death*. London, UK: Routledge.
- Wikipedia. (n.d.). *Danse Macabre*. Retrieved May 29, 2015 from http://en.wikipedia.org/wiki/Danse_Macabre
- World Health Organization. (2002). Proposed working definition of an older person in Africa for the MDS Project. Retrieved May 12, 2015 from <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/>
- Zhang, Y. B., Harwood, J., Williams, A., McEwen, V. Y., Wadleigh, P. M., & Thimm, C. (2006). The portrayal of older adults in advertising a cross-national review. *Journal of Language and Social Psychology, 25* (3), 264–282.
- Zimmermann, C., & Rodin, G. (2004). The denial of death thesis: Sociological critique and implications for palliative care. *Palliative Medicine, 18*(2), 121–128.

Başvuru: 19 Mayıs 2016

Revizyon gönderimi: 3 Ekim 2016

Kabul: 20 Aralık 2016

OnlineFirst: 28 Aralık 2016

Copyright © 2016 • İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

tjs.istanbul.edu.tr

DOI 10.16917/iusosyoloji.291214 • Aralık 2016 • 36(2) • 507–525

Araştırma Makalesi

Aileye İlişkin Araştırmalarda Yaşlılık Algısının Değişimi

Ikuko Murakami¹
Akdeniz Üniversitesi

Öz

Bu araştırma aileye ilişkin makalelerde yaşlıya bakış açısının nasıl değişmiş olduğunu anlamak amacıyla yapılmıştır. Aile araştırmaları derleme kitapları ve dergilerinde yayımlanmış toplam 422 makale elektronik ortamda anahtar kelime olan *yaşlı* kelimesi ile taranmıştır ve tarama sonucunda 163 makale analiz edilmiştir. Araştırılmak istenen makaleler nitel araştırma tekniklerinden biri olan *bibliyometrik yöntem* kullanılarak analiz edilmiştir. Bibliyometrik analiz kapsamında atıf analizi ve tematik içerik analizi yapılarak aileye ilişkin araştırma konuları, dergilerde yayımlanan makalelerin başlıkları ve anahtar kelimeler incelenip kategorileştirilerek yaşlılık ile ilgili söylemler değerlendirilmiştir. Sonuç olarak aile yapısının değişmesiyle birlikte yaşlıların hem toplumda hem de aile içinde *reis* rolünden çıkarak *yük* olarak algılanan bir kimliğe büründüğü görülmektedir. Yaşlılar toplumsal değişim ve gelişimde riskli nüfusun içinde yani toplumda bulunan diğer dezavantajlı gruplarla (çocuklar, kadınlar ve engelliler vb.) bir arada bulunmaktadır. Aile ve akraba arasındaki sosyal dayanışmanın ve aile işlevlerinin zayıflaması ile birlikte, yaşlıların bakıma muhtaç haldeyken aileden çok sosyal hizmetlerden bakım beklentileri olduğu görülmektedir. Ayrıca dergilerde görüldüğü üzere zamanla yaşlılara ve yaşlılığa karşı toplumsal değer yargısının değişmesi, erkek ile kadın ayrılıksızın onlara sadece *yaşlı* olarak bakılmasına yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Aile yapısı • Toplum • Yaşlı nüfusu • Aile politikası • Bibliyometrik analiz

¹ **Yetkilendirilmiş yazar:** Ikuko Murakami, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, 07058 Antalya.
Eposta: mikuko1025@yahoo.co.jp

Atf: Murakami, I. (2016). Aileye ilişkin araştırmalarda yaşlılık algısının değişimi. *Sosyoloji Dergisi*, 36, 507–525.

Türk toplumunda aile konusu önemli bir yer tutmaktadır ve diğer toplumlarda görüldüğü gibi; sanayileşme, kentsel yaşamın yaygınlaşması vb. etmenler aile yapısının değişimine yol açmıştır (Doğan, 2004). Geniş aileden çekirdek aileye geçiş ve aile planlaması vb. ile hanehalkı sayısı azalmaktadır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü [HÜNEE], 2010; Timur, 1972). Bu süreçte ailenin işlevi de değişmektedir (Parsons & Bales, 1956; Yazan, 1989).

Aile yapısının değişimine bağlı olarak araştırma konuları da dönüşüme uğramıştır. Aile ile ilgili sorunlar ve üzerine yapılmış araştırmalar incelediğinde farklı zaman dilimlerinde yapılan araştırma konularında farklılık ve çeşitlilik görülmektedir (Dikeçlil, Çiğdem & Tokuroğlu, 1991). Bir zaman diliminde uygulanmış aile politikalarının önemli rol üstlenmiş olması o dönemdeki araştırma konularını etkilemiş olabilir. Aynı zamanda aile üzerinde yapılan araştırmalar aile politikalarını da etkilerken, söz konusu araştırmalar ve politikalar birbirlerini tamamlayarak aile ile ilgili toplumsal sorunların çözülmesine katkı sağlayabilir.

Günümüz dünyasında yaşam süresinin uzaması ve bir kadın başına düşen çocuk sayısının azalması ile yaşlı nüfus oranı yükselmektedir ve Türkiye’de de nüfusun yaşlanması söz konusudur (Tufan, 2007).

İnsan yaşlılık döneminde hem toplumda hem de aile içinde statü ve rol değişimi yaşamaktadır (Rosow, 1983). Bunu takiben yaşlı insanın statüsünün zayıflanması modernleşmenin ilerlemesi ile bağlantılı olduğu görülmektedir (Bulduk, 2014; Cowgill & Holmes, 1972; Köroğlu & Köroğlu, 1915). Sosyal devlet politikaları bu durumu düzeltmek için bir fırsat yaratabilir. Bu yüzden bu araştırmada T.C. Başbakanlığa bağlı aile konusu ile ilgilenen bir kurum tarafından yayımlanmış derleme kitapları ve dergilerdeki makaleler incelenmiştir.

Yöntem

Bu araştırmada *bibliyometrik analiz* yöntemi kullanılmıştır. Araştırma teknik olarak *atıf analizi* ve *tematik içerik analizi* şeklinde iki ayrı değerlendirmeyi kapsamaktadır.

Bibliyometrik araştırmalar disiplinlerin ya da bilimsel dergilerin daha yakından tanınmasına ve ortaya çıkan bilgi yapılarına ilişkin bilgi edinilmesine olanak tanımaktadır (Karagöz & Kozak, 2014). Özellikle akademik alanda yapılan çalışmaların belirli özellikleri analiz edilerek çeşitli bulgular elde edilir (Barca & Hızıroğlu, 2009). Bibliyometrik analiz gün geçtikçe daha çok gündeme gelmektedir ve daha da artma eğilimi göstermektedir (Alparslan & Oktar, 2015). Bilimsel iletişimde aktif rol oynayan yayınların disiplin içindeki faaliyetleri ve eksiklikleri ile ilgili bilgiler bibliyometrik analizler sonucu ortaya konur ve sonuçların değerlendirilmesi ile yayınların niteliğinin artırılmasına ilişkin önlemler alınır (Polat, Sarı & Sağlam, 2013).

Bu araştırmada Cumhuriyet tarihinde aileye ilişkin araştırma konularının değişimi ile birlikte yaşlı, yaşlılık dönemi ve yaşlanma süreci ile ilgili toplumsal sorunlara karşı aile ve sosyal politikaların değişmesi, neticesinde paralel olarak ortaya çıkan toplumsal bakış açısının dönüşüm sürecinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma Grubu

Aileye ilişkin araştırmalarda yaşlıya bakış açısının nasıl değişmiş olduğunu incelemek amacı ile kullanılan makaleler, Aile Araştırma Kurumu (AAK) [ve Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGM)] tarafından yayımlanmış aşağıdaki derleme kitabı ve dergilerden alınmıştır:

- i. Aile Yazıları: 1991 yılında yayımlanmış, toplam 5 cilt derleme kitabıdır. 1936 yılı ile 1990 yılı arasında yayımlanmış toplam 172 makaleden oluşmaktadır. Her cilt ayrı ana konu ile derlenmiştir.
- ii. Aile ve Toplum: 1991-2011 yılları arasında yayımlanmıştır. Bu derginin ilk sayısı 1991 yılında yayımlanmıştır. Üç aylık bir dergi olarak planlanmasına karşın 1991 yılında iki defa 1993 yılında bir defa yayımlandıktan sonra 1994 ile 2000 yılı arasında hiç yayımlanmamıştır. Daha sonra 2001 yılından 2005 yılına kadar yılda bir defa, 2006 ve 2007 yılında yılda iki defa, 2008 yılında yılda üç defa, 2009 ile 2011 yılı arasında ise yılda dört defa olarak toplam 27 sayı yayımlanmıştır ve içinde toplam 250 makale bulunmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Aile araştırmaları derleme kitapları ve dergilerinde yayımlanmış makalelerde (başlıklar ve metin içeriği), *elektronik ortamda* anahtar kelime olan *yaşlı* kelimesi ile taratılmıştır. Tarama sonucunda makalelerde *yaşlı* kelimesinin ilk olarak makale başlıklarında bulunup bulunmadığına sonra da makale başlıklarında bulunmayan fakat makalenin içinde bulunup bulunmamasına bakılarak şu sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

- i. *Yaşlı* kelimesinin yaşlı(lar) veya yaşlılık üzerinde ne kadar kullanıldığı,
- ii. *Yaşlı* kelimesinin bulunduğu makalenin başlıklarında veya metin içindeki söylemlerde yaşlı(lar) veya yaşlılık ile ilgili konuların ne olduğunun belirlenmesi,
- iii. *Yaşlı* kelimesi ile yapılmış açıklamalarda yaşlılara bakış açısının, zaman, mekân ve cinsiyete göre ne gibi farklılıkların görülmesi veya nasıl değişmiş olduğu

Bu sorulara cevap verilmek için şu sıra ile analiz edilmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır:

- i. Makalenin başlıklarında veya metin içindeki söylemlerde *yaşlı* kelimesinin hangi bakış açısı veya ne anlamda kullanılmış olduğu incelenip yaşlı(lar) ve yaşlılık konularının kategorileştirilmeye çalışılması,
- ii. *Yaşlı* kelimesinin, aynı makale içinde aynı anlamda kullanıldığında bir defa olarak sayılıp, kategori listesine göre kullanım sıklığının belirlenmesi ve tabloya yerleştirilmesi,
- iii. Metin içinde *yaşlı* kelimesinin bulunduğu makalelerde söylemlerin nasıl açıklandığı, örnek söylemleri ile atıf analizinin yapılması,
- iv. *Yaşlı* kelimesinin cinsiyete göre kategorileştirilip, yaşlı kadınlar veya erkekler üzerinde farklı bakış açıları olup olmadığının değerlendirilmesi.

İşlem

Yaşlı kelimesi ile ilgili konular şu başlıklar altında kategorileştirilmiştir:

Tablo 1

Yaşlı Kelimesinin Kullanıldığı Konulara Göre Kategorileştirilme

Kategori (Konular)	Makalede Yaşlı ve Yaşlılık ile Bağlantılı Olan Söylemler
1 Aile Yapısı (biçimi) Gelenek (Görenek)	Geniş aile, Çekirdek aile, Köy aile, Töre, Evlilik, Evlenme yaşı, Hane, İnsanın gelişme aşaması, Aile üyeleri, Ferdileşme, Eğitim seviyesi, Okuryazar olmayan, Göç vb.
2 Saygınlık Otoritelik	Ataerkil, Aile reisi, Statü, Hane başı, Lider, Söz sahibi, Patriyarkal (patriarchal = ataerkil), Aile şefleri, Aile başkanı, Sosyal denetim, Baskı, Yaşlılkerki vb.
3 Çocuklardan veya Kadınlardan Beklenti / Aile İşlevleri	Yaşlılık sigortası, Çocuk istemi sebebi, Ailenin Bağımlı nüfusu, Güvence kaynağı, Yaşlıların rolü vb.
4 Sağlık (fiziksel ve psikolojik) Yaşam Memnuniyeti	Aile planlaması, Doğurganlık, Bakım, Korunması, Hastalık, Ölüm, Şiddet, İstismar ve İhmal, Yaşam anlamı vb.
5 Aile Politikası Sosyal Hizmet <i>Yaşlı Nüfusun Artışı*</i>	Sosyal yardım, Sosyal dezavantajlı, Huzurevine bakış açısı, Yardıma muhtaç, Zayıf varlık, Sakat, Engelli, Özürlü, Hasta, Bakım sigortası vb.

* Yaşlı nüfusun artışına doğrudan işaret edilen veya bu konudan bahsedilen makaleler 5. kategoriye yerleştirilmiştir.

Aile Araştırma Kurumu Başbakanlığa bağlı kurumlardan biridir. 1989 yılında kurulmuştur ve 2004 yılından sonra ise Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü olarak yeniden yapılandırılmıştır. Aile ile ilgili çalışmalar 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına (ASPB) devredilmiştir. Bu araştırmada kullanılan derleme kitapları ve dergiler farklı zaman dilimlerinde AKK (ve ASAGM) tarafından yayımlanmıştır. Bu yüzden içindeki makale içeriklerinin değişim durumları hem zamanla hem de yayım konseptinin farklılığından kaynaklanmış olabilir. Bu durum araştırmanın sınırlılığı olarak değerlendirilmelidir.

Aile Yazıları derleme kitapları aslında 7 cilt olarak planlanmıştır. Ancak 5'inci ve 7'nci cilt eksik kalmıştır. Bu yüzden yayımlanmış 5 kitap incelenmiştir. Aile ve Toplum dergisi ise 1994 ile 2000 yılı arasında hiç yayımlanmadığı için bu zaman dilimindeki aile ile ilgili makalelerin araştırma dışında bırakılması, araştırmanın sınırlılığı sayılmaktadır.

Bu araştırmada makalelerden alınmış alıntılar makalelerdeki orijinal hâline sadık kalınarak analiz edilmiştir. Eski makalelerdeki yazılar ile günümüz Türkçesi arasında farklılıklar görülebilir. Tüm bu dilbilgisi veya kelime farklılıkları da araştırmanın sınırlılığı dâhilindedir.

Bulgular

“Aile Yazıları” Derleme Kitaplarından

Bu derleme kitabındaki *makalelerden başlığında* yaşlı kelimesinin geçtiği makale, yani doğrudan yaşlı(lar) ve yaşlılıktan bahsedilmiş makale ancak bir tanedir ve toplumsal değişim ile yaşlıların konum değişimine odaklanılmıştır (Tezcan, 1982). Derleme kitabının yayımlandığı zaman diliminde Türkiye’de genç nüfusun fazla olduğuna işaret edilmiştir ve ileride yaşlı nüfusun çoğalacağını kısa bir söylem ile ön görüldüğü gösterilmektedir (HÜNEE, 1994). O tarihte Türkiye’de yaşlılık konusu üzerine, daha doğrusu nüfusun yaşlanma konusunda insanlar arasında henüz farkındalık olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 2

Aile Yazıları Kitabında Makale Başlığında veya Metin İçinde Kullanılan Yaşlı Kelimesinin Konuya Göre Kullanım Sayısı

Kategori	Makale başlığında yaşlı kelimesi kullanılan makale sayısı	Makale başlığında yaşlı kelimesinin bulunmadığı fakat makalenin içindeki yaşlı kelimesinin sayısı*
1	---	30
2	---	26
3	---	23
4	---	10
5	1	9
Toplam	1	98

* Aynı makale içinde bulunan bir kaç tane yaşlı kelimesi, aynı konu ile kullanılıyorsa bir defa olarak sayılmıştır. Makale başlığında yaşlı kelimesinin bulunduğu makalenin metin içindeki yaşlı kelimeleri hariçtir.

Makale başlığında yaşlı kelimesinin bulunduğu makale sayısı ancak bir tanedir. Buna karşın *metin içinde* yaşlı kelimesinin bulunduğu makale sayısı 67 tanedir ve *yaşlı* kelimesi toplam olarak 98 defa görülmektedir.

Derleme kitabındaki *makalelerin metin içinde* bulunan yaşlı kelimesinin ne anlamda kullanılmış olduğuna ve bu kelime ile hangi konuların daha fazla açıklandığına Tablo 2’de kullanım sayısına göre bakılacak olunursa *yaşlı* kelimesi en sık “Kategori 1” konuları ile ilgilidir. Bu konular derleme kitabındaki 1936 ile 1990 yılı arasında yayımlanmış makalelerde yaşlı ile ilgili en fazla ele alınmış konulardır. İkinci sıklıkta “Kategori 2” konuları, üçüncü sıklıkta “Kategori 3” konuları gelmiş olup en az görülen konular ise “Kategori 5” ve “Kategori 4”dir.

“Kategori 1”e yerleştirilmiş, metin içinde bulunan söylemler şöyledir:

Bir romanın betimlemelerinden bahsederek *“ailelerin zoruyla genç kızlarla yaşlı erkekler arasında yapılan evlenmeler kolayca yıkılmaya mahkûmdurlar”* (Berkes, 1945) söylemi vardır. Evlilik ile ilgili diğer söylem ise *“evlenme olayların erkeğin veya kadının yaşlı olduğuna göre de tetkik edilebilir”* (Cillov, 1959) görülmektedir.

“Kategori 2”ye yerleştirilmiş, metin içinde bulunan söylemler şöyledir:

“Bütün yaşlılar gençlerin ana-babası sayılır” (Ülken, 1943) söylemiyle yaşlıların annelik veya babalıklarından bahsedilmektedir. Aile içinde önemli konumda olduğunu göstermiş söylemler ise *“geniş ailede en yaşlı erkek toprağı denetlediği gibi bütün ailenin de sözgötürmez başkanıdır”* (Yasa, 1973) ve *“yaşlılar aile içinde barınabilmekte ve saygı görmekte...”* (Kuran, 1987) söylemleri görülmektedir. *“Genellikle, ailenin en yaşlısı olan aile başkanı, ailenin ortak varlığı adına işletmenin mülk sahibi durumundadırlar”* (Özen, 1987) söylemiyle yaşlıların aile içinde mal sahibi oldukları görülmektedir.

“Kategori 3”e yerleştirilmiş, metin içinde bulunan söylemler şöyle sıralanabilir:

Yaşlılık dönemi için çocuklardan beklenti olarak *“çocuklar, ana-baba için bir yaşlılık sigortası gibidirler”* (Erdentuğ, 1985) ve *“bir çocuk isteme nedenini ‘yaşlılıkta güvenilecek birinin varlığı’ olarak ifade edenlerin oranı,...”* (Tolan, 1990) söylemi görülmektedir. Öte yandan bakıma hazırlık ve çocukların emeklerine karşılık olarak *“Yaşlı ana-baba bakımlarını temin için ölümlerinden önce beraber oturdukları oğullarına bazı mallarını bırakmaktadırlar”* (İlbars, 1975) söylemi görülmektedir. Yaşlı kadınların rolü *“yaşlı kadın – kaynana - ev işlerini yapmakta ev torunlarına bakmaktadır”* (Eserpek, 1977) şeklinde açıklanmaktadır.

“Kategori 4”e yerleştirilmiş, metin içinde bulunan söylemler şöyledir:

Yaşlıların tutucu tavrını *“yaşlı kadınların rahim içi araçları daha uzun bir süre muhafaza ettiklerini göstermiştir”* (Timur & Fincancıoğlu, 1968) söylemiyle gösterilmektedir. Yaşlıların sağlığı, gençlerinki ile karşılaştırılarak *“infection nedeni ile ölüm yaşlı kadınlarda gençlere nazaran çok daha fazla görülmektedir”* (Durmuş, 1983) veya *“yaşlılıkta bir çok sıkıntılara sebep olan prostat bezinden bahsetmek isterim”* (Özdilek, 1982) şeklinde yaşlıların fiziksel durumlarından da bahsedilmektedir.

“Kategori 5”e yerleştirilmiş, metin içinde bulunan söylemler şöyledir:

“Yaşlılık, sakatlık, işsizlik, ölüm sigortaları bu amaca yönelmişlerdir” (Kongar, 1970) veya *“yaşlılık, sakatlık, bakım sigortalarıyla insanların korunmağa ihtiyacı oldukları...”* (Gökçe, 1976) gibi söylemlerde, yaşlılar bir grup içindedirler. Sosyal hizmet ile ilgili olarak *“birtakım sosyal yardım, yaşlı hizmetleri gibi kurumların gelişip kendi sorun ve hizmet alanlarını oluşturmasıyla...”* (Güran, 1983) söylemi görülmektedir. Burada yaşlılar; çocuk, engelli, işsiz insanlar vb. gibi korunmaya ihtiyaç duyan kesimlerden biri olarak belirtilmektedir. Bu bakış açısı “Aile Yazıları” derleme kitabında ilk olarak “Sosyal Devlet ve Aile” adlı makalenin metin içinde şu söylem görülmektedir: *“1946 tarihli Fransız Anayasası’nın preambülünde (preamble = ön söz) ananın, çocuğun, yaşlıların korunması, dinlenme hakkı, öğrenim, çalışma hakkı gibi sosyal haklar yer almaktadır”* (Cansel, 1969).

Bu bakış açısına göre yaşlılar korunmaya muhtaç olan dezavantajlı gruplar arasında bulunmaktadır. Bu durum şu ifade ile doğrulanabilir: “Yaşlılar, bazen çocukların çekirdek ailesi içinde yaşamakta, ama orada bir ‘baş’ değil, bir ‘yük’ kabul edilmektedirler” (Meriç, 1989). Meriç’e göre “yaşlı nüfus sayısındaki artışın azlığı ama devamlılığı aile çevresini etkileyen demografik meselelerdir” (Meriç, 1989) ve bu söylem ile yaşlı nüfusun artışına dikkat çekilmektedir.

Aile yapısını dönüşüme zorlayan etkenlerden biri olarak sosyoekonomik gelişim ile “geleneksel toplumda yaşlının sahip olduğu saygınlık ve statünün eski önemini yitirmesi” (Tolan, 1990) ve “çocuğun ekonomik ve yaşlılık güvencesi değerinin azaldığını göstermiştir” (Kağıtçıbaşı, 1984) söylemleri görülmektedir. Buna ilave olarak ileri endüstri ülkelerinde ortaya çıkan soruna “çocuklarını evlendiren ve emekliye ayrılan yaşlı kimselere nasıl bir yaşama sebebi bulunacağı” ve çözüme “yaşlılar için yeni roller bulunması ve geniş ailenin içinde yeni sorumluluklar aranması” (Yazan, 1989) şeklinde işaret edilmektedir. Yaşlı nüfusun artışı yavaş da olsa kaçınılmaz olduğu ve sanayileşmiş toplumlarda aile yapısının dönüşümü ile birlikte yaşlıların statüsü ve rolünün değişimine yol açıldığı açıklanmaktadır.

Derleme kitabında makalede metin içinde *yaşlı* kelimelerinin cinsiyete göre kullanım sıklığı ve şekli (olumsuz anlamda kullanılmış olup olmaması) incelendiğinde şu tabloya toparlanmaktadır:

Tablo 3

“Aile Yazıları” Kitabında Makalenin Metin İçinde Kullanılmış Yaşlı Kelimesinin Hangi Cinsiyet ile İlgili Olduğu: Konuya Göre Kullanım Sayısı ve Olumsuz Olup Olmaması

Kategori	Yaşlı Kadın		Yaşlı Erkek	
	Kullanım Sayısı	Olumsuz Anlamda	Kullanım Sayısı	Olumsuz Anlamda
1	11	3	3	0
2	9	3	13	0
3	7	1	4	0
4	4	3	2	1
5	0	0	0	0
Toplam	31	10	22	1

Tablo 3’te görüldüğü gibi her makalenin metin içinde bulunmuş *yaşlı* kelimeleri, erkeklere göre daha fazla kadınlar ile ilgilidir. Metin içinde hangi konu ile ilgili olduğu ve olumsuz olup olmadığına bakılacak olunursa:

Yaşlı kelimelerinin erkeklere göre kadınlar için daha fazla, hem çeşitli konular ile hem de olumsuz anlamda kullanılmakta olduğu anlaşılabilir. Özellikle erkekler için daha fazla statü ve otorite ile ilgili söylemler olumlu anlamda kullanılmaktadır. Kadınlar için ise en sık “Kategori 1” (aile yapısı vb. ile ilgili) ve “Kategori 2”nin (statü vb. ile ilgili, ancak üçte bir olumsuz anlamda) kullanılmakta olduğu görülmektedir.

Yaşlı kadınlar ile ilgili olumlu söylemler de görülmektedir. Örneğin “*yaşlı kadınların mevkii yüksektir*” (Eröz, 1977) ve “*en yaşlı kadın üyesinin hane başı olduğu bir gerçektir*” (Erdentuğ, 1985) şeklinde yaşlı kadınların hane içinde önemli konumda bulduklarına işaret edilmektedir. Buna ilave olarak “*karı-kocanın rolleri, zamanla değişmeye tabi olur ve yaşlılıkta kadın daha hâkim duruma geçmeye başlar*” (Ünal, 1973) söylemiyle yaşlılık döneminde kadınların konumunun göreceli olarak daha yükselme imkânı olduğuna dikkat çekilmektedir.

“Aile ve Toplum” Dergisi’nden

Yayımlanmış toplam 27 dergide *makale başlığında* yaşlı kelimesinin görüldüğü toplam 21 makale bulunmaktadır. Bu makaleler doğrudan yaşlı(lar) veya yaşlılık konusundan bahsedilmektedir. Bu makalelerden nitel ve nicel araştırma, yani alan araştırmasına dayanarak yazılmış makale sayısı 11’dir. “Diğer” olarak tabloya yerleştirilmiş, bilgilendirme ve aydınlatma vb. amacıyla yazılmış makale 10 tane bulunmaktadır. Alan araştırmalarına önem verilmiş olup özellikle “Kategori 4” konuları ile ilgili araştırmalarında daha çok nicel araştırmanın tercih edilmiş olduğu görülmektedir.

Makale başlıklarında bulunmasa da *makalede metin içinde* yaşlı kelimesinin kullanım sayısı 91’dir (*yaşlı* kelimesinin başlıkta görüldüğü makale hariç) ve yaşlı kelimesinin bulunduğu makale sayısı da 74’tür.

Tablo 4

Aile ve Toplum Dergisi’nde Makale Başlığında veya Metin İçinde Kullanılan Yaşlı Kelimelerinin Hangi Konuda Kullanıldığı: Konuya Göre Kullanım Sayısı

Kategori	Makale başlığında <i>yaşlı</i> kelimesi kullanılan makale sayısı				Makale başlığında <i>yaşlı</i> kelimesinin bulunmadığı fakat makalenin içindeki <i>yaşlı</i> kelimesinin kullanım sayısı*
	Makale Sayısı	Nitel Araştırma	Nicel Araştırma	Diğer	
1	3	1	1	1	20
2	0	0	0	0	6
3	2	0	1	1	9
4	12	1	6	5	28
5	4	0	1	3	28
Toplam	21	2	9	10	91

* Aynı makale içinde bulunduğu bir kaç tane *yaşlı* kelimesi, aynı konu ile kullanılıyorsa bir defa olarak sayılmıştır. Makale başlığında *yaşlı* kelimesinin bulunduğu makalenin metin içindeki *yaşlı* kelimeleri hariçtir.

Dergilerdeki makalelerin başlıklarında veya metin içinde kullanılan *yaşlı* kelimelerin ne konuda kullanıldığına Tablo 4’te bakılacak olunursa:

Dergilerdeki *makalelerin başlığında* yaşlı kelimesinin kullanıldığı makalelerin konuları açısından en fazla ve diğer konulara göre oldukça fazla sayısı “Kategori 4” konuları görülmektedir. İkinci olarak “Kategori 5”, üçüncü olarak “Kategori 1” ve dördüncü ise “Kategori 3” konuları görülmektedir. Ancak “Kategori 2” konuları herhangi bir makale başlığında görülmemektedir.

Dergilerdeki *makalelerin metin içinde* kullanılan *yaşlı* kelimesi ile daha çok hangi konudan bahsedilmiş olduğuna, kullanım sıklığına göre bakılacak olunursa en sık “Kategori 4” ve “Kategori 5” konuları görülmektedir. Bunlar 1991 ile 2011 yılları arasında dergilerde *yaşlı* kelimesi ile en sık bahsedilmiş konulardır. Üçüncü sıklık ile “Kategori 1” konuları, ondan sonra “Kategori 3” ve “Kategori 2” konuları sıra gelmektedir.

Yaşlı kelimesi ile açıklanmış konulara göre bakıldığında makale başlığında kullanım sıklığı ile metin içinde kullanım sıklığı tabloya göre benzer eğilim göstermektedir. Bu eğilimde 1936 ile 1990 yılları arasında yayımlanmış, aileye ilişkin eski makalelerin bulunduğu “Aile Yazıları” derleme kitabındaki konulara göre tam tersi bir durum söz konusudur. Derleme kitabında en az “Kategori 4” ve “Kategori 5” konularından bahsedilirken “Aile ve Toplum” dergilerinde en fazla ele alınmış konular “Kategori 4” ve “Kategori 5”dir.

“Aile ve Toplum” dergilerinde makalenin metin içinde bulunduğu söylemler aşağıda sunulmaktadır.

“Kategori 5”e yerleştirilmiş, metin içinde bulunan söylemler şöyledir:

“Çocuk esirgeme kurumu, yetiştirme yurdu, yaşlılar evi, kadın konuk evi gibi bu yapılar; yeni alternatifler olarak çoğalmakta” (Yıldırım, 2005) şeklinde sosyal hizmetlerin çeşitliklerden bahsedilmektedir. Sosyal hizmetlere ihtiyaç duyanların gerekçeleri “çalışma gücünü yitirmiş ve bir gelire sahip olmayan yoksulları ve yaşlıları koruyan sosyal güvenlik önlemleri olarak ortaya çıkmıştır” (Zengin & Öztaş, 2009) şeklinde açıklanmaktadır.

“Kategori 4”e yerleştirilmiş, metin içinde bulunan söylemler şöyledir:

“İhmal: Daha çok çocuklar ve yaşlıların maruz kaldığı istismar türüdür” (Ünal, 2005) söylemiyle yaşlılara ihmal, istismar ve suistimal konuları tanıtılmaktadır. Sağlığa ilişkin “...menopozu yaşlılığın başlangıcı olarak değerlendirmek yerine, kendilerine ve çevrelerine daha çok zaman ayırabilecekleri bir yaşam dönemi olarak düşünceleri önemlidir” (Koç & Sağlam, 2008) ve “evlenme veya aile içi ilişkilerde orta yaş ve yaşlılıkta, ruh sağlığıyla ilgili farklı problemlerle karşılaşabilir” (Gür & Kurt, 2011) söylemleriyle yaşlılığın hem fiziksel hem de psikolojik yönünden bahsedilmektedir.

“Kategori 1”e yerleştirilmiş, metin içinde bulunan söylemler şöyledir:

Evlilik ile ilgili bir gelenek olarak “köylerde bulunan bazı kadınlar bu iş (kız kaçırma) üzerine uzmanlık sahibidirler” (Tezcan, 2003) söylemi görülmektedir. Evlilik hayatında “fakat genç çiftlerde kocanın ev işlerine katkıda bulunma eğilimi daha yaşlı çiftlere göre daha güçlüdür” (Dumazedier, 1991) şeklinde ev işlerini paylaşım konusundan bahsedilmektedir. Evlilikten beklentilerden biri olarak “...yaşlılıkta yalnız kalmamak ifadelerini işaretlemiştirler” (Ekşi, 2005) söylemi görülmektedir. Aile içinde kuşaklararası uyumsuzluk, şu söylem ile açıklanmaktadır “genç ve yaşlı kuşaklar arasında önemli fikir ayrılığının olmasını son dönemde Türk aile yaşamında belirleyici etkenlerden biri olarak gösterilmektedir” (Süleymanov, 2009).

“Kategori 3”e yerleştirilmiş, metin içinde bulunan söylemler şöyledir:

Kadınların görevleri üzerine “*ev eksenli çalışmanın yanı sıra, ev dışı çalışma durumunda da çocuk ve yaşlıların bakımı, yemek hazırlama, yaşamın düzenlenmesi gibi işlerden kadın sorumludur*” (Buz, 2009) ve insanların aile içinde aldıkları eğitim üzerine “*en basit bir eşyanın tamiratından, hasta ve yaşlının bakımına, temizlik alışkanlığından sağlık konusundaki önemli bilgilere kadar sayılamayacak birçok şey*” (Şentürk, 2008) şeklinde söylemler görülmektedir. Burada yaşlılara bakım aile işlevlerinden biri olarak açıklanmaktadır. Bunlara ilave olarak akraba evliliğinin “*(amcakızı evliliği) yaşlılık ve hastalık durumlarında akrabadan olan gelin/damadın yanlarında olacağı/kalacağı...*” (Ökten, 2009) söylemleriyle sosyal dayanışma açısından teşvik edildiğine işaret edilmektedir.

“Kategori 2”ye yerleştirilmiş metin içinde bulunan söylemler şöyledir:

Geleneklerini koruyan toplumlardan biri olarak “*Taşkale (kasabası) kadını tipik bir Anadolu kadınıdır... yaşlılarına karşı saygılıdır*” (Sezgin, 1991) veya “*bu aile tipi akrabalık bağları kuvvetli, erkeğin liderliğini barındıran, yaşlı erkeğin ya da erkeklerin ailenin sorumluluğunu üstlendiği geleneklere...*” (Kulieva ve Süleymanov, 2008) söylemleri görülmektedir.

Tablo 5

Aile ve Toplum Dergisinde Makalenin Metin İçinde Kullanılmış Yaşlı Kelimesinin Hangi Cinsiyet ile İlgili Olduğu: Konuya Göre Kullanım Sayısı ve Olumsuz Olup Olmaması

Kategori	Yaşlı Kadın		Yaşlı Erkek	
	Kullanım Sayısı	Olumlu/Olumsuz	Kullanım Sayısı	Olumlu/Olumsuz
1	1	Olumlu	0	---
2	1	Olumlu	1	Olumlu
3	1	Belirsiz	0	---
4	0	---	1	Olumsuz
5	1	Olumsuz	0	---
Toplam	4	---	2	---

Derleme kitabında uygulandığı gibi dergilerdeki makalenin metin içinde *yaşlı* kelimelerinin, cinsiyete göre kullanım sıklığı ve şekli (özellikle olumsuz anlamda kullanılmış olup olmaması) incelendiğinde Tablo 5 ortaya çıkmıştır.

Dergilerdeki makalenin metin içindeki *yaşlı* kelimeleri cinsiyete göre kullanım sayısına bakıldığında “Aile Yazıları” derleme kitabındaki makalelere göre çok az görülmektedir. Yine de yaşlı kadın üzerine söylemler oldukça olumludur, yaşlı erkeklere göre daha fazladır ve çeşitlik göstermektedir.

“Aile ve Toplum” dergisinde “Aile Yazıları” derleme kitabında bulunan makalelerde görülmemiş özellikler vardır. Hem toplumda hem de aile içinde yaşlıların konumu artık değişmiştir. Örnek söylemler şöyledir:

“*Yoksulluk çocuklar, kadınlar, yaşlılar, özürlüler ve göçmenler gibi toplumsal yaşamda güçsüz, savunmasız, incinebilir ve kırılğan nüfus yapılarını daha keskin bir biçimde etkilemektedir*” (Duyan, 2010) şeklinde açıklanmaktadır. Buna ilave

olarak “kirliliğin oluşmasında rolü olmayan kadın, çocuk, yaşlı, engelli gibi toplum kesimleri bu zarara katlanmaktadır” (Özmete, 2010) şeklinde yaşlıların toplumda pasif bir şekilde davranan insanlardan biri sayıldıkları gösterilmektedir. Erkeğin kadına karşı şiddeti “bu açıdan şiddet daha yaşlı olan erkeklerin, kadınlar ve çocuklar üzerindeki sosyal denetim ve baskı aracıdır” (Eren, 2005) söylemiyle ele alınarak yaşlı erkeklerin otoritesi olumsuz anlamda değerlendirilmektedir.

Yaşlıların statü kaybetmesinin gerekçesi olarak yaşlanma ile meydana gelen fiziksel yetersizlikler, özellikle maddi açıdan yaşlıların sınırlı kabiliyetine ve zayıf üretkenliğine işaret etmiş söylemler de görülmektedir: “Yaşlılar hem çalışma performansı bakımından hem de toprak sahibine konut vb. ek masraflara neden oldukları gerekçeleriyle tercih edilmemektedirler” (Ökten, 2006) veya “küreselleşen ve bilgi toplumu aşamasını yaşayan günümüz toplumları için hareket, gelişme ve değişme kabiliyeti sınırlı olan yaşlı nüfus, büyük bir risktir” (Şentürk, 2008) şeklinde yaşlılar olumsuz anlamda betimlenmektedir. Diğer söylem ise “aileyi tehdit eden sosyal riskleri hastalık, sağlık ve yaşlılık gibi fizyolojik riskler ve ölüm, işsizlik...gibi sosyoekonomik riskler...” (Çapcıoğlu, 2004) şeklinde yaşlılık aile için bir risk olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda “kişiler hangi nedenlerle (yaşlılık, özürlülük, işsizlik vb.) sosyal yardım almaktadırlar?” (Öğülmüş, 2011) sorusuyla yaşlıların aile işlevlerinin zayıflaması ile birlikte sosyal hizmetlere ihtiyaç duydukları gösterilmektedir.

Sonuç

Ulus devlet kurulma aşamasında sanayileşmenin gelişmesiyle kentleşme süresinde, günümüzde aileye ilişkin araştırma konuları farklılaşmıştır. AAK (veya ASAGM) tarafından yayımlanan derleme kitabı ve dergilerde bulunan ve 1936 ile 2011 yılı arasında yayımlanmış makaleler *yaşlı* kelimesine odaklanılarak incelendiğinde *yaşlı* kelimesinin bulunduğu makalelerde bu kelime ile açıklanan konular, zamanla farklılık ve çeşitlik göstermektedir. Derleme kitabı ve derginin konseptine göre seçilmiş makalelerde bir zaman diliminde önem kazanmış araştırma konuları da zaman içinde değişimlere uğramaktadır. Aynı konu olsa da toplumsal değer yargısı ile farklı şekilde değerlendirilmektedir.

Bir toplumda bir zaman diliminde ön planda çözülmesi gereken sorunların makalelerdeki araştırma konuları ile ima edildiği düşünüldüğünde “Aile Yazıları” derleme kitabına nazaran “Aile ve Toplum” dergisinde daha farklı bir durum söz konusudur. Derleme kitabında en az sağlık veya sosyal hizmet konularından bahsedilirken bunlar dergilerde en fazla ele alınmış konulardır. Kategori listesine göre *yaşlı* kelimesi ile açıklanmış konulardan hangisinin ön plana getirilmiş olduğu sorusunda, zamana göre belirgin bir değişim görülmektedir.

Önem verilmiş konuların değişimi şöyle ortaya çıkmıştır:

- i. Derleme kitabında aile yapısı, yaşlıların statüsü ve rolünün önemi ile ilgili makaleler fazlayken, dergilerde yaşlıların fiziksel, psikolojik sağlıkları ve bakımı ile ilgili makalelerin fazla görülmektedir. Yaşlıların sosyal hizmetlere ihtiyaç duydukları ve aile politikasının önemi vb. vurgulanmaktadır.
- ii. Yaşlıya ilişkin araştırma konuları, toplum içinde yaşlıların cinsiyetine göre farklılık ve ayrımcılık vb. gibi sorunlardan ziyade yaşlıların (kadın veya erkek fark etmeksizin) statüsü ve rolünün dönüşümü ile kadın ve çocuklar vb. ile birlikte toplumda dezavantajlı grup içinde buldukları vb. vurgulanmaktadır.

Önem verilmiş konuların değişimine paralel olarak yaşlılara bakış açısının değişimi şöyledir:

- i. Aile yapısının değişimi ile birlikte yaşlıların, artık hem toplumda hem de aile içinde *reis* yerine *yük* oldukları nitelenmektedir.
- ii. Yaşlıların sınırlı kabiliyetleri nedeniyle yeni toplumsal değişim ve gelişimde riskli nüfus oldukları yorumlanmaktadır.
- iii. Aile ve akraba arasındaki sosyal dayanışmanın geride kaldığı ve ancak geleneksel değer yargısına sahip olan toplumlarda (bölgelerde) devam ettiği düşünülmektedir.
- iv. Cinsiyete göre bakıldığında yaşlı kadına ilişkin söylemler, erkeklerinkine göre daha fazla ve çeşitli olmakla birlikte olumsuz söylemler de fazladır.
- v. Yaşlılar artık toplumda dezavantajlı grup (çocuklar, kadınlar ve engelliler vb.) içinde bulunmaktadırlar ve toplum tarafından bakılması gereken veya bunu bekleyen bir varlık hâline gelmiştir.
- vi. Yaşlıların bakıma muhtaç hâlde iken aileden çok sosyal hizmetlerden bakım beklentileri olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak günümüzde yaşlıların aile içinde ya da toplumda eski statülerini kaybettikleri görülmektedir ve araştırmacıların, yaşlıların toplumsal cinsiyeti üzerinde fazla durmadıkları da görülmektedir. Yaşlıların erkek ile kadın fark edilmeksizin sadece yaşlı olarak görülmeleri ve dezavantajlı grup içinde bulunmaları söz konusudur.

Derleme kitap ve dergilerde bulunan makalelerde metin içindeki *yaşlı* kelimesi tarandığında erkekler ile ilgili söylemlerin çoğu hem statü konusunda hem de olumlu anlamda kullanılmaktadır. Erkeklere ilişkin toplumsal değer yargısının homojen olması söz konusudur. Buna karşı kadınlar için ise *yaşlı* kelimesi ile betimlenmiş

söylemlerin hem çeşitlilik göstermesi hem de olumsuz anlamda kullanılması gözlemlenmiştir. Bütün bunlar değerlendirildiğinde yaşlıların statüsünü kaybetmeleri ve dezavantajlı grup içinde bulunmaları, yeniden rol bulmalarında ve toplumsal statü kazanmalarında zorluk oluşturabilir.

Received: May 19, 2016

Revision Received: October 3, 2016

Accepted: December 20, 2016

OnlineFirst: December 28, 2016

Copyright © 2016 • Istanbul University Department of Sociology

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/ijsosyoloji.291214 • December 2016 • 36(2) • 520–525

Extended Abstract

The Changing Perception of Old Age in Family Research

Ikuko Murakami¹
Akdeniz University

Abstract

The aim of this research is to evaluate how perceptions toward older individuals change over time. Using the keywords “elderly” and “aging”, 422 articles published in family research compilations and journals were identified. In total, 163 articles have been qualitatively analyzed using bibliometrics. In order to evaluate discourse related to the elderly, citation analysis and thematic content analysis were used for categorizing research subjects, titles, and keywords. Results show that the elderly’s identity of as “leader” of the family has changed to become the “burden” within the changing family structure. Due to social changes and developments, the elderly are counted as a liability population in society, along with children, women, and disabled people. Weakening solidarity and relations among family members and relatives results with care for the elderly expected to be given by social services instead of the family. Additionally, the elderly’s role becomes genderless over time.

Keywords

Family structure • Society • Elderly population • Family policy • Bibliometrics analysis

¹ **Correspondence to:** Ikuko Murakami, Department of Gerontology, Faculty of Literature, Akdeniz University, Antalya 07058 Turkey. Email: mikuko1025@yahoo.co.jp

Citation: Murakami, I. (2016). The changing perception of old age in family research. *Turkish Journal of Sociology*, 36, 520–525.

The issue of family has an important role in Turkish society. Similar to many other countries, the family structure has changed due to industrialization, migrations from rural to urban places, the women working and so on. A shift from extended families towards the nuclear family and from policies supporting birth to policies supporting birth control has resulted in smaller households. The function of the family has changed, which has similarly affected the topics in family research. Problems and solutions related to family issues have changed through different periods. Specific policies towards family could have changed that period's research topics. Conversely, the research could have changed family policies. Research and politics can complementarily contribute to solving social problems related to family. The older population has increased due to longer life expectancies and a decrease in the number of births. The aging demographic is also seen in Turkey. Old age is a period in life where changes in status and roles occur. A decrease in status in old age is closely related to modernization. Governmental social policies play an important role and can be viewed as an opportunity to improve their status.

Five volumes of compilations published by the Family and Social Research General Directorate, as well as articles from journals, have been analyzed in this research. The aim of this article is to investigate the transformation process of social perceptions resulting from changes in family research topics during the history of the Republic of Turkey and from changes in familial and social policies on problems related to old age, aging, and the aging process.

Data was collected using publications from Turkey's Family Research Institution (Aile Araştırma Kurumu) and Family and Social Research General Directorate (Aile & Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü):

Family Writings (Aile Yazıları, 1991). A total of five volumes containing 172 articles published between 1936 and 1990. Each volume covers a variety of topics.

Family and Society (Aile & Toplum). It has 27 issues and 250 articles published between 1991 and 2011.

In total, 422 articles have been identified and 163 articles included for analysis using the keyword "elderly" and "aging." Articles were qualitatively analyzed using bibliometrics. For evaluating discourses on the elderly and aging, citation analysis and thematic content analysis were used to categorize research subjects, titles, and keywords and to evaluate discourses on aging. Topics on the elderly and aging have been categorized as shown in Table 1.

Table 1
Categorization of Topics Containing the Word “Elderly” and “Aging”

Subjects	Discourses on the elderly and aging
1 Traditional Family Structure	Extended family, Nuclear family, Village, Customs, Marriage, Age of marriage, Home, Humane development, Family member, Individualization, Education level, Migration, Illiterate, etc.
2 Prestige/Authority	Patriarchal, Head of the family, Figurehead, Leader, Bread winner, Social governance, Pressure, Power of old age, etc.
3 What’s expected of children and women/ Family Functions	Old age insurance, Child-bearing reasons, Family-dependent population, Source of security, Role of older individuals.
4 Health (physical and psychological) and Life Satisfaction	Family planning, Reproduction, Care, Illness, Death, Crime, Abuse and neglect, Life meaning, etc.
5 Family Politics, Social Work, and <i>Growth of the Older Population*</i>	Social support, Socially disadvantaged, Care dependent, Disability, Chronic Illness, Care insurance, etc.

* Articles directly related to the increase in the older population have been included in Category 5.

The titles of articles, followed by their contents, were evaluated by searching for the words “elderly” and “aging.” The frequency and relationship of categories were attempted for identification, analysis, and interpretation as follows: (a) categorizing subjects related to elderly and aging by evaluating their points of view and the reason for using these words in the articles’ titles and contents; (b) the keywords “elderly” and “aging” were only counted once when used multiple times in the same article with the same meaning, and the frequencies were evaluated and categorized accordingly; (c) discourses in articles containing the words elderly and aging were explained and citation analysis was performed using reference discourses; and (d) gender differences with categorizing elderly and aging were evaluated.

Analysis of the results shows a difference in the content of the compilation, *Family Writing*, and the journal, *Family and Society*. While the topics of health and social work were mentioned less in the compilation and more in the journal. Differences in categories related to elderly and aging were seen, such as (a) articles about family structure, the importance of figureheads, or the role of the older population were common in the compilation while articles about older individuals’ physical and psychological health and care were common in the journals which emphasized the need for social services and the importance of family policies; and (b) more research topics on the elderly and aging focused on the status, role transformation, and disadvantaged state of women and children (boys and girls) than gender-based differences or discrimination.

Change in perceptions toward the elderly and aging is parallel with changes in the topics of importance:

(a) changes in family structure result in the elderly being considered as a *burden* instead of the *leader* in society and family; (b) the elderly are considered to be a *liability* population as a result of their limited abilities, (c) solidarity among family and relatives is seen less often than in the past, only in societies (regions) with traditional value judgments; (d) discourses on elderly women are more diverse and negative compared to elderly men; (e) the elderly are considered as a disadvantaged group and like women, children, and the disabled, they are expected to be cared for by society; and (f) as functionality decreases, the elderly's care needs are expected to be covered by social services instead of family.

As a result, older individuals are prevalently found to have a loss in familial and social status. The researchers were not overly concerned with gender roles; genderless roles in old age and the elderly being a disadvantaged group were mentioned. Discourses on men were homogenous, mainly positive, and showed status, whereas discourses on women were heterogeneous and mainly negative. The elderly's loss in status and shift towards being in a disadvantaged group might affect them directly and cause difficulties in finding new roles and social status.

Kaynakça/References

- Alparslan, A. M. & Oktar, Ö. F. (2015). Türkiye'de lider-üye etkileşim kuramına dair makale kapsamındaki araştırmalar: Bibliyometrik bir içerik analizi. *Business & Economics Research Journal*, 6(1), 107–123.
- Barca, M. & Hızıroğlu, M. (2009). 2000'li yıllarda Türkiye'de stratejik yönetim alanının entellektüel yapısı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 113–148.
- Berkes, M. (1945). Hüseyin Rahmi'nin romanlarında aile ve kadın. *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3(3), 19–32.
- Bulduk, E. Ö. (2014). Yaşlılık ve toplumsal değişim. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 53–60.
- Buz, S. (2009). Göç ve kentleşme sürecinde kadının “görünürlüğü”. *Aile ve Toplum*, 5(17), 40–50.
- Cansel, E. (1969). Sosyal devlet ve aile. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(314), 11–21.
- Çapcıoğlu, İ. (2004). Cumhuriyetin 80. yılında Türk ailesi. *Aile ve Toplum*, 2(7), 95–98.
- Cillov, H. (1959). Türkiye'de evlenme ve boşanmaların seyri. *İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Mecmuası*, 21(1-4), 119–146.
- Cowgill, D. O., & Holmes, L. D. (1972). *Aging and modernization*. New York, NY: Appleton-Century-Crofts.
- Dikeçligil, B., Çiğdem, A. & Tokuroğlu, B. (Ed.). (1991). *Aile yazıları (6 cilt)*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Doğan, İ. (2004). *Sosyoloji: Kavramlar ve sorunlar*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dumazedier, J. (1991). Aile ve boş zaman (E. Toptaş, Çev.). *Aile ve Toplum*, 1(2), 101–109.
- Durmuş, Z. (1983). Aile planlaması ve sağlık. *Ankara Jeopoloji Derneği*, 42, 38–41.

- Duyan, Ç. G. (2010). Yoksulluğun kadınlaşması: Altındağ örneği. *Aile ve Toplum*, 6(21), 19–29.
- Ekşi, B. (2005). Evliliğe hazırlık aşamasındaki karı-koca adaylarının evlilik ve anne-baba olma üzerine düşünceleri. *Aile ve Toplum*, 2(8), 75–84.
- Erdentuğ, A. (1985). Çeşitli insan topluluklarında aile tipleri. *Antropoloji Dergisi*, 12, 165–212.
- Eren, A. (2005). Korku kültürü, değerler kültürü ve şiddet. *Aile ve Toplum*, 2(8), 23–36.
- Eröz, M. (1977). *Türk ailesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Eserpek, A. (1977). Türk köy ailesinde işbölümüne ilişkin yapısal değişimler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1-4), 137–152.
- Gökçe, B. (1976). Aile ve aile tipleri üzerine bir inceleme. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Dergisi*, 8(1-2), 46–77.
- Gür, B. S. & Kurt, T. (2011). Türkiye’de ailenin eğitim ihtiyaçları. *Aile ve Toplum*, 7(27), 33–62.
- Güran, N. (1983). Aile hizmetleri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, 1(1), 13–21.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2010). *Türkiye’de doğurganlık, üreme sağlığı ve yaşlılık: 2008 Türkiye nüfus ve sağlık araştırması ileri analiz çalışması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (1994). *Turkish Demographic and Health Survey 1993*. Ankara: General Directorate of Mother and Child Health and Family Planning, Hacettepe University Institute of Population Studies. Maryland, USA: Demographic and Health Surveys, Macro International Inc.
- İlbars, Z. (1975). Aile-akrabalık ilişkileri ve değişimler üzerine bir araştırma. *Antropoloji Dergisi*, 7, 201–206.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1984). Aile ve kültürel psikoloji. III. *Ulusal Psikoloji Kongresi* içinde (s. 219–227). İstanbul.
- Karagöz, D. & Kozak, N. (2014). Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi’nin bibliyometrik analizi: Araştırma konuları ve kurumlar arası iş birliğinin sosyal ağ analizi ile incelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(1), 47–61.
- Koç, Z. & Sağlam, Z. (2008). Klimakterium döneminde bulunan kadınların menopoza ilişkin yaşadıkları belirti ve tutumların belirlenmesi. *Aile ve Toplum*, 4(15), 100–112.
- Kongar, E. (1970). Türkiye’de aile yapısı: Yapısal, evrimi ve bürokratik örgütlerle ilişkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 3(2), 58–83.
- Koroğlu, C. Z. & Koroğlu, A. K. (2015). Mekân dönüşümü ve yaşlılık üzerine: Kentleşme ve yaşlılık olgusu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 812–821.
- Kulieva, N. & Süleymanov, A. (2008). XIX – XX. Yüzyılda Azerbaycan’da geniş aile yapısı. *Aile ve Toplum*, 4(13), 77–84.
- Kuran, E. (1987). Türk ailesinin mahiyeti ve tarihi gelişmesi. *Türk Yurdu*, 34-37, 24–33.
- Meriç, Ü. (1989). İslamda aile (dini esasların ışığında çağdaş İslami ülkelerinde aile yapısı ve bu yapıda meydana gelen değişimler). *İlmi Neşriyat İç ve Dış Ticaret A.Ş. Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, 9, 171–202.
- Öğülmüş, S. (2011). Sosyal yardım algısı ve yoksulluk kültürü. *Aile ve Toplum*, 7(26), 83–96.

- Ökten, Ş. (2006). GAP Bölgesinin sosyo-kültürel ve yapısal özelliklerinin aile yapısına etkileri. *Aile ve Toplum*, 3(9), 23–34.
- Ökten, Ş. (2009). Aşiret, akrabalık ve sosyal dayanışma: Geleneksel hayatı yönetme biçimi. *Aile ve Toplum*, 5(18), 99–110.
- Özdilek, Ş. (1982). Aile planlaması metotlarının erkek sağlığına faydaları. *Ankara Jeopoloji Derneği: Aile Planlaması Sorunları Konferansı* içinde (s. 63–65). Ankara: Ankara Jeopoloji Derneği.
- Özen, S. (1987). Sosyal hareketlilikte aile ve eğitim ilişkileri. *Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Dergisi*, 1, 123–138.
- Özmete, E. (2010). Sosyal hizmete Sürdürebilir Su Kullanımı Anketinin geliştirilmesi. *Aile ve Toplum*, 6(22), 79–90.
- Parsons, T., & Bales, R. F. (1956). *Family, socialization and interaction process* (Trans. S. Hashizume, 1981), Tokyo: Reimei Shobou.
- Polat, C., Sarı, T. & Sağlam, M. (2013). Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi “Sanat” Dergisi’nin bibliyometrik analizi. *Journal of Fine Arts Faculty*, 23, 9–26.
- Rosow, I. (1983). Socialization to old age (Trans. H. Sagano), Tokyo: Waseda University Publishing.
- Şentürk, Ü. (2008). Aile kurumuna yönelik güncel riskler. *Aile ve Toplum*, 4(14), 7–32.
- Sezgin, M. (1991). Karaman-Taşkale kasabası eski kadın kıyafetleri. *Aile ve Toplum*, 1(2), 86–92.
- Süleymanov, A. (2009). Çağdaş Türk toplumunda aile ve evlilik ilişkileri. *Aile ve Toplum*, 5(17), 7–17.
- Tezcan, M. (1982). Toplumsal değişme ve yaşlılık. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15(2), 169–177.
- Tezcan, M. (2003). Türk kültüründe kız kaçırma geleneklerinin antropolojik çözümü. *Aile ve Toplum*, 2(6), 41–48.
- Timur, S. & Fincancıoğlu, N. (1968). Türkiye’de rahimiçi araçları kullananların demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsünce İzmir’de Düzenlenen Bir Toplantının Bildirileri. Türkiye Demografyası*, 181–220.
- Timur, S. (1972). *Türkiye’de aile yapısı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Tolan, B. (1990). Geleneksel aileden çağdaş aile yapısına doğru: Dünyada ve Türkiye’de aile yapısının evrimi. *Aile Yazıları 2* içinde (s. 491–503).
- Tufan, İ. (2007). *Birinci Türkiye yaşlılık raporu 2007*. Antalya: Gero Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1943). Aile. *Sosyoloji*, 268–278.
- Ünal, C. (1973). Cinsiyete bağlı psikolojik farklar ve Türk çocukları üzerinde bir karşılaştırma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 37–57.
- Ünal, G. (2005). Aile içi şiddet. *Aile ve Toplum*, 2(8), 85–92.
- Yasa, İ. (1973). Evlilik ve geniş aile kurumlarının yazgısı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 1–10.
- Yazan, Ü. M. (1989). İleri endüstri toplumlarında aile kurumu üzerine bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 147–174.
- Yıldırım, E. (2005). Bir modernite rüyası: Ailenin sorun mu? -Kütahya Yetiştirme Yurdu örneği-. *Aile ve Toplum*, 2(8), 93–100.
- Zengin, E. & Öztaş, C. (2009). Yerel yönetimler ve sosyal yardımlar: Üsküdar Belediyesi Örneği. *Aile ve Toplum*, 4(16), 19–36.

Başvuru: 2 Haziran 2016

Revizyon gönderimi: 1 Aralık 2016

Kabul: 21 Aralık 2016

OnlineFirst: 28 Aralık 2016

Copyright © 2016 • İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

tjs.istanbul.edu.tr

DOI 10.16917/iusosyoloji.292680 • Aralık 2016 • 36(2) • 527–550

Araştırma Makalesi

Yaşlılık ve Yaşlanmaya İlişkin Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Mustafa Otrar¹
Marmara Üniversitesi

Öz

Bu araştırmanın amacı 18 üstü bireylerin yaşlılık ve yaşlanmaya yönelik tutumlarını belirlemek için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmesidir. Ölçek kendini yansıtmaya dayalı (self-report) beşli likert tipinde yanıtama formatına sahiptir. 2015 yılında İstanbul ilinde yaşayan, yansız olarak seçilmiş 842 yetişkin örneklem grubunu oluşturmuştur. Kapsam geçerliğini belirlemek üzere uzman görüşlerinin alındığı çalışmada yapı geçerliğinin belirlenmesinde ise faktör analizi yöntemi kullanılmıştır. Faktör analizi sonucunda ölçeğin 45 madde ve dört faktörden oluştuğu ve açıklanan toplam varyansın %57,84 olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin güvenirliliğinin belirlenmesi için hesaplanan Cronbach- alfa iç tutarlık katsayılarının ölçeğin tümü için $\alpha = .97$ olduğu, alt boyutlar için ise 0.90 ile 0.93 arasında değiştiği saptanmıştır. Ölçeğin test tekrar test güvenirliliğinin ölçeğin toplamı için $r = .89$ ($p < .001$) olduğu belirlenmiştir. Madde analizlerinde madde-toplam ve madde kalan analizleri için tüm değerler $p < .001$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgular ölçeğin 18 yaş üstü yetişkinlerin yaşlılara ve yaşlanmaya yönelik tutumlarını belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler

Yaşlılık • Yaşlanma • Tutum • Ölçek geliştirme • Geçerlik • Güvenirlik

1 Mustafa Otrar (Yrd. Doç. Dr.), Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Kadıköy 34722 İstanbul.
Eposta: motrar@marmara.edu.tr

Citation: Otrar, M. (2016). Yaşlılık ve Yaşlanmaya İlişkin Tutum Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlilik çalışması. *Sosyoloji Dergisi*, 36, 527–550.

Yaşlılık ve Yaşlanma

Gelişim psikolojisi açısından yaşam, ardışık olarak ilerleyen ve taşıdığı özellikler itibarıyla diğerlerinden farklı dönemler içeren bir gelişim sürecidir. Bireylerin gelişiminde niteliksel olarak birbirinden farklı olan bu dönemlere “evre” adı verilir. Evreler her ne kadar belirli yaşlar arasında tanımlansa da bir evreyi bir diğerinden ayıran en önemli belirleyici, söz konusu evreye özgü tipik özelliklerdir (Aydın, 1997). Bu evreler çocukluk, ergenlik, genç yetişkinlik, orta yetişkinlik ve en sonuncusu da yaşlılık dönemidir. Erikson ve Havighurts’un teorileri gibi kuramsal yaklaşımlarda yaşlılık 65 yaş ve üzerini tanımlamak için kullanılır (Binbaşoğlu, 1995; Erden & Akman, 2000; Ersanlı, 2002).

Yaşlılık da diğer yaşam evreleri gibi kendine özgü bazı tipik gelişimsel görevler içerir. Söz gelimi bu dönemin gelişim görevleri; azalmış olan bilişsel ve fiziki gücü anlama ve uyum sağlama, emekliliğe ve azalan gelire uyum sağlama, aile içindeki kayıpları kabullenme ve uyum sağlama, kendi yaşına uygun toplumsal rolleri benimseme ve uygulama, kişinin kendisinin rahat edeceği fiziki ve sosyal ortamlar düzenlemesi şeklinde ifade edilmektedir (Senemoğlu, 1997; Yeşilyaprak, 2003).

Gelişim dönemleri içerisinde son dönem olarak ele alınıp incelenen yaşlılık dönemi fizyolojik, psikolojik ve sosyal pek çok değişimin yaşandığı bir dönemdir (Tyler & Herold, 1992). Her yaşam dönemi önceki dönem yaşantılarından yola çıkarak yordanabilirliği olan değişimler içereceğinden, bir başka deyişle her yaşam dönemindeki yaşam olayları bir sonraki dönemi etkileyeceğinden yaşlılıkta olup bitenler de önceki dönemlerden etkilenir. Yaşlılıktaki yaşam kalitesi önceki yaşantılarla doğrudan ilişkilidir. Uncu (2003) tüm yaşam sürecinde yaşlılık öncesi dönemde ve yaşlılık döneminde yaşanan birçok olayın yaşlının davranışları üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunduğunu belirtmektedir. Ancak yaşlanma genellikle fiziksel, sosyal, duygusal anlamda zorlayıcı bazı değişimlere neden olduğundan genellikle olumsuz tanımlanan bir dönemdir. Bu değişimler arasında çocukların evden ayrılması, üst kuşağın kaybı, kronik rahatsızlıklara daha sık rastlanması, değişen sosyal roller vb. sayılabilir. Tüm bu olumsuz değişiklikler bireyleri de psikolojik olarak uyumsuzluğun daha yoğun yaşandığı bir süreç içerisine sokmaktadır (Kerem, Meriç, Kırdı & Cavlak, 2001).

Bu olumsuzluk eksenli açıklamalarla alanyazında da sıklıkla karşılaşılmaktadır. Söz gelimi Emiroğlu (1995) yaşlılığı çöküş ve geri çekilmelerle tanımlamaktadır. Biçer (1996) tüm canlılar için hayatı ölümle sonuçlanan fizyolojik bir değişim süreci olarak değerlendirmekte ve yaşlanmanın hayatın son dönemi olarak ele alınan, vücudun gittikçe içsel ve dışsal olumsuz faktörlerle baş edemediği, nihayetinde ölümle sonuçlanan ilerleyici bir yetersizleşme süreci olarak açıklamaktadır. Bilginer, Tuncer ve Apan (1996) da dönemin fiziksel ve biyolojik sorunlarına ek olarak önüne

geçilmesi zor hatta imkânsız sosyal sorunlara da içerdiğine vurgu yapmaktadırlar. Onlara göre yaşlanma ile birlikte psikolojik ve fizyolojik güçler ile geri dönüşü mümkün olmayan şekilde gerilemekte kişinin iç-dış çevre arasında denge kurması güçleşmektedir.

Yaşlı nüfusun gün geçtikçe artıyor olması da bu noktada dikkat çekicidir. Tyler ve Herold (1992) dünyanın pek çok yerinde ölüm hızındaki azalma ile birlikte doğurganlık hızında da azalma gözlemlendiğini, izlenen bu değişimin beklenen yaşam süresinin yetmiş yaşın üzerinde olduğu gelişmiş ülkelerde daha net bir biçimde ortaya çıktığını belirtmektedir. Barker (1998) ve Ebrahim'e (2002) göre de gelişmekte olan ülkelerde yaşlı nüfusun artışı daha belirgin bir biçimde gerçekleşmekte, Toprak ve arkadaşları (2002) ise 60 yaş ve üzeri nüfusun 1998-2050 yılları arasında dokuz kattan daha yüksek bir hızla artacağını öngörmektedir. Yaşlı nüfusundaki artış, yaşlıların yaşamlarının niceliğinin (yaşam süresi ve gözlenebilir / somut hastalıklar) yanı sıra niteliğini (yaşam kalitesini) de önemli bir noktaya taşımıştır. Artık uzun yaşamının yanında daha nitelikli yaşama ve bunun belirleyicisi olan faktörler de önemli hâle gelmiştir. Özdemir, Akdemir ve Akyar (2005) sağlık alanında meydana gelen gelişmelerin, sağlıklı yaşama verilen önemin, bu noktada ortaya konan kamu politikalarının bir sonucu olarak insan ömrünün uzadığını ve bu anlamda da yaşlı nüfusun genel nüfus içindeki artışının doğal olduğunu ifade etmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar yaşlılığın, içerdiği değişimler ve olası uyum sorunları ile önemli bir psikolojik alan olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu alan yaşlılar bağlamında düşünüldüğünde bizzat içerisinde yaşadıkları gerçek bir yaşam dönemi iken yaşlı bireylerin bulunduğu aile ve toplumlar açısından da önemli bir yaşam dönemi niteliği taşımaktadır. Üstelik giderek artan yaşlı nüfus, yaşlanmanın ve/veya yaşlanmaya ait sorunların daha titizlikle ele alınması gerektiği gerçeğini ortaya koymakta ve kamu politikalarında daha fazla dikkate alınması gerekliliğini ortaya çıkartmaktadır. Problem alanının doğası gereği çözüm odaklı projeler geliştirilmesi, planlı yatırımların yapılması, alanda kavramsal ve uygulamalı sorunların tartışılması beklenmektedir. Yaşlanma ve ona bağlı sosyal sorunların hem birçok ülkede görece yeni bir akademik sorun olarak ele alınmasının, hem de kültürel faktörlerin yaşlılara bakışı etkileyen koruyucu (sosyal destek sağlayıcı) etkilerinin, yaşlanmayı diğer gelişim dönemlerinden daha az dikkat çeken bir sorun alanına dönüştürdüğü söylenebilir. Ancak kavramsal sorunlar ya da çözümler tartışılmadan önce bu sorunların somut olarak nasıl ortaya konulacağı ölçme sorunsalını gündeme getirmektedir. Gelişmiş ülkelerde yaşlılar ve onlara karşı toplumun farklı kesimlerinin tutumlarını ya da yaşlıların farklı özelliklerini saptamak amacıyla kullanılacak ölçme araçlarına ve bu konuda yapılan araştırmalara rastlamak mümkünse de ülkemizde sınırlı sayıda ölçme aracı bulunmaktadır. Örneğin Türkçe alanyazında 65 yaş ve üstü bireylerin fonksiyonel bağımsızlığını değerlendirmek için Tuna ve Çelik (2012) tarafından

geliştirilen “Otonomi Değerlendirme Ölçeği”; geçerlilik ve güvenilirliği Eser ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan yaşlı gruplarına uygulanan ve üç alt boyuttan (psikososyal kayıp, bedensel değişim ve psikososyal gelişme) oluşan “Avrupa Yaşlanma Tutumu Anketi (AYTA)”; üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesine yönelik olarak Yılmaz ve Terzioğlu (2011) tarafından geliştirilen “Üniversite Öğrencilerinde Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği”, bireylerin yaşlılara karşı tutumlarını ölçmek amacıyla oluşturulmuş ve Kogan tarafından 1961 yılında geliştirilen, Kılıç ve Adıbelli (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan “Kogan Yaşlılara Karşı Tutum Ölçeği Türkçe Formu” gibi ölçekler bulunmaktadır. Bu ölçeklerin bir kısmı yaşlı gruplarına giren bireylerin (65+) kendilerini yansıtmalarına yöneliktir. Kogan Yaşlılara Karşı Tutum Ölçeği’nde ise geçerlik güvenirlik işlemleri yaşlı olmayanların algıları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Makaleye konu olan ölçek de yaşlılık ve yaşlanmaya yönelik tutumları belirlerken sadece yaşlı grubuna giren bireyden hareket etmemekte ve bu özelliği ile yapısı Kogan’ın ölçeğine benzemektedir. Ancak Kogan’ın ölçeğinin bir adaptasyon çalışması olması, orijinal ölçeğin 1961 yılında ve farklı bir kültürde geliştirilmiş olması sebebi ile ifadelerle yansıma olasılığı bulunan farklı kültürel unsurların bulunabileceğini, bunun farklı bir faktör yapısı oluşmasına neden olabileceğini düşündürmektedir. Bu bağlamda, yaşlılık ile ilgili politikalara ve araştırmalara yön verecek bilgileri elde etmeyi kolaylaştıracak güncel, kültüre duyarlı, geçerli ve güvenilir ölçme araçlarının geliştirilmesinin alanyazına önemli katkılar sağlayacağı umulmaktadır.

Yöntem

Bu araştırmada 18 yaş üzeri bireylerin yaşlılık ve yaşlanmaya yönelik tutumlarının belirlenmesi amacıyla geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu bölümde araştırmanın türü, çalışma grubu ve gerçekleştirilen işlemlere ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu araştırma 18 yaş üzeri bireylerin yaşlılık ve yaşlanmaya yönelik tutumlarının belirlenmesinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmeyi amaçlayan betimsel bir çalışmadır.

Çalışma Grubu

Araştırma verileri 2015 yılı Nisan-Haziran ayları arasında rastgele ulaşılmış 842 kişilik bir çalışma grubu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Örneklemin çeşitli demografik ve kişisel özelliklerine ilişkin dağılım aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 1
Çalışma Grubunun Demografik ve Kişisel Bazı Özelliklerine İlişkin Dağılımlar

Değişken	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	451	53,6
	Erkek	391	46,4
Yaş	20 ve altı	76	9,0
	21-30	200	23,8
	31-40	258	30,6
	41-50	168	20,0
	51-üstü	140	16,6
Medeni Durum	Bekâr	286	34,0
	Evli	500	59,4
	Diğer	56	6,7
Eğitim Düzeyi	İlköğretim ve Altı	76	9,0
	Ortaöğretim	228	27,1
	Önlisans	87	10,3
	Lisans	338	40,1
	Lisansüstü	94	11,2
	Diğer	19	2,3
Huzurevinde akrabası	Var	157	18,6
	Yok	685	81,4
Yaşlı bakımı için görev almak	İster	415	49,3
	İstemez	427	50,7

Tablo 1’de sunulan bilgilere ek olarak çalışma grubunun yaş ortalaması $\bar{x} = 37,71$ (min:18-max:79; genişlik = 61); standart sapması $ss = 8,29$ olarak hesaplanmıştır. Grupta işsiz ve ev hanımı olduğunu ifade edenlerle birlikte 23 meslek ve çalışma grubunda bireyler yer almaktadır.

İşlemler: Yaşlılık ve Yaşlanmaya İlişkin Tutum Ölçeği’nin Geliştirilme Aşamaları

Ölçek maddeleri hazırlanmadan önce ilk aşamada mevcut alanyazın ve bu konuda daha önce geliştirilmiş ölçekler incelenmiştir. Öte yandan çeşitli huzurevlerinde ve hastanelerin ilgili servislerinde hasta ve yaşlı bakım ve destek hizmetleri sunan üç psikiyatri uzmanına, sekiz klinik psikolog ve psikolojik danışmana, dört huzurevi yöneticisine ve psikolojik danışma ve yetişkin eğitimi alanlarında doktoralı 11 akademisyene yaşlılık ve yaşlanmaya yönelik görüş, düşünce, duygu ve gözlemlerini paylaşımları için otobiyografik uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

Alanyazın taraması ve otobiyografik uygulamalardan sonra 122 maddelik, beşli Likert tipi yanıtlama skalasına uygun, bireyin kendini yansıtmaya dayalı (self-report) taslak form hazırlanarak dil uzmanlarının görüşlerine sunulmuştur. İfadelerin 56’sı ters madde olarak tasarlanmıştır. Dil uzmanlarından gelen geri bildirimler ile ölçekte gerekli düzeltmeler yapılmış ve ölçek kapsam geçerlik oranlarını (KGO) belirlemek için 11 uzmanın (iki ölçme ve değerlendirme uzmanı, altı psikolojik danışman, iki yetişkin eğitimcisi akademisyen ve bir sağlık bilimci akademisyen)

görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan ölçekte yer alan maddeleri uygun, revize edilmeli ya da elenmeli şeklinde değerlendirmeleri istenmiştir. Uzmanların görüşlerine dayalı olarak kapsam geçerliği oranlarının belirlenmesinde Lawshe indeksi kullanılmış ve kritik değer olan KGO = .59 değerinin (Yurdugül, 2005) altında yer alan 31 madde taslak formdan çıkartılmıştır.

Ölçeğin yapı geçerliğinin test edilmesinde açımlayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi yapılmadan önce verilerin faktör analizi için uygunluğunu (faktörleştirilebilirliği) incelemek amacıyla öncelikle korelasyon matrisi incelenmiş ve korelasyon değeri $r < .30$ olan tüm maddeler elenmiştir. Tabachnick ve Fidell (2007) bu değer için en az $r_{\min} = .30$ olmasını önermektedir. Bu aşamada 14 madde taslak formdan çıkartılmıştır. İkinci aşamada taslak formda kalan maddelerin faktörleştirilebilirliği bu kez de anti-image korelasyonu analizleri ile incelenmiş ve $r < .80$ olan dört madde daha çıkartılmıştır. Tabachnick ve Fidell (2007) anti-image korelasyon değerleri yüksek olan değişkenlerin faktörleştirilebilirlik açısından daha uygun olduklarını ve $r > .50$ 'nin bir maddenin kabul edilebilirliği için gerekli olduğunu belirtmektedir. Böylelikle yukarıda söz edilen iki aşamalı süreç sonucunda taslak formdan toplam 18 madde elenmiş ve kalan maddeler ile analize devam edilmiştir.

Örneklem büyüklüğünün ve çok değişkenli normalliğin değerlendirilmesi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları incelenmiştir. KMO'nun alabileceği en yüksek değer $KMO_{\max} = 1.00$ 'dir. Bu anlamda KMO değerinin yüksek olması tercih edilir. $KMO > .90$ uygunluk açısından "mükemmel" olarak nitelendirilirken, $KMO < .50$ olduğunda verilerin faktör analizleri için uygun olmadığına karar verilir. Bartlett Küresellik Testi değerinin de manidar olması gerekmektedir (Kalaycı, 2006; Süzölmüş, 2005; Özdamar, 2002; Tavşancıl, 2002). Tablo 2'de KMO ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları sunulmaktadır.

Bulgular

Bu bölümde Açımlayıcı faktör analizi bulgularına geçilmeden önce, verilerin faktörleştirmeye uygunluğunu ortaya koyan KMO ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları, ardından açımlayıcı faktör ile ilgili analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 2
KMO ve Bartlett Değerleri

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği		.960
	X ²	26352.26
Bartlett Küresellik Testi	Sd	990
	p	.000

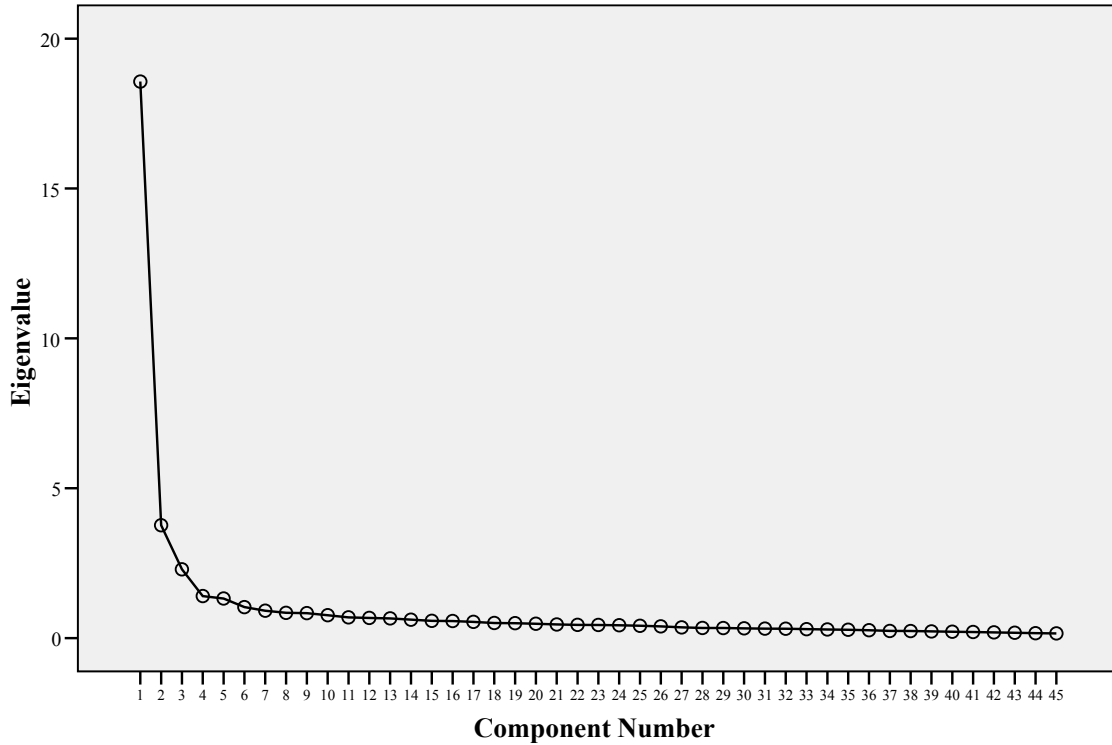
Tablo 2’de sunulan bulgular verilerin faktörleştirilebileceğini göstermektedir. Bu değerlendirmenin ardından verilere temel bileşenler analizi uygulanmış, dik döndürme tekniklerinden varimax döndürme yöntemi kullanılmıştır. Büyüköztürk’e (2002) göre Temel Bileşenler Analizi en sık kullanılan faktör belirleme yöntemlerinden biridir ve tüm varyansları (hata, özgül, ortak) ayırmaksızın bir olarak görerek hareket eder. Bu özelliği temel bileşenler analizinin yorumlanabilirliğini önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır. Öte yandan faktör analizi sonucunda maddelerin hangi faktörler altında yer aldığını belirlemek amacıyla dik döndürme işlemleri yapılmıştır. Bu tekniğin tercih edilmesinde genellenebilirlik ve yorumlanabilirlik hususlarında taşıdığı avantajlar (Büyüköztürk, 2002) göz önünde bulundurulmuştur. Döndürme işlemlerinde bir maddenin bir faktörde yer alabilmesi için faktör yük değerinin alt sınırı .30 olarak belirlenmiştir. İşlemler süresince altı aşamalı faktör analizlerinin ardından ortak yük değeri .50’den ve faktör yük değeri .30’dan düşük olan ve/veya birden fazla faktöre yüklenen (binişik) maddeler (toplam 24 madde) ölçek dışında bırakılmıştır. Böylelikle uzman görüşlerinin ardından 91 maddeden oluşan taslak formdan toplam 46 madde çıkartılmıştır.

Açımlayıcı Faktör analizinde faktör sayısının belirlenmesinde en sık kullanılan yöntemlerden biri özdeğerlerin, diğeri ise yamaç-birikinti grafiğinin incelenmesidir. Tablo 3’de faktörlere ilişkin özdeğerler ve açıkladıkları varyans oranları sunulmaktadır. Ardından Grafik 1’de özdeğerlere ilişkin bilgiler bu kez görsel formda görülmektedir.

Tablo 3
Açıklanan Toplam Varyans Oranları

Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri (Initial Eigenvalues)			Toplam Faktör Yükleri		
	Top.	Vary%	Küm. %	Top.	Vary%	Küm. %
1	18.567	41.260	41.260	18.567	41.260	41.260
2	3.765	8.366	49.626	3.765	8.366	49.626
3	2.295	5.100	54.726	2.295	5.100	54.726
4	1.401	3.113	57.839	1.401	3.113	57.839
5	.920	2.044	59.883			
6	.834	1.853	61.736			
7	.813	1.807	63.543			
.....			
45	.156	.347	100.000			

Scree Plot

Grafik 1. Faktör yapısı için Yamaç-Eğim Grafiği (Scree-Plot).

Tablo 3 ve Grafik 1 incelendiğinde özdeğeri 1'den yüksek olan dört faktör olduğu görülmektedir. Faktörlerin açıkladıkları varyans oranları sırasıyla birinci faktör için %41,260, ikinci faktör için %8,366, üçüncü faktör için %5,100 ve dördüncü faktör için %3,113 olarak saptanmıştır. Dört faktörün birlikte açıklandığı toplam varyans oranı %57,839'dur. Bu işlemlerin ardından maddelerin faktörlere dağılımını belirlemek için Varimax dik döndürme analizleri gerçekleştirilmiş ve sonuçlar aşağıda tablo olarak sunulmuştur.

Dördüncü kademe faktör analizi sonucunda Varimax dik döndürme tekniği kullanılarak maddelerin faktörlere dağılımı incelendiğinde tüm maddelerin yalnızca bir faktörden yüksek değer ($< .30$) aldığı görülmüştür. 30, 32 ve 43. maddeler içinde yer aldıkları faktörlerde ters (reverse) durumundadır. Son hâlinde 45 maddeden oluşan ölçeğin madde yapısına ait değerler aşağıda verilmiştir.

Tablo 4
Faktör Analizi Sonrası Dönüştürülmüş Bileşenler Matrisi

Maddeler	Faktörler			
	1	2	3	4
Mad_01	.760			
Mad_05	.748			
Mad_09	.716			
Mad_10	.711			
Mad_20	.700			
Mad_21	.692			
Mad_30	-.680			
Mad_33	.677			
Mad_34	.666			
Mad_38	.661			
Mad_39	.657			
Mad_42	.760			
Mad_02		.814		
Mad_03		.780		
Mad_06		.758		
Mad_08		.750		
Mad_13		.732		
Mad_17		.705		
Mad_18		.697		
Mad_27		.690		
Mad_28		.677		
Mad_29		.671		
Mad_37		.652		
Mad_40		.639		
Mad_43		-.635		
Mad_44		.627		
Mad_45		.623		
Mad_04			.736	
Mad_07			.712	
Mad_11			.692	
Mad_14			.644	
Mad_22			.630	
Mad_23			.628	
Mad_24			.618	
Mad_25			.616	
Mad_36			.587	
Mad_41			.562	
Mad_12				.613
Mad_15				.612
Mad_16				.601
Mad_19				.595
Mad_26				.590
Mad_31				.588
Mad_32				-.582
Mad_35				.570

Tablo 5
Faktör Analizi Sonucunda Belirlenen Alt Boyutlara Giren Maddeler

Faktör	Madde Sayısı	Maddeler
Faktör 1 (Yaşlılığı Kabullenme Zorluğu)	12	1, 5, 9, 10, 20, 21, 30*, 33, 34, 38, 39, 42
Faktör 2 (Sosyal Yıpranma Algısı)	15	2, 3, 6, 8, 13, 17, 18, 27, 28, 29, 37, 40, 43*, 44, 45
Faktör 3 (Yaşamla Baş Etme Zorluğu)	10	4, 7, 11, 14, 22, 23, 24, 25, 36, 41
Faktör 4 (Olumsuz İmge)	8	12, 15, 16, 19, 26, 31, 32*, 35

Tabloda görüldüğü üzere ölçeği oluşturan faktörlerden *yaşlılığı kabullenme zorluğu* 12 madde (1, 5, 9, 10, 20, 21, 30*, 33, 34, 38, 39, 42); *sosyal yıpranma algısı* 15 madde (2, 3, 6, 8, 13, 17, 18, 27, 28, 29, 37, 40, 43*, 44, 45); *yaşamla baş etme zorluğu* 10 madde (4, 7, 11, 14, 22, 23, 24, 25, 36, 41) ve *olumsuz imge* 8 madde (12, 15, 16, 19, 26, 31, 32*, 35) olmak üzere son hali ile ölçek 45 maddeden oluşmuştur.

Her bir faktör ilgili faktörde yer alan maddeler incelenerek isimlendirilmiştir. Bu bağlamda birinci alt boyutun *yaşlılığı kabullenme zorluğu* alt boyutu olarak; ikinci alt boyutun *sosyal yıpranma algısı* alt boyutu olarak; üçüncü alt boyutun *yaşamla baş etme zorluğu* alt boyutu olarak; dördüncü alt boyutun *olumsuz imge* alt boyutu olarak isimlendirilmesi uygun görülmüştür. Öte yandan ölçeğe de *Yaşlılık ve Yaşlanmaya İlişkin Tutum Ölçeği* (YYTÖ) adı verilmiştir. Puanlamada ters maddeler üzerlerine yıldız koyularak gösterilmiştir. Bundan sonraki tüm işlemler bu maddeler ters madde olarak yeniden kodlanmasının ardından sürdürülmüştür. Her faktörün puanı faktörün içerdiği maddelerin toplamalarının faktörün içerdiği madde sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir. Puanların artması faktöre ismini veren ilgili özelliğin artması şeklinde yorumlanmaktadır. Buna bağlı olarak yaşlılığı kabullenme zorluğu alt boyutu puanlarının yükselmesi kişinin yaşlılığı kabulnemede zorlanmışlığının yüksek olduğunu; sosyal yıpranma algısı alt boyutu puanlarının yükselmesi bireylerin yaşlandıkça sosyal açıdan yıpranmışlığın artacağına dair algılarının arttığını; yaşamla baş etme zorluğu alt boyutu puanlarının yükselmesi kişinin yaşlanan insanların yaşamın gerekleri ile baş edemez duruma geldiği algısının arttığını; olumsuz imge alt boyutu puanlarının yükselmesi ise yaşlılık imgesine yüklediği olumsuzluğun arttığını göstermektedir. Ölçekten elde edilen ölçeğin genel toplam puanının yükselmesi de genel olarak olumsuz tutumun yükseldiği, puanın düşmesi ise yaşlılığa ilişkin olumlu tutum ve algının yükseldiği şeklinde yorumlanmaktadır. Bu veriler bağlamında faktör analizi sonlandırılmış ve güvenilirlik analizlerine geçilmiştir.

Tablo 6
Faktör Analizi Sonucunda Belirlenen Alt Boyutlar ve Bu Boyutlara Ait Güvenirlik Katsayıları

Faktör	C. Alpha	S.Brown	Guttman
Yaşlılığı Kabullenme Zorluğu	.93	.88	.87
Sosyal Yıpranma Algısı	.93	.91	.71
Yaşamla Baş Etme Zorluğu	.91	.89	.87
Olumsuz İmge	.90	.87	.82
TOPLAM	.97	.89	.89

Tabloda da görülebileceği gibi *Yaşlılık ve Yaşlanmaya İlişkin Tutum Ölçeği*'nin (YYTÖ) iç tutarlık güvenirliliğini (internal consistency) belirlemek amacıyla Cronbach alfa değerleri hesaplanmış, alfa değerlerinin $\alpha_{\min} = .90$ (Olumsuz İmge) ile $\alpha_{\max} = .93$ arasında değişmekte olduğu saptanmıştır. Yine güvenirlik değerlerini saptamak amacıyla kullanılan yarılama (split half) yöntemi sonucunda da en düşük ve en yüksek değerler Spearman Brown için $S = .87$ ile $S = .91$ arasında; Guttman değerleri de $G = .71$ ile $G = .87$ arasında yer almıştır. Ölçek toplam puanları için de alfa değeri $\alpha = .97$; Guttman değeri $G = .89$; Spearman Brown değeri de $S = .89$ olarak hesaplanmıştır. Bu değerler ölçeğin iç tutarlılığının son derece yüksek olduğu ortaya koymaktadır.

Bunu takiben ölçek maddelerinin ve faktör puanlarının ayırt edici olup olmadığını belirlemek amacı ile ayırıcılık analizlerine başlanmıştır. Bu işlemlerde veriler sıraya konulduktan sonra en düşük ve en yüksek %27'lik (çeyreklik) gruba giren bireylerin ortalamaları bağımsız ortalama karşılaştırma teknikleri ile (bağımsız grup t testi gibi) karşılaştırılmakta; farkın üst grubun lehine anlamlılık göstermesi durumunda ilgili madde ve faktörün ayırıcı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Tavşancıl, 2002).

Tablo 7
Yaşlılığı Kabullenme Zorluğu Alt Boyutu Puanlarının Ayırt Edicilikleri

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	S	Sh _x	t Testi																																																																																																																																																								
						t	Sd	p																																																																																																																																																						
Mad_01	Alt	227	1.58	.530	.035	-48.217	452	.000																																																																																																																																																						
	Üst	227	4.28	.657	.044				Mad_05	Alt	227	1.63	.536	.036	-46.375	452	.000	Üst	227	4.14	.615	.041	Mad_09	Alt	227	1.60	.566	.038	-40.004	452	.000	Üst	227	3.98	.694	.046	Mad_10	Alt	227	1.59	.519	.034	-42.508	452	.000	Üst	227	4.09	.717	.048	Mad_20	Alt	227	1.67	.665	.044	-35.848	452	.000	Üst	227	3.93	.678	.045	Mad_21	Alt	227	1.78	.713	.047	-33.776	452	.000	Üst	227	3.96	.664	.044	Mad_30	Alt	227	1.96	.715	.047	-32.103	452	.000	Üst	227	4.03	.644	.043	Mad_33	Alt	227	1.75	.685	.045	-34.867	452	.000	Üst	227	3.97	.671	.045	Mad_34	Alt	227	1.70	.644	.043	-35.479	452	.000	Üst	227	3.93	.694	.046	Mad_38	Alt	227	1.80	.679	.045	-35.401	452	.000	Üst	227	4.05	.676	.045	Mad_39	Alt	227	1.78	.670	.044	-35.858	452	.000	Üst	227	3.96	.630	.042	Mad_42	Alt	227	1.70	.631	.042	-39.036	452	.000	Üst
Mad_05	Alt	227	1.63	.536	.036	-46.375	452	.000																																																																																																																																																						
	Üst	227	4.14	.615	.041				Mad_09	Alt	227	1.60	.566	.038	-40.004	452	.000	Üst	227	3.98	.694	.046	Mad_10	Alt	227	1.59	.519	.034	-42.508	452	.000	Üst	227	4.09	.717	.048	Mad_20	Alt	227	1.67	.665	.044	-35.848	452	.000	Üst	227	3.93	.678	.045	Mad_21	Alt	227	1.78	.713	.047	-33.776	452	.000	Üst	227	3.96	.664	.044	Mad_30	Alt	227	1.96	.715	.047	-32.103	452	.000	Üst	227	4.03	.644	.043	Mad_33	Alt	227	1.75	.685	.045	-34.867	452	.000	Üst	227	3.97	.671	.045	Mad_34	Alt	227	1.70	.644	.043	-35.479	452	.000	Üst	227	3.93	.694	.046	Mad_38	Alt	227	1.80	.679	.045	-35.401	452	.000	Üst	227	4.05	.676	.045	Mad_39	Alt	227	1.78	.670	.044	-35.858	452	.000	Üst	227	3.96	.630	.042	Mad_42	Alt	227	1.70	.631	.042	-39.036	452	.000	Üst	227	4.11	.683	.045										
Mad_09	Alt	227	1.60	.566	.038	-40.004	452	.000																																																																																																																																																						
	Üst	227	3.98	.694	.046				Mad_10	Alt	227	1.59	.519	.034	-42.508	452	.000	Üst	227	4.09	.717	.048	Mad_20	Alt	227	1.67	.665	.044	-35.848	452	.000	Üst	227	3.93	.678	.045	Mad_21	Alt	227	1.78	.713	.047	-33.776	452	.000	Üst	227	3.96	.664	.044	Mad_30	Alt	227	1.96	.715	.047	-32.103	452	.000	Üst	227	4.03	.644	.043	Mad_33	Alt	227	1.75	.685	.045	-34.867	452	.000	Üst	227	3.97	.671	.045	Mad_34	Alt	227	1.70	.644	.043	-35.479	452	.000	Üst	227	3.93	.694	.046	Mad_38	Alt	227	1.80	.679	.045	-35.401	452	.000	Üst	227	4.05	.676	.045	Mad_39	Alt	227	1.78	.670	.044	-35.858	452	.000	Üst	227	3.96	.630	.042	Mad_42	Alt	227	1.70	.631	.042	-39.036	452	.000	Üst	227	4.11	.683	.045																								
Mad_10	Alt	227	1.59	.519	.034	-42.508	452	.000																																																																																																																																																						
	Üst	227	4.09	.717	.048				Mad_20	Alt	227	1.67	.665	.044	-35.848	452	.000	Üst	227	3.93	.678	.045	Mad_21	Alt	227	1.78	.713	.047	-33.776	452	.000	Üst	227	3.96	.664	.044	Mad_30	Alt	227	1.96	.715	.047	-32.103	452	.000	Üst	227	4.03	.644	.043	Mad_33	Alt	227	1.75	.685	.045	-34.867	452	.000	Üst	227	3.97	.671	.045	Mad_34	Alt	227	1.70	.644	.043	-35.479	452	.000	Üst	227	3.93	.694	.046	Mad_38	Alt	227	1.80	.679	.045	-35.401	452	.000	Üst	227	4.05	.676	.045	Mad_39	Alt	227	1.78	.670	.044	-35.858	452	.000	Üst	227	3.96	.630	.042	Mad_42	Alt	227	1.70	.631	.042	-39.036	452	.000	Üst	227	4.11	.683	.045																																						
Mad_20	Alt	227	1.67	.665	.044	-35.848	452	.000																																																																																																																																																						
	Üst	227	3.93	.678	.045				Mad_21	Alt	227	1.78	.713	.047	-33.776	452	.000	Üst	227	3.96	.664	.044	Mad_30	Alt	227	1.96	.715	.047	-32.103	452	.000	Üst	227	4.03	.644	.043	Mad_33	Alt	227	1.75	.685	.045	-34.867	452	.000	Üst	227	3.97	.671	.045	Mad_34	Alt	227	1.70	.644	.043	-35.479	452	.000	Üst	227	3.93	.694	.046	Mad_38	Alt	227	1.80	.679	.045	-35.401	452	.000	Üst	227	4.05	.676	.045	Mad_39	Alt	227	1.78	.670	.044	-35.858	452	.000	Üst	227	3.96	.630	.042	Mad_42	Alt	227	1.70	.631	.042	-39.036	452	.000	Üst	227	4.11	.683	.045																																																				
Mad_21	Alt	227	1.78	.713	.047	-33.776	452	.000																																																																																																																																																						
	Üst	227	3.96	.664	.044				Mad_30	Alt	227	1.96	.715	.047	-32.103	452	.000	Üst	227	4.03	.644	.043	Mad_33	Alt	227	1.75	.685	.045	-34.867	452	.000	Üst	227	3.97	.671	.045	Mad_34	Alt	227	1.70	.644	.043	-35.479	452	.000	Üst	227	3.93	.694	.046	Mad_38	Alt	227	1.80	.679	.045	-35.401	452	.000	Üst	227	4.05	.676	.045	Mad_39	Alt	227	1.78	.670	.044	-35.858	452	.000	Üst	227	3.96	.630	.042	Mad_42	Alt	227	1.70	.631	.042	-39.036	452	.000	Üst	227	4.11	.683	.045																																																																		
Mad_30	Alt	227	1.96	.715	.047	-32.103	452	.000																																																																																																																																																						
	Üst	227	4.03	.644	.043				Mad_33	Alt	227	1.75	.685	.045	-34.867	452	.000	Üst	227	3.97	.671	.045	Mad_34	Alt	227	1.70	.644	.043	-35.479	452	.000	Üst	227	3.93	.694	.046	Mad_38	Alt	227	1.80	.679	.045	-35.401	452	.000	Üst	227	4.05	.676	.045	Mad_39	Alt	227	1.78	.670	.044	-35.858	452	.000	Üst	227	3.96	.630	.042	Mad_42	Alt	227	1.70	.631	.042	-39.036	452	.000	Üst	227	4.11	.683	.045																																																																																
Mad_33	Alt	227	1.75	.685	.045	-34.867	452	.000																																																																																																																																																						
	Üst	227	3.97	.671	.045				Mad_34	Alt	227	1.70	.644	.043	-35.479	452	.000	Üst	227	3.93	.694	.046	Mad_38	Alt	227	1.80	.679	.045	-35.401	452	.000	Üst	227	4.05	.676	.045	Mad_39	Alt	227	1.78	.670	.044	-35.858	452	.000	Üst	227	3.96	.630	.042	Mad_42	Alt	227	1.70	.631	.042	-39.036	452	.000	Üst	227	4.11	.683	.045																																																																																														
Mad_34	Alt	227	1.70	.644	.043	-35.479	452	.000																																																																																																																																																						
	Üst	227	3.93	.694	.046				Mad_38	Alt	227	1.80	.679	.045	-35.401	452	.000	Üst	227	4.05	.676	.045	Mad_39	Alt	227	1.78	.670	.044	-35.858	452	.000	Üst	227	3.96	.630	.042	Mad_42	Alt	227	1.70	.631	.042	-39.036	452	.000	Üst	227	4.11	.683	.045																																																																																																												
Mad_38	Alt	227	1.80	.679	.045	-35.401	452	.000																																																																																																																																																						
	Üst	227	4.05	.676	.045				Mad_39	Alt	227	1.78	.670	.044	-35.858	452	.000	Üst	227	3.96	.630	.042	Mad_42	Alt	227	1.70	.631	.042	-39.036	452	.000	Üst	227	4.11	.683	.045																																																																																																																										
Mad_39	Alt	227	1.78	.670	.044	-35.858	452	.000																																																																																																																																																						
	Üst	227	3.96	.630	.042				Mad_42	Alt	227	1.70	.631	.042	-39.036	452	.000	Üst	227	4.11	.683	.045																																																																																																																																								
Mad_42	Alt	227	1.70	.631	.042	-39.036	452	.000																																																																																																																																																						
	Üst	227	4.11	.683	.045																																																																																																																																																									

Tabloda sunulduğu gibi, yaşlılığı kabullenme zorluğu alt boyutunda yer alan maddelerin ayırt ediciliklerini belirlemek amacı ile alt ve üst çeyrekliklerin aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek için gerçekleştirilen bağımsız grup t-testi sonucunda tüm maddeler için farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .001$). Söz konusu farklılıklar üst %27'lik gruplar lehine gerçekleşmiştir. Elde edilen sonuçlar alt boyuttaki tüm maddelerin ayırt edici olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 8
Sosyal Yıpranma Algısı Alt Boyutu Puanlarının Ayırt Edicilikleri

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	S	Sh \bar{x}	t Testi		
						t	Sd	p
Mad_02	Alt	227	2.06	.723	.048	-30.515	452	.000
	Üst	227	3.98	.617	.041			
Mad_03	Alt	227	1.52	.575	.038	-45.919	452	.000
	Üst	227	4.18	.657	.044			
Mad_06	Alt	227	1.71	.566	.038	-40.277	452	.000
	Üst	227	3.95	.615	.041			
Mad_08	Alt	227	2.10	.749	.050	-31.253	452	.000
	Üst	227	4.05	.566	.038			
Mad_13	Alt	227	2.11	.639	.042	-33.377	452	.000
	Üst	227	4.00	.568	.038			
Mad_17	Alt	227	1.89	.738	.049	-33.688	452	.000
	Üst	227	4.05	.626	.042			
Mad_18	Alt	227	2.00	.790	.052	-27.838	452	.000
	Üst	227	3.90	.665	.044			
Mad_27	Alt	227	1.91	.741	.049	-29.079	452	.000
	Üst	227	3.78	.626	.042			
Mad_28	Alt	227	2.04	.904	.060	-30.621	452	.000
	Üst	227	4.26	.617	.041			
Mad_29	Alt	227	2.04	.778	.052	-29.626	452	.000
	Üst	227	3.99	.613	.041			
Mad_37	Alt	227	1.99	.738	.049	-32.803	452	.000
	Üst	227	4.12	.644	.043			
Mad_40	Alt	227	1.84	.627	.042	-34.462	452	.000
	Üst	227	3.83	.603	.040			
Mad_43	Alt	227	2.17	.825	.055	-24.987	452	.000
	Üst	227	3.86	.600	.040			
Mad_44	Alt	227	1.61	.580	.039	-38.275	452	.000
	Üst	227	3.89	.686	.046			
Mad_45	Alt	227	1.74	.651	.043	-35.840	452	.000
	Üst	227	3.97	.674	.045			

Tabloda sunulduğu gibi sosyal yıpranma algısı alt boyutunda yer alan maddelerin ayırt ediciliklerini belirlemek amacı ile alt ve üst çeyrekliklerin aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek için gerçekleştirilen bağımsız grup t-testi sonucunda tüm maddeler için farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .001$). Söz konusu farklılıklar üst

%27'lik gruplar lehine gerçekleşmiştir. Elde edilen sonuçlar alt boyuttaki tüm maddelerin ayırt edici olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 9
Yaşamla Baş Etme Zorluğu Alt Boyutu Puanlarının Ayırt Edicilikleri

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	S	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	p
Mad_04	Alt	227	2.03	.761	.050	-31.007	452	.000
	Üst	227	4.01	.587	.039			
Mad_07	Alt	227	1.78	.570	.038	-39.602	452	.000
	Üst	227	4.00	.628	.042			
Mad_11	Alt	227	2.15	.688	.046	-31.494	452	.000
	Üst	227	4.12	.647	.043			
Mad_14	Alt	227	2.02	.678	.045	-32.945	452	.000
	Üst	227	4.00	.599	.040			
Mad_22	Alt	227	2.02	.710	.047	-32.202	452	.000
	Üst	227	4.09	.662	.044			
Mad_23	Alt	227	2.07	.770	.051	-34.014	452	.000
	Üst	227	4.16	.519	.034			
Mad_24	Alt	227	2.08	.715	.047	-36.269	452	.000
	Üst	227	4.23	.533	.035			
Mad_25	Alt	227	2.12	.706	.047	-28.947	452	.000
	Üst	227	3.89	.593	.039			
Mad_36	Alt	227	2.04	.814	.054	-34.471	452	.000
	Üst	227	4.38	.622	.041			
Mad_41	Alt	227	1.97	.609	.040	-36.275	452	.000
	Üst	227	4.10	.640	.043			

Tabloda sunulduğu gibi, yaşamla baş etme zorluğu alt boyutunda yer alan maddelerin ayırt ediciliklerini belirlemek amacı ile alt ve üst çeyrekliklerin aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek için gerçekleştirilen bağımsız grup t-testi sonucunda tüm maddeler için farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .001$). Söz konusu farklılıklar üst %27'lik gruplar lehine gerçekleşmiştir. Elde edilen sonuçlar alt boyuttaki tüm maddelerin ayırt edici olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 10
Olumsuz İmge Alt Boyutu Puanlarının Ayırt Edicilikleri

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	S	Sh _x	t Testi		
						t	Sd	p
Mad_12	Alt	227	2.26	.930	.062	-15.454	452	.000
	Üst	227	3.67	1.006	.067			
Mad_15	Alt	227	2.05	.935	.062	-17.833	452	.000
	Üst	227	3.64	.960	.064			
Mad_16	Alt	227	2.20	.914	.061	-19.930	452	.000
	Üst	227	3.92	.923	.061			
Mad_19	Alt	227	2.09	.883	.059	-20.335	452	.000
	Üst	227	3.80	.912	.061			
Mad_26	Alt	227	2.36	.912	.061	-16.018	452	.000
	Üst	227	3.82	1.030	.068			
Mad_31	Alt	227	2.19	.947	.063	-18.394	452	.000
	Üst	227	3.81	.925	.061			
Mad_32	Alt	227	2.44	.902	.060	-11.885	452	.000
	Üst	227	3.47	.937	.062			
Mad_35	Alt	227	2.21	.896	.059	-18.278	452	.000
	Üst	227	3.70	.850	.056			

Tabloda sunulduğu gibi, olumsuz imge alt boyutunda yer alan maddelerin ayırt ediciliklerini belirlemek amacı ile alt ve üst çeyrekliklerin aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek için gerçekleştirilen bağımsız grup t-testi sonucunda tüm maddeler için farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .001$). Söz konusu farklılıklar üst %27'lik gruplar lehine gerçekleşmiştir. Elde edilen sonuçlar alt boyuttaki tüm maddelerin ayırt edici olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 11
YYTÖ Alt Boyutları ve Toplam Puanlarının Ayırt Edicilikleri

Puan	Gruplar	N	\bar{x}	S	Sh _x	t Testi		
						t	Sd	p
Yaşlılığı Kabullenme Zorluğu	Alt	227	25.83	5.504	.365	-31.411	452	.000
	Üst	227	42.37	5.718	.380			
Sosyal Yıpranma Algısı	Alt	227	35.05	4.646	.308	-35.162	452	.000
	Üst	227	53.05	6.155	.408			
Yaşamla Başetme Zorluğu	Alt	227	25.01	4.170	.277	-33.957	452	.000
	Üst	227	38.04	4.000	.265			
Olumsuz İmge	Alt	227	22.81	3.516	.233	-22.359	452	.000
	Üst	227	31.61	4.769	.317			
Toplam	Alt	227	92.88	14.720	.977	-62.020	452	.000
	Üst	227	174.88	13.421	.891			

Tabloda sunulduğu gibi Yaşlılık ve Yaşlanmaya İlişkin Tutum Ölçeği'nin (YYTÖ) alt boyutlarını ve toplam puanlarının ayırt ediciliklerini belirlemek amacı ile alt ve üst çeyrekliklerin aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek için gerçekleştirilen bağımsız grup t-testi sonucunda tüm

maddeler için farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .001$). Söz konusu farklılıklar üst %27'lik gruplar lehine gerçekleşmiştir. Elde edilen sonuçlar alt boyuttaki tüm maddelerin ayırt edici olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 12
Madde Toplam (Item-Toplam) ve Madde Kalan (Item-Reminder) Korelasyon Sonuçları

Maddeler	Toplam Puan			Madde Kalan	
	N	r	p	R	p
Madde 01	842	.621	$p < .001$.594	$p < .001$
Madde 02	842	.612	$p < .001$.590	$p < .001$
Madde 03	842	.696	$p < .001$.674	$p < .001$
Madde 04	842	.570	$p < .001$.546	$p < .001$
Madde 05	842	.678	$p < .001$.658	$p < .001$
Madde 06	842	.694	$p < .001$.675	$p < .001$
Madde 07	842	.732	$p < .001$.715	$p < .001$
Madde 08	842	.667	$p < .001$.648	$p < .001$
Madde 09	842	.744	$p < .001$.727	$p < .001$
Madde 10	842	.658	$p < .001$.636	$p < .001$
Madde 11	842	.584	$p < .001$.561	$p < .001$
Madde 12	842	.621	$p < .001$.598	$p < .001$
Madde 13	842	.650	$p < .001$.631	$p < .001$
Madde 14	842	.721	$p < .001$.704	$p < .001$
Madde 15	842	.724	$p < .001$.708	$p < .001$
Madde 16	842	.704	$p < .001$.686	$p < .001$
Madde 17	842	.655	$p < .001$.633	$p < .001$
Madde 18	842	.643	$p < .001$.623	$p < .001$
Madde 19	842	.739	$p < .001$.722	$p < .001$
Madde 20	842	.725	$p < .001$.708	$p < .001$
Madde 21	842	.638	$p < .001$.616	$p < .001$
Madde 22	842	.646	$p < .001$.626	$p < .001$
Madde 23	842	.637	$p < .001$.616	$p < .001$
Madde 24	842	.630	$p < .001$.609	$p < .001$
Madde 25	842	.613	$p < .001$.593	$p < .001$
Madde 26	842	.619	$p < .001$.597	$p < .001$
Madde 27	842	.597	$p < .001$.575	$p < .001$
Madde 28	842	.598	$p < .001$.573	$p < .001$
Madde 29	842	.626	$p < .001$.605	$p < .001$
Madde 30	842	.657	$p < .001$.630	$p < .001$
Madde 31	842	.672	$p < .001$.653	$p < .001$
Madde 32	842	.484	$p < .001$.459	$p < .001$
Madde 33	842	.693	$p < .001$.674	$p < .001$
Madde 34	842	.646	$p < .001$.625	$p < .001$
Madde 35	842	.691	$p < .001$.674	$p < .001$
Madde 36	842	.605	$p < .001$.580	$p < .001$
Madde 37	842	.664	$p < .001$.643	$p < .001$
Madde 38	842	.657	$p < .001$.636	$p < .001$
Madde 39	842	.649	$p < .001$.628	$p < .001$
Madde 40	842	.613	$p < .001$.592	$p < .001$
Madde 41	842	.669	$p < .001$.649	$p < .001$
Madde 42	842	.656	$p < .001$.635	$p < .001$
Madde 43	842	.528	$p < .001$.504	$p < .001$
Madde 44	842	.584	$p < .001$.559	$p < .001$
Madde 45	842	.615	$p < .001$.592	$p < .001$

Madde toplam korelasyonları maddelerin ayırıcı olup olmadığına dair bilgiler verir. Korelasyon değeri yükseldikçe maddenin ayırt ediciliği de yükselir. Büyüköztürk (2007) $r > .30$ ve üzeri olan maddelerin iyi bir ayırt ediciliğe sahip olduğunu belirtmektedir.

Tabloda görüldüğü üzere, madde toplam (item-toplam) ve madde kalan (item-reminder) analizlerinde tüm maddelerin korelasyonlarının anlamlı olduğu görülmektedir. Madde toplamda en yüksek korelasyon ($r_{max} = .74$; $p < .001$), en düşük korelasyon ($r_{min} = .48$; $p < .001$); madde kalanda ise en yüksek korelasyon ($r_{max} = .72$; $p < .001$), en düşük korelasyon ($r_{min} = .46$; $p < .001$) olarak hesaplanmıştır. Tüm bu sonuçlar tüm maddelerin aynı yapı içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 13
Faktörler Arası İlişkiler

Puanlar		Sosyal Yıpranma Algısı	Yaşamla Baş etme Zorluğu	Olumsuz İmge	Toplam
Yaşlılığı Kabullenme Zorluğu	r	.74	.63	.64	.86
	p	.000	.000	.000	.000
Sosyal Yıpranma Algısı	r		.67	.72	.88
	p		.000	.000	.000
Yaşamla Baş Etme Zorluğu	r			.54	.84
	p			.000	.000
Olumsuz İmge	r				.71
	p				.000

Tabloda da görülebileceği gibi, faktörler arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi sonucunda tüm faktörler ve toplam arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu ilişkiler faktörler arasında en düşük yaşamla baş etme zorluğu alt boyutu ile olumsuz imge alt boyutu arasında ($r = .54$; $p < .001$); en yüksek de yaşlılığı kabullenme zorluğu alt boyutu ile sosyal yıpranma algısı alt boyutu arasında ($r = .74$; $p < .001$) gerçekleşmiştir. Söz konusu sonuçlar tüm faktörlerin aynı yapı içinde olduklarını ispatlamaktadır.

Tablo 14
YYTMÖ Alt Boyutlar ve Toplam Puanı İçin Test-Tekrar Test Güvenirlik katsayıları

Faktör	N	r	p
Yaşlılığı Kabullenme Zorluğu	47	.82	.000
Sosyal Yıpranma Algısı	47	.87	.000
Yaşamla Baş etme Zorluğu	47	.83	.000
Olumsuz İmge	47	.72	.000
TOPLAM	47	.89	.000

Bir ölçme aracının güvenilirlik göstergelerinden biri, ölçme aracının farklı zamanlarda aynı gruba uygulanmasından elde edilen sonuçlar arasındaki tutarlılıktır. En az iki uygulama ardından elde edilen test skorları arasındaki korelasyonun yüksek olması ölçme aracının tutarlılığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Karasar, 1999; Tezbaşaran, 1996).

Tabloda da görülebileceği gibi *Yaşlılık ve Yaşlanmaya İlişkin Tutum Ölçeği*'nin (YYTÖ) dış tutarlık güvenilirliğini belirlemek amacıyla Pearson korelasyonları hesaplanmış en düşük değer $r_{\min} = .72$ (olumsuz imge) en yüksek değer de $r_{\max} = .83$ (yaşamla baş etme zorluğu) olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin toplam puanı için bu değer $r = .89$ olarak hesaplanmıştır ki bu değerler ölçeğin dış tutarlılığının son derece yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Aşağıda ölçeğin içerdiği dört faktöre ait madde örnekleri sunulmuştur:

Tablo 15
Faktörler için Örnek Maddeler

Faktör	Örnek İfade
Yaşlılığı Kabullenme Zorluğu	“Yaşlanıyor olmak” düşüncesi son derece rahatsızlık verici.
Sosyal Yıpranma Algısı	Yaşlandıkça insanın sosyal yaşantıları azalır.
Yaşamla Baş Etme Zorluğu	Yaşlandıkça yaşam sorunları ile başa çıkmak zorlaşır.
Olumsuz İmge	Yaşlandıkça insanlar daha geveze olur.

Sonuç

Faktör yapısı incelendiğinde ilk faktör yükünün oldukça yüksek olduğu (%41) ve ikinci faktörle arasındaki farkın da oldukça açık olduğu gözlenmektedir. Bu değerler ölçeğin tek faktörlü bir yapı sergileme olasılığının söz konusu olabileceğini düşündürmektedir. Ancak araştırma bağlamında daha zengin ve detaylı bir faktör yapısı arzu edildiğinden ölçek tek faktörlü yapı için işleme alınmamıştır.

Ölçek için bir önemli nokta da hakem görüşlerinin alınmasından sonra 122 olan madde sayısının ölçek sonunda 45 maddeye inmesi yani çok sayıda madde elenmesidir. Bunun en önemli nedeni araştırma sürecinde izlenen katı tutumdur. Başka bir ifade ile işlem sürecinde referans alınan kriterler bağlamında en küçük bir sapma gösteren maddeler dahi elenmiştir. Ancak başka bir husus elenen maddelerin yaşlanmaya ve yaşlılığa ilişkin olumlu anlam taşıyan maddeler olmasıdır. Bu durum tutum ifadeleri içerisinde yaşlılığa olumsuz anlam yükleyen maddelerin ilgili özelliğin ölçümünde daha tutarlı ve ölçücü olduğu anlamına gelmektedir. Çalışma grubunda bulunan bireyler açısından yaşlılığın olumsuz algılanma eğiliminde olunmasının bunu izah edebileceği düşünülebilir. Yine de ölçeğin bundan sonraki uygulamalarından elde edilecek verilerle büyük n grupları ile eğilimin yönü hakkında daha detaylı bilgiler elde edilebilecektir.

Ölçek geliştirme prosedüründe arzu edilen ama bu araştırmada yer almayan bir nokta da, çalışmada benzer ölçek geçerlik çalışmalarının bulunmamasıdır. Bunun temel nedeni faktör yapısı itibarı ile benzeşik olan ya da elde edilecek korelasyon değerlerinin geçerlik ile ilgili sağlıklı yorumlara götürmesi mümkün görünen bir ölçek bulunmamasıdır.

Ölçeğin faktör yapısına ek olarak güvenirlik bağlamında iç ve dış tutarlık değerlerinin yüksek çıkması ölçeğin güçlü bir ölçücülüğünün olduğunu vurgulamaktadır. Madde toplam ve madde kalan analizlerinin de güçlü sonuçlar içerdiği açıktır. Korelasyon değerlerinin anlamlılığı sadece n sayısının yüksek olmasına bağlı olarak ortaya çıkmış görünümde değildir. En düşük r değerlerinin yaklaşık .50'ler civarında olması da bu etkililiği kanıtlamaktadır.

Gerçekleştirilen tüm bu işlemlerin ardından elde edilen sonuçlar ölçeğin yetişkinlerin yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin tutum ve algılarını saptamada geçerli ve güvenilir biçimde kullanılabilir bir ölçme aracı olduğunu ortaya koymuştur.

Received: June 2, 2016

Revision Received: December 1, 2016

Accepted: December 21, 2016

OnlineFirst: December 28, 2016

Copyright © 2016 • Istanbul University Department of Sociology

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/iusosyoloji.292680 • December 2016 • 36(2) • 545–550

Extended Abstract

An Attitude Scale toward Aging and Elderliness: A Validity and Reliability Study

Mustafa Otrar¹
Marmara University

Abstract

The aim of this study is to conduct the validity and reliability analysis of the scale developed for measuring the attitudes of adults over 18 toward aging and elderliness. The scale is a five-point Likert-type and self-reporting scale. The sample group consists of 842 individuals, all of whom were selected impartially in the city of Istanbul in 2015. As a result of the factor analyses during the scale's validation, wherein experts were asked their opinions, the scale was identified to consist of 45 items and to contain four factors. The total factor loading has been determined as 57.84%; the factors' loading values range between 3.11% and 41.26%. According to the results of reliability analysis, Cronbach's Alpha coefficient for the whole scale was calculated as .97. The alpha values for the factors were confirmed to range from .90 to .93. As a result of item analysis, all obtained values for item-total and item-remainder correlations were determined to be significant ($p < .001$). Meanwhile, in the discriminant analysis, all items and factors were found discriminative. Test-retest correlations were also found to be significant for the total score ($r = 0.89$; $p < .001$). Finally, the scale was found to be usable as a valid and reliable scale for adults 18 and older.

Keywords

Aging • Elderliness • Attitude • Scale Developing • Validity • Reliability

¹ **Correspondence to:** Mustafa Otrar (Asst Prof), Department of Educational Sciences, Ataturk Faculty of Education, Marmara University, Göztepe Kampüsü, Kadıköy İstanbul 34722 Turkey. Email: motrar@marmara.edu.tr

Citation: Otrar, M. (2016). An Attitude Scale toward Aging and Elderliness: A validity and reliability study. *Turkish Journal of Sociology*, 36, 545–550.

In terms of developmental psychology, life is a developmental process that moves forward sequentially and contains periods that are different from others in terms of the characteristics they carry. These periods, which differ from each other qualitatively in individuals' developments, are called *stages*. However much stages are defined among certain ages, the most important determinant that separates one stage from another are the typical features specific to the stage in question (Aydın, 1997). These stages are childhood, adolescence, young adulthood, middle adulthood, and, lastly, old age. In theoretical approaches such as Erikson's and Havighurt's theories, old age is used to identify those 65 years of age and older (Binbaşıoğlu, 1995; Erden & Akman, 2000; Ersanlı, 2002).

Old age, like other stages of life, contain some typical developmental tasks specific to the self. For example, the developmental tasks of old age are expressed in the form of understanding and adapting to one's diminishing cognitive and physical strength, adjusting to retirement and a diminished income, accepting and getting used to losses in the family, adopting and implementing the social role suitable to one's age, and regulating one's physical and social environments to one's own comfort (Senemoğlu, 1997; Yeşilyaprak, 2003).

Old age, which is handled and examined last within the developmental stages, is a period where one experiences many physiological, psychological, and social changes (Carl, Tyler, & Herold, 1992). Every life cycle is affected by the changes it contains, which can be predicted based on the experiences of the previous period. In other words, every life period is affected by the life events of all life periods that will impact a later period; these are in old age and are also affected by what has happened in previous periods. The quality of life in old age is directly related to previous experiences. Uncu (2003) pointed out many events that are experienced throughout the entire life cycle, in the period before old age, and in old age that have positive and negative effects on the behaviors of the elderly. Yet it is a period that is usually defined negatively because of some of the changes that aging coerces in a generally physical, social, and emotional sense. Counted among these changes are children leaving home, loss of being in the top position, encountering more frequent chronic discomforts, changing social roles, and so on. All of these negative changes place individuals within a process where maladjustments are psychologically experienced more intensely (Kerem, Meriç, Kırdı, & Cavlak, 2001).

This negativity is often encountered in the literature through axial descriptions. For example, Emiroğlu (1995) defined aging through decline and backwards withdrawal. Biçer (1996), in evaluating life for all living things as a process of physiological change that results in death, explained aging as a progressive process of insufficiency

that takes place as the last period of life wherein the body is unable to cope with an increase of internal and external adverse factors, which eventually results in death. Bilginer, Tuncer, and Apan (1996) also emphasized that the period, in addition to physical and biological problems, contains impossible social problems that are hard to avoid. The backwards transformation is impossibly stretched with psychological and physiological forces, together with aging in accordance with these forces; preserving balance between one's inner and outer environs becomes harder.

The fact that the elderly population is increasing day by day is remarkable. Carl et al. (1992) indicated that the world is observing a decrease in fertility rates in many places alongside a declining death rate; this witnessed change has emerged more clearly in developed countries where life expectancy is over 70 years old. According to Barker (1998) and Ebrahim (2002), the elderly population increase also happens more prominently in developing countries; Toprak, Soydal, and Bal (2002) predict that the 60 and older population will increase more than nine times quickly between 1998 and 2050. The increase in the elderly population, aside from the quantity (life span and observable/concrete illnesses), also carries the characteristics of elderly lives (quality of life) to an important point. Anymore, in addition to the long life span, the greater quality of life and factors that determine this have become important. Özdemir, Akdemir, and Akyar (2005) expressed that developments occurring in the health field, the importance given to health, the longevity of human life as a result of public policies set forth on this point, and the increase of the elderly population within the general population are also completely natural.

These above statements reveal the truth that old age is an important psychological field because of the changes it includes and the possible problems of adapting. When considering this field in the context of the elderly, while the elderly personally bear this real period of life, they bear the character of a significant period of life in terms of the families and societies that have elderly individuals. Moreover, the increasing elderly population reveals the fact that the issues of the elderly and/or of those who have elderly ones requires more rigorous consideration and reveals the need for further consideration in public policies. The internal need of the problem area is waiting for the development of solution-focused projects, planned investments, and discussions on conceptual and practical issues in this field. Protective influences (social support provisions) that both, according to many countries, address aging and the social problems connected to it as a new academic problem and that affect the appearance of aging can be said to transform aging to a less noticeable problem area than other developmental periods. However, before discussing either conceptual problems or solutions, how these issues will be revealed in concrete terms brings the problematics of measure to the agenda. Although it is possible to come across measuring tools in

developed countries that the elderly can use for the purpose of detecting the attitudes of different sections of society towards them or different characteristics of the elderly, as well as research performed on this subject, a limited number of measuring tools are found in Turkey.

For example, scales in Turkish translations are found like the Autonomy Evaluation Scale developed by Tuna and Çelik (2012) for assessing the functional independence of individuals 65 years and older; the European Attitudes to Aging Questionnaire (AAQ, or AYTA in Turkish), whose validity and reliability were performed by Eser et al. (2011), applied to older groups, and formed three sub-dimensions (psychosocial loss, bodily change, and psychosocial development); the Elderly Discrimination in University Students Attitude Scale, developed by Yılmaz and Terzioğlu (2011) in the direction of determining the attitudes of university students related to elderly discrimination; and the Kogan Attitude toward Old People Scale: Turkish Form, created with the purpose of measuring individuals' attitudes towards the elderly, developed by Kogan in 1961, and adapted to Turkish by Kılıç and Adibelli (2011). A portion of these scales are directed at individuals 65 and older who have entered the elderly group to externalize themselves. In the Kogan Attitude toward Old People Scale, validity and reliability functions were performed over the perceptions of the non-elderly. The scale that is the topic in this article did not act just from individuals who had entered the elderly group while determining attitudes towards old age and aging; through this quality, it is similar in structure to Kogan's scale. However, for the reasons of being an adaptation study of Kogan's scale, the original scale being developed in 1961, and being developed in a different culture, Kogan's scale can have different cultural elements that probably reflect onto the statements; this is thought to likely form a different factor structure. In this context, it is hoped that developing current, culturally sensitive, valid, and reliable measuring instruments that will facilitate obtaining information to give direction to policies and research related to elderliness will provide significant contributions to the literature.

Kaynaklar/References

- Aydın, B. (1997). *Çocuk ve ergen psikolojisi*. İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları.
- Barker, W. H. (1998). Prevention of disability in older persons. In R. B. Wallace (Ed.), *Public health and preventive medicine* (pp. 1059–1063). Stamford, CT: Appleton & Lange.
- Biçer, S. (1996). *60 + yaş ve kronik hastalığı olan bireylerin günlük yaşam aktivitelerinin etkilenme durumu* (Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Bilginer, B., Tuncer, A. & Apan, E. (1996). Adana Huzurevi ve Yeni Baraj Sağlık Ocağı bölgesindeki 65 yaş ve üzeri yaşlıların demografik özellikleri. *V. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (s. 168–171). İstanbul: Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı.
- Binbaşıoğlu, C. (1995). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, 470–483.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ebrahim, S. (2002). Health of elderly people. In R. Detels, J. McEwen, R. Beaglehole, & H. Tanaka (Eds), *Oxford textbook of public health: The practice of public health* (Vol. 3, pp. 1713–1736). New York, NY: Oxford University Press.
- Emiroğlu, V. (1995). *Yaşlılık ve yaşlının sosyal uyumu*. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Erden, M. & Akman, Y. (2000). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Ersanlı, K. (2002). Öğrenmede davranışsal yaklaşımlar. B. Yeşilyaprak (Ed.), *Gelişim ve öğrenme psikolojisi* içinde (s. 167–195). Ankara: Pegem A Yayınları.
- Eser, E., Gerçeklioğlu, G., Eser, S., Fidaner, C., Baysan, P., Pala, T., ... Dündar, P. (2011). Dünya sağlık örgütü – “Avrupa yaşlanma tutumu anketi (AAQ)” Türkçe sürümünün (AYTA-TR) psikometrik özellikleri. *Geriatrics*, 14(1), 101–110.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kerem, M., Meriç, A., Kırdı, N. & Cavlak, U. (2001). Ev ortamında ve huzurevinde yaşayan yaşlıların değişik yönlerden değerlendirilmesi. *Geriatrics*, 4(3), 106–112.
- Kılıç, D., & Adıbelli, D. (2011). The validity and reliability of Kogan’s attitude toward old people scale in Turkish society. *Health*, 3(9), 602–608.
- Özdamar, K. (2002). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Eskişehir: Kaan Yayınları.
- Özdemir, L., Akdemir, N. & Akyar, İ. (2005). Hemşireler için geliştirilen yaşlı değerlendirme formu ve geriatric sorunlar. *Geriatrics*, 8(2), 94–100.
- Senemoğlu, N. (1997). *Kuramdan uygulamaya gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Süzülmüş, S. (2005). *Faktör analizi modellerinin belirlenebilirliği ve genelleştirilmiş inverslerin kullanımı* (Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. New York, NY: Harber Collins Publication.

- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayınları
- Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: TPD Yayınları.
- Toprak İ., Soydal T., Bal E., İnan F., Aksakal N., Altinyollar H., ... Yüksel B. (2002). *Yaşlı sağlığı*. Ankara: TC Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Tuna, Z. & Çelik, S. Ş. (2012). Otonomi Değerlendirme Ölçeği'nin 65 yaş ve üstü bireylerde geçerlilik-güvenirlilik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 19(1), 51–61.
- Tyler, C. W. Jr., & Herold, J. M. (1992). Public health and population. In J. M. Last & Wallace, R.B. (Ed.), *Maxcy-Rosenau-Last public health and preventive medicine* (pp. 41–53). Norwalk, CT: Appleton & Lange.
- Uncu, Y. (2003). Yaşlı hastaya birinci basamakta yaklaşım. *Geriatrici*, 6(1), 31–x37.
- Yeşilyaprak, B. (2003). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Yılmaz, D. V. & Terzioğlu, F. (2011). Üniversite öğrencilerinde yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik değerlendirmesi. *Geriatrici*, 14(3), 259–268.
- Yurdugül, H. (2005). *Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması*. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Denizli.

Received: June 21, 2016

Revision Received: December 2, 2016

Accepted: December 22, 2016

OnlineFirst: December 28, 2016

Copyright © 2016 • Istanbul University Department of Sociology

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/iusosyoloji.292682 • December 2016 • 36(2) • 551–573

Original Article

An Intellectual Stuck Between Theory and Social Practice: Gökalp and Culture-Civilization Theory

Yücel Bulut¹
Istanbul University

Abstract

This article examines Gökalp's approach to culture-civilization. Gökalp's theory of culture-civilization is generally widely accepted and handled as an approach that presents the formula of how Turks and Muslims can Westernize while at the same time preserving their identities. This study will attempt to draw attention to another feature of this theory. The basic claim of this essay is that Gökalp's culture-civilization theory, which claims to solve the mental problems Turks experience as a state and society on the topic of Westernization, at the same time embodies many potential problems on the points of thought and praxis. These problems stem from the concepts of culture and civilization weightily conflicting with each other, especially from the contradictory notion that the concept of "Turkish-ness" contains. This article tries to demonstrate these problematic areas by primarily dealing with the etymological developments of the concepts of culture and civilization. Afterwards, Gökalp's general understanding of society, approaches related to Turkish society, and specifically the theory of culture-civilization theory are analyzed. Lastly, what Gökalp's concepts and theory contain is subjected to a critical analysis to show its contradictory aspects.

Keywords

Ziya Gökalp • Emile Durkheim • Turkish sociology • Culture • Civilization

Sosyal ve Siyasal Arasına Sıkışmış Bir Düşünür: Ziya Gökalp ve Hars-Medeniyet Kuramı

Öz

Bu yazıda, Gökalp'in 'hars-medeniyet' yaklaşımı irdelenmektedir. Gökalp'in hars-medeniyet kuramı, yaygın olarak, Türk ve Müslüman kimliğimizi korumayı başararak nasıl Batılılaşabileceğimizin formülünü sunan bir yaklaşım olarak kabul görmüş ve işlenmiştir. Bu çalışmada ise, söz konusu kuramın bir başka özelliğine dikkat çekilmeye çalışılacaktır. Bu yazının temel iddiası; batılılaşma konusunda devlet ve toplum olarak yaşadığımız zihniyet problemlerini çözme iddiası taşıyan hars-medeniyet kuramının, aynı zamanda, düşünce ve uygulama noktasında pek çok potansiyel sorunu bünyesinde barındırdığıdır. Söz konusu sorunlar; kültür ve medeniyet kavramlarının birbirlerine karşıt anlamlarla yüklü kavramlar olarak kavranmasından ve özellikle de 'Türklük' kavramının içerdiği çelişik kavramlaştırmalardan kaynaklanmaktadır. Bu makalede, söz konusu sorun alanları öncelikle hars (kültür) ve medeniyet kavramlarının etimolojik gelişimi ele alınarak gösterilmeye çalışılıyor. Ardından Gökalp'in genel toplum anlayışı, Türk toplumuna ilişkin yaklaşımları ve özelde de 'hars-medeniyet' kuramı değerlendiriliyor. Son olarak da, Gökalp'in kavramlarının ve kuramının içeriğinin, çelişik yönlerini gösterecek şekilde eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutuluyor.

Anahtar Kelimeler

Ziya Gökalp • Emile Durkheim • Türk Sosyolojisi • Kültür • Medeniyet

* **Correspondence To:** Yücel Bulut (Prof), Department of Sociology, Istanbul University, Beyazıt, Fatih İstanbul.
Email: yucel.bulut@istanbul.edu.tr

Citation: Bulut, Y. (2016). An intellectual stuck between theory and social practice: Gökalp and culture-civilization theory. *Turkish Journal of Sociology*, 36, 551–573.

This study is an attempt to understand Gökalp's perception, definitions, interpretation, and utilization of the concepts of "culture" and "civilization." The objective of this paper is to show that Gökalp assigned different meanings to these concepts and used them to symbolize two opposing worlds. Thus the paper will also discuss his intention in separating these concepts into three sections. First, I will focus on etymology and the different uses of these concepts. The purpose here is to reflect the content and contextual transformation of these concepts throughout different periods, countries, and traditions under specific intentions. Second, I will discuss Gökalp's understanding, definition, and use of these concepts while also taking into account the striking changes observable in his articles over time in terms of his use and definition of these concepts. Third, I will analyze some vague and even contradictory points in Gökalp's culture-civilization theory by providing certain justifications. In this attempt, it is important to understand and identify the intellectual traditions that inspired and fostered Gökalp's use of these concepts. In addition, it will also contribute to the study to include how Gökalp's followers and critics perceived, interpreted, and utilized these concepts.

Culture and Civilization: A Brief Etymological and Sociological History

The dictionary defines "culture" in association with the "cultivation of the land" (in: English¹ and French, *culture*; German, *Kultur*; Arabic, *sakafi*; Persian, *ferhengi*; Ottoman, *hars*; and Turkish, *ekin* or *kültür*). However, it has been used in the field of humanities ever since anthropologist Edward B. Tylor described it in the first paragraph of his book *Primitive Culture* as "Culture or civilization, taken in its wide ethnographic sense, is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, customs, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society," (Tylor, 1871, p. 1). Tylor further developed this definition in *Anthropology* (1881), which has been in use for a long while. Developments in anthropology and additional research have made the concept very rich and complex.²

1 Raymond Williams explains the meanings the word received after the Age of Enlightenment. According to Williams, "the first word is *cultura*, (Latin), from the root *colere*-. *Colere* had a range of meanings: inhabit, cultivate, protect, honour with worship. Some of these meanings eventually were lost, though still with occasional overlap in its derived nouns. Thus the meaning of *inhabit* developed from *colonus* (Latin) to colony. *Honor with worship* developed through *cultus* (Latin) to cult. *Cultura* took on the main meaning of *cultivation* or tending, as included in Cicero, *cultura animi*, though with subsidiary medieval meanings of honor and worship... The French forms of *cultura* were *couture*, of, which has since developed its own specialized meaning, and later *culture*, which by the early 15th century had passed into English. The primary meaning was then in husbandry and the tending of natural growth. *Culture* in all its uses was a noun process: the tending of something, basically crops or animals. The subsidiary *coulter* (ploughshare) had travelled a different linguistic route from *culter* (Latin) ploughshare, *culture* (Old English) to the variant English spellings *culter*, *colter*, *coulter*, and as late as the early 17th century, *culture*." (Williams, 1985, p. 87).

2 "During this process [i.e., including the word "culture" into anthropology] the concept of "culture" has been stripped of some ethnocentric connotations and adapted to the requirements of ethnographic depiction. Cultural studies are now less concerned about the glorification of mind and soul in the heart of Europe and more concerned about enlightening the customs, practices, and beliefs of societies other than Europe." (Thompson, 2013, p. 152).

Koreber and Kluckhohn (1963) gave 164 different definitions of culture in their work, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Since then, the content and concept of culture have continuously expanded, becoming more complex as various disciplines also adopt the concept.

As described by Thomas (2012, p. 176) in the social sciences, culture “is a term used instead of community” as “...a concept that defines the symbolic world experienced when one becomes a member of a social group.” Thomas’ use of this concept is consistent with how the word resonates in German. Raymond Williams summarizes the word’s change in meaning as:

...borrowed from French, spelled first [18th century] *Cultur* and from [19th century] *Kultur*. Its main use was still as a synonym for civilization: first in the abstract sense of a general process of becoming civilized or cultivated, and second in the sense which had already been established for *civilization* by the historians of the Enlightenment and in the popular 18th-century form of universal historians as a description of the secular process of human development. (Williams, 1985, p. 89)

By the early 19th century the word *culture* was being used as a synonym for, or in some cases in contrast with, the word *civilization*. Derived from the Latin word *civic*, which means of or belonging to citizens, *civilization* was initially used in French and English in the late 18th century to describe a progressive process of human development, a movement towards refinement and order and away from barbarism and savagery. Behind this emergent sense lay the spirit of the European Enlightenment and its confident belief in the progressive character of the modern era.

In French and English, the uses of the words “culture” and “civilization” overlapped: both were used increasingly to describe a general process of human development, of becoming “cultivated” or “civilized.” In German, however, these words were often contrasted in such a way that *Zivilisation* acquired a negative connotation and *Kultur* a positive one. *Zivilisation* was associated with politeness and the refinement of manners, while *Kultur* was used more to refer to the intellectual, artistic, and spiritual products in which the individuality and creativity of a community were expressed (Thompson, 2013, pp. 149–150).

The opposition of *Kultur* and *Zivilisation* in German was associated with early modern social stratification patterns in Europe. This relationship is analyzed in detail by Elias in the work *Civilizing Process* (2002/1939). Elias indicated in his study that the language of aristocracy and the upper layers of the bourgeoisie of 18th century Germany were French. Speaking French and imitating and following the traditions of the French royalty were status symbols for the upper class. Apart from the upper class, there were a small group of German-speaking intellectuals, mostly palace officers and land nobles. For these intellectuals, intellectual and artistic achievements were valuable; therefore, they ridiculed the upper class who spent all their energy becoming more polite, more refined, and more French. The upper class expressed this controversy through the opposition of *Kultur* and *Zivilisation*, defining their status through the concept of *Kultur*.

The German historian Herder significantly changed the meaning of the word *culture*. Herder thought the concept was very ambiguous and deceptive when applied to all nations and eras, stating that every historical period or civilization possessed a unique character of its own. He opposed the thesis that each civilization is the forerunner of the next “higher” one, and thus the supremacy of Eurocentric culture over the rest of the world. It is not possible to work with linear conceptualizations of historical change and progress alongside comparisons of different peoples. Herder substantiates the diversity and incommensurability of civilizations at every level of human life, but it does not lead to the idea of assigning essentialist characteristics to specific peoples or historical periods. Herder insists that there is no single standard of culture. The difference between enlightened and unenlightened, or cultured and uncultured, peoples is relative and a matter of degree. Only a plurality of cultures, each realizing a unique balance of contradictory needs, can bring wholeness to the commonness of human nature.³

This sense of culture was widely developed in the Romantic Movement as an alternative to the orthodox and dominant “civilization.” From this, the new concept of *folk-culture* emerged, emphasizing national and traditional cultures. This sense of culture was primarily a response to the emergence of the mechanical character of the new civilization, and was used to distinguish between human and material development (like the distinction between culture and civilization). These two concepts started to be used to indicate the distinction between *rural* and *urban* lifestyles, which were known to represent two distinct values, faiths, or even gods. “From the Industrial Revolution to the beginning of the 19th century, modern civilization was first linked to extraordinary increases in population and urbanization, and consequently resolving traditional order through the mind,” (Adorno & Horkheimer, 2011, p. 105). Adorno and Horkheimer’s account of the historical change in the meaning of these two concepts draws attention to this aspect:

In German orientalism, especially after Müller, in 19th-century Russian culture philosophy, culture was associated with country and civilization with city... Culture, which means

3 “The concept of culture that emerged in the late 18th and early 19th centuries as the classical conception of culture was mentioned in the histories of the development of humankind. This classical conception was also articulated by German historians and philosophers like Adelung, Herder, Meiners, and Jenisch. The ‘history of culture’ first emerged in Adelung’s work, dated 1782. During these years, culture was defined as the process of developing and ennobling the human faculties, a process facilitated by the assimilation of works of scholarship and art, and linked to the progressive character of the modern era. The most well know of these early histories of culture was *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* by J. G. von Herder which was first published in 1784 and 1791 in four volumes. In this extensive study, although he preserves some of the emphasis of his contemporaries, Herder employs a critical approach to ethnocentrism... Herder says, ‘It had never entered into my mind by exploring the few figurative expressions, the childhood, infancy, manhood and old age of our species the chain of which was applied for a few nations. Is there a community on earth that is entirely exempt from culture? If each individual of the human species is to be shaped by culture, refined weakness would be a more appropriate term for it. Nothing could be more vague than the term itself; nothing else would lead us more astray than applying culture to all nations and ages.’” (Thompson, 2013, pp. 150–151).

living together ethically, has been in controversy with civilization as a hedonistic self-abasement since ancient times as could be seen in poetry. (p. 106)

In this context, Wagner and Tönnies had extreme reactions to civilization (alongside modernization, urbanization, and capitalism) within the context of populist-communal and even socialist concerns. Although culture cannot be said to necessarily conflict with civilization, there has always been a contrast between the two throughout history over which debates have been conducted. In time, the concepts solidified their connotations, and the contrast has become well-established.

These various treatments of culture contribute to its modern usage and complexity. Thinkers like von Humboldt used culture to describe material and concrete development and preferred civilization to describe moral and intangible development. Afterwards, the use of these words became clearer. Williams recognizes three broad categories of usage: “(a) the independent and abstract noun which describes a general process of intellectual, spiritual, and aesthetic development, from the 18th century; (b) the independent noun, whether used generally or specifically, to indicate a particular way of life for a people, a period, a group, or humanity in general, from Herder and Klemm; and (c) The independent and abstract noun that describes the works and practices of intellectual, and especially artistic, activity. The third category, being relatively late, seems to lend itself to the widespread usage of culture to mean music, literature, painting and sculpture, and theater and cinema” (for a broader explanation, see Williams, 1985, pp.107–110).

Despite the diversity and wealth of meanings attributed to culture, one of these meanings stands out as quite handy in attempting to classify these meanings under specific titles: “Culture could refer to (1) refined artistic activities (classical ballet, opera); (2) all forms of life of a society or a group of people; or (3) shared systems and templates. These categories could also be identified as aesthetic, ethnographic, and symbolic cultural definitions, respectively.” (Edles, 2006, pp. 5–6).

Gökalp’s Theory of Culture-Civilization

Before addressing Gökalp’s theory of culture and civilization and the meanings he attributes to these concepts, it would be useful to briefly examine the general research of Durkheim, who had an undeniably strong influence on Gökalp’s sociological approach and terminology, without going into the details of his work, ideas, methodology, or concepts because the nation/state-based approach of Durkheim, which he offered as a solution to the problems of French society in particular, served as an exemplary model for Gökalp as he developed his proposals regarding the conditions of the Ottoman Empire’s future survival and the sort of transformation the Empire would have to undergo in order to survive.

Durkheim dealt with the problems encountered by modern industrial society, which had come into being from the mid-18th century onwards in Europe and was in the process of a rapid multi-dimensional institutionalization in the 19th century, and the problems encountered by contemporary French society in particular. He was preoccupied with formulating the new principles of solidarity that were needed by modern society, which was a creation of the rapid economic, political, social and cultural transformations of the period, and that would match the new conditions. In other words, he tried to understand and analyze the problems accompanying the transition from a traditional society to a modern society; more importantly, he came up with proposals regarding the basic principles with which the modern industrial society of the future could or should solve its problems to survive. The central issues in his work were similar to those raised by the thinkers preceding him who had also worked on the problems of a modern society undergoing rapid transformation, as well as possible solutions to these problems, developing theories and making proposals to this end. He offered functional solutions in order to establish order on one hand, and to achieve progress on the other, which was not to be sacrificed for the sake of order.

Thus, Durkheim, aware of the dismantling qualities of modernity, was preoccupied with discovering mechanisms that would forge the tools and institutions out of this crisis, making it possible to establish a new order befitting these new conditions. He argued that solidarity in modern societies did not disappear, and that, on the contrary, the type of solidarity seen in traditional societies had become dysfunctional and new form of solidarity peculiar to modern society was taking shape (via his theory of social division of labor, and the distinction he made between mechanical and organic solidarity). In a sense, he proposed to solve social conflicts on the basis of social solidarity. In its solutions, he tried to develop a corporatist and solidarist model of society as opposed to liberalism's extreme individualism, conservatism's preference for the past over the present, or socialism's approach that could create a conflict out of class differences. His conceptualization of mechanical solidarity and organic solidarity, work on the sociology of religion, and inter-disciplinary approach should be interpreted as meaningful and functional parts of a comprehensive project for reaching these goals.

Following this very general summary of the main contours of Durkheim's work, I now return to Gökalp's project. At this point, it would be useful to briefly review the problems faced by the Ottoman Empire at the time Gökalp was writing his books and Turkish intellectuals' preoccupation with these problems.

First of all, just as Durkheim's sociology is a "sociology of the superstructure" (İlyasoğlu, 1985, p. 2170). Gökalp's priority is to provide the rulers of the Turkish state with an ideology and an identity, as well as to develop a new model of society. Thus, he mainly addresses the military and civilian bureaucracy. This seems to arise

from the fact that he was officially and unofficially directly involved in politics; in other words, he was also a politician.

The Second Constitutional Period of the Ottoman Empire is important because it marked the first time a political party had come to power. With the proclamation of the Second Constitution, a period of intense press activity and an atmosphere of relatively free expression and discussion had been initiated. There was a rapid increase in both the number of newspapers and journals published and political parties formed until the Committee of the Union and Progress established total control over the administration. However, there was confusion in the minds of Ottoman intellectuals regarding political solutions. The political movements of Ottomanism, Islamism, and Turkism had each attracted large numbers of followers in succession within a short period of time, but none enjoyed consensus as the preferred solution. In other words, this period witnessed huge confusion at the level of ideas, as well as unrestrained and unguarded discussions of previous mentalities. In this context, shaping a new mentality that would keep the whole of society together in line with the new conditions of the era and the creation of a new ideology and new type of solidarity were seen as basic requirements. This, in essence, was the need Gökalp was trying to meet.

As Westernization became a state policy, criticism of the past increased both in volume and intensity. It became clear that under the new conditions, traditional identities and mentalities were no longer viewed positively, being seen as a relic of the past. The rapid loss of territory, and the massive internal and external crises the Empire faced, were seen by the statesmen, bureaucrats, and intellectuals of the era as vindication that traditional approaches were no longer practical. New proposals and ideologies were now being formulated and offered for solving social and political problems. All of these new solutions, including those based on tradition, accepted the premise that a new polity and a new model/understanding of society needed to be developed. In other words, it was widely accepted that even the traditional had to be reinterpreted if it were to serve as a solution or survive under the new conditions. What was expected from the nascent approach being developed was that it would provide for “progress,” or Westernization, of society and state, but would do that without coming into direct conflict with its past identity because past culture/identity had been becoming more important among the masses. At the same time, it lost its effectiveness, functionality, and significance as a political solution from the perspective of state elites. A cultural paradox would naturally mean a conflict between state and society.

Gökalp first tried to defuse this paradox by drawing a distinction between culture and civilization (*hars* and *medeniyet*). Using this distinction, Gökalp argued that it is possible for the Turkish nation to be integrated into Western civilization *and*

simultaneously keep its own culture, as had happened in the past when Turks kept their culture but became the leading member and defender of the Islamic civilization. The conditions, however, had changed, according to Gökalp. It was now time for the Turkish nation to take its place within Western civilization, the shining star of modern times, but still preserve Turkish culture with its roots in Turkish history. This was possible because the two are separate things. Gökalp defined civilization on the basis of technology. In this sense, civilization is an asset that belongs to all of humanity.

As was previously argued, Gökalp made use of Durkheim's sociology, but successfully adapted it to Turkey's conditions. In addition, it should be mentioned that Gökalp was influenced by the ideas of many Western philosophers, psychologists, and social scientists (i.e., Worms, Bergson and Tarde) but had chosen to adapt Durkheim's sociological approach to the conditions of the Ottoman Empire, using his concepts and theoretical framework to offer solutions to the problems of Ottoman state and society. In other words, Gökalp's interest in Durkheim's ideas was not a reflection of blind admiration for everything Western, but the result of a conscious choice. Durkheim's concepts of *order* and *morality* correspond, in Gökalp's writing, to *nation* and *progress*. In Gökalp's work, Durkheim's *collective consciousness* became *national consciousness*. In some respects, Gökalp had an advantage over Durkheim because Islam still acted as an element of solidarity on societal order and state structures, even though the new intellectuals and the Republican administration that followed were hostile to the existing culture/identity, and by association, to Islam. Although the special emphasis put on religion by some groups did pose a threat, *religion* -the common culture centered on Islam- was still the major element of unity for a very large majority. Thus, Islam was important even in approaches that focused on the ideal and consciousness of the nation as the glue to hold society together. Gökalp was no exception to this: Islam was not his main reference; it was only one of the components of national feeling, national thinking, and national consciousness.

Gökalp was mainly concerned with producing theoretical solutions to the practical problems of the country. With this purpose, he used all scientific and philosophical tools at his disposal, which improved the scope and systematic structure of his ideas. "Gökalp's social and political doctrines were not simply analytical. They constituted a theory with strong normative elements based on social, political, and moral philosophy." (Parla, 1993, p. 55). Gökalp wanted to examine social and political facts, but he wanted to do that in a theoretical framework. His famous formulation "We are of the Turkish nation, of the Islamic Ummah, and of Western civilization" makes his theoretical framework very clear.

To Gökalp, Turkish nationalism represented a cultural ideal and philosophy of life that would provide the foundation for social unity and solidarity. It is not clear whether

his nationalism was based on race or not. What he took from religion was unorthodox; he took *moral*, not political, elements that sprang from the more Sufi interpretations of religion that could be useful in creating *social solidarity*. In this respect, Gökalp was influenced by the “search for an earthly/secular order necessary to achieve social solidarity, unity, and integrity; and a secular-based morality as the foundation of this order,” which was popular among post-Enlightenment European social scientists and a preoccupation of Durkheim’s. In a sense, Gökalp, and thus Turkey, were fortunate compared to Western social scientists and European countries due to Turkey’s unique circumstances, because Turkish intellectuals could make some use of Islam, especially its Sufi interpretation. As Parla (1993, p. 6) put it, “Turkism became the cultural norm, and Islam the moral norm, in Gökalp’s societal model.” In his usage, the concepts of westernization and modernization referred to the scientific, technological, and industrial achievements of European capitalism, and were the basis of his national reform program. His *solidaristic-corporatist* ideas, which sprang from corporatist capitalism developed in reaction to Marxism and liberalism, corresponded to a sort of idealist-positivist societal model. Gökalp called this model *social idealism*. In this model, the distinction between culture and civilization reinforces the belief in modernization, and a morality based on Islamic Sufism, especially the morality of duty, prevents the disintegration of society and individualization, even inspiring individuals to do everything in their power to contribute to the goal of modernization. Turkish nationalism has been used in terms of the spiritual tie that connects individuals to one another, reminding them that they belong to the same union.

Gökalp synthesized the trio of Turkism, Ottomanism, and Islamism -which were widely used in his time, especially following Akçura’s (1904) influential essay that conceptualized the three as alternative/competing and mutually exclusive methods developed and implemented by Ottoman society for its salvation- in the form of Turkism/Islamism/Modernism, referring to Turkish nationalism, Islamic Sufism, and European corporatism. The theory and conceptualization of culture and civilization are better understood within this larger framework.

Before examining Gökalp’s theory of culture and civilization in more detail, his attributing different meanings to these concepts at different times needs to be said, even if they are ultimately related. Sometimes he defined culture as the founding spirit of a nation that separates it from other nations on earth and civilization as the end point of its development; at other times, he defined culture as a national trait and civilization as an international consequence standing opposite culture, even though it carries cultural elements. Reading his texts, sometimes one gets the distinct feeling that his culture-versus-civilization dichotomy shares something with Durkheim’s distinction between organic and mechanical solidarity, and with Tönnies’ distinction between community

and society. As Türkdoğan (1978, p. 11) observes, this pair of concepts permeates all of Gökalp's works, whether on education, history, art, politics, economy, culture, or literature. Naturally, the intellectual sources Gökalp drew upon when he developed the distinction between culture and civilization is a topic worthy of investigation.

According to Heyd (1950), Gökalp's distinction between culture and civilization is not found in Durkheim's work. Both Durkheim and Le Bon used the two concepts in the same sense, and they preferred the concept of 'civilization'. In other words, their "civilization" contains Gökalp's "culture" as well. Gökalp's theory of culture and civilization was an indirect adaptation from German sociology, maybe from Ferdinand Tönnies and his famous distinction between community (*Gemeinschaft*) and society (*Gesellschaft*).⁴ "According to Tönnies, culture refers to tradition, religion and art; civilization refers to law and science. Just as societies develop out of communities, culture gives birth to civilization. Were these ideas, which represent Gökalp's views on culture and civilization, inspired by sociologists in Durkheim's circle who were influenced by Tönnies? We do not have documentary evidence regarding this issue. What we do know, however, is that the dichotomy Tönnies describes between culture and civilization is just as real for Gökalp." (Türkdoğan, 1978, p. 23). Additionally, Türkdoğan (pp. 25–26) argues that Gökalp may have made use of European ethnographers' studies on the evolution of societies when he developed the distinction between culture and civilization, citing Fındıkoğlu's (1966a, 1996b) argument that Gökalp may have been influenced by the work of German economists who had come to Turkey during the university reforms.⁵

4 "Gökalp seems to have borrowed his theory of culture and civilization indirectly from German sociology; perhaps from Ferdinand Tönnies who first published his famous *Gemeinschaft und Gesellschaft* in 1887. Among the many sociologists quoted in Gökalp's writings, Tönnies' name does not occur. Tönnies' ideas are, however, known to have influenced French sociologists, whose works Gökalp studied, such as Gaston Richard, who at one period belonged to Durkheim's circle. In a critical review of Tönnies' book, Durkheim himself accepts the essential distinction between these two social forms with certain reservations.

Tönnies regarded culture as the expression of an organic society or community (*Gemeinschaft*) based on the 'natural will' (*Wesenswille*) of its members and reflects their emotional characteristics, while the 'free or arbitrary will' (*Kürwille*, originally *Wilkür*), the product of the intellect to which it remains subject, creates the 'artificial' society (*Gesellschaft*) and its expression, civilization." (Heyd, 1950, pp. 66–67). Tönnies described congregation and community (*Gemeinschaft* and *Gesellschaft*) as follows: "I call any association dominated by natural demand congregation (*Gemeinschaft*), any of which is shaped by rational demands and directed by these is a community (*Gesellschaft*)," (Tönnies, 2000, p. 203). These definitions share similarities with some of Gökalp's ideas: "Evvelâ, hars millî olduğu halde, medeniyet beynelmiledir... Saniyen, medeniyet usul vasıtasıyla, irade ile yapılan şeylerin mecmuudur... Harsa dahil olan şeylerse, usul ile, fertlerin iradesi ile vücuda gelmemişler, sun'î değıllerdir. Nebatların, hayvanların uzvî hayatı nasıl kendiliğinden ve tabîî bir surette inkişaf ediyorsa, harsa dahil olan şeylerin teşekkül ve tekâmülü de tıpkı öyledir. Meselâ, lisan fertler tarafından usulle yapılmış bir şey değıldir... Demek ki harsın ilk numunesini lisanın kelimelerinde, medeniyetin ilk numunesini de yeni lafızlar suretinde icat olunan ıstılâhlarında görüyoruz." (Gökalp, 1972, pp. 10–11).

5 "A university reform was carried out between the years 1914–1918, and a couple of German economists were hired. Gökalp, who used to be inspired by the French culture since 1906, thus came into contact with German economy and sociology. (...) It is highly probable that Gökalp developed the distinction between culture and civilization under the influence of this German sociology." (Türkdoğan, 1978, p. 26).

Berkes (1959, p. 317) observes that Gökalp's *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1918) contains the chapter, "Hars Zümresi, Medeniyet Zümresi," [Culture Group, Civilization Group] originally published under the title "Community and Society" in the journal *Türk Yurdu* (1913)⁶ supporting the arguments for German influence and Tönnies influence.

In his articles where he develops the theory of culture and civilization, Gökalp makes no open references that would allow researchers to track his intellectual sources within Western sociology or other academic disciplines. There is no evidence that Gökalp spoke German or directly followed German social sciences, ideas, or philosophy. However, considering the influence German intellectual developments and discussions had on intellectual circles within Europe, and the influence of German thinkers on names such as Durkheim, it is reasonable to assume that Gökalp had indirect knowledge of German intellectual traditions and discussions through French texts. In other words, the German intellectual influence on Gökalp was probably mediated by French texts produced by Durkheim and his disciples. German scholars hired within the framework of the university reform mentioned by Findıkoğlu (1966a, 1996b) probably also played an important role in the transmission of these ideas.

Gökalp defined culture and civilization as follows:

A society's "culture" refers to the totality of value judgments residing in the conscience of that society. Education is the process of turning this culture into its members' mental faculties. A society's "technology" refers to the totality of factual information residing in the mind of that society. Teaching is the process by which this information is turned into its members' mental habits. (1981, p. 29)⁷

Gökalp viewed the value judgments and institutions *appropriate* for the *collective consciousness* of a society as *living traditions*. Traditions that are dead or no longer appropriate are called *social fossils*. Easily discernable, Gökalp approached the

6 This article, also reproduced in Berkes' edited book -which consists of translations of selected works of Gökalp- under the title "Community and Society", between pages 97 to 101, is more or less the same with the chapter titled "Hars Zümresi and Medeniyet Zümresi" in *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* with slight changes and substitution of the words culture and civilization instead of community and society. Similar topics Gökalp examined under different titles, and differences between the contents of pieces with the same title can shed light on some aspects of the development of Gökalp's thinking and should be investigated separately. In this context, there are significant differences between the way Gökalp uses the concept of 'culture' in his earlier work and its use in *Türkçülüğün Esasları*, published later. For example, the word 'culture' is frequently used on its own in the earlier work, whereas in *Türkçülüğün Esasları*, it is often part of the phrase "national culture". His treatment of the words culture and civilization in another chapter titled "Culture and Refinement" in this book shows that he has somewhat softened the dichotomy between the two terms, possibly to adapt to the new circumstances.

7 Original Turkish: "Bir kavmin vicdanında yaşayan 'kıymet hükümlerinin mecmuuna o kavmin 'hars-culture'ı denilir. Terbiye, bu harsı, o kavmin fertlerinde 'ruhi melekeler' haline getirmektedir. Bir kavmin zihninde yaşayan 'şeniyet hükümleri'nin mecmuuna o kavmin 'fenniyat-technologie'ı denilir. Talim, bu bilgileri o kavmin ruhi itiyatları haline getirmektedir."

issue from the perspective of selective/eclectic evolution. In other words, traditions currently observed in society are those that have been useful to society and thus have survived. That is, they have a function. The dead ones, on the other hand, need to be eliminated, which did not take place in Turkey. Rulers of the Tanzimat Era did not make any effort at elimination, which is why a duality emerged at the level of civilizations: Arabic-Persian Islamic civilization and European civilization. Later, ancient Turkish civilization was also added to this mixture. Gökalp was very much against this. One should remember that, consistent with these ideas, he was against adopting the Latin alphabet over the Arabic one currently used, and the extreme purification of the Turkish language. He valued the natural flow and continuity of the historical process. He was also against importing educational principles from Europe, emphasizing the need to give priority to national culture.⁸

Gökalp talked about two types of social groups and value groups, corresponding to the distinction between culture and civilization; moral duties, legal requirements, aesthetic values, ideals, and so on are subjective and specific to each cultural group. Scientific truths, economic principles, engineering, mathematical concepts, and the like, on the other hand, are objective, absolute, and belong to civilization groups.

Certain similarities can be detected between these ideas of Gökalp and Durkheim's concepts of *mechanical solidarity* and *organic solidarity*. It is also possible to find traces of Tönnies' distinction between *community* and *society*. Gökalp seems to argue that this distinction can be observed within the same society, that it is about two different dimensions of society: Culture, in this sense, provides solidarity based on *similarities*, whereas civilization allows solidarity based on *differences*. Within this framework, Gökalp developed arguments both for Turkish society specifically and for the world civilization to which he thinks Turkish society should belong as a member of international society. Turkey can be a part of modern civilization, preserving its culture and cultural values; it can both benefit from civilization and make contributions to civilization.

According to Gökalp, national culture should be able to provide a foundation for society based on social solidarity. Culture improves unity and solidarity, whereas international civilization may be detrimental for solidarity if affective factors underlying culture are confused with cognitive factors underlying civilization. Culture is a tie that connects the masses and elites in a society; however, if culture and civilization are not separated, if the boundaries between them are neither drawn appropriately nor followed, and if these two concepts, defined by Gökalp as belonging to different spheres, are interpreted as "competing cultures," civilization can become a divisive element.

8 Gökalp's seven articles on education are published in 1916 in *Muallim Mecmuası*. All of them can be found in Gökalp (1981).

To support his thesis regarding the separation between culture and civilization, Gökalp attributed the collapse of the Ottoman state to the adoption of Arab-Persian values and institutions by Ottoman administrators instead of Turkish ones.

Gökalp observes that during the Tanzimat Era, new tensions were added to the already existing conflict between the Turkish culture widespread among the masses and the Ottoman (Arab-Persian) civilization dominant in palace circles: The tension within the elites between proponents of Arab-Persian civilization (ulema) and European-French civilization (pro-Western bureaucrats), and the tension between the masses and elites arose from the fact that Turkish culture opposes both. (Parla, 1993, p. 64)

Republican elites were anxious to create a secular Turkish nationalism, looking beyond the Ottoman-Islamic heritage; one of their favorite arguments to prove the point that Turks were second-class citizens in the Ottoman Empire and that they were persecuted and discriminated against was the claim that Ottoman elites referred to them as “thick-headed Turks” [*etrâk-ı bî-idrak*].⁹ Gökalp was among the first people to develop this discourse.

In the contrast between culture and civilization, Gökalp’s sympathies lay with the former. He is of the opinion that some elements of European civilization can be selectively adopted, but civilization cannot be substituted for culture; on the contrary, the products of civilization can only be imported once they are adapted to the culture. What need to be imported are not values, but concepts and techniques. Moreover, the task of selecting belongs to the people, not the elites. Thus, *public embracement* is the main criterion. Gökalp complained about detached elites adopting moral and literary values in the name of civilization instead of technical competencies. In all of these arguments, his guiding principle was the creation of a sense of social unity and solidarity. According to Gökalp, when there is a big divide between the masses and the elites, and when this divide takes the form of culture versus civilization with one denoting the preferences of the masses and the other denoting the values of the elites, two separate nations are created.

9 *Etrâk-ı bî-idrak* was originally used by settled Turks to describe their nomadic brethren. It was probably a reflection of class differences. It is an expression used by urbanites to emphasize nomads’ lack of civility and manners, and a reflection of different rules of etiquette observed in different communities. Reaching the conclusion that the Ottoman dynasty saw Turks as second-class citizens solely on the basis of such evidence is a far-fetched interpretation, to say the least, and a product of the efforts to construct a new nationalism by otherizing the Ottoman past (One should remember that this was a common tactic many countries carved out of the Ottoman Empire used to form their nations, in particular Balkan and Arab nations). Nevertheless, Gökalp’s distinction between culture and civilization, as previously mentioned, was first and foremost an expression of the idea that abandoning a previously inhabited world is not a matter of essence: just as the Western civilization which Turks were about to enter was external, so was the circle of civilization they were about to leave. Gökalp was careful to emphasize this difference in all matters relating to Turkish nationalism. To this end, he didn’t miss the opportunity to exploit *etrâk-ı bî-idrak*.

As he developed the abstract dichotomy between civilization as utilitarian, selfish, and interest-based, and culture as non-utilitarian, selfless, public-minded, and idealist, Gökalp made use of concrete models of society: the solidarist model (seen in Turkish and Islamic societies and some Western societies) as opposed to the liberal (Western) model of society. Then he made a connection between the collapse of cultures and the spread of imperialist states. He viewed imperialism as ultimately a product of liberal capitalism. To Gökalp, modernization and European civilization meant the industrial and technological achievements of capitalism, and the positive sciences that made them possible, nothing more.

In *Türkçülüğün Esasları* ([*The Principles of Turkism*]; 1923), he repeated some of his previous views on the relationship between culture and civilization, as well as between nationalism and internationalism. However, this book, penned after the proclamation of the Republic in 1923, placed less emphasis on culture and nationalism against internationalism and civilization, not more. Gökalp had already made the distinction between national culture and international civilization and strove to bridge the divide in this new period. In this book, Gökalp argued that the ‘social life’ of a society consists of its religious, moral, linguistic, political-legal, economic, philosophical, and scientific lives. The last two items on this list had been classified as belonging to civilization in Gökalp’s previous work and could only become a part of national culture if and the degree to which they were adapted to the culture of the people and embraced by them.

In the chapter “Hars ve Tehzib” [Culture and Refinement] in *Türkçülüğün Esasları* (1923), Gökalp tried to bring culture and civilization even closer. He argued that culture refers to folk culture, that it is democratic, and that it consists of a people’s traditions, habits, customs, literature in its written and oral forms, language, music, religion, moral and aesthetic values, and economic products. *Refinement*, on the other hand, corresponds to high culture. It is aristocratic and peculiar to highly educated intellectuals. However, because both folk culture and high culture spring from the same national culture, the difference between them is not a *qualitative* one but a matter of *degree*. Thus, intellectuals with high culture are not *cosmopolitans*, but *national elites*.

This change in Gökalp’s thinking reflects the transformation the country was undergoing at the time. With the war finally over, certain characteristics of the new state and the charisma or trust enjoyed by the founding cadre influenced Gökalp’s thinking. Gökalp also had an explanation for this new situation.

Gökalp’s understanding of Turkish nationalism was clearly and definitely based on linguistic and cultural nationalism. He wanted to co-exist in peace and mutual respect with other nations. “Turanism, the racist and irredentist brand of Turkish

nationalism, does not figure even as an ideal in any of his theoretical or political articles and essays in [that] period,” (Parla, 1993, p. 73). *Türkçülüğün Esasları* also happens to be the book that provides a systematic presentation of Gökalp’s views on nationalism. The book focuses on the system and program of Turkism. The history of Gökalp’s views on nationalism can be traced back to *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, a collection of his articles written at different times. Articles directly on the subject are “Türklüğün Başına Gelenler,” “Türk Milleti ve Turan”, and “Milliyet Mefkûresi” [Arriving at the Head of Turkism, The Turkish Nation and Turan, and The Ideal of the Nation, respectively]. These articles also reflect the social function Gökalp attributed to nationalism, or the ideal of the nation. In *Türkçülüğün Esasları*, on the other hand, this ideal was not as clearly expressed because Gökalp thought that the ideal of nationalism had already achieved its purpose. When he wrote that Turks lack a sense of national responsibility, national consciousness, and national ideals, that they are a collection of completely fragmented and separated individuals, and that their lack of progress is due to a “failure to know oneself” and “failure to grasp national responsibility”, he is in fact calling attention to the social function of nationalism as a normative system providing solidarity. What mattered to Gökalp was social solidarity, and nationalism is justified by the need for solidarity.

Gökalp did not pay attention to the political, legal, or theological aspects of Islam; he did not want religion to be a determinant of social life, especially at the level of politics. He argued that politics should be cleansed of any traces of theocracy, and legislative power should be solely in the hands of the state. He was interested in Islam as an element of solidarity for Ottoman-Turkish society. His views on the modernization of religion aimed to rid Islam of its legal and political rules and turn it into just a system of morality. In addition, these views are reminiscent of Durkheim’s identification of God and society.

For Gökalp, what is important about Islam is its Sufi interpretation. He compared Sufi leaders to the idealist philosophers of Europe. In line with the positivist-idealist corporatist system he was trying to build, Gökalp borrowed idealist elements from the Sufi understanding of morality for he believed Sufism is the antidote to selfish individualism, considered to be the destructive element of liberalism:

Mainly, he sought to demonstrate the essential affinity of a secular moral philosophy and scientific social theory to Sufi philosophy and ethics. Islam thus constituted only one part of his general ethical system in support of cultural Turkism and moral solidarism. (Parla, 1993, p. 85).

A Critical Evaluation of the Theory of Culture and Civilization

In Gökalp's conceptualization, culture -national culture in particular- is the beginning of the road that passes through a national state and leads to civilization.¹⁰ In addition, the culture-civilization approach was understood and interpreted as the theoretical explanation of how the Turkish nation could progress or westernize while keeping its own identity. Gökalp's synthesis of Turkism-Islamism-Modernism is clearly part of an effort to create a new, uniting, and arousing spirit. Similarly, it is true that the theory of culture and civilization is part of the effort to provide an answer to the question "How can we achieve progress?" However, both approaches are based on some paradoxical foundations, and these paradoxical foundations create many areas of potential conflict. These approaches, notwithstanding their unifying, peaceful, solidifying, and cooperative goals combined with certain practices of the Republican era, led to serious conflicts, a point commonly overlooked.

One should always keep in mind that Gökalp's priority was to create a new identity and a new ideology for the future Turkish state and society, to create a new nation.¹¹ The theory of culture and civilization had an important role to play in reaching this goal.¹² If the goal is to create a new ideology, a new identity, and ultimately a new nation, criticism of the current situation naturally becomes a priority. This is why the theory of culture and civilization has a dual function: First, Gökalp wanted to justify or provide justification for the idea of abandoning the currently inhabited circle of civilization with this theory; second, the moment this separation was commonly accepted as justified or necessary, he provided a justification for the policy of integrating with the targeted world.

I argue that the theory of culture and civilization is first and foremost an attempt to provide justification for "abandoning the old circle of civilization" before being

10 "Millî kültür ile medeniyet arasındaki bir münasebet de şudur: Her kavmin, ilk önce, yalnız millî kültürü vardır. Bir kavim, kültür bakımından yükseldikçe siyasetçe de yükselerek kuvvetli bir devlet vücuda getirir. Diğer taraftan da, kültürün yükselmesinden medeniyet doğmağa başlar." (Gökalp, 1990, p. 42).

11 "Dünyanın Doğusu da, batısı da bize açık bir biçimde gösteriyor ki, bu çağ, milliyet çağıdır; bu çağın vicdanları üzerinde en etkili güç milliyet ideâlidir. Toplumsal vicdanların yönetimi ile sorumlu olan bir Devlet, bu önemli toplumsal etmeni yok sayarsa görevini yapamaz. Devlet adamlarında, parti ileri gelenlerinde bu duygu bulunmuyorsa, Osmanlılığı meydana getiren dinî topluluklar ve çeşitli kavimleri ruhî bir biçimde yönetmek olanaklı değildir. Dört senelik bir deneme bize [şunu] gösterdi: Yalnızca unsurların birbirine kaynaşmaları amacıyla 'Ben Türk değilim, Osmanlıyım' diyen Türkler, unsurların ne tür bir uzlaşmaya evet diyebileceklerini sonunda çok acı bir biçimde anladılar. Milliyet duygusunun egemen olduğu bir ülkeyi ancak, milliyet zevkini benliklerinde duyanlar yönetebilirler." (Gökalp, 1996: 13).

"İçtimaî işbölümünün tesiriyle, cemiyetler demokratlaşmağa başlayınca, imparatorluklar inhilâle yüz tuttu. Asrî devlet, millet ve halka kıymet verdiği için, halkın vicdanında hala yaşamakta olan harsî müesseseler yeniden kıymet bulmağa başladı. Yani, millî harslar, eski zaman defineleri gibi, milletin a'makında gömülü bir halde iken, keşf olunarak meydana çıkarıldılar." (Gökalp, 1972: 32) (first edition: *Yeni Mecmua*, September 12, 1918, p. 61).

12 Nihat Nirun underlines the importance of the concept of "culture" in Gökalp's general theory as follows: "Ziya Gökalp's sociological system is based on three important concepts. At the foundation of the system is CUSTOM and everything it implies, its body is CULTURE, and its roof is IDEAL." (Nirun, 1999: 1).

an answer to the question of “How can we progress?” or “How can we westernize?” If all the problems the Ottoman state faces are attributed to the traditional structure/identity that failed to produce adequate responses to new conditions, and if the ultimate solution to all problems is identified as entering a new circle of civilization and this is adapted as a policy, naturally one first has to effect separation from the currently inhabited circle of civilization. Gökalp chose to justify abandoning the traditional identity by making use of the sociological concepts and theories developed by Western sociology and by building two categorical spheres in direct opposition to one another, culture and civilization. The opposition between culture and civilization, thanks to the ingenious tactics and strategies used by Gökalp, was presented as being between masses and elites, between rural and urban, or between natural and artificial, without falling into the trap of being anti-religious or anti-Islamic. This approach, although perfect on paper, yet contained some misunderstandings and misinterpretations and thus had the potential to do great damage in practice. The way people, who are seen as the ultimate criterion for everything, actually defined themselves was in discord with Gökalp and his followers’ idea of Turkism. This fact was only discovered when they came to interact with or, more properly, attempted to transform the people. When they tried to turn their ideas into reality, when they set about to teach people just what Turkism, which masses were supposed to adopt and internalize, was, they were unable to avoid being positioned as anti-Islamic because the Ottoman people saw the Arab-Persian civilization, who Gökalp had reduced to a category with no organic connection to the people -a creation of elites and rulers alienated from their own society- as an indispensable part and constituent element of their culture, contrary to Gökalp. Among the people, being Turkish was equated with being Muslim, both in theory and in practice. As a result, masses were not willing to cleanse the elements that Gökalp had defined as artificial from their culture; they saw coercive attempts to this end as violent attacks on their very existence, essence, and religion and developed active resistance against such policies.

Implementing the theory in practice or testing the theory in the real world requires questioning some of its claims. Gökalp’s call to understand people, whom he viewed as the main source of Turkish culture, or national culture, and his call to “go to people” to unearth this culture need to be questioned within this framework. In other words, one needs to test to what degree this claim fits with his argument that culture is natural and arises by itself.

Gökalp was of the opinion that there is no room for conscious intervention in culture. However, implementing Gökalp’s ideas in practice leaves one face-to-face with nothing but a top-down, sometimes coercive, conscious intervention. Going to the people necessarily implies that there is a distance between those going and the people. In practice, this distance is not simply a matter of horizontal distance either.

It is also, and more often not, a vertical distance. Those at the top go to those at the bottom. Those at the top are the distinguished, and the enlightened go to those in need of enlightenment. The fact that those at the top love those at the bottom and/or that the former are compassionate towards the latter does not change the basic fact that this is a hierarchical relationship. Ultimately, if a cultural effort were to be undertaken, the decision naturally laid with those at the top. Those going to the people were to “pick and choose” as they unearthed what the people had. In other words, when they saw that there was a disconnect with what they had imagined to be the people’s values and what values the people actually held, Gökalp would declare that these people were Turkish but unaware of their Turkishness, and the task of unearthing what the people had would turn into teaching people what being Turkish means and how to be Turkish; in other words, enlightening people.

Second, Gökalp seemed to be aware that there was more than one Europe. However, instead of treating the different Europes separately, he chose to undertake a much more difficult project and discussed these differences by way of dividing Europe into its component parts: culture and civilization, ethics and science, and values and technology. This artificial separation resulted in many ambiguities that needed explaining in Gökalp’s theory. Contemporary European civilization cannot be imagined separately or independently from the scientific, philosophical, artistic, literary, cultural, economic, social, and political developments in modern history, from the nations that make up Europe, or from these nations’ cultural values. In other words, modernity in all its dimensions is the foundational outlook that has shaped and constituted the contemporary European civilization and its nations. It is very difficult if not impossible to separate these highly integrated elements. One should keep in mind that when Durkheim studied the French nation, he was studying the values of modernity. The same goes for Marx and German philosophers. As Parla argued:

For Gökalp, modernism, or Westernism, or European civilization, meant the industrial and technological achievements of capitalism and positive sciences... In *Türkçülüğün Esasları* (1923), Gökalp regenerated these views on the relationship between culture and civilization, and between nationalism and internationalism. However, it should be noted in this last work, which appeared after the realization of the ideal of nationalism and the formation of the Republic in 1923, that his emphasis on culture and nationalism, as contrasted with internationalism and civilization, was not accentuated but toned down. (1993, pp. 68–69)¹³

Gökalp was justified only up to a point when he made the following argument:

Institutions that connect all the members of a society to one another and generate solidarity are “cultural institutions,” and “culture” is the name given to the totality of these institutions.

13 To see the change and the softening in question, the chapters “Milli Kültür ve Medeniyet” and “Hars ve Tehzib” should be consulted.

Institutions that connect the upper classes of a society to the upper classes of other societies, on the other hand, are “institutions of civilization,” and the totality of these institutions, all of which are of the same kind, is called “civilization.” (1972, p. 1)¹⁴

Later, he would try to bring the two closer, as evident in his chapter “Hars ve Tehzib”.¹⁵

A third point is that Gökalp’s work on the relationship between culture and civilization indicated a permanent tension between the national culture (Turkish nation/state) and the European civilization. This tension-ridden relationship, which characterizes Turkish modernization in general, combines admiration and fear of Europe.¹⁶ Europe is a model to be followed if the country is to progress, but it is also an imperial entity that threatens to assimilate. This dilemma and tension are clearly visible in the following passages from Gökalp:

The Ottoman culture started to be influenced by another civilization from the Tanzimat Era onwards. Just as it had abandoned the Chinese civilization and adopted the Persian civilization in the past, now it was abandoning the Persian civilization and adopting the European civilization. (1972, pp. 4–5)¹⁷

Our national music used to compete with Persian tastes in the past, now we also have to compete with French tastes...” (p. 5)¹⁸

Since civilization consists of institutions shared between nations, the only essential elements of civilization are positive science and industrial technology. Because European civilization has attained perfection in these two respects, adopting European civilization is a precondition for our progress. By borrowing these two treasures of power from Europe, we will achieve great progress... Apart from that, the European civilization will also have positive effects on our aesthetic and moral values. They are positive as much as they help destruct the philosophical, moral, and aesthetic values imported from Persia. The moment they attempt to substitute the values destructed, they turn negative. The aesthetic, moral, and philosophical values of a nation are unique unto itself. They cannot be imported from the outside. What can

14 Original Turkish: “Bir cemiyetin bütün fertlerini birbirine bağlayan, yani aralarında tesanüd meydana getiren müesseseler ‘harsî müesseseler’dir. Bu müesseselerin mecmuu, o cemiyetin harsını teşkil eder. Bir cemiyetin üst tabakasını başka cemiyetlerin üst tabakalarına rapteden müesseseler de ‘medenî müesseseler’dir. Bir neviden olan bu gibi müesseselerin yekûnu ‘medeniyet’ namını verdiğimiz mecmuayı meydana getirir.” (article originally published in *Yeni Mecmua*, September 5, 1918, p. 60).

15 At this point, it should be remembered that by the end of 1930s, Gökalp’s distinction between culture and civilization was found to be unrealistic by Republican elites, and criticized as one of the reasons for the failure of Westernization efforts, leading to a new policy of total Westernization that did not separate morality from technology, and a monumental project known as the “translation of classics” was initiated within this framework. For a criticism of past efforts at Westernization, including Gökalp’s based on the distinction between culture and civilization, published on the centennial of the Tanzimat Edict, see Ülken (1940). For more on this effort of total Westernization, also called Turkish humanism, see Sinanoğlu (1988). On the translation of classics, see Bulut (2008).

16 For an evaluation of Turkish modernizers’ tension-ridden psychologies and practices, see (Ahıska, 2010).

17 Original Turkish: “Osmanlı harsı, Tanzimat devrinde yeniden başka bir medeniyetin nüfuz sahasına girmeğe başladı. Vaktiyle Çin medeniyetinden kurtulup İran medeniyetine girdiği gibi, şimdi de İran medeniyetinden kurtularak Avrupa medeniyetine giriyordu.”

18 “Millî musikimizin rakibi, evvelce yalnız İran zevki iken, şimdi bir de ona Fransız zevki inzimam etti.”

be imported are concepts, methods, and technologies. Feelings, emotions, and tastes, because they are elements of culture, have to be completely national. (pp. 5–6)¹⁹

A sense of aesthetics should be received from people, the most national element in our nation, not from foreigners... In law, ethics, philosophy, and economics, methods and systems should be European but the spirit should be national and in accord with the people and their way of life. (pp. 8–9)²⁰

Culture constitutes the faculty of conscience, which is tasked with evaluating and classifying normative concepts (values), whereas civilization constitutes the faculty of intellect, which is tasked with investigating and composing empirical concepts (facts)... One (culture, conscience) responds to our question of “What to live for?” with the answer “For ideals.” The other (intellect, civilization), responds to our question of “How to live?” with the answer “Reasonably.” One supervises our will through normative judgments; the other supervises our prudence through empirical judgments. In sum, one provides us with the ends; the other provides us with the means. (pp. 36–39)²¹

Gökalp uses the dual concepts of culture and civilization at two different levels and describes different types of relationships between the two at different levels. The first level is when he uses the concepts for a *closed and isolated* society. At this level, culture is understood and interpreted as the founding spirit of this society. At the second level, *an open society interacting with the world* seems to have been imagined. In other words, each society was imagined as a self-contained entity at the first level, and as part of a single-world society at the second level. Out of these open and interacting societies, a world of nations developed following a linear line. This approach reflects a European-centered understanding of history. Societies, each with a founding essence making them distinct from others, are assumed to have to enter the most developed circle of civilization because civilization shows how this founding spirit can materialize and survive in a concrete form (shapes its outward appearance). This is exactly the source of Gökalp’s troubles. What is the nature of the relationship

19 “Medeniyet milletler arasında müşterek müesseseler olduğuna göre, medeniyetin hakikî unsurları müsbet ilimlerle sınaî fenniyelerdir. Avrupa medeniyeti, bu iki hususta kemal mertebesini iktisap ettiği için, Avrupa medeniyetine girmek milletimize bir tealî mebdîi hükmündedir. Avrupa’dan bu iki kudret hazinesini almakla, biz büyük terakkilere nail olacağız. (...) Bundan başka, Avrupa medeniyetinin bedîî ve ahlakî zevkler itibariyle de üzerimizde hayırlı tesirleri olacaktır. Fakat, bu tesirler münhasıran, bize Acem’den intikal etmiş olan felsefî, ahlakî ve bedîî zevkleri yıkmaya çalıştığı müddetçe faydalıdır. Yıkıldığı zevkin yerine kaim olmağa yeltendiği anda, bu iki medeniyet zevki muzır olur. Bir milletin bedîî, ahlakî, felsefî zevkleri kendine mahsustur. Bunları aslâ hariçten alamaz. Hariçten yalnız mefhumlar, usuller, fenniyeler istiare edebilir. Duygular, heyecanlar, zevkler, harsın unsurları olduğu için tamamıyla millîdir.”

20 “Zevkî terbiyeyi, yabancılardan değil, milletimizden ve milletimiz içinde en çok millî kalan halkımızdan almağa çalışmalıdırlar. (...) Hukuk, ahlak, felsefe ve iktisatta da usuller ve sistemler Avrupaî olmalı, fakat ruh tammîyle halka, hayata uygun ve millî bulunmalıdır.”

21 Original Turkish: “Hars hadiseleri fertte ‘inşâî mefhumları yani kıymetleri takdir ve tasnif hizmetile mükellef olan’ vicdan melekesini, medeniyet hadiseleri ise ‘ihbar mefhumları, yani hakikatleri tahkik ve terkip işine memur olan’ akıl melekesini husule getirmiştir. (...) Birincisi (hars, vicdan) bizim niçin yaşamalı? sualimize mefkûre için cevabını verir. İkincisi (akıl, medeniyet) nasıl yaşamalı sualimize ‘makul bir surette’ diye mukabele eder. Birincisi inşâî hükümlerle irademizi, ikincisi ihbarî hükümlerle müdebbiremizi sevk ve idare eder. Hülâsa birincisi bize gayeleri, ikincisi vasıtaları gösterir.”

between essence and appearance? How can one assume a temporary appearance while still keeping one's essence? Wouldn't assuming another appearance do damage to the essence described as "peculiar to us"? Gökalp is very sensitive on this point and keeps returning to the relationship and boundary between culture and civilization. On this point, he makes different and sometimes apparently contradictory arguments. He sometimes describes culture and civilization in opposition to one another, and at other times describes civilization as a more advanced and abstract version of culture, with organic ties between them. In yet another formulation, unearthed national culture contains some elements of Western civilization.

Conclusion

Gökalp sometimes uses the distinction between culture and civilization in a way that is reminiscent of the community-society distinction. Sometimes it reminds the reader of Durkheim's mechanical solidarity and organic solidarity... Sometimes it contains the urban-versus-rural dichotomy. At other times, it carries asabiyyah-related connotations pointing to Ibn Khaldun's distinction between Bedouins and townspeople. Most of the time, however, his comments and justifications are based on the distinction between plebs and patricians, upper classes and lower classes. This effort ultimately culminates in the opposition between national and international.

Culture is sometimes described as a founding spirit. However, when the focus is on making a distinction, culture as a system of references is never mentioned. In this sense, the issue of dualities is taken up in a very haphazard and unrealistic manner, exploited in service of policies already chosen for implementation.²²

Gökalp's general theory of society claims to provide a new, nation-based, and solidarist identity and ideology for the Ottoman state and society. Similarly, his culture-civilization theory aims to provide a legitimate explanation of how new society can achieve harmonious progress. However, in his efforts to develop a theory to create urgent solutions to the problems of the Ottoman Empire, Gökalp seemed to have overlooked the depth and multi-dimensionality of European thought, in addition to the real dynamics of Ottoman society. Faced with urgent political problems and the intellectual pressures of his time, and torn between ideals and reality, he was compelled to resort to an eclectic approach. Although his reasons are understandable,

22 For example: "Niçin Türk enmuzecinin her şeyi güzel, Osmanlı enmuzecinin her şeyi çirkindir? Çünkü Osmanlı enmuzeci Türk'ün harsına ve hayatına muzır olan emperyalizm sahasına atıldı, kozmopolit oldu, sınıf menfaatini millî menfaatin fevkinde gördü. Filhakika Osmanlı İmparatorluğu genişledikçe, yüzlerce milletleri siyâsî dairesine aldıkça, idare edenlerle idare olunanlar ayrı iki sınıf haline giriyorlardı. İdare eden bütün kozmopolitler Osmanlı sınıfını, idare olunan Türkler de Türk sınıfını teşkil ediyorlardı. Bu iki sınıf, birbirini sevmezdi. Osmanlı sınıfı, kendini millet-i hakime suretinde görür, idare ettiği Türklere millet-i mahkûme nazariyle bakardı. Osmanlı daima Türk'e eşek Türk derdi. Türk köylerinde resmî bir şahıs geldiği zaman, Osmanlı geliyor diye herkes kaçardı. Türkler arasındaki Kızılbaşlığın ruhu böyle bir ayrılıkla izah olunabilir." (Gökalp, 1972, p. 17).

the fact that his theories contain serious paradoxes that would surface when put into practice is undeniable.

Do the eclecticism and the paradoxes spring from a permanent quality, or are they results of a temporary strategy adopted out of necessity? Of course it is not possible to answer this question with any amount of certainty. A chronological reading may unearth certain fluctuations in his assessments of the future of the Ottoman state and Turkish society, but the ultimate goals of Gökalp's theory remain constant. Gökalp developed an open-ended theory from the outset, and each new development saw Gökalp not changing his goals but adapting and reinterpreting his theory in line with the new conditions, all while making his goals more explicit.

Starting with his early articles on the principles of Islamic jurisprudence, Gökalp called attention to the gulf between life and doctrine and prioritized the flow of life. This basic approach shows that, despite his obscure style of writing and in light of his later work, Gökalp had a definite and clear vision for the future of Turkish society and had started to express his ideas more clearly over time as conditions became more favorable.

References

- Adorno, T., & Horkheimer, M. (2011). *Sosyolojik açılımlar: Sunular ve tartışmalar* [Sociological expansions: Presentations and discussions] (M. S. Durgun & A. Gümüş, Trans.). Ankara, Turkey: BilgeSu.
- Ahıska, M. (2005). *Radyonun sihirli kapısı: Garbiyatçılık ve politik öznellik*. Istanbul, Turkey: Metis Yayınları.
- Ahıska, M. (2010). *Occidentalism in Turkey: Questions of modernity and national identity in Turkish radio broadcasting*. London & New York: I. B. Tauris Publishers.
- Akçura, Y. (1976). *Üç Tarz-ı Siyaset* [Three styles of politics], Ankara, Turkey: Türk Tarih Kurumu Yayınları (first edition, as an article, in *Türk Gazetesi*, 1904, pp. 24–34, Cairo (Egypt); second edition, 1912 (1327), Istanbul, Turkey: Kader Matbaası).
- Berkes, N. (1959). *Turkish nationalism and western civilization*. New York, NY: Columbia University Press.
- Bulut, Y. (2008). Hasan Ali Yücel: İcraatları ve eserleriyle bir eğitim bakanının portresi [Hasan Ali Yücel: Portraits of a minister of education through his performance and works]. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12), 665–684.
- Edles, L. D. (2006). *Uygulamalı kültürel sosyoloji* [Applied cultural sociology] (C. Atay, Trans.). Istanbul, Turkey: Babil Yayınları.
- Elias, N. (2000). *Uygarlık süreci: Cilt I* [The civilizing process: Vol. I] (E. Ateőman, Trans.). Istanbul, Turkey: İletişim Yayınları.
- Elias, N. (2002). *Uygarlık süreci: Cilt II* [The civilizing process: Vol. II] (E. Özbek, Trans.). Istanbul, Turkey: İletişim Yayınları.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1966a). *Sosyalistler XIII - Ziya Gökalp*, [The socialists, XIII, Ziya Gökalp]. Istanbul, Turkey: Türkiye Harsı ve İctimai Araştırmalar Derneği Yay.

- Fındıkoğlu, Z. F. (1966b). Ziya Gökalp Sosyalist midir? [Is Ziya Gökalp a socialist?]. *İş ve Düşünce Dergisi*, 254, 17–45.
- Gökalp, Z. (1972). *Hars ve medeniyet* [Culture and civilization] (2nd ed.). Ankara, Turkey: Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği.
- Gökalp, Z. (1981). *Makaleler V* [Essays, vol. V] (R. Kardaş, Ed.). Ankara, Turkey: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1990). *Türkçülüğün esasları* [The principles of Turkish nationalism] (M. Kaplan, Ed.). İstanbul, Turkey: MEB Yayınları.
- Gökalp, Z. (1996). *Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak* [Turkification, Islamization, Modernization]. İstanbul, Turkey: Kamer Yayınları.
- Heyd, U. (1950). *Foundations of Turkish nationalism: The life and teachings of Ziya Gökalp*. London, UK: Harvill Press Ltd.
- İlyasoğlu, A. (1985). Türkiye’de sosyolojinin gelişmesi ve sosyoloji araştırmaları [Development of sociology and sociological researches in Turkey]. In *Cumhuriyet’ten Günümüze Türkiye Ansiklopedisi* (pp. 2164–2174). İstanbul, Turkey: İletişim.
- Kroeber, A. L., & Kluckhohn, C. (1963/1952). *Culture: A critical review of concepts and definitions*. New York, NY: Vintage Books.
- Nirun, N. (1990). *Sistematik sosyoloji açısından Ziya Gökalp* [Ziya Gökalp from the perspective of systematic sociology]. Ankara, Turkey: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Parla, T. (1993). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de korporatizm* [Ziya Gökalp, Kemalism, and Corporatism in Turkey] (F. Üstel & S. Yücesoy, Eds.; 2nd ed.). İstanbul, Turkey: İletişim Yayınları.
- Sinanoğlu, S. (1988). *Türk hümanizmi* [Turkish humanism]. Ankara, Turkey: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Thomas, H. (2012). Kültür/Doğa [Culture/The East]. In C. Jenks (Ed.) & İ. Çapçioğlu (Trans.), *Temel Sosyolojik Dikotomiler* (pp. 159–177). Ankara, Turkey: Birleşik Yayınevi.
- Thompson, J. B. (2013). *İdeoloji ve modern kültür: Kitle iletişimi çağında eleştirel toplum kuramı* [Ideology and modern culture: Critical social theory in the age of mass communication] (İ. Çetin, Trans.). Ankara, Turkey: Dipnot Yayınları.
- Tönnies, F. (1944). Cemaat ve cemiyet nazariyesi [The Theory of Community and Society] (Z. F. Fındıkoğlu, Trans.). *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 9(3-4), 712–748.
- Tönnies, F. (2000). Gemeinschaft-Gesellschaft [Community-Society], In A. Aydoğan (Trans.), *Şehir ve Toplum: Weber, Tönnies, Simmel*. İstanbul, Turkey: İz Yayıncılık.
- Türkdoğan, O. (1978). *Ziya Gökalp Sosyolojisinde Bazı Kavramların Değerlendirilmesi* [Evaluating some concepts in the sociology of Ziya Gökalp] (3rd ed.). İstanbul, Turkey: Türk Kültür Yayıncılığı.
- Tylor, E. B. (1871). *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*. 2 vols. London, UK: John Murray.
- Tylor, E. B. (1919/1881). *Anthropology: An introduction to the study of man and civilization*. New York, NY: D. Appleton & Co.
- Ülken, H. Z. (1940). Tanzimattan sonra fikir hareketleri [Idea movements after the Tanzimat]. In *Tanzimatın 100. Yılı Sempozyumu* (pp. 757–775). İstanbul, Turkey: Maarif Vekaleti.
- Williams, R. (1985). *Keywords: A vocabulary of culture and society* (2nd. ed.). New York, NY: Oxford University Press.

Başvuru: 22 Haziran 2016

Revizyon gönderimi: 3 Aralık 2016

Kabul: 23 Aralık 2016

OnlineFirst: 28 Aralık 2016

Copyright © 2016 • İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

tjs.istanbul.edu.tr

DOI 10.16917/iusosyoloji.291228 • Aralık 2016 • 36(2) • 575–616

Araştırma Makalesi

Politik Süreç Teorisi Çerçevesinde Tozkoparan'da Kentsel Dönüşüm Projesine Karşı Kolektif Bir Eylemin Olabilirliği*

Betül Duman¹
Yıldız Teknik Üniversitesi

İsmail Coşkun²
İstanbul Üniversitesi

Öz

İstanbul büyük bir dönüşüme sahne olmaktadır. Buna rağmen dönüşüme karşı kolektif eylem ve politik mobilizasyonlar 1980 öncesi döneme nispetle daha sınırlı gelişmektedir. Kolektif eylemi ve mobilizasyonu tartışan çalışmalar sınırlı ve çoklukla gecekondular alanlarındaki tecrübeleri irdelemektedir. Bu çalışma Tozkoparan mahallesine odaklanmakta ve kentsel dönüşüm uygulamalarının kolektif eylem ve mobilizasyon dinamiklerini araştırmaktadır. Mahallenin gecekondular alanlarından ayrılan niteliklerinden biri, tapu güvencesi yüksek bir sosyal konut alanı olmasıdır. Ayrıca yüksek mahalle aidiyeti, geniş kamu alanları ve düşük yapı yoğunluğu ile de ayrılmaktadır. Mahallede dönüşümün yıkım aşamasında olmaması belirleyici olmakla birlikte sakinlerde hem küçük ve eski konutların yenilenmesi ihtiyacının hem de oluşan spekülasyon konut piyasası ile konutun değişim değerini talep eden bir tavrın etkili olduğu ve mahalle derneğinin tazmin siyaseti gütmesi hâlinde mobilize edici olabileceği değerlendirilmektedir. Yerel yönetimin kolektif eylemi önleyici tepkileri güçlü ve politik fırsatları daraltıcı mahiyette olmakla birlikte süreci adaletli yönetememesi ve hak kaybı, yerinden edilme gibi sonuçlar doğurması yeni politik fırsatlar üretebilecektir.

Anahtar Kelimeler

Kentsel dönüşüm • Kolektif eylem ve mobilizasyon • Politik fırsatlar ve tehditler • Yerel yönetimin baskılayıcı stratejileri • Tozkoparan sosyal konut alanı

* Bu makale, yazarların 01-03 Aralık 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilen VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde sundukları tebliğ metninden hareketle kaleme alınmıştır.

1 **Yetkilendirilmiş yazar:** Betül Duman (Doç. Dr.), Yıldız Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, Davutpaşa Yerleşkesi, Fen Edebiyat Fakültesi, AZ-02, Davutpaşa Cad., Esenler 34220 İstanbul. Eposta: betulduman@hotmail.com

2 İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Beyazıt, Fatih İstanbul. Eposta: ismail.coskun@istanbul.edu.tr

Atf: Duman, B. & Coşkun, İ. (2016). Politik süreç teorisi çerçevesinde Tozkoparan'da kentsel dönüşüm projesine karşı kolektif bir eylemin olabilirliği. *Sosyoloji Dergisi*, 36, 575–616.

Bu çalışmada amaç İstanbul'da kentsel dönüşüme aday bir mahalle olan Tozkoparan'da kentsel dönüşüm çalışmalarının kolektif bir eylem oluşturabilme dinamiklerini tartışmaktır. Mahallenin gecekondulu alanlarından ayrıışan niteliklerinden biri kamunun öncülüğünde gecekondulu önleme bölgesi olarak kurulması ve büyük oranda mülkiyet güvencesine sahip bir sosyal konut alanı olmasıdır. Mahalle ayrıca mahalle aidiyeti ve bağlılığının yüksek olması, geniş kamu alanlarının varlığı ve düşük yapı yoğunluğu ile de ayırt edilmektedir.

Analizde kolektif aktörlerin stratejileri ve etkinlikleri ile politik bağlamın nitelikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen politik süreç modelinin sunduğu çerçeveden yararlanılacaktır. Bu bağlamda öncelikle fırsatların/tehditlerin kentsel politik bağlamı ortaya konulacak, devamında ise Tozkoparan örneğinde politik fırsatlar ve tehditler ve bu bağlamda projenin uygulanma biçimi ve yerel yönetimin söylem ve eylemleri incelenecektir. Bu bölümü mobilize edici yapılar ve yorumlayıcı çerçevelerin analizi takip edecek olup bu kapsamda mahallenin sosyopolitik ve mekânsal ilişkileri, mülkiyet ilişkileri, mahalle aidiyet ve bağlılığı, mahalle derneğinin rolü, çekişme repertuarı ve kapasiteleri araştırılacaktır.

Politik Süreç Modeli ve Kolektif Eylem

Politik süreç modeli 1960'lı yıllarda 43 Amerikan şehrinde ırk ve yoksulluk saikli ayaklanmaların neden ortaya çıktığı sorusunu soran Peter Eisinger (1973) ile başlamış, sonraki süreçte Charles Tilly (1978) tarafından daha kapsamlı ve mukayeseli bir çerçeveye taşınmıştır. Eisinger (1973) çalışmasında ayaklanma nedeni olarak politik fırsat kavramını açık şekilde ilk defa kullanır ve bu ayaklanmalarda kent yönetimlerinin katılıma açıklığı ya da kapalılığının oynadığı role değinir (Eisinger, 1973, s. 11–28; Meyer, 2004, s. 128). Ona göre katılıma açık yönetsel yapılar hoşnutsuzlukları önleyici olabilirken, açık katılım kanalları olmayan yönetimler protestolara sahne olabilmektedir. Politik süreç modelinin kurucu çalışmalarından biri olan *From Mobilization to Revolution* (1978) isimli erken dönem çalışmasında ise Tilly *çıkartlar*, *örgüt* ve *fırsat* olarak adlandırdığı üç bileşenin etkileşiminin mobilizasyonu ve kolektif eylemi açıklayıcı olduğu iddiasını seslendirir. *Çıkartlar* katılımdan elde edilebilecek potansiyel kazançlara, *örgüt* ortak kimliklendirme ve ağlara, *fırsat* ise şikâyetlerin mobilizasyona dönüşmesine olanak sunan politik gücün zafiyetine, hedef grubun kırılabilirliğine ve iktidarın bunu bastırma potansiyeline işaret etmektedir. Tilly'ye göre politik açıklığı olan yönetimlerde etkide bulunma kanallarının varlığı geleneksel yöntemlerin kullanımını özendirilmekte ve protesto yapmanın maliyetine katlanmak tercih edilmemektedir.³ Tehdit bu kapsamda kullanılan bir kavramdır. Direnç mevcut

3 Örneğin Şili gecekondulu hareketinin demobilizasyonunu inceleyen Patricio Hipsler (1996), demokrasiye geçiş sonrasında, Santiago'nun evsizlerinin demokratikleşmeye tepkilerinin karşı karşıya gelmekten lobiciliğe ve seçim mobilizasyonuna yöneldiğini tespit etmiştir. Başka bazı araştırmacılar ise politik tehditler ve kurumsal fırsatların daralmasının kurum dışı mobilizasyon için gerekli koşulları oluşturduğuna dikkat çekmişlerdir (Meyer, 1993). Baskıcı ortamlarda gündelik yaşamda direncin biçimlendiği (Scott, 1985) ayrıca ifade edilmektedir.

tehditler (eylemsizliğin maliyeti) eylemin maliyetinden (baskılayıcı tehdit) daha büyük olarak algılandığı durumda oluşur (Goldstone & Tilly, 2001, s. 183). Genel olarak baskıcı ortamlarda kolektif eylemin güçlkle biçimlendiğini, politik tehditlerin grup çıkarlarının gerçekleştirilmesi açısından zorluk oluşturduğunu ve savunmacı mobilizasyonlara yol açtığını söylemek mümkündür (Goldstone & Tilly, 2001; Tilly, 1978). Tilly bu çalışmada ulusal mukayese yapmayı önerir ve fırsatların zaman içinde değişimine işaret eder. Bunu takip eden Amerika'daki sivil haklar hareketini analiz eden McAdam'a ait *Political Process and the Development of Black in Surgency, 1930-1972* (1982) isimli çalışmadır. Burada Afrikalı Amerikalıların sivil haklar hareketi incelenir ve *politik fırsatlar, yerel örgütlenmeler ve bilişsel liberalleşme* adı verilen üç faktörün mobilizasyon için önemine değinilir. Bu çalışmada sosyal ve ekonomik değişimlerin kolektif eyleme ve mobilizasyona imkân veren politik fırsatları üretebileceği, bu değişimlerin aynı zamanda yerel örgütlenmelere destek oluşturup bu politik fırsatlardan yararlanma olanağı sunabileceği ve her iki gelişmenin birleşerek bilişsel liberalleşme üretebileceği analiz edilir. Aynı dinamikler demobilizasyon için de geçerlidir. McAdam'ın bu çalışmasında politik fırsatlar çekişmenin tarafları arasındaki güç ilişkilerini değiştirmek suretiyle dolaylı etkide bulunan ve savaşıardan sanayileşmeye, uluslararası politik düzeltmelerden uzun dönemli işsizliğe ve önemli demografik değişimlere kadar oldukça geniş sosyal süreçleri kuşatmaktadır. Örneğin bu analizinde McAdam güneyli zenci nüfusun kırdan kente göçü ve seçmen tabanının böylece değişmesi, Soğuk Savaş döneminde uluslararası toplumdan çekinme gibi dinamiklere işaret etmektedir. Kamu politikasının ve siyasal iklimin değişmesi örgütlenme maliyetlerini düşürürken, seçmen olarak Afrikalı Amerikalıları değerli hâle getirmiştir. Anayasa Mahkemesinin ırk ayrımcılığının anayasa karşıtı olduğuna dair kararı ile başlayan süreç ise Afrikalı Amerikalıları eylemde bulunmaya iten bilişsel libarleşme yaşamalarına yol açmıştır. McAdam'ın bu çözümlemesinden sonra teoride yer yer düzeltmeler, eklemeler ve genişletmeler yapılmış olup “yerel örgütlerin gücü”, “mobilize edici yapılar”; “bilişsel liberalleşme” ise “kolektif eylemin yorumlayıcı çerçevesi” gibi daha geniş kapsamlı bir kavramsallaştırmayla yer değiştirmiştir (Caren, 2007).

The Contentious French (1986) ve *Popular Contention in Great Britain* (1995) adlı çalışmalarında ise Tilly çekişme repertuarı kavramını politik süreç teorisine ekler. Çekişmecî siyasetin iki bileşeni vardır: bir diğerinin çıkarı üzerinde bir talep geliştirmek ve hükümetin mutlaka politik ilişkilerin bir paydaşı olması. Bu çerçevede çekişmecî siyaset aktörlerin diğer aktörler üzerinde taleplerinin olduğu ve gerçekleşmesi halinde aktörlerin çıkarlarını etkileyecek olan ve hükümetin aracı-muhatap ya da hedef olarak bir şekilde bu iddiaların ortağı olduğu her durumu kapsar (Tilly, 2003, s. 26; 2008). Ortak çıkar ve amaçlar için eylemde bulunma araçları olan *repertuar* ise kısmen kültürel bir alfabledir kısmen de taktik ve stratejik bir araç setidir. İngiltere örneğinde devletin inşası ile çekişmecî siyaset arasındaki ilişkiyi

ve bu bağlamda da devletin merkezileşmesi, taleplerin doğrudan Parlamente'yu hedeflemesi, ticari ve sınaî bir sermayenin oluşumu neticesinde eski patronaj ilişkilerinin çözülmesi, nüfus artışı ve kentleşme gibi dinamikler analiz edilir, çekişme repertuarının nasıl değiştiği yani mahalli olmaktan çıkarak kozmopolitleştiği, yerel yöneticileri hedefleyip, onlarca patronize edilirken özerkleştiği aktarılır.

Politik süreç teorisine hem içeriden hem de dışarıdan kuvvetli eleştiriler yöneltilmiş olup politik fırsat kavramının totolojik olduğu, her şeyi içine alacak şekilde genişletilerek kavramsal sünme tehlikesi yaşadığı, çalışmaların büyük oranda dışsal faktörlere odaklanıp devletin yapısal, istikrarlı unsurları kullanması bu eleştiriler arasındadır (Goodwin & Jasper, 2004, s. 14). Goodwin ve Jasper'a göre politik kurumların ve pratiklerin yapısal olmayan -kültürel- boyutları göz ardı edilmektedir. Benzer şekilde *Dynamics of Contention* (2001) isimli eserde McAdam, Tarrow ve Tilly kendilerinininki de dâhil olmak üzere politik süreç teorisinin dört zaafına işaret ederek eleştirirler: (i) statik, dinamik olmayan ilişkilere odaklanması, (ii) tek vakalı durumlarda, yani tek bir sosyal hareket üzerine çalışıldığında en iyi sonucun alınması, (iii) tehditlerden çok fırsatlara odaklanması, (iv) daha çok çekişmenin kökenine odaklanıp, sonraki aşamaları göz ardı edebilmesi. Ayrıca klasik sosyal hareket literatürünün oldukça yapısalcı olduğunu, açıklamanın şu türden bir klasik formülünün bulunduğunu ifade ederler: fırsatlar kaynaklarla birleşip buna çerçeveler ve repertuarlar eklenince bir eylemin açıklaması kurulmaktadır.

Politik süreç modelinin öncülerince gözden geçirilen yeni yaklaşımda ise "çekişmenin epizotları" kavramı kullanılır ve birçok farklı kolektif eylem formu -barışçıl sosyal hareketlerden ayaklanmalara ve devrimlere kadar- "çekişmeci siyaset (politics of contention)" kavramı altında birleştirilir. Çekişmeci siyasetin biçimlenmesinde yapılar ve koşullar yerine farklı ulusal bağlamların ve siyasetlerin çeşitli epizotlarında bulunan orta düzey süreç ve mekanizmaların etkisine odaklı daha dinamik bir çerçeve benimsenir. Onlara göre her bir çekişmeli epizot çifti birbirinden farklı görünse de bunlar ortak mekanizmaların ayrıştırılmasına imkan verir ve her bir vakada bunların işleyişleri farklı sonuçlar üretir. Böylece çekişmeci siyasette aktörler arasında değişen ve süregiden ilişkilerin -çekişme dinamikleri- altındaki nedensel süreç ve mekanizmalar ayırt edilir. Tüm mekanizmalar her bir geçerli olmayabilecek ve vakada aynen tekrarlanmayabilecektir.

Bu çekişmeci epizotların tartışmasında çok çeşitli nedensel mekanizmaların adlandırılması yapılır. Bu kapsamda literatürde çekişmeci siyasette bazı büyük mekanizma ve süreçten bahsedilmektedir: *Üçüncü tarafların aracılığı* (Brokerage): Daha önce bağlantısız durumda olan ya da bağlantıları zayıf yerler, kişiler ve kurumlar arasında üçüncü bir tarafça yeni sosyal bağların üretilmesi ve kampanyaya dâhil edilmesidir. *Sertifikasyon*: aktörlerin, performanslarının ve taleplerinin dış otoriteler

tarafından onaylanması. *Kimlik Kayması ve Sınır Formasyonu* (Identity shift and boundary formation): bütünleşik bir kimlikle sosyal bir rol üstlenmek ve politik aktörler arasında biz/onlar ayrımını inşa edecek bir kimlik kayması ve buna dayalı bir sınır biçimlendirmesi yapılmasıdır. *Kendi saflarına katma* (Co-option): çekişmeci siyasetin tarihinde daha önce dışlanan politik aktörlerin bütünleştirilmesi tekrarlayan bir mekanizmadır. Bununla ilgili kurumsallaşma, kolektif eylem formlarının rutinleşmesi yine bu dinamiğin içinde ele alınır. *Yayıma* (Diffusion): çekişmeci performansların, yorumlayıcı çerçevelerin bir yerden diğerine yayılmasıdır. *Bastırma* (Repression): aktörlerin taleplerine karşılık maliyet artırıcı ve çekişmeci siyasete sürekli bir tehdit unsuru olarak otoritelerin eylemidir. Otoriteler bir kolektif eylemi bastırma ya da hoş görme tutumu alabilmektedirler (McAdam, Tarrow & Tilly, 2007, s. 14–17).

Contentious Performances (2008) adlı eserinde ise Tilly rejimler ve repertuarların tartışmasız şekilde birbirlerini şekillendirdiği iddiasını mukayeseli örnekler üzerinden ortaya koyar ve ulusal rejimler arasındaki farklılıkların çekişmeci siyaset formlarındaki farklılaşmaları açıkladığını dile getirir. Ona göre talep sahipleri yasak olan ile hoş görülen arasındaki sınırları sürekli olarak müzakere ederler. Hükümetin çekişmeyi sınırlandırma eğilim ve kapasitesi ise hükümetin zayıf ya da güçlü ve demokratik ya da otoriter olmasına, patronaja dayanması veya yönetimden geniş kesimleri dışlamasına göre şekillenmektedir. Aynı çalışmada performansların da “kolaylaştırma baskılama, talep sahipleri ve diğerleri arasında ittifak oluşturmak ya da ittifakı dağıtmak, rejim değişimi yönünde doğrudan talebi zorlamakta başarılı ya da başarısız olmak” suretiyle rejimi şekillendirdiği belirtilir (Tilly, 2008, s. 146–174).

Bir genel değerlendirme yapılacak olursa politik süreç modeli politik fırsatlar/ tehditler, mobilize edici yapılar, yorumlayıcı çerçeveler ve çekişme repertuarının analizini içermektedir. Tarrow (1994) politik fırsat için “siyasal iklimin insanlara, başarı ve başarısızlık beklentilerini etkileyerek kolektif eyleme girişme saiki veren boyutları” tanımını önermektedir. Vurgulanması gereken bir konu politik süreç teorisinin dinamik yaklaşımında analizin nesnel yapılardan öznel algılara odaklanmasıdır. Buna göre politik fırsatların ve tehditlerin nesnel olarak var olmalarından çok talep sahiplerince nasıl algılandıkları önemlidir. Bu bağlamda talep sahiplerince yapılan *fırsat atfi* ya da *tehdit atfi* mobilizasyonda belirleyicidir.

Politik süreç modelinin ikinci unsuru mobilize edici yapılardır. Mobilize edici yapılar bireylerin gündelik hayatın dışına çıktıkları, mobilize oldukları ve kolektif eyleme katıldıkları formel ve enformel araçlardır (McAdam ve ark., 1996). Bu kapsamda harekete yeni kişilerin katılımını teşvik edici, değerlerin ve ortak pratiklerin üretilmesini sağlayıcı, bilginin dolaşıma sokulacağı önceki ağlar çok önemlidir. Bu ağlar gönüllü örgütlenmeler, işyeri ve meslek temelli örgütlenmeler, kiliseler yahut mahalle ve arkadaşlık ağları olabilmektedir. Mevcut sosyal ilişkiler ve

ağların güçlü olması mobilizasyonun maliyetini azaltmakta ve grupların çekişmeci siyaset ihtimallerini artırmaktadır. Tilly (1999) buna mobilizasyon kapasitesinin örgütün bir işlevi olduğu savını ekler; kurumsal aktörlerin dikkatini çekebilmek için sahip olunması gerekli nitelikleri sıralar. Bunlar (i) talebin meşruluğu ve geniş kamuoyunun desteğini ve saygın kişileri içine alma potansiyeli, (ii) amacın yeknesaklığı yani karşıt tepkiler karşısında dağılmaması ve bölünmemesi, (iii) karar vericileri etkilemeye elverişli bir katılımcı sayısı ve kamusal görünürlük, (iv) sabit bir kadro ve temsilcilerinin olması ve üyeleri arasında sıkı bağlılık şeklinde somutlanır. Diğer yandan talep sahiplerinin maliyet ve tehdit algılarına yani devletin bu eşitlikteki yerine ve/veya karşı hareketlerin kapasitelerine işaret etmektedir.

Bireyler çıkarları, dayanışma duyguları, bağlılıkları ile bir kolektif eylemde yer alabilirler. Ancak kolektif bir eylemin sürdürülebilirliği o eyleme katılanlara kolektif bir kimlik sunması ile olanaklıdır. Katılımcılar kendilerinin ve karşılarındakinin kim olduklarına ilişkin kolektif tanımlarını sıklıkla değiştirir ve biz/onlar ayrımını üretirler. Bunu iki yolla yaparlar. Birincisi insanlar ve ağlar arasında cephe, koalisyon adı altında yeni bağlantılar kurarlar. İkincisi bir aktörü diğerinden ayıran sınırları yeniden çizer, her iki taraf için kolektif hikâyeler üretirler. Bu bağlamda da kolektif kimlik oluşumu ilişkiseldir (McAdam ve ark., 2007, s. 10–14). Ortak normların geliştirilmesi, güven, ortak eylemde bulunmaya ve dayanışmaya iten duyguların varlığı kolektif bir bütünlük oluşturmakta devreye girmektedir. Bir yerin tarihsel birikimine ve kültürüne bağlı olarak ve yönetimin tepkileri karşısında şekillenen performanslar ve repertuarlar yine mobilizasyonda etkili olmaktadır.

Bir mobilizasyon aynı zamanda ortak yorumlayıcı çerçevelerin başarısına bağlı olarak gelişebilmektedir. Çerçeveleme süreçleri cari sorunların açık ve ikna edici şekilde tanımlandığı, değişimin neden gerekli olduğunun eklenildiği, hangi değişimlerin istendiğinin ve bunları gerçekleştirmenin nasıl olacağını biçimlendiği süreçlerdir. Çerçeve “bir grup insanın kolektif eylemi meşru kılacak ve motive edecek şekilde dünyayı ve kendilerine dair ortak bir anlayış oluşturmak yönündeki bilinçli stratejik çabalarıdır” (McAdam, 1996b, s. 339).

Politik Süreçler ve Kentsel Dönüşüm

Politik süreç teorisi analizin merkezine mobilizasyonu ve demobilizasyonu tetikleyici sosyal değişimi yerleştirir. Bunlar politik süreçlerin daha yapısal bir bileşenini oluşturmaktadır. Bu çalışmada kent tabanlı ve kent hedefli bir kolektif hareket ve politik çekişme ele alınmakta olduğundan mevcut kentleşme sürecini şekillendiren sosyal-mekânsal ve politik süreçler bağlamı ortaya konacaktır.

1980 sonrası Keynezyen politikalardan neoliberal ekonomik politikalara geçişin, kentsel alanların gelişiminde ve yapıları çevrenin dönüştürülmesinde ana dinamik

olduğu genel bir kabul görmektedir (Brenner & Theodore, 2002). Bu politikalar kentlerin sosyal-politik-mekânsal ve ekonomik ilişkilerini dönüştürmekte ve kent hareketlerinin doğasında değişikliklere yol açmaktadır. Neoliberal kentleşmenin temel araçları olarak kentsel dönüşüm projeleri, kuzeyin ve güneyin tüm metropollerinde farklı kentli gruplar tarafından direnişle de karşılanmaktadır. Bu hareketlerin oluş şekillerini ve nedenlerini anlamak cari kentleşme sürecinin dinamiklerini anlamayı gerektirmektedir (Türkmen, 2014).

1980 sonrasında kitle üretimine ve tüketimine dayalı geleneksel sanayilerin karlılığının ve emek-sermaye arasında mutabakata dayanan Keynezyen Refah Devletinin krize girmesi, uluslararası rekabetin yoğunlaşması ve sanayisizleşme süreçlerine karşılık piyasa merkezli, rekabete ve metalaşmaya dayalı bir seri politikanın biçimlendirdiği yeni bir sosyopolitik ve ekonomik ilişkiler ağının kurumsallaşmasına tanık olundu. Yeni dönem deregülasyon, özelleştirme, kamu hizmetlerinin küçültülmesi ve özelleştirilmesi, refah programlarının azaltılması ya da tasfiyesi, emeğin disiplin altına alınması, sermayenin uluslararası dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması, yerellikler arası rekabetin yoğunlaşması gibi politikalarla biçimlendi.

Neoliberalleşmede fordist sermaye birikiminin mekânsal örgütlenmesi olan devlet yeniden ölçeklenirken, şehirler finans sermayesinin spekülatif hareketleri, çok uluslu şirketlerin küresel yer seçme stratejileri ve yoğun yerellikler arası rekabette öne çıkmakta ve müdahalenin odağına da kentsel mekân yerleşmektedir. Şehir yönetimleri ekonominin hizmet sektörüne dayalı olarak geliştirilmesi, sanayinin ve üretimin desantralizasyonu, iş ve yatırımlardan, ziyaretçilerden pay almak için serbestleştirme ve düzenlemeleri azaltma-askıya alma, özel sektörle yeni ortaklıklar geliştirme, yer pazarlaması ve girişimcilik baskısı altına girmektedir. Bu kentleşme formu kamu arazilerinin yeni yatırımlara tahsisi, girişim bölgelerinin, yeni iş geliştirme projelerinin ve şemalarının oluşturulması, kentsel dönüşüm projeleri, kent geliştirme şirketlerinin kurulması gibi araçlarla devletin etkinleştiği ve güçlü bir piyasa aktörü olduğu bir süreci şekillendirmektedir (Brenner & Theodore, 2002). Bu bağlamda da sosyal konut alanlarını, eski sanayi merkezlerini, tarihi yerleşimleri, kıyı bandlarını hedefleyen kentsel dönüşüm projeleri sonucunda soylulaştırma uygulamaları, kapalı yerleşimler, finans merkezleri, AVMler ile şehirler küresel ve elit tüketimin ihtiyaç duyduğu bir mekânsal donanıma ulaştırılmaktadır. Bu süreçte devlet merkezi bir rol oynarken, devlet ile sermaye arasında büyüme koalisyonları ve hâkim bir kentsel ittifak gelişmektedir. Bu türden bir kentleşme süreci aynı zamanda sosyal kutuplaşmayı ve mekânsal ayrışmayı artırmaktadır. Harvey (2008) kapitalist birikimin bu sürecini “mülksüzleştirici birikim” olarak adlandırmaktadır. Buna göre kapitalist gelişme yoksulların ve düşük gelirlilerin haklarına, arsalarına, zenginliklerine el koyarak sermaye birikimi sağlamaktadır. Neoliberalleşmenin

mekânsal örgütlenmesi ve kentsel yapılanması eski ilişkileri ve ağları ortadan kaldırırken, yeni kentsel çelişki üretmektedir.

Neoliberalleşmenin yerelleşmesi yani kentsel yapılandırması ise onun ulusal-yerel bağlamlarda; kurumsal düzenlemeler, politika tercihleri, kentsel rejim ve politik mücadeleler içinde pratikte nasıl biçimler aldığını ortaya koymaktadır (Brenner & Theodore, 2002). Bukapsamda kuzey/güney şehirleri belirgin şekilde farklılaşmaktadır. Geniş geçekondü alanları ile metalaşma sürecinin henüz tamamlanmadığı, devletin daha güçlü ve baskıcı uygulamalarla ya da illiberal yönleriyle ortaya çıktığı güneyde neoliberal kentleşme daha yaygın ve daha olumsuz sonuçlarıyla tebarüz etmektedir. Bu ülkelerde devlet daha çok sermaye lehine bir gelişmeyi ve daha spekülâtif bir emlak piyasasını daha otoriter uygulamalarla şekillendirmektedir. Esasen devlet bir yandan emlak ve arsa piyasasının biçimlendirilmesinde diğeri yandan da oluşan kentsel şikâyetlere ve hareketlere yaklaşımında bariz bir rol üstlenmektedir.

Mülkiyet rejimi ve politik ilişkinin tanzimi güneyde farklılaşmaktadır. Bunda enformelliğın ve himayeci siyasetin altını çizmek gerekmektedir: Güneyde enformelliğın yaşandığı düzensiz konut alanlarında tarihsel olarak merkezi ya da yerel yönetime karşı gelişen birçok kentsel hareket vardır. Yeni gelişen emlak piyasalarının hedeflediği yerler çoklukla kent merkezlerinin varoşları ve düzensiz konut alanları olmaktadır. Enformelliği Asef Bayat (2000; 2002; 2012) madun kesimlerin ayakta kalma stratejisi olarak ele almakta, Ananya Roy (2005; 2009) ise devlet politikasının enformelliğından yahut enformelliğın üretiminde ve yeniden üretiminde devletin oynadığı rolden bahsetmektedir.

Enformellik gibi kaynakların politik destek karşılığında dağıtılması şeklinde anlaşılan politik himayecilik siyaseti de her ne kadar salt Güneye ait bir olgu olmasa da (Auyero, Lapegna & Poma, 2009, s. 3), neoliberal kentleşmeyi kuzeyden farklılaştıran ve kolektif eylemi sınırlandıran bir faktör olarak kavramsallaştırılmaktadır. Birçok araştırmacı yoksullar arasında himayeci siyasetin başatlığının kolektif talep oluşturmayı dumura uğrattığı ve vatandaşları bireyselliğe itip otoritelerin denetim ağları olarak iş gördüğü ifade edilmektedir. Ancak Latin Amerika'daki bazı araştırmalar himayeci ağlar ile sosyal mobilizasyonun yoksul konut alanlarında birbiriyle tezat oluşturacak şekilde birlikte var olduğuna işaret etmektedir (Auyero ve ark., 2009, s. 3). Arjantin'deki Santiagazo örneği himayeciliğın; birisi alışkanlığa dayalı karşılıklılık ağları olarak ve diğeri de ilkinin çözülmesi halinde kitlenin doğrudan eylem ağları olarak iki yanlı işlev gördüğünü göstermektedir (Auyero ve ark., 2009, s. 7–12).

Asef Bayat (2002; 2012) enformelliğın yaygın olduğu güneyin kentlerinde kolektif ve doğrudan bir eylemin gelişmediğine, bireylerin tercihlerinin kendiliğinden ortak bir sonucu olarak “sıradanın sessiz tecavüzü” adını verdiği bir olgu yaşandığına işaret

etmektedir. Ancak himayeci ilişkilerin koptuğu, kazanımların ve erişimin tehdit altında olduğu durumda protestolar başlayacaktır. Bu protestolar bunu örgütleyici bir yapının bulunması ve atomize bireyler arasında kolektif eylemin rasyonelleştirilmesi halinde politik bir eyleme dönüşebilecektir (Auyero ve ark., 2009). Bayat bu durumda protestoya ve liderlerine meşruiyet sunacak politik fırsatların ve siyasi partiler gibi kurumsal temsilcilerin bu protestoları politik kanallara taşımalarının önemine değinmektedir. Sürecin nasıl bir hal alacağı rejimin niteliğine ve karşı hareketine bağlı olacaktır. Bu bağlamda da Bayat'ın "sıradanın sessiz tecavüzü" adını verdiği olgu devletin demokratik ve kapsayıcı, katılımcı olması halinde aktif bir kolektif eyleme dönüşebilecektir. Diğer bir ifadeyle Ona göre kolektif eylemin hedefinde güneyin şehirlerinde rejimin demokratikleşmesi bulunmalıdır (Bayat, 2012).

Kentsel hareketlerin ortaya çıkışında neoliberal kentleşmenin "sıfır tolerans" politikası ile kentsel direnci bastırmada şiddet uygulamasına da bilhassa işaret edilmektedir. Ayrıca kent hareketlerinin ve sivil yapıların sosyal sermaye bağlamında yönetimlerin katılımcılar listesine dâhil edildiği, büyük oranda iktidara yanaştıkları ifade edilmektedir (Meyer, 2004). Bu çerçevede de neoliberalizmin politik fırsat yapısının hareketlerin örgütlenmesine imkân vermeyen bir yapı olduğu kanaati yaygındır. Elbette tüm çalışmalar hareketlerin örgütlenmesi için neoliberalizmi uygun olmayan yapı olarak değerlendirmeyiz. Nicholls ve Beaumont (2004), örneğin, kentsel hareketlerin yerel grupların finansal olarak belediyeden bağımsız olması durumunda nispeten açık neoliberal politik sistemler bağlamında hala ortaya çıkabileceğini ifade eder. Benzer şekilde Martin (2001), Amerika'daki "yaşama ücreti" hareketlerine ilişkin çalışmada nispeten açık kentsel rejimlerin grupların bir araya gelmesi ve kamu politikalarının tartışılmasında alan açtığını ve bu nedenle dirençli talepleri birbirine ekleme yeteneğini genişlettiğini tespit eder. Bu bağlamda neoliberalizmin politik fırsat yapısına dair aşırı genelleştirilmiş yorumlardan kaçınmak ve yere özgü dinamikleri değerlendirmenin daha doğru olacağı açıktır.

Türkiye'de 1980 sonrası dünyadaki gelişmelerden etkilenmiş ve neoliberal politikaları uygulamaya geçirmiştir. Türkiye'deki neoliberalleşme ve İstanbul'daki kentsel yapılanmasına bakıldığında şunları söylemek olanaklıdır. 1980'li yıllarda neoliberalleşme İstanbul başta olmak üzere metropollerin çehresini değiştirmeye başladı. İstanbul'un bir yandan kent içindeki sanayinin desantralizasyonu ve nitelik değiştirmesi, diğer yandan kent ekonomisinin hizmetler sektöründe yeniden yapılanması şeklinde kendini gösteren dönüşüm muhayyilesi genel bir küresel kent söyleminin parçası oldu (Şentürk, 2015). 1980-1990'lı yılların ilk yarısı boyunca etkin olan dünya kenti vizyonu esas itibarıyla İstanbul'un küresel yatırımlardan hak ettiği payını alabilmesi, bu amaçla çokuluslu şirketleri, yabancı yatırımcıları ve ziyaretçileri kendisine çekebilmesi amacını taşıdı. 1999 Marmara Depremi kentsel dönüşüme yönelik uygulamaların hız kazanmasına yol açtığı gibi kentsel dönüşüm

söyleminin meşruiyet çerçevesinin yeniden tanımlanmasında da bir dönüm noktası oldu. Bu tarih sonrasında kentsel dönüşüm söyleminin önemli bileşenlerini doğal afetler, daha spesifik olarak deprem risklerini ortadan kaldırma gerekliliği ve güvenlik kaygısı oluşturmaya başladı. Ülkenin yapı stokunun afetler karşısında dayanıksızlığı ve eskiliği hem geniş çaplı uygulamalara yönelimi kuvvetlendirdi hem de dönüşümün ivedilikle yapılması için güçlü bir meşruiyet çerçevesi sundu.

Türkiye'nin bu süreçteki bir özgünlüğü kentsel arsa ve emlak piyasasının sermaye birikiminin önemli bir aracı hâline gelmesi ve inşaat ve özelde konut sektörünün ekonominin motoru olmasıdır (Tekeli, 2012). Bu süreçte kentsel mekânın üretiminde devlet ve emlak geliştiriciler, büyük yükleniciler, banka ve finans kurumları ve merkezi/yerel yönetimler arasında kurulan hegemonik kentli ittifak merkezi bir rol oynadı (Türkün, 2011).

Neoliberal kentleşmenin temel bir niteliği devletin merkezde olduğu bir kentsel gelişme yaşanmasıdır. Genel olarak emlak piyasasının oluşturulmasında, denetiminde ve dolayısıyla mülkiyet ilişkilerinin biçimlenmesinde devletin oynadığı rol kuzeyden ayıran yönünü kurdu. Bu kapsamda bir yandan Marmaray, üçüncü köprü, Avrasya Tüneli, üçüncü havaalanı gibi büyük ölçekli kamu yatırımları; öte yandan kamu arazilerinin emlak geliştiricilerine tahsisi ve “alan ilanı” yoluyla kamunun doğrudan çeşitli kentsel dönüşüm projelerini hayata geçirmesi emlak piyasasını ve mülkiyet ilişkilerini düzenleyen enstrümanlardır. Emlak geliştirmek için yeni arazilerin tedariki eski sanayi ve liman alanlarından başladı ve buradan tarihi merkezlere, özellikle rant makasının yüksek olduğu gecekondu alanlarına yayıldı. Türkiye'deki dönüşümü batıdan ayırtıran enformel alanlar da dönüşümün öncelikli tasfiye edilmesi gereken alanları oldu (Tekeli, 2012). 1980'li yılların ilk yarısında imar afları ile kentsel ranttan pay alan eski gecekondu alanlarına ve sahiplerine yönelik yaklaşım 1990'lı yılların ikinci yarısından başlamak üzere özellikle 2000 sonrası dönemde değişti. 1980 öncesi dönemin popülist ve himayeci siyaseti yerini bu alanların kenti saran bir ura benzetildiği ve mutlaka dönüştürülmesi gereken alanlar olarak tanımlandığı bir diskura ve tutuma bıraktı (Türkün, 2015, s. 285–332). Bu çerçevede enformel alanlarda yaşayanlar daha çok kentin dışında ve TOKİ tarafından yapılmış toplu konut alanlarına yerleşmeye zorlandı. Öte yandan özellikle tarihi merkezlerdeki yenileme ve dönüşüm projeleri üzerinden bir yandan büyük bir rant oluşturulurken, diğer yandan proje alanındaki sakinler yerinden edildi, borçlandırıldı ve bu alanlar soylulaştırıldı.

Türkiye'de kentsel dönüşüm projelerinin oldukça merkezîyetçi ve emrivaki bir süreçte hayata geçirilmekte olduğu söylenebilecektir (Tekeli, 2012). Bu kapsamda özellikle mevzuat düzenlemeleri önemli bir işlev gördü. 2012 yılında çıkarılan “6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” bu çerçevede örneklendirilebilir. Yasa ile olağan dönem imar düzenlemelerinin üstünde bir statü

tanınarak aciliyet ve seferberlik hâli pekiştirildi. Bu kapsamda Yasa'nın 9. Maddesi İmar Kanunundaki kısıtlamaların dışında tutuldu ve Orman Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Kıyı Kanunu, Turizm Teşvik Kanunu gibi çeşitli yasaların uygulamalarını sınırlandırdı. Yasa hem Çevre ve Şehircilik Bakanlığına hem de TOKİ'ye gayet merkezi bir rol tanımladı. Bakanlık riskli alanlardaki ve rezerv yapı alanlarındaki uygulamalarda faydalanılmak üzere; özel kanunlar ile öngörülen alanlara ilişkin olanlar da dâhil, her tür ve ölçekteki planlama işlemlerine esas teşkil edecek standartları belirlemeye ve gerek görülmesi hâlinde bu standartları plan kararları ile tayin etmeye veya özel standartlar ihtiva eden planlar yapmaya, onaylamaya ve kent tasarımları hazırlamaya yetkili kılındı. 2012 yılında getirilen afet riskli alanların dönüştürülmesi amaçlı yasa acele kamulaştırma, kamulaştırma, riskli yapı kararında oy birliği ilkesinin aranmaması, mülk sahiplerinin hak sahibi kabul edilmesi ve onlarında sürece plan onayı sonrası ancak katılımının sağlanması, plan askıya çıkartma gibi imar planlama prosedürlerinin dışlanması gibi birçok mekanizma ile oldukça emrivaki ve merkezîyetçi bir süreç getirdi.

Türkiye'de neoliberal kentleşmenin bir özelliğinin de gerek taban gerekse elit enformelliğinin devlet eliyle üretilmesi olduğu ifade edilebilecektir. Dönüşümün büyük oranda üst ölçekli planların dışında gerçekleşmesi kamunun şehri planlamasını imkansızlaştırırken, imar planlarının belirlediği hakkın üzerinde fiili gerçekleştirmelerin olması ve yönetimlerce buna göz yumulması, kamuya ait arazilerin yine enformel yollarla özel tasarruflara transferi bu kapsamda değerlendirilebilecek uygulamalardır. Öte yandan yoksul mahallelerde politik himayecilik beklentisinin de daralmakla birlikte varlığını koruduğu söylenebilecektir. 2000 sonrası dönemde Türkiye örneğini farklılaştıran bir başka konu yaygınlaşan sosyal yardımlardır. Sosyal yardımların büyüklüğü ve ihtiyaç sahiplerinin fazlalığı yoksul kesimleri bunları kaybetme endişesiyle gerek yerel gerekse merkezi idare ile ilişkilerinde onları pasifleştiren ve kolektif eylemden uzaklaştıran bir tutuma sevk etmektedir.

2000 sonrası dönem aynı zamanda devlet odaklı mega projelere, kentsel dönüşüm uygulamalarına ve onların ürettiği soylulaştırma, yerinden edilme gibi sonuçlarına karşı kentsel hareketlerin, kent hakkı taleplerinin de biçimlendiği bir dönemdir. Bilindiği gibi 1980 öncesinde genelde büyükşehirlerde ve özelde İstanbul'da yerel siyaseti "gecekondu hareketi" belirlemektedir. 1980 sonrasında ise çevre ve "kent hakkı" taleplerinin de geliştiği söylenebilecektir. Tekeli (2012) Türkiye'de kamu kesiminin müdahaleleriyle yürütülen kamu dönüşüm projeleri konusunda büyük oranda işlerin yürütülme biçimine karşı bir direnç ortaya çıktığı değerlendirmesindedir. Ona göre bu direncin kaynağında meslek odaları ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu üçüncü taraflar ve dönüşüm projelerinden doğrudan etkilenen ve büyük kayıp yaşayan gecekondu bölgesi sakinlerinin gerçekleştirdiği direnişler bulunmaktadır (Tekeli, 2012). Bu kapsamda bugüne kadar gerçekleştirilen kentsel dönüşüm/yenileme

uygulamalarında direncin örgütlenmesinde mahalle derneklerinin işlev kazandığını belirtelim.

Türkiye’de makro düzeyde mobilizasyonu engelleyen bir faktör olarak devletin şiddete başvurması bazı çalışmalarda vurgulanmıştır (Eraydın & Taşan-Kok, 2014). Merkezî yönetim vatandaşların rejim karşıtı olmayan hareketlerine karşı da oldukça sert müdahaleler yapabilmektedir. Özellikle son dönemde yönetimin dirence politik bir alan açmamak konusunda ciddi önlemler ve cezalandırıcı düzenlemeler yaptığı bilinmektedir ve bu kolektif eylemsizlik için önemli bir neden oluşturmaktadır.

Tozkoparan Örneğinde Kolektif Eylemin Dinamikleri

Kentsel dönüşüm alanının konumu ve alanın statüsü. İstanbul eş zamanlı oldukça geniş alanları kapsayan bir dönüşüm yaşamakta ve bu dönüşüm bir yandan bireysel kararların birikmesi ile diğer yandan ise kamu öncülüğünde gerçekleşmektedir. Kamu öncülüğündeki kentsel dönüşüm alanları ise en temelde kentsel dönüşüm sürecinde yıkım tecrübesi yaşamış olanlar ile dönüşüme aday yerler olarak ayrıştırılabilmektedir (Duman, 2015, s. 410). Tozkoparan kamunun öncülüğünde kentsel dönüşüme aday bir sosyal konut alanıdır.

Tozkoparan, Güngören ilçesine bağlı on bir mahalleden biridir. Hâlihazırda mahallenin mekânsal biçimlenmesinde geniş kamu arazileri etkili olmuş ve inşaat alanının %77’si beş katlı sosyal konutlardan oluşmuştur. Bu nedenle de Güngören ilçesinin yapı yoğunluğunun en düşük olduğu ve kişi başı 3.2 metrekareyle en yüksek yeşil alana sahip mahallesi Tozkoparan’dır. Toplam 84 hektarlık bir alanı kapsayan Tozkoparan’ın 58 hektarlık bölümü kentsel dönüşüme konu olup, alanın önceki statüsü 20.07.1966 tarihli 775 sayılı Gecekondu Kanunu’na göre ilan edilmiş Gecekondu Önleme Bölgesidir. Proje alanı içerisinde yaklaşık 16.389 kişi yaşamakta, 6351 hissedar bulunmaktadır (*Harita 1*).

Mahalle kurulduğu dönemde kentin dışında yer alırken kentin yatay büyümesi sonucu kentin içinde kalmıştır. Eski Londra Asfaltı ve E-5 karayoluna çok yakın, Zeytinburnu-Aksaray metro hattının yanı başında, diğer yanında üniversite Kampus Alanının bulunduğu ulaşılabilirliği oldukça yüksek bir konumdadır. Bu yönüyle de yatırımcılar içinde oldukça cazip bir yerleşmedir.

Tozkoparan’ın kentsel dönüşüm alanı olarak belirlenmesi farklı safahatlar geçirmiş olmakla birlikte Güngören Belediyesinin aktif bir rol üstlendiği söylenebilecektir. Alanda Kentsel dönüşümün başlangıcı 2008 yılına uzanmakta olup 2007 tarihli 5609 sayılı Gecekondu Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla gecekondu önleme bölgesinde hak ve yetkileri TOKİ’ye devredilmiş ve buna istinaden 11.04.2008 tarihinde TOKİ ile Güngören Belediyesi arasında bir protokol imzalanmıştır.

Harita 1. Tozkoparan kentsel dönüşüm alanı ve sınırları.

Gecekondu Önleme Bölgesinin kentsel yenileme alanı olarak belirlenmesi 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 14. Maddesi ve 5369 sayılı Kanun'un 73. Maddesi uyarınca 9.5.2008 tarihinde Büyükşehir Belediyesi kararıyla olmuştur. Dönüşümün temel sebebi depreme dayanıksız konutların varlığıdır. Ancak yenileme alanı tarihi alanlar için çıkarılmış 5366 sayılı Kanuna göre yapıldığından mahallenin durumu yasaya uygun olmamıştır. Bu defa alanın 5393 sayılı Kanunun 73. Maddesine göre deprem nedeniyle kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmesine karar verilmiş ve bu da ancak 2010 tarihli 5998 sayılı Belediye Kanunu'nda değişiklik yapılması ile mümkün olmuştur. Sonraki dönemde Tozkoparan 6306 sayılı Kanuna göre bu defa Riskli Alan ilan edilmiş ve bu statü 24.04.2013 tarih ve 28627 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Ünsal & Türkün, 2014, s. 320–321). 30.05.2013 tarih ve 1870.5038 sayılı yazı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan Riskli Alan içinde yer alan Kamu Mülklerinin ve tescil dışı alanların 6306 sayılı Kanun'un 3. Maddesi kapsamında Belediyeye devredilmesi için talepte bulunulmuştur. 26.08.2013 tarih ve 2840.7499 sayılı Belediye yazısı ile ise alana ilişkin kamulaştırma, satın alma, ön alım hakkını kullanma, inşaat yapma, yaptırma, arsa paylarını belirleme gibi tüm yetkilerin Güngören Belediyesine verilmesi talebinde bulunulmuş ve yetki Belediyeye verilmiştir.

21 Mayıs 2013'te Mahalle Derneği Riskli Alan iptali için Danıştay'a başvurmuş ve Danıştay'ın (14. Daire, e: 2013/5113, K: 2014/4480) kararı ile Tozkoparan Riskli Alan ilanı iptal edilmiştir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca bu karar temyize götürülmüştür. 20 Eylül 2016 tarihinde ise Danıştay'ın kararı dikkate alınarak TOKİ tarafından kentsel dönüşüm projesi kapsamında mevcut yapıların risk durumlarının

tespiti, kıymet takdir raporlarının güncellenmesi, hak sahipliliği görüşmeleri ve tapu devir işlemlerinin yapılabilmesi için ihale gerçekleştirilmiştir. Bu gelişme dönüşümü gerçekleştirme konusunda kararlılığı göstermektedir.

Güngören Belediyesi tarafından hazırlanan taslak planda alandaki mevcut emsalin (büyük oranda 0.6-1 ve 1.1-1.5 arasında değişmektedir) yükseltilmesi (2.2), arazi kullanımında konut fonksiyonunun sosyal donatı ve ticaret lehine azaltılması, 1.2 hektar olan ticari kullanımların 8-9 hektara, halihazırda 8.7 hektar olan yeşil alanlar dâhil sosyal donatı alanının ise 18 hektara çıkarılması tasarlanmaktadır. Yapı net yoğunluğu ise 458 kişi/hektardan 880 kişi/hektara yükselecektir.

Yöntem

Örneklem

Tozkoparan'daki konut bölgelerinin sosyolojik olarak da ayrıştığı varsayımına dayalı olarak 8 farklı konut tipi belirlenmiş ve %95 güven aralığında %5 hata payı kabulü ile araştırma evrenini temsil edecek sayıda örneklem büyüklüğü tespit edilmiştir. Bu tiplerde yer alan bina sayılarının toplam bina sayısı içindeki oranlarına göre anket dağılımı yapılmıştır. Her bina tipinde sistematik tesadüfi örnek seçimi ile belirlenen sayıda bireylerle görüşmeler yapılmıştır. Anket uygulamasında ayrıca belli kotalar uygulanmıştır: Bunlar (i) kiracılık (%15), (ii) 2009 Mart yerel seçimlerinin partilere göre oy dağılımı, (iii) çalışan kadın oranı'dır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmadaki verilerin elde edilmesinde hem nicel hem de nitel teknikler kullanılmıştır. Kasım- Aralık 2013 tarihleri arasında 639 kişi ile yüz yüze görüşme tekniğiyle bir anket uygulaması yapılmıştır. Nicel veriler SPSS 16.0 programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Ayrıca anketlerin istatistikî analizi sonrasında ise yazarlar tarafından derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Bu çerçevede konut ve işyeri sahipleri ile ayrıca Mahalle Derneği, Belediye Başkanı ve Tozkoparan Mahallesi muhtarı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca TÜİK istatistikleri, Belediye dokümanları ve gazete haberleri kullanılmıştır.

Bulgular

Tozkoparan Mahallesi Mekânsal-Politik ve Sosyal İlişkileri

Tozkoparan devletin geliştirdiği bir alandır, kamu yönetiminin mahallenin kuruluşundan itibaren oynadığı rol politik ilişkilerin biçimlenmesinde önemlidir.

Tarihçesine bakıldığında 1950'li yıllarda Edirnekapı, Topkapı, Ahırkapı'daki gecekonduların yıkımından gelenlerin Menderes bloklarına yerleştirilmesiyle ilk yerleşimin başladığı; devamında Gecekondu Önleme Bölgesi olarak ilan edildiği ve bu kapsamda gecekondusu yıkılan ya da gecekonduda oturan ailelere arsa ya da konut edinim imkânı sağlandığı görülmektedir (Ünsal & Türkün 2014, s. 318). Bu çerçevedeki ilk uygulama İmar ve İskân Bakanlığınca tedarik edilen 230 adet nüve konutlar ile başlamıştır. Sosyal konutlar Emlak Bankası'nın bir şirketi eliyle geliştirilmeye devam etmiştir. 1970'li yılların ortalarında ise İstanbul Belediyesi çalışanları için bloklar yapılmıştır. Ayrıca alanda Haliç düzenleme çalışmaları ve Tarlabası bulvarının açılması sırasında evleri kamulaştırılanlara da ev verilmiştir (Ünsal & Türkün, 2014, s. 315–319). Yine 1987'de Ayvansaray, Balat, Fener, Eyüp'teki yıkımlardan gelenlerin yerleşmesi amacıyla 400 haneli bloklar yapılmıştır. 310 konut ise Bayrampaşa'daki tramvay yolu yapımı sırasında konutları yıkılanlar için yapılmıştır. Bunun dışında 1980 sonrasında Arı Sitesi, Tunca Sitesi, Onur Sitesi gibi kimi kooperatiflere Bakanlıkça yer verilmiştir.

Tozkoparan'a yerleşimin niteliği iki bakımdan önem taşımaktadır: Bunlardan birincisi *burada yaşayanların beşte birinden fazlasının (%23,3) geçmişte yıkım ve yeniden iskân sürecine benzer bir tecrübeye sahip olmasıdır*. İkincisi ise *her ne kadar bir gecekondu önleme bölgesi olsa ve yıkım sonucu gelenler bulunsa da daha çok konut satın alma yoluyla oluşmuş olmasıdır*. Ev sahipliği oranının oldukça yüksek (%80,3) olduğu Tozkoparan'da kiracılık özellikle 50-60 Haneliler adı verilen konut bölgesi içinde yaygındır (%14,1). %5,3 oranında ise bir akrabasının evinde kira vermeden oturan bir kesim vardır. Kiracılığın düşüklüğü ve tapu güvencesinin varlığı Tozkoparan'ı diğer gecekondu alanlarından ayıran bir niteliğidir. Alanda farklı bina tiplerine karşılık gelen dört ayrı tip mülkiyet biçimi olduğu görülmektedir. Bunlar Küba Mahallesi adı verilen 220 yapıdan oluşan gecekondular, arsası kendisine ait büyük oranda tek katlı bahçeli nüve konutlar, çoğunluğu 5 katlı sosyal konutlar ve 1980 sonrası gecekondu önleme bölgesi içerisinde yer almasına rağmen Bakanlıkça kooperatiflere satılan kooperatif konutlarıdır. Konutların yaklaşık üçte biri (%32,4) 50 metrekare altındadır. %42'si 50-75 metrekare, %18,2'si 76-100 metrekare olup, kalan %7,4'ü 100 metrekarenin üzerindeki dairelerden oluşmaktadır. Konutlar küçük olmalarının yanında 2000li yılların ortalarında kentsel dönüşüm söylentisinin ortaya çıkmasıyla birlikte konutların onarılması ve tadilat işleri askıya alındığından ciddi anlamda yenilemeye ihtiyaç duymaktadır.

Mahallenin mülkiyet ilişkilerinin biçimlenmesinde ve emlak piyasasının oluşumunda başlangıçtan itibaren kamunun önemli bir işlev gördüğü söylenebilecektir. Mahallenin tarihsel olarak devlet tarafından bir gecekondu önleme bölgesi olarak kurulması sakinleri nezdinde edindiği meşruiyete işaret etmektedir. Ancak bugün devletin konumu daha da önem kazanmış durumdadır çünkü alan devletin öncü

rolü olmadan dönüşebilecek durumda değildir. Bu ikinci yön çok önemlidir çünkü konutların küçüklüğü, hâlihazırda orta sınıfın bu yaşam çevresine yönelmemiş olması buranın bireysel kararlarla dönüşmesine engel oluşturmakta ve parsellerin birleştirilmesini ve bu bağlamda da devletin özendirici düzenlemelerine ve öncülüğüne ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca alandaki mülkiyet dağılımına bakıldığında kamunun projede bir paydaş olarak da önemli bir yeri olduğu da görülmektedir. Güngören Belediyesinden alınan veriler çerçevesinde toplam 579.998 m² (58 ha) olan alanın %46'sı şahıs (5871 adet), %45'i Hazine arazisidir (336 adet). Ayrıca 8062 m² İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne (116 adet), 4330 m² İSKİ'ye (1 adet), 9462 m² Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğüne (1 adet), 324 m² Eminönü Belediyesi'ne (22 adet) aittir. Kamunun sahip olduğu bu konum devleti/kamu kurumlarını hedefleyen bir kolektif eylemde Tozkoparanlıları “beklemeye” ve “politik pasifliğe” itmektedir.

Her ne kadar Tozkoparan başkaca gecekondü alanları ve gecekondü önleme bölgelerine nispetle daha müreffeh olsa da emekli yoğunluğu, tek kişinin çalıştığı aile yapısı gibi hususlar dikkate alındığında alt-orta tabakanın yaşadığı yoksul bir mahalledir. %6 oranında kamudan sosyal yardım alan bir kesim bulunmaktadır. Tozkoparan'daki ailelerin %19,4'ünde aktif olarak çalışan kimse bulunmamaktadır. Bunun %16,1'i emeklilerden oluşmaktadır. Ailelerin aylık toplam gelirlerine bakıldığında %30'luk bir kesimin 1000 TL'den daha düşük bir gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. %43,8'lik kesim ise 1001-2000 TL aylık gelire sahiptir. 3000 ve üzeri gelire sahip %8'lik bir kesim vardır. Hanelerin beşte birinin iki kişi ve üzerinde kişinin çalıştığı aileler olduğu düşünüldüğünde elde edilen gelirin yüksek olmadığı, gelir yüksekliğinin çalışan sayısı ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin aylık geliri 3000TL ve üzeri olanların %66'sı, 5000 ve üstü aylık gelir sahibi olan hane halklarının %61'i dört-yedi kişiden oluşmaktadır. Bu gelir seviyeleri sakinlerin “rant makası”nın yüksek olduğu bu yerde yüksek miktarda bir borçlanmayı kaldıramayacağını göstermektedir. Borçlandırılma korkusu önemli bir kolektif eylem dinamiği olabilecektir.

Proje alanında 52 yaş ve üzeri %31,8'lik bir kesim vardır ki gözlemlerimizin de doğruladığı gibi nispeten yaşlı bir nüfusu barındırmakta olduğu söylenebilecektir. Yaşlı nüfusun fazlalığı hem mahalle aidiyeti, mekâna bağlılık ve sosyal ilişkilerin değişmesi konusunda direnç gösterebilecek bir kesime işaret ederken hem de kolektif eylemlere katılımında daha muhafazakâr bir tavrın olabileceği konusunda da fikir vermektedir.

Tozkoparan lise mezunu (%21,8), üniversite mezunu (%12,5) oranları ile insani sermayesi yüksek bir kentsel dönüşüm mahallesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kadınlar açısından da geçerli bir tespittir. Herhangi bir diplomaya sahip olmayan kesimin %6 oranında kalması da bu yorumu güçlendirmektedir. Eğitim düzeyinin

yüksekliği iki önemli sonuç doğurmaktadır. Bunlardan birincisi sakinlerin kentsel dönüşüm projesine ilişkin savlarını temellendirme, karşı savları anlayıp karşıt yorumlayıcı çerçeveler oluşturabilme imkânı; ikincisi ise daha bireyselleşmiş hak arama ve çözümlere yönelme. Bunlardan ilki kolektif bir eylemi destekleyen bir faktör iken ikincisi kolektif eylemden uzaklaştıran bir dinamik olmaktadır.

Tozkoparan'da yaşayanlar arasında %10,2 oranında Kürt etnik kimliğini taşıyan vardır. Mezhepsel olarak ise %9,2 oranında Şafi, %6,9 oranında ise Alevi varlığı tespit edilmiştir. Bu iki veri Tozkoparan'ın etnik ve mezhepsel olarak çeşitlilik gösterse de Türk Hanefi bir yerleşim olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan kendilerini siyasi kimlik olarak nasıl tanımladıkları sorusuna verilen cevaplardan da üçte birlik kesimin solda, üçte birlik kesimin sağda ve üçte birinin ise sol ve sağ kuşatacak şekilde kendisini demokrat olarak nitelediği tespit edilmiştir. Politik tercihleri itibariyle bakıldığında ise 2009 Yılı İlçe Belediye Başkanlığı seçimlerinde⁴, CHP oy oranı yaklaşık %42,5, AK Parti oy oranı %37,7'dir. Seçmen sayısının 15.535'e düştüğü 2014 belediye seçimlerinde ise AKP oylarını artırarak %42,2'ye yükselmiş, CHP oy oranı ise %43,5 olmuştur.⁵ Bu verilere göre on bir mahalleden oluşan ve mevcut belediyenin Ak Parti'de olduğu Güngören karşısında Tozkoparan mahallesinde birinci parti CHP'dir. Bu itibarla politik tercih farklılaşmasının muhalefet partilerinin kullanabileceği bir dinamik olarak devreye girebileceği değerlendirilebilecektir.

Kolektif Eylem Dinamikleri: Politik Fırsatlar ve Tehditler

Yerellikte mobilizasyonu sağlayıcı politik fırsatlar olarak iki dinamiğin belirleyici olduğu söylenebilecektir. Bunlardan birincisi projenin uygulanma biçimidir. Diğerini ise kamu otoritesinin kolektif eyleme karşı tepkileri oluşturmaktadır. Öte yandan yerel yönetime yetki devri ve politik himayecilik tehdit olarak değerlendirilmektedir.

İstanbul'da kentsel dönüşüm projelerinin genel olarak uygulanma biçiminin merkeziyetçi ve emrivaki olduğunu belirtmiştik. Güngören belediyesinin Tozkoparan kentsel dönüşüm projesini uygulama biçimi de benzer olumsuzluklarla maluldür. Güngören Belediyesi 2009 yılındaki yerel seçimlere 2008'de başlayan kentsel dönüşüm tartışmaları ve muhalefeti ile girmiş, 2014 seçim döneminde belediye ve

⁴ 17.183 seçmenin kayıtlı olduğu, 13.402'sinin oy verdiği ve 12.935 oyun geçerli kabul edildiği Tozkoparan'da CHP 5508, AK Parti 4884, DTP 528, MHP 849 oy almıştır. 2014 yılı Belediye Başkanlığı seçimlerinde ise seçmen sayısı 15.535'e düşmüş ve 13.089 oy geçerli sayılmış olup, AK Parti 5524, CHP 5693, MHP 756, HDP 572 oy almıştır.

⁵ 16.441 seçmenin bulunduğu ve 13.747 oyun geçerli sayıldığı 2011 yılı genel seçimlerinde ise iki seçim bölgesine bölünmüş olan Güngören'in birinci seçim bölgesinde yer alan Tozkoparan'da AK Parti 6503, CHP 4810, MHP 1246 oy almıştır. Buna göre AK Parti'nin oy oranı %47,3'e yükselmiş, CHP'nin ise %35'e gerilemiştir. 2015 7 Haziran seçimlerinde AK Parti 4449, CHP 4147, MHP 1391, HDP 1341 oy almıştır (15349 seçmen, 12353 geçerli oy). Oy oranları AK Parti %36, CHP %33,6, HDP %10,8, MHP %10,9'dur. 2015 yılı Kasım seçimlerinde ise (15.181 seçmen 12.879 geçerli oy) AK Parti 5678, CHP 4557, HDP 1146, MHP 1211 oy almış olup, oy oranları sırasıyla %44,1, CHP %35,4, HDP %8,9, MHP %9,4 olarak gerçekleşmiştir.

talep sakinleri arasında çekişme kesifleşmiştir. Belediye aynı dönemde bir yandan mahalle derneğini gayri meşrulaştırma stratejisi güderken, diğer yandan da mahalle sakinleri ile bilgilendirici yeni bir iletişim biçimi kurmuştur. Bu çerçevede belediyenin zaman içerisinde farklılaşan bir tutum sergilediği de tespit edilmektedir. Neticede politik süreç aktörlerin davranışlarınınca belirlenen dinamik bir süreçtir.

Belirsizlik - bilgisizlik ve tepeden proje yönetimi. Önceki kısımda kısaca aktarıldığı gibi Tozkoparan'daki kentsel dönüşüm alanının statüsünün belirlenmesine dair süreç belirsizliklerle dolu ilerlemekte ve zaman zaman akamete uğramaktadır. Alanın statüsü mahalle derneğince politik çekişmenin konusu yapılmış ve bunda da olumlu bir sonuç alınmıştır. Ancak henüz hukuki süreç devam etmektedir ve bu durum mahalle sakinlerinin ve üçüncü tarafların sürece ilgisini dağıtmaktadır. Hatta bazı görüşmeciler kentsel dönüşümün gerçekleştirileceğine dair ciddi bir güvensizlik beslemektedir.

Araştırmanın yapıldığı tarihte mahalle sakinleri kentsel dönüşüm projesi hakkında bilgi sahibi olmamalarından, diyalogsuzluktan ve şeffaf bir süreç işlememesinden çokça şikâyet etmekteydiler. Sakinlerin %39,1'i kentsel dönüşümden haberdar değildir. Haberdar olanlar ise *iki ana kanaldan* bilgi alıyor gözükmektedir. Bu kanallardan ilki *komşular* (%22,4), ikincisi *ise medya* (%22,1) olmaktadır. Belediyeden bilgi alanların oranı %9,4'tür. Mahalle derneğinden bilgilendirilenlerin oranı %4,4'tür.

Sürece ilişkin resmi kanallardan bilgi verilmemesi ya da çelişkili bilgiler kaygı düzeyini artırmaktadır. Bu kaygı yerelde söylentilerin dolaşıma girmesi ve yayılması ile çoğalmaktadır. Bir görüşmeci "kentsel dönüşüm için buraya TOKİ mi girecek, KİPTAŞ [İstanbul Büyükşehir Belediyesinin şirketi] mi girecek, belediye yandaş müteahhitlere mi verecek bir bilginiz var mı yani?" şeklinde bu belirsizliği vurgulamıştır (Besim Bahşi, kişisel görüşme, 20 Ocak 2014).Yapılan mülakatlar çerçevesinde; (i) alanın statüsü hakkında büyük bir belirsizlik olduğu ve sakinlerin alandaki yetkili idareyi dahi bilmedikleri, (ii) Sakinlerin belediyenin verdiği karışık bilgiler ve vermediği bilgiler neticesinde dönüşüm alanı sınırını sorguladıkları; bu çerçevede 1980 öncesi yapılarla mı sınırlı kalacağı yoksa tüm gecekondu önleme bölgesini mi içereceği yahut önleme bölgesi sınırlarını aşarak kooperatiflerin yer aldığı bölgenin de sınır içinde yer alıp almadığı ve en nihayet yan yana iki parselden biri sınırın içinde iken diğerinin neden sınırın içinde olmadığını sorulduğu, (iii) kimle ve nasıl bir proje yapılacağına bilinmediği ve (iv) hak sahipliliğinin nasıl belirleneceğine ilişkin belediyenin hiçbir bilgi vermediği tespit edilmiştir.

Diğer yandan Belediye mahalledeki hak sahiplerinin tespiti, yaşayanların ekonomik ve sosyal profilinin oluşturulması ve kentsel tasarım projelerinin hazırlanması için özel bir firma ile anlaşmış ve bu firma eliyle sakinlere anket dağıtımı yapılmıştır. Mahalle Derneğinin kurucularından Ömer Kirişçi ve Derneğin aylık yayın organının imtiyaz sahibi Öznur Özden bu uygulamanın; mülkiyet ve gelire ilişkin sorular ve

tapu örneklerinin istenmesinin sakinleri oldukça rahatsız ettiğini ifade etmişlerdir. Bu rahatsızlık mobilizasyonu da başlatmıştır. Mahallenin bazı sakinlerince bir toplantı çağrısı yapılmış ve 100 kişinin katıldığı bir toplantı tertip edilmiştir. Sonrasında ise kahve, bina ve çeşitli ev toplantıları başlamış ve Tozkoparan Halk Birliği adında bir hareket oluşmuştur (Ünsal & Türkün, 2014, s. 328). Bu hareket daha sonra Dernek çatısı altında kurumsallaşmıştır.

Dönüşüm alanı ilanından başlayan ve proje uygulamasına kadar uzanan bu belirsizlikler Kuyucu'nun iddia ettiği gibi devletin ve kamu görevlilerinin sakinleri hem tehdit edecekleri hem de himaye edecekleri bir silah olarak kullanmalarına olanak sunmaktadır (Kuyucu, 2014, s. 83). Diğer yandan bu belirsizlik ve bilgi yokluğu Tozkoparan mahalle derneğince de örgütlenmek ve birlikte hareket etmek için de kullanılmaktadır. Neticede bilgi yokluğu yeni konutlarını nasıl edinecekleri, borçlandırılma, yerinden olma ile ilgili kaygıları çoğaltmaktadır. Yerel direnç bürokratik, şeffaf olmayan bu süreçten etkilenmektedir. Nitekim Gezi Olaylarının yaşandığı süreçte burada izlenen repertuarı tekrarlayarak 15 Haziran 2013 tarihinde ellerinde tencere ve tavalar, ışıklı maytaplar ve meşalelerle 20-25 yaşlarındaki 200-300 genç belediyeyi protesto yürüyüşü gerçekleştirmiştir (Öncü, 2013). Bu yürüyüşün temel sebebi de belediyeden ne yapılacağına dair bilgi alamamaları ve bu bilgisizliğin “bir yüklenicinin alana göz diktiği”, “deprem bahanesiyle evlerinin yıkılacağı”, “geniş kamu arazileri nedeniyle mahallenin rant kapısı görüldüğü”, “Sulukule’de olduğu gibi yerlerinden edilecekleri” şeklinde çeşitli kaygıları ve söylentileri büyütmesidir.

Bu bağlamda önemli konulardan biri kentsel dönüşüm sürecinin demokratik şekilde yürütülmesine dönük talebin ne derece kuvvetli olduğudur. Saha araştırmasında görüşmecilerin dörtte üçü “Sizin için kentsel dönüşüm sürecinin demokratik ve katılımcı şekilde yürütülmesi ne derece önemlidir?” sorusuna 1’den 10’a kadar uzanan ölçekte 10 puan vermişlerdir. 1-4 puan verenlerin oranı %5’te kalmıştır. Bu veri kapsamında projenin tepeden inme bir anlayışla gerçekleştirilmesinin çekişmeci siyasetin önemli bir dinamiği olacağı beklenebilecektir. Diğer yandan kentsel dönüşümün hak kaybı ve mağduriyet yaratacağını düşünenlerin büyük çoğunluğu belediye kararları üzerinde bir etkisi olmadığını düşünenlerdir. Bu çerçevede belediyenin bundan sonraki süreçte demokratik ya da anti demokratik bir tutum almasının çekişmeci siyasetin çerçevesini etkileyeceği açıktır.

Kentsel dönüşüm sürecinin başlaması ile birlikte sosyal konutların bina dışındaki alanlarının TOKİ’ye devredilmiş olması da sakinler ve belediye arasındaki ilişkileri tanzim edici niteliktedir. Çünkü bu devirle birlikte bu tür yapı ve daire sahipleri “işgalci” sayılmış ve kendilerinden “ecrimisil” ödemeleri talep edilmiştir. Yoksul mahalle sakinleri için işgale binaen talep edilen bu ecrimisilleri ödemek ciddi bir yük

oluşturmuş, belediyenin bu tavrı sakinler üzerinde bir baskı aracına dönüşmüştür. Belediyenin hak sahipliğine ilişkin ölçütleri açıklamaması ve mahalledeki mülkiyet farklılaşmasını birlikte hareketi engelleyici diğer bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca belediye dönüşüm sürecinde bireyselleştirilmiş müzakereler ve muhataplıklar kurmak istemekte ve toplu görüşmelerden kaçınmaktadır. Sakinleri proje ve uygulaması hakkında karanlıkta tutmakla ve bireyselleştirilmiş pazarlıklar yürütmekle kolektif eylem ihtimalini sınırlandırmaktadır.

Bilindiği gibi politik otoriteler dirence karşı manipülasyon, karşıt çerçeveleme, bastırma, reform, ya da havuç-sopa gibi çeşitli reaksiyon bileşimlerini kullanabilmektedirler. 2008-2014 döneminde Güngören Belediyesinin belirsizliği, tepeden ve gizli bir proje yönetimini tercih ettiği ve bu süreçte sakinleri baskı altına alan bir tutum geliştirdiği söylenebilecektir. 2014 ve sonrası dönemde ise belediyenin üç önemli reaksiyonundan bahsetmek olanaklı gözükmemektedir. Bunlardan birincisi bilgisizlik ya da çelişkili bilgiden kaynaklı endişeleri gidermek amacıyla Ağustos 2014 tarihinde Tozkoparan Bilgilendirme Ofisi (TOBİM) adı verilen bir merkezin Belediye tarafından kurulmasıdır. Kurumsal bilgilenme sürecinin şikâyetleri azaltıcı etkide bulunabildiği gibi bilgiler çerçevesinde karşı fikirlerin ve tepkilerini geliştirebilmesi bakımından mahalle derneği içinde bir fırsat oluşturduğu öngörülebilecektir. İkinci reaksiyon Tozkoparan sakinlerinin hem yerinden edilme endişelerini hem de bireysel-rasyonel çıkar temelli taleplerini kuşatan karşı söylemsel çerçeve kurmaktır. Mülkiyet farklılaşması ve kentsel dönüşüm projesinin duyulması ile birlikte oluşan spekülasyon emlak piyasasında ciddi bir değişim değeri elde etmenin olanaklı hale gelmesi bu tavrı desteklemiştir. Bu bağlamda “konutların misli misli değer kazanacağı”, “metrekareye metrekare verileceği” ve “yerinde dönüşüm” söylemlerinin altı çizilmelidir. Belediyenin üçüncü reaksiyonu ise direnci örgütleyenleri muhatap almamak, gayri meşrulaştırmak ve Tozkoparan’ın çağdaş ve konforlu bir hayata kavuşmasını engelleyenler olarak konumlandırmaktır.

2014 yılı seçimleri öncesinde belediye ve dernek arasındaki çekişme kesifleşmiş ve belediyece Tozkoparan Derneği ve üyeleri yerel seçim afişlerinde açıkça hedef alınmıştır (Radikal, 27 Mart 2014). Bu çerçevede “Depreme dayanıklı evlerinizin olmasını engelleyen ‘istememezükçüleri’ görün” ve “Kentın mimarisinin sağlıklı dönüşümünü engelleyen ‘istememezükçüleri’ görün” şeklinde afişler yaptırılmıştır. Ayrıca afişte dava açanların imzalarının da olduğu dava dilekçesine yer verilmiştir. Benzer şekilde Dernek üyeleri iktidar eliyle kendilerinin komşuları ile aralarının bozulduğuna işaret etmiştir. Bunda özellikle belediye ya da merkezi kurumlar adına daha çok parti teşkilatlarının sürece müdahil olmasına dikkat çekilmiştir.

Mahallemizde iktidar üzerinden yürütülen çalışmalar üzerinden çok ciddi gerginlikler yaşıyor. Mevcut komşuluk ilişkilerini bozan çok önemli faktörler var. Ben altı kez

ihbar edildim terörist diye ve beni ihbar eden hem hemşehrim... kentsel dönüşüm mücadelesinde, müdahalesinde diyelim, burada belediyelerden daha fazla parti teşkilatları, çevre şehircilik bakanlığının ya da başbakanlığın temsilcisi gibi davranıyor, çalışmaları o yönde yapıyorlar... Komşuluk ilişkilerini de bozan en önemli faktör bu... (Necati Demirci, kişisel görüşme, 20 Ocak 2014)

Yakın dönemde mahallede ayrıca yeni bir dernek kurulması söz konusu olmuştur. Yeni kurulan Tozkoparan Geliştirme ve Güzelleştirme Derneğinin daha çok belediye çizgisine yakın olduğu ve benzer söylemi paylaştığı anlaşılmaktadır. Nitekim yeni kurulan Derneğin amacını Başkan Sami Öztürk şöyle ortaya koymaktadır: “Kurumlarla sakinler arasındaki anlaşmazlıkları bitirmek... Tozkoparan’ın değişimi, gelişimi, kalkınması amacıyla sakinleri bilinçlendirmek” (Güngörenin Sesi, 16 Aralık 2015). Örgütlü mücadelenin taşıyıcısı olabilecek mahalle derneğinin belediyece gayri meşrulaştırılması ve mahallede iki ayrı dernek oluşmasının desteklenmesi bütünlüklü bir kolektif hareketi engelleyici sonuçlar üretebilecektir. Yeni dernek ile kamu otoritesi arasında nasıl bir ilişki kurulacağı da tayin edici faktörlerden biri olacaktır.

Yerel yönetime yetki devri ve politik himayecilik. Kentsel dönüşümün yürütülmesinin merkezi yönetimce Güngören Belediyesi’ne devredilmesi ve plan yapımı, kamulaştırma, hak sahipliğinin tespiti gibi temel tüm konularda belediyenin yetkili olması diğer merkeziyetçi dönüşüm uygulamalarından farklılığı kurmaktadır. Güngören Belediyesi merkezi yönetimle aynı partinin elinde olup, merkezi yönetimin belediyenin işlerini kolaylaştırmak için gerekli kolaylıkları ve imkânları sağladığı söylenebilecektir. Belediyenin merkezi yönetimle aynı siyasi partiden olması ona projeyi uygulayabilme güç ve kararlılığı sağlamaktadır. Yetkinin bu bölüşümü bir yandan seçim baskısı ile belediyeyi şikâyetlere daha duyarlı kılmakta, diğer yandan kentsel dönüşüme karşı kolektif eylem ve mobilizasyonu da sınırlandırıcı etkide bulunmaktadır. Kolektif eylemi çerçevesinde bir başka konuda sakinlerin belediyeye yaklaşımında ortaya çıkmaktadır: Belediye diğer kurumlara nispetle önemli oranda mahalledeki sorunları çözebilecek bir kurum olarak görülmekte; erişilebilir ve güvenilir bulunmaktadır.

Saha araştırmasında katılanlara genel olarak kurumlara güven düzeyi sorulmuştur. Bu kurumlardan en önemlisi Belediye Başkanı ve Belediye olup, sakinlerin bu kurumlara merkezi yönetim kurumları olan TOKİ ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığından, meslek odası, muhalefet partileri ve mahalle derneğinden daha fazla güvendikleri ölçülmüştür. Yerel yönetime duyulan güven bir yönden kurumun teknik icra kabiliyetine ve alanı daha iyi bilmesinden kaynaklı sorun çözme kapasitesine duyulan bir güvendir, diğer yönden de hakkının korunmasına duyulan güvendir. Nitekim “Mahalleye ilişkin sorunları belediye çözebilir” önermesine “kısmen” veya “tamamen” katılanların oranı %71,5’tir. Belediyeye duyulan güvenin aynı zamanda erişilebilirliğe ve 1950-80 döneminde egemen olan kayırmacı-kollayıcı

ilişkilerin devam etmesi ihtimaline binaen biçimlendiği de dikkate alınması gereken bir konudur. Erişilebilirlik kentsel dönüşümde hak kaybı ve mağduriyet oluşacağı değerlendirilmesini azaltan etkide bulunmaktadır. Himayeci ilişkiler bundan yararlananlara maddi kazançlar sağlamak ve otoriter rejimler altında gereksiz riskler almaktan onları alıkoymaktadır. Sahada kentsel dönüşüm sürecinde haklarını koruma konusunda “belediyedeki tanıdıklarına” güvenenlerin oranı (%21,7) ülkedeki himayeci işleyişe işaret etmektedir. Himayeci ilişkilerin kopması ve bu yolla elde edilebilecek kazançların gerçekleşmemesinin diğer bir ifadeyle geleneksel kayırmacı ilişkilerin ve bireysel erişimlerin tükenmesinin kentsel dönüşüme dirençte yeni fırsatlar doğurup doğurmayacağı üzerinde düşünmeyi hakkeden bir soru mahiyetindedir (Auyero, 1999; Auyero ve ark., 2009, s. 7; Bayat, 2002).

Politik süreç modelinin kolektif eylem ve mobilizasyonda iki unsuru vurguladığı hatırlanacaktır. Birincisi kentsel dönüşümün adaletli gerçekleşmeyeceği yönündeki bireysel algı, ikincisi çeşitli direnç biçimleri için gerekli yapısal ve nesnel koşullara sahip olarak bir değişim yaratacağına dair etkililik algısına sahip olmak. Birinci durumla ilgili olarak saha araştırmasından elde edilen veri oldukça çarpıcıdır. Buna göre kentsel dönüşüm kapsamında hakkın korunması için alınan pozisyonlar itibariyle bir sorgulama yapıldığında Tozkoparan sakinlerinin yarısından fazlasının (%51) “başkaları ile güç birliğine gitmezsek haklarımızı koruyamayız” değerlendirmesinde oldukları görülmektedir. “Memlekette hukuk var ve belediye zaten hakkımızı korur” görüşünde olanların oranı %20,5’tir. “Kendim çabalamazsam hakkım korunmaz” düşüncesinde olan kesimin oranı ise %28,5’tir. Bu itibarla esasen sakinlerin ağırlıklı çoğunluğu bireysel ya da kolektif bir mücadele yürütülerek hakkının korunacağı değerlendirilmiştir. Bu sebeple “hak kaybı” yaşanması ya da “adaletli” yönetim sergilenmemesinin önemli bir mobilizasyon kaynağı olacağı değerlendirilmektedir. İkinci konu ile ilgili olarak ise Tozkoparan örneğinden bağımsız olarak toplumda sert devlet uygulamaları karşısında bir şeyin değiştirilebileceğine dair umudun çok zayıfladığı, Tozkoparan örneğinde ise sakinlerin yoksulluklarının da buna eklendiği ifade edilmektedir (Asuman Türkün, kişisel görüşme, 12 Ocak 2016). Nitekim belediye kararları üzerinde bir etkisi bulunmadığını düşünenlerin oranı oldukça yüksektir bu da kolektif eylem ve mobilizasyona ket vurucu bir nitelik taşımaktadır. Bilindiği gibi kolektif olarak harekete geçmek değiştirme imkânını görebilmekle yakından ilgilidir. Hiçbir şeyin değişmeyeceği duygusunda olanların bu yönde davranması da beklenmemektedir.

Burada kentsel gelişme-rant maksimizasyonu ve yerinden edilme ilişkisinin sakinleri mobilizasyona daha motive edici olup olmadığını tartışmak anlamlıdır. Tozkoparan’da henüz bir yerinden edilme olgusu yaşanmadığını, sakinlerin bir yıkım tecrübesi ile karşılaşmadıklarını belirtelim. Yakın bir tehdidin olmaması kolektif eylemi ve mobilizasyonu engelleyen bir mahiyet taşımaktadır. Seçim sonuçları

üzerinden bir değerlendirme yapmak bu bağlamda önemli olabilecektir: 2008 yılından itibaren başlayan kentsel dönüşüm tartışmaları ve mücadelesinde mahallede AK Parti'nin oy oranlarını artırması dikkatle değerlendirilmesi gereken bir veridir. Yerel seçimlerde oy verme davranışının kentsel dönüşümden ne derece etkilendiği ölçülemese de yapılan saha araştırmasında kentsel dönüşümün gerekliliğine inanan kesimin yüksek olduğu (%86,7) ve belediyenin öncelikli hizmeti olarak görüldüğü (%73,4) tespit edilmiştir. Nisan 2009 yılında yapılan başka bir araştırmada ise kentsel dönüşüm konusunda görüşmecilerin %61,5'inin olumsuz yaklaştığı belirlenmiştir (Ünsal ve Türkün, 2014, s. 324). Bu veriler kentsel dönüşüm sürecinin mahalle sakinlerinin oy verme davranışını olumsuz şekilde etkilemediğini söylemeyi olanaklı kılmaktadır. Ancak henüz yıkım sürecinin başlamamış olmasının bu sonuçta etkili olduğu düşünülebilecektir. Nitekim kentsel dönüşümün tamamlandığı başka bazı örneklerde oy kayıpları ve yerel yönetimlerin seçimlerde el değiştirmesi söz konusu olmuş, yıkım ve yerinden edilme uygulamalarında süreci yöneten merkezi kurumlara ve belediyelere güvenin azaldığı tespit edilmiştir (Duman, 2015, s. 410–422). Bu kapsamda Tozkoparan'da dikkatle değerlendirilmesi gereken bir konu sakinlerin mahalle aidiyetinin yüksek olmasıdır. Sakinlerin %81,8'i bu mahallede yaşamaktan memnundur ve mahalleden taşınmak istemeyenlerin oranı %71,7'dir. İkinci konu ise sakinlerin beşte birinin (%18,6) çalışma yerinin yine Merter, Tozkoparan ve Güngören olmasıdır. Bu nedenle dönüşüm aynı zamanda işyeri-konut ilişkisinin de değişime uğraması anlamına gelecektir. Bu çerçevede yerinden etme mobilizasyon üretmesi muhtemel bir dinamik olarak gözükmektedir.

Mobilize Edici Yapılar-Süreçler ve Yorumlayıcı Çerçevesel

Mahalle aidiyeti. Mobilizasyonun öncelikle cari sosyal ilişkiler ve ağlar üzerine bina edileceği bilinmektedir. Sakinler arasındaki yüksek güven düzeyi kolektif eylemi belirleyen önemli bir faktördür.

Tozkoparan'da mülk sahiplerinin önemli bir kısmı sosyalleşmelerinin büyük oranda mahallede gerçekleştiğini ifade etmişler ve yoğun sosyal ağların karşılıklı yardım ağı olarak çalıştığından da bahsetmişlerdir. Konutların küçüklüğü de dış mekân ve kamusal alan kullanımını artıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Emekli ve yaşlı oranının da yüksek olduğu mahallede çalışma zamanı dışında kalan hayat daha çok mahallede geçirilmekte ve mahallede kiracılığın nispeten düşük olması ve mahallede uzun süreli kalış mahalle içi sosyal ilişkileri kuvvetlendirmiş gözükmektedir.

Mahalle Muhtarı "Tozkoparan bir cumhuriyet gibidir. Yani tek cumhuriyet gibidir. Burada birlikte hareket ederler. Bir köy havasını andırır. Yüzde sekseni birbirini çok iyi tanır... Yani öyle bi zaman geldiği zaman, ihtiyaç durumunda tek gövde, tek vücut halinde bir mahalle..." (Selahattin Çaylan, kişisel görüşme, 20 Ocak 2014)

şeklinde Tozkoparan'ın mahalle kimliğine verdiği önemin ve birlikte hareket etme potansiyelinin altını çizmiştir. Benzer şekilde bir başka görüşmeci sosyal hayatı ve mahallelinin birbirine güvenini şöyle anlatmaktadır: “Burada komşuluklar çok güzeldir. Herkes kapısını çekip de yanındakini tanımamazlık diye bir şey yok. Biz birbirimize teklifsiz girip çıkan insanlarız. Bizim burada bir de şu var, 60 Haneler’de, bizim yazın kapılarımız hiç kilitlenmez. Herkesin kapısı açık, perde gerili, hep birlikte koridorlarda otururuz” (Şengül Hanım, kişisel görüşme, 20 Ocak 2014). Zaten “Kendimi Tozkoparan’a ait görüyorum” diyenlerin oranı da çok yüksektir (Kendisini hiçbir şekilde Tozkoparan’a ait görmeyen kesimin oranı %12,5).

Kuvvetli sosyal ilişkiler ve sakinler arasında güven kolektif bir eylemin biçimlenmesinde belirleyici bir unsur olabilmektedir (Tarrow, 1994). Mahallelilik bilinci ve kuvvetli sosyal ilişkilerin esas olarak mekânın kullanım değerini talep eden mobilizasyonlara yol açtığı çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur (Boyte, 1980; Plotkin 1987). Batıda 1950-1970 döneminde yoksulları ve işçi sınıfını merkezin dışına çıkartmak amaçlı kentsel yenilemelere ve yıkımlara karşı mekânın kullanım değerini talep eden topluluk örgütleri/mahalle dernekleri kurulmuştur. Sulukule ve Tarla başı’nda yapılan dönüşümlerde direncin örgütlenmesinde itici güçlerden birinin de mahallelilik olduğu çeşitli çalışmalarda ortaya konmaktadır (Lelandais, 2014). Bu örnekte de kentsel dönüşüm projesi nedeniyle bu türden bir mekânsal aidiyet ve kendini tanımlama tehdit altındadır. Bu çerçevede de Tozkoparan mahallesinde de “mevcut sosyal bağların” mahalle derneğinin kuruluşunda işlev gördüğü ifade edilebilecektir.

Mahalle aidiyeti ve sosyal ilişkilerini kırabilecek bir dinamik olarak belediyenin tutumu bir önceki bölümde aktarılmıştı. Bu bağlamda ayrıca mülkiyet ilişkileri temelinde çıkar ve motivasyonun ne derece bölünebileceği tartışılabilir. Mahallede yer alan nüve konutların müstakil, kendilerine ait büyük arsalarının olması, sosyal konutların bina ile sınırlı bir mülkiyetlerinin olması (bina dışı ortak kullanım alanları TOKİ’ye devredilmiştir) ve gecekonduların bir kısmının tapulu, bir kısmının hisseli tapulu bir kısmının ise tapu tahsis belgeli olması gibi mülkiyetteki çeşitlenme hak sahipliği konusunda da hem idarede bir karmaşa yaratmakta hem de sakinlerin birlikte hareket etmesini önlemeye olanak sunmaktadır. Örneğin nüve konutlarında daha önce Ankara Tüm İnşaat Müteahhitleri Konfederasyon başkanı ile pazarlık yapıldığı ve 110 metrekare için iki daire istendiği belirtilmektedir (Ali Altun, kişisel görüşme, 20 Ocak 2014). Dönüşüm alanında hak sahipliğine esas oluşturacak bu mülkiyet ayrışması, hak sahipliğinin belirsiz bırakıldığı cari durumda sakinlerin birlikte hareket etmesini zorlaştırmaktadır.

Mahallede ayrıca mülkiyet temelinde birbirine yönelen olumsuz duygular, algılamalar ve yaftalamalar da dolaşımdadır. Mahallenin kendi içinde birincisi

Bakanlık tarafından gecekondulu önleme bölgesi olmasına rağmen kooperatiflere yer tahsis edilmesi nedeniyle kooperatif temelli mülk sahiplerine karşı bir haksız el koyma algısı vardır. İkincisi ise sınırlı da olsa Küba mahallesine yönelik bir damgalama olduğu anlaşılmıştır. Küba Mahallesi “doğuluların yaşadığı, işgal edilmiş, uyuşturucu kullanımının olduğu bir yer” olarak değerlendirilmektedir. Bazı görüşmeciler Küba mahallesinin kriminalize bir alan olduğunu, bugün öyle olmasa da “hatta geçmişte polis giremediği bir yer” olduğunu ifade etmişlerdir. Esasen Küba Mahallesi anket uygulaması sırasında en rahat girilen ve sorulara cevap alınan bir yerdi. Derinlemesine görüşmede Küba mahallesine dönük damgalamanın bir kaynağının siyasi nitelik taşıdığı ifade edilmiştir (Necati Demirci, kişisel görüşme, 20 Ocak 2014). Tozkoparan sakinlerinin bir kısmının dönüşüm alanı içerisinde yer alan Küba Mahallesi'nin durumunu kendi meşruiyetini ve hak talebini kurmak için damgaladığını söylemek daha doğru olacaktır. Dönüşüm alanının belli parsellerinin ve sakinlerinin mahallenin kendi içinden damgalanması mobilizasyonu engelleyici bir işlev görebilecektir.

Dönüşüm süreci başladığından itibaren mahallede spekülasyon bir konut piyasası oluşmuştur. Bu durum gazetelerin emlak ilanlarından ve sakinlerin el değiştirmelere ilişkin anlattıklarından anlaşılmaktadır. 2009'da 35 bin TL olan 1+1 konutlar kentsel dönüşüm haberleri ve süreci ile 120bin TL olmuştur. 2+1 daireler 160 bin TL olmuştur. Spekülasyon konut piyasasının oluşumu sakinlerde evlerinin değerinin artacağına ve artık nispeten azalan kentsel ranttan pay alacaklarına dair beklentiyi artırmıştır. Diğer yandan konutlar çok küçüktür ve yenilenme ihtiyacı yüksektir. Tozkoparan'da görüşülen sakinlerin en büyük şikâyetleri kendi çocuklarının Tozkoparan'da ve oldukça küçük evlerde yaşamak istememeleri nedeniyle ayrılmalarıdır. Bu nedenle çocukları ile birlikte oturabilecekleri daha konforlu bir konut tercihi veya mevcut konutlarını satın kendisine ve çocuğuna daha başka bir yerden iki ayrı ev alma şeklinde değişim değeri talep eden kuvvetli bir motivasyon oluşmuştur. Ayrıca bunda Tozkoparan'ın eziyetini çekmiş, çamurunu, kirini çekmiş insanlar olarak hakları olduğunu düşünmektedirler (Pervül Dane Dündar ve Ali Altun, kişisel görüşme, 20 Ocak 2014). Bu değişim değerinin oldukça yüksekte olduğu da görüşmelerden anlaşılmaktadır. Birçok görüşmeci Merter cephesindeki birçok taşınan işyerinin yerine 20'şer katlı yapılar yapıldığını, kendilerinin de arsa sahibi olarak benzer bir müzakereyi yapabilme haklarının olduğunu, deprensellik olarak 20 kat imar verilen hemen yan alandan kendi alanlarının farklı olmadığını dile getirmektedirler (Rüstem Güreler ve Derviş Seviptekin, kişisel görüşme, 20 Ocak 2014). Portes (1972) Latin Amerika varoşları incelemesinde varoşlarda yaşayanların sosyal hareketlilik talebinde olduklarını ve orta sınıf yaşam biçimine özendiklerini ve bu durumun onları politik olarak muhafazakâr ve pasif bir konuma ittiğini tespit etmiştir. Benzer durumun Tozkoparan için de geçerli olduğu söylenebilecektir. Tozkoparan'da ciddi oranda dikey hareketlilik olmayacağını düşünen sınıfsal olarak

kilitlenmiş bir kitle vardır (%62,1). Kentsel dönüşümün bu kilitlenme haline de bir fırsat sunduğu düşünülebilecektir. Mahalle muhtarı spekülasyon emlak piyasasının oluşması ile değişim değerinin kurduğu motivasyonu şöyle aktarmaktadır:

...Ekonomik açıdan şu anki benim evim 160-170 bin lira yapıyorsa yarın kesinlikle 350 bin lira yapacağını tahmin ediyoruz. Şöyle düşünüyoruz, aslında Tozkoparan milliyetçiliği çok iyi bir şey değil ama ülkemizde maalesef ekonomik bir sıkıntı olduğu için gelecekte bizim korkumuz şu, buranın halkı fakir bir halk, bugün 150 bin lira yapan evi yarın 300 bin lira yaparsa ne yapar, satar gider diye düşünüyoruz. Bu sefer bu eski havasını kaybedeceğiz... şahsen ben 3 tane çocuğum var, iki evim var. Üçüncü oğluma ev alma şansım yok bugünkü şartlarda. Ne yapmam lazım evim değerlenince bu evi satıp daha kırsal bir bölgeden iki tane daire almam lazım ki onu da bir ev sahibi yapayım. Ben bile onu düşünüyorum. Burada bir milliyetçi dediğimiz kavram orada zayıflayacaktır. Yeni gelişen, biliyorsunuz şimdiki binalarda kimse kimseyi tanımıyor. O hale geleceğiz. Bizde yüzde seksen tanıyoruz ya. (Selahattin Çaylan, kişisel görüşme, 20 Ocak 2014)

Çekişmeci siyaset aktörlerinin mobilizasyon üretici çıkarlar ve motivasyonları politik süreci şekillendiren önemli bir dinamiktir. İnsanların motivasyonlarının kaynağında bireysel yahut kolektif çıkar ya da ikisi birlikte olabilecektir. Bu ikisi arasındaki ilişki aynı zamanda kullanım değeri ve değişim değeri çerçevesince şekillenecektir. Bu bağlamda “oldukça yüksekte oluşan rant beklentisinin tatmin edilmemesi ve mahallelinin sahip olduğu imkanların dahi tehdit altına girmesi (metrekareye metrekare söyleminin realize edilememesi vb.) bireysel çıkarların kolektif şekilde savunulmasını getirip, güçlü bir mobilizasyon üretebilecek midir?” sorusu üzerinde düşünölmeye değerdir. Çünkü bu durumda politik bir eylemin rasyonelleşmesine dair şartlar oluşabilecek ve mahalle derneği ya da siyasi partiler bu rasyonel talebin taşıyıcısı olabilecektir.

Mahallenin çekişmeci repertuarı. Mahallenin politik yapısına bakıldığında, örgütlü toplumsal ilişkilerin fazlaca gelişmediği söylenebilecektir. Tozkoparan’da herhangi bir formel örgüte üye olanların oranı %16,4’tür. Formel üyelikler içinde özellikle siyasi partilerin öne çıktığını belirtelim (%9,1). Sendika üyesi (%3), meslek örgütü (%3), hemşeri derneği (%3,1), dini örgüt/cemaat (%3,3) üyelikleri oldukça sınırlıdır ve Türkiye Ortalamalarının (TO) gerisindedir (Sendika üyeliği TO: %4,8, Siyasi parti üyeliği TO: %9,7, meslek odası üyeliği TO: %8,6).

Tozkoparan etnik ve mezhepsel olarak çeşitlilik gösterse de Türk Hanefi bir yerleşimdir. Bilindiği gibi gecekondular alanlarında sol politik gruplarla bağlar ve etnik-mezhepsel bölünmeler mobilizasyon süreci üzerinde olumlu etki yaratmıştır. Dönüşüm alanında yer alan Küba Mahallesi Kürt etnikliği ve sol örgütlü yapılarla anılmakla birlikte kentsel dönüşümüne ilişkin olumsuzluğu ve şikâyetleri politik kanallara aktarımda mevcut muhalefet partiler henüz bir rol oynamamışlardır. Politik olarak mahallede birinci parti olmasına rağmen CHP’nin gerek ulusal siyasette

gerekse de yerel siyasette kentsel dönüşüm bağlamında etkin bir politik mücadele yürüttüğü söylenemeyecektir. Kentsel dönüşüm sürecine oldukça eleştirel yaklaşan HDP'nin ise alanda bir politik mücadele yürütmediği ve sakinlerle angajman içerisinde olmadığı söylenebilecektir.

Tablo 2 Tozkoparan mahallesinin çekişmecî repertuarını göstermektedir. Buna göre Tozkoparan sakinlerinin en geniş çoğunluğunun bugüne kadar yaptığı eylem dilekçe vermek olmuştur (%40,8). Bunu takip eden eylem biçimi ise “hakkını korumak için dava açmak” olarak tespit edilmiştir (%21,3). Yasal olmayan miting ve gösterilere katılmak, boykot ve greve katılmak gibi nispeten olağan dışı, sert ve toplu eylemlere fazlaca itibar edilmemektedir. Esasen genel olarak Türkiye’de insanların bireysel olarak tek başına gerçekleştirebilecekleri eylemler içinde olmayı tercih ettikleri (seçimlerde oy verme, ürün boykotu, dava açmak vb.) ve kurumsal çatılardan uzak durdukları bilinmektedir. Formel kurumlara üyeliklerin hangi düzeyde olduğu verisi bu durumu teyit etmektedir. *Tozkoparan genel olarak rasyonel ve kendini ifade eden bir topluluğu barındırmaktadır. Siyasal katılım tercihlerine bakıldığında da toplu değil bireysel eylemleri seçeceği, resmi ve meşru kanalları kullandığı ve kullanacağı söylenebilecektir.*

Tablo 2
Çekişmecî Repertuar

	Yaptım (%)	Yapabilirim (%)	Kesinlikle Yapmam (%)
Dilekçe Vermek	40,8	49,1	10,1
Boykot veya greve katılmak	10,2	18,8	71,0
Sendika /meslek örgütü yürüyüş ya da gösterisine katılmak	6,9	16,9	76,2
Siyasi parti mitingine katılmak	12,8	18,0	69,2
Siyasi parti veya milletvekili ile irtibatta bulunmak	6,3	41,3	52,4
Belediye başkanı veya belediye meclis üyesi ile irtibatta bulunmak	11,3	47,9	40,8
Mahalle ya da dernek toplantılarına katılmak	13,3	33,5	53,2
Yasal olmayan miting ve gösterilere katılmak	5,6	6,1	89,3
Merkezi hükümette yer alan bir kamu görevlisi ile görüşmek	7,7	51,2	41,2
Hakkımı korumak için dava açmak	21,3	70,9	7,8

Tozkoparanlılar otoritelerle temas konusuna ise fazla ilgi göstermemektedir. Ancak yine de belediye başkanı ya da belediye meclisinden biri ile irtibatta bulunmak (yaptım %11,3, yapabilirim %47,9) merkezi hükümet siyasi temsilcisi ya da kamu görevlisi ile temastan daha çok yeğlenmektedir. Büyükşehirlerde ve özellikle İstanbul gibi bir metropolde otoritelerle bu türden temasa geçilmemesi anlaşılır bir durumdur. Mahalle ya da dernek toplantılarına katılmak (yaptım %13,3, yapabilirim %33,5) seçeneğine sınırlı yönelim *otoritelerin çatısı dışında* “yere ait sorunları tartışmak-müzakere etmek” eğiliminin yeterince olmadığına işaret etmektedir.

Hak arama konusunda kendine güvenenlerin oranı ise %88,2'ye çıkmaktadır. Hukuka ve belediyeye güven mahalle derneği, muhalefet partileri ve meslek odalarına duyulan güvenin üzerinde olmakla birlikte, sakinlerin yüksek eğitim düzeyleri onlara argümanlarını temellendirme, idarenin hatalarını ifşa edebilme donanımı sunmaktadır. Ayrıca tapu güvenceleri ile taleplerinin meşruluğuna dair inançları yüksektir. Bu da onları daha legal-kurumsal ve bireysel çözümlere yatkın kılmaktadır.

Mahalle derneği: Temsil gücü, liderliği ve repertuarı. Bir kolektif hareketin başarıya ulaşabilmesi geniş destek ve katılım üretebilmesine bağlıdır. Bugüne kadar gerçekleştirilen kentsel dönüşüm/yenileme uygulamalarında kolektif eylemin örgütleyicisi olarak mahalle dernekleri işlev kazanmıştır. Tozkoparan'da benzer bir süreci yaşamıştır. Belediyenin internetten kentsel dönüşüm projesini açıklamasıyla başlayan sürece tepkisini sakinleri toplantıya çağırarak ortaya koyanlar, devamın "mahalleye sahip çıkmak" amacıyla çeşitli ev-kahvehane toplantıları yapmışlardır. Bu girişim sonraki süreçte Tozkoparan Halk Birliği adını almıştır (Ünsal & Türkün, 2014). 24 Kasım 2008'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi önünde Tozkoparan Halk Birliği olarak kentsel dönüşüme karşı bir basın açıklaması yapılmış ve bu açıklama ile direniş başlatılmıştır. Tozkoparan Birliği adı altında mahallede kolektif eylemi başlatanlar 2009 yılı Mayıs ayında kamuoyu oluşturmak ve daha sistematik bilgilendirme yapabilmek için kurumsal bir çatı oluşturma gereği hissetmiş ve *Tozkoparan ve Mehmet Nesih Özmen Mahalleleri Kültür ve Dayanışma Derneği* adı altında dernekleşmişlerdir. Derneğin kurucuları büyük oranda ilk yerleşimcilerden ve mahallede mülk sahibi olan kişilerden oluşmaktadır. Mülk sahibi, emekli aynı zamanda politik patronaj ilişkilerinden uzak olan yönetim kadrosunun bu durumu diğerleri bakımından mobilize edici gözükmektedir.

Tozkoparan Birliği ile başlayıp Dernekleşmeyle devam eden direnişin yorumlayıcı çerçevesinde “rantsal dönüşüm” ve “yerinden edilme, borçlandırılma” söylemleri yer almaktadır:

... mahallemiz üzerinde oyunlar oynanmaktadır. Yeşil alanlarının bolluğuyla, bahçeleri ve düzenli yerleşimiyle mahallemiz İstanbul'un merkezinde olan ve bu haliyle rant kapısı olarak, birilerinin ağzını sulandıran bir yerleşim alanıdır... İşin aslı şudur; kentsel dönüşüm adı altında mahallemiz zenginlere peşkeş çekilmek istenmektedir... Yapılacağı söylenen lüks konutlar en iyimser tahminle 300- 400 milyar değerlerle satışa sunulacak... Aradaki farkı vermesi koşuluyla mahalleliye yeni konutlara yerleş denilecektir. Yoksul veya orta halli, işçi, memur ve emeklilerin yaşam alanı olan mahallemizde... Kimsenin bunu ödeyemeyeceği bilinen şeydir. Asıl yapılmak istenen bizleri şehir dışına, Kayabaşı, Hadımköy, Silivri, Halkalı gibi yerlere sürüp zenginleri buraya getirmektir. Kurmayı planladıkları yaşam alanı içinde bu mahallenin asıl sahiplerine yer yoktur. Güngören Belediyesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve TOKİ ortaklığında yapılan anlaşma ile mahallemiz rantsal dönüşüme açılmıştır... (Birgün, 25 Kasım 2008).

Belediyenin afet riski nedeniyle sağlam yapılar oluşturmak amacıyla dönüşümü gerçekleştirmek istediği şeklindeki yorumlayıcı çerçevesine karşılık “rantsal dönüşüm” söylemi öne çıkarılmakta; şehirdeki konumu ve sahip olduğu kamu arazilerinin fazlalığı ile mahallenin ranta dayalı dönüşüm için öncelikli hale geldiği belirtilmektedir. Nitekim Mahalle Derneğinde yapılan görüşmelerde kamu alanı fazlalığının esas kentsel dönüşüm iştahı yarattığı ifade edilmektedir (Necati Demirci, kişisel görüşme, 20 Ocak 2014). Ayrıca oluşacak dönüşüm ile mahalledeki sosyal ilişkilerin kaybolacağı, yoksul ve ödeme gücü zayıf mahalle sakinlerinin proje kapsamında inşa edilecek pahalı konutlar nedeniyle borçlandırılacakları ve yerlerinden edilecekleri vurgulanarak, sakinlerin korku ve endişelerini kuşatan ve besleyen bir çerçeve kurulmaktadır. Öte yandan Dernek dönüşüm uygulamasının yapılma biçimine de itiraz etmekte ve “Tozkoparan sizin istediğiniz gibi değil, bizim istediğimiz gibi olacak” sloganı ile belediyenin dönüşüm projesini tepeden ve gizli şekilde bir şirket eliyle yürütmesine dönük tepkiyi söylemine eklemektedir.

Derneğin hem kamusal görünürlüğü artırmak hem de kamuoyu oluşturmak için sakinlerin çekişmeli repertuarına uygun eylemler gerçekleştirdiği ifade edilebilecektir. Başlangıçta ev-kahve-bina toplantıları ile başlayan eylemler, devamında meslek odalarının ve akademisyenlerin katkı sağlayabileceği sempozyumlarla sürdürülmüştür. Dernek ayrıca sakinleri proje ve genel olarak kentsel dönüşüm hakkında bilgilendirmek üzere aylık bülten çıkartmaya başlamıştır. Sıklıkla basın açıklaması yapmak da Derneğin başvurduğu yöntem olmuştur. Mücadelesini hukuki zeminde de yürüten Dernek 21 Mayıs 2013'te Riskli Alan kararını iptal ettirmek amacıyla Danıştay'a başvurmuştur. Danıştay'ın “afet riskinin bilimsel değil gözlemsel” olması nedeniyle riskli alan kararı iptal edilmiştir (Radikal, 4 Haziran 2014). Bu sonuç Derneğin önemli bir başarısı ve kazanımıdır. 15 Temmuz 2014 tarihinde Danıştay'dan riskli alan kararını iptal ettirmelerinin ardından Tozkoparan Derneği bir forum düzenlemiş ve bu foruma Sarıgöl, Sultangazi gibi diğer kentsel dönüşüm projelerinden temsilciler ve gazeteciler katılmıştır. Bu forumda Dernek yöneticisi Ömer Kiriş “Rantçılara verdiğimiz rahatsızlıktan dolayı özür dilemiyoruz” diyerek mücadeleyi sürdüreceklerini ve belediyenin de riskli alan ilanını yeniden gündeme getireceğini beklediklerini ifade etmiştir. Mahalle sakinleri ise “kendi evleri hakkında kendilerinin karar vermek istediklerini” belirtmişlerdir (Aras, 15 Temmuz 2014). Burada belirtilmesi gereken bir konu da belediye başkanının Dernek yönetimi tarafından birçok defa çağrılmasına rağmen hiçbirinde görüşmeye veya bu türden forumlara katılmaması ve Derneği bir muhatap olarak görmemesidir.

Riskli alan iptalini sağlayarak hukuki bir başarı elde etmiş olsa da Derneğin hala 220 civarında üyeye sahip olması, sınırlı bir grupla ve sınırlı sayıdaki eylemi mobilizasyon göstergesi olarak kabul edildiğinde (Tilly 1978, s. 43–46) kitlesel bir mobilizasyon

sağlayamaması dikkat çekicidir. Mahallenin yoksulluğu ve Derneğin yeterli iktisadi imkânlarının olmaması elbette bu sonuçta etkilidir. Bu çerçevede Dernek temsilcisi Ömer Kiriş “halk güçlü olanın sözüne bakıyor. Ekonomik imkânımız yok. Onların sözüne inanıyorlar” diyerek mahallelinin tutumunu, “insanları birbirine düşürmek istiyorlar” şeklinde ise idarenin tutumunu izah etmektedir.⁶ Ayrıca Derneğin 11 Haziran 2014 tarihli basın açıklamasında⁷ Güngören Belediyesi’nin alana hizmet sunmayarak, konutların yıkılacağını bu nedenle bakım yapmamaları gerektiğini söyleyerek bakımsızlığa yol açtığını, Tozkoparanlıların psikolojilerini bozduğuna işaret edilmektedir.

Tozkoparan’ın sosyal yapısı ile Dernek yönetim kadrosu arasında da temsil bakımından bir makas oluştuğu değerlendirilmektedir. Derinlemesine görüşmelerde bazı görüşmecilerce Dernek yönetimi sol politik bir söylemi kullandığı ve pozisyon aldığı için eleştirilmektedir, bu çerçevede de Derneğin hedefi ile sakinlerin bireysel beklentilerinin örtüşmediğinin altı çizilmektedir (Zafer Bey, kişisel görüşme, 20 Ocak 2014). Bu da; tazmin siyaseti peşinde olan ve faydalarını en çoğa çıkarmak isteyen sakinlerin bu stratejik hedeflerine hizmet etmeyerek sakinleri uzaklaştırabilmektedir.

Derinlemesine yapılan görüşmelerde mahalle derneğinin sakinlerin Ananya Roy’un tabiriyle (2009) *tazmin siyasetine* (politics of compensation) destek verdikleri sürece ittifak edilebilecek bir kurum hüviyetinde olduğu söylenebilecektir. Diğer bir ifadeyle Derneğin dönüşümden etkilenecek sakinlerin elde edecekleri iktisadi imkânlar için bir araç olmayı başardığı ölçüde (enkaz bedeli, borçlandırılmama ya da borçlandırılma şartlarını aşağı çekme vb.) destek görebileceği anlaşılmaktadır. Kolektif eylemin niteliğini belirleyecek bir husus tazmin siyasetine ve müzakereye açıklıktır. Mahalle derneğinde örgütlenmenin güçlü olmamasının, daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi tapu güvencesi ve emlak fiyatlarındaki artışın büyük çoğunluk tarafından bir yukarı sosyal hareketlilik olarak görülüyor olması ile yakından ilişkisi bulunmaktadır.

Dernektekiler aynı zamanda diğer kentsel dönüşüm projelerini yakından takip etmekte ve diğer projelerde “nasıl bir deneyim yaşanmışsa benzer olumsuz deneyimin Tozkoparan’da da yaşanacağını” değerlendirmekte ve kent hareketleri ile dayanışmaktadırlar (Pervül Dane Dünder, kişisel görüşme, 20 Ocak 2014). Buna rağmen üçüncü tarafların sürece katılımı, alana dışarıdan mimarlar odası, şehir plancıları odası ya da kent hakkı talepli hareket ve kuruluşların (üçüncü taraf) ilgisi nispeten sınırlı gözükmektedir. Esasen sürecin başında çeşitli aktivistler,

6 Dernek Kurucusu Ömer Kiriş’in Tozkoparan mahallesinde yaptığı ve 27 Ağustos 2014 tarihinde yayınlanan sohbeti <https://www.youtube.com/watch?v=S1GL40MzJXY>

7 “Riskli Alan kararını iptal ettiren TOZDER: amacınız rant, direneceğiz”, Tozkoparan Derneği 11 Haziran 2014 tarihli basın açıklaması, <http://sendika10.org/2014/06/riskli-alan-kararini-iptal-ettiren-tozder-amaciniz-rant-direnecegiz/>

Mimarlar Odası ve akademik çevreler Tozkoparan'a davet edilmiş ve çeşitli paneller yapılmıştır. Bu sürece katılan Prof. Dr. Asuman Türkün (kişisel görüşme, 12 Ocak 2016) sürecin merkezîyetçi yani tabandan bir katılım sağlanmadan ve belirsizliklerle dolu ilerlemesinin başlangıçtaki üçüncü taraf ilgisini azalttığı kanaatindedir.

Genel Değerlendirme

Bu çalışmada politik süreç teorisinin bize sunduğu çerçeveden Tozkoparan'da gerçekleştirilecek kentsel dönüşüm süreci kolektif bir eylemin olabilirliği sorusu etrafında tartışılmaktadır.

Kentsel dönüşüm projesinin tapu güvencesine sahip ve fakat yoksulluğu nedeniyle “yerinden edilme ve borçlandırılma” şeklinde somutlaşan tehlikeye ilişkin mahallelinin yaygın ve “alışkanlığa dayalı pasifliğini” (Tarrow, 1994, s. 19) kıracak ya da bireysel temelde hukuki ve kurumsal mücadelesini örgütlü bir mobilizasyona çevirecek koşulların henüz oluşmadığını iddia etmek anlamlı gözükmemektedir. Bu çerçevede işleyen en önemli demobilizasyon dinamiği mahallelinin konutunun değişim değerini talep eden tavrında görülmektedir. Yine dönüşüm sürecinin henüz tamamlanmamış olması ve bu itibarla dönüşüm ve yerinden edilme gibi bir sonucun doğmamış olması oldukça belirleyicidir. Bu itibarla da politik yapının oluşturacağı riskler karşısında mahalleye ve mekâna bağlılığın veya bireysel çıkar ve motivasyona dayalı çekişmenin ne derece sürdürülebileceği sorusu sürecin nasıl şekilleneceğine bağlı olacaktır.

Gecekondu bölgelerinde gözlenen kolektif eylem ve direnişler daha çok hemşerilik, etnik-dini-mezhebi ve kısmen siyasi-ideolojik ağların harekete geçirilmesi ile birlikte gelişmektedir. Tozkoparan'da diğer birçok mahalleye nispetle topluluk duygusu kuvvetlidir. Ancak bir kolektif eylemi ve mobilizasyonu üretebilecek bu topluluk duygusu farklılaşan çıkarlarla bölünmekte, ranttan pay alma saiki karşısında geri planda kalmaktadır. Çekişmenin bir tarafı olan Mahalle Derneği'nin yönetimi ile sakinler arasında hem bir temsil makası olduğu hem de kolektif eylem amacının ancak “değişim değeri talebine dayalı müzakereci bir çerçeveye taşınması” hâlinde sosyal bir sahiplenmeden bahsedilebileceği söylenebilecektir. Diğer bir ifadeyle mahalle derneği ancak tazmin siyasetinin taşıyıcısı olması hâlinde önemli bir araç hâline gelebilecek gözükmemektedir. Ayrıca muhalefet partilerinin ve diğer üçüncü tarafların sürece katılımı, mahalleyi aşan koordineli eylem, yeni politik aktörleri sürece katma ve kendi safına çekme gibi mekanizmalar bakımından cari çekişmenin düşük bir kapasite sergilediği ifade edilebilecektir.

Öte taraftan yerel yönetim böyle bir kolektif aktörün ve hareketin oluşmasını engelleme yönünde önemli stratejiler ve taktikler uygulamaktadır. Bu çerçevede sadece Mahalle Derneğinin değil aynı zamanda rakiplerin ve karşıtlarının yani yerel

yönetimin yorumlayıcı çerçevesi ve tepkileri belirleyici olmaktadır ve olacaktır. Bu kapsamda sürece ve uygulamaya ilişkin belirsizlikler, sakinlerin rant beklentisinin karşılanacağı taahhüdü ve bu bağlamda belediyenin “metrekareye metrekare” ve “yerinde dönüşüm” söylemleri, bireysel muhataplık kurma ısrarı, mahalle derneğini gayri meşrulaştırma ve yeni bir dernek kurulmasını destekleme yönündeki girişimleri kolektif eylemin ve kolektif aktörün oluşmasını engelleyici karşı stratejiler olarak devreye girmektedir. Ancak belediye uygulamalarının dönüşüm sürecinin “adil yönetilmediği” yönündeki algı ve hak kaybı ve yerinden edilme gibi durumlar oluşturmasının politik fırsat çerçevesini değiştireceği söylenmelidir.

Received: June 22, 2016

Revision Received: December 3, 2016

Accepted: December 23, 2016

OnlineFirst: December 28, 2016

Copyright © 2016 • Istanbul University Department of Sociology

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/iusosyoloji.291228 • December 2016 • 36(2) • 607–616

Extended Abstract

The Possibility of Collective Action in Tozkoparan against Urban Regeneration Project from the Perspective of Political Process Theory*

Betül Duman¹
Yıldız Technical University

İsmail Coşkun²
İstanbul University

Abstract

This study focuses on the Tozkoparan neighborhood and investigates the collective action and mobilization dynamics against urban regeneration project. Neighborhood is a social housing area which is developed as an owner occupation site. Tozkoparan is also distinguished by its high level of neighborhood belonging, large public spaces, and low building density. Although the regeneration efforts are not being at the stage of physical destruction, we have found out that both the demands on capitalizing exchange value and the need to renovate small and old dwellings are effective in residents' attitude. In this context, Neighborhood association formed against top-down project management can become an agent of mobilization only if it pursues politics of compensation on behalf of residents. Furthermore, although the local government's repressive strategy leaves little room for collective action, unfair management of the process as well as producing results like loss of rights and displacement, can generate new political opportunities.

Keywords

Urban regeneration • Collective action and mobilization • Political opportunities and threats • Local government's repressive strategies • Tozkoparan social housing area

* This paper was presented at the 8th International Congress of Sociology, Ankara, December 1-3, 2016.

1 **Correspondence to:** Betül Duman (Assoc Prof), Department of Humanities and Social Sciences, Yıldız Technical University, Davutpaşa Yerleşkesi, Fen Edebiyat Fakültesi, AZ-02, Davutpaşa Cad., 34220, Esenler İstanbul Turkey. Email: betulduman@hotmail.com

2 Department of Sociology, İstanbul University, Beyazıt, Fatih İstanbul Turkey. Email: ismail.coskun@istanbul.edu.tr

Citation: Duman, B., & Coşkun, İ. (2016). The possibility of collective action in Tozkoparan against urban regeneration project from the perspective of political process theory. *Turkish Journal of Sociology*, 36, 607–616.

Istanbul has been witnessing a large scale urban regeneration process, however, collective action and mobilizations have developed with more limits relative to the pre-1980 period. Studies that discuss collective action and mobilization have examined mostly squatter areas in Turkey. However, this study focuses on a social housing area which is established as a squatter- prevention zone in public leadership with a great percentage of ownership assurance. There are several factors that account for the limited collective action against this ongoing transformation. This study analyses those factors determining the boundaries of collective action against the urban regeneration in Tozkoparan, a neighborhood in Güngören district, within the framework of the political process theory which examines the relationship between the qualities of the political context and the collective actors' strategies and activities.

In this context, first propositions of political process theory and the urban political context of opportunities and threats will be revealed, and, the way the project has been implemented and the local government's discourse and actions will be examined as political opportunities and threats in the example of the progress in Tozkoparan. An investigation of socio-political and spatial relations, property relations, neighborhood affiliations and loyalty, the neighborhood association's role, contention repertoire, and capacities follows the analysis of the mobilization structures and interpretational frameworks.

The political process model, beginning with Eisinger (1973) asking why racial and poverty revolts arose in 43 American cities in the 1960s, was carried to a more comprehensive and comparative framework later by Tilly (1978). Eisinger openly used the concept of political opportunity for the first time as the reason for the riots, and referred to the role that city administrators' openness or being closed played in these riots (Eisenger, 1973, pp. 11–28; Meyer 2004, p. 128). In the foundational work, *From Mobilization to Revolution* (1978), Tilly asserted that three components – interest, organization, and opportunity- explain collective action. “Interests represent the potential gains from participation; organization, the level of unified identity and networks; and opportunity, the amount of political power, the likelihood of repression, and the vulnerability of the target” (Caren, 2007). Tilly argues in the same work that political openness or closeness to the participation plays a significant role in determining mobilization or demobilization. Relatively open political system diverts protest movements to the traditional channels, and renders protestors to demobilize. In the work, *Political Process and the Development of Black Insurgency* (1982), McAdam pushes the theory further, and analyzes the rise and the fall of US civil rights movements by three factors: political opportunities, organizational strength, and cognitive liberalization. Theory has evolved after McAdam, and thus framing and mobilizing structures have largely taken the places of cognitive liberation and organizational strength, respectively. Framing is the conscious efforts by the claimant

to share a common understanding of the world and of themselves that motivate collective action, in turn. Mobilizing structures, on the other hand, are the formal and informal channels through which claimants mobilize (McAdam, 1996b, p. 339). Later, the concept of “contentious repertoire” has been introduced to the theory by Tilly’s two studies, *The contentious French* (1986) and *Popular contention in Great Britain* (1995). Contentious politics “involves interaction between makers of claims and others, is recognized by those others as bearing on their interests, and brings in government as mediator, target or claimant” (McAdam et al., 2001, p. 5; Tilly, 2003, p. 26). Contentious repertoire is the set of tools of actions taken by the claimants in order to achieve a common aim. The theory has reviewed by the joint efforts of McAdam, Tilly and Tarrow (2001) who criticized the classical theory that we have portrayed so far, in terms of its static nature, well-functioning in single-case, and focusing on opportunities instead of threats. They proposed a more dynamic analysis to contentious politics and identified causal dynamics and mechanisms recurring within each episode. These are brokerage; identity shift and boundary formation; co-option, diffusion and repression (McAdam et al., 2007, pp. 14–17).

In the later work (*Contentious Performances*) Charles Tilly asserts that regimes and repertoires shape each other and regime differences account for different forms of contentious politics. For him, claimants always negotiate on the boundary between what is forbidden and what is tolerated. The propensity and capacity of government’s repression are shaped by several factors such as whether it is democratic or authoritarian in character, and whether it is relied on patronage or exclusion of the masses (Tilly, 2008, pp. 146–174).

If a general evaluation is to be made, in the theory, it’s argued that timing of a collective action is determined by the political threats and opportunities and the decision about the threats and opportunities depends on the perceptions rather than the objective conditions. The theory also emphasizes the role of mobilizing structures and framing processes along with contentious repertoires.

In the second part, Istanbul case is situated within this frame of reference; since an analysis of an urban movement is involved here, the neoliberal urbanization across the globe as a context of social change of political contention is presented. The localization of neoliberalism, or urban structuring in its national-local context, reveals how it takes form within institutional arrangements, policy preferences, urban regime, and political struggles (Brenner & Theodore, 2002). We conclude that neoliberal urbanization has its distinctive character regarding the role of the state in shaping both the property relations and social hygiene during urban regeneration. Political environment in neoliberal urbanization provides limited opportunities for collective action. Furthermore, In Eastern/South countries, government is shaped with more

authoritarian practices, more favorable capital development, and a more speculative real-estate market. In the essence, the government undertakes an obvious role in the formation of real estate and land markets on one hand, and in approaching the urban complaints and movements that form on the other. The arrangement of property regimes and political relationships is different in Eastern societies and various factors are put forth in shaping the political relations that generate extra constraints for the collective action. One of these factors is informality: Bayat (2000; 2002; 2012) evaluates informality as the survival strategy of the subalterns, whereas Roy (2005) points out the role of the state in the production and reproduction of the informality. Thus, they both take informality as a demobilizing factor that distinguishes the East from the West. Furthermore, political clientelism (Auyero et al., 2009) stands out as another factor that explains the collective inaction in Eastern societies. In several studies, the illiberal state (Bayat, 2012) and the use of violence are pointed out as preventing factors for the mobilizations (Eraydın & Taşan-Kok, 2014).

In the third part, we provide some information on the urban regeneration area, and its location and status; following this part, information regarding the methodology of the study is presented. Istanbul has experienced a transformation that covers quite a large area simultaneously; this transformation takes place through the accumulation of individual decisions on one hand, and under public leadership on the other. Tozkoparan has witnessed an urban regeneration led by the state. Under the state-led regeneration there are two categories of areas; ones that experienced physical destruction and the ones that are not subjected to destruction yet (Duman, 2015, p. 410). Tozkoparan belongs to latter. There are various studies that have been conducted in Turkey to understand urban resistance; and a significant portion of these studies are related to squatter areas. Being a social housing area with great percentage of legal deeds, the dynamics of collective action or inaction in Tozkoparan neighborhood have different features than squatter areas which provides an opportunity to make contribution to the relevant literature. The urban regeneration has been a topic of discussion in Tozkoparan since 2008; however, there are still uncertainties about this process. The process has been continuing for 7 years, and the threat of demolition seems far away; yet both factors seem to restrain collective action. However, keeping this in mind, the aim of the study is examining the probability of collective action by analyzing other dynamics.

In this context, the probability of a compromise that would break what Tarrow (1994, p. 19) calls “habitual passivity” and factors that affect the formation of the mobilization or collective action have been evaluated in two sections. The first section is on the political opportunities and threats where we discuss the impact of three factors on collective agent and mobilization. First one is related with the reactions authorities take against the collective agent and discourse frame on urban

regeneration; the second is top-down and ambiguous project implementation; and the third one is delegation of power to local authority along with political clientelism. The other section is labelled as mobilizing structures and interpretative frames. In this section; i) the Neighborhood belonging, social relations; ii) the political repertoire of the neighborhood; and iii) the role, representative power and interpretative frames of neighborhood association have been analyzed.

In the study, both quantitative and qualitative techniques were used in obtaining data. Face-to-face surveys were conducted between November and December 2013 with 639 people. When implementing the survey, eight different housing types were identified based on the hypothetical sociological decomposition of Tozkoparan's housing regions; surveys were distributed proportionally according to the total number of buildings that occurred within these types. Specific quotas were also met when applying the survey: (a) 15% are renters b) distribution in accordance with voter parties from the March 2009 local elections, and c) the ratio of working women. The authors conducted in-depth interviews following statistical analysis of the surveys.

Tozkoparan urban regeneration area is utilized for accommodating people who are affected by the demolitions in other areas of the city since 1950s, established as a squatter prevention zone by state-led initiative, and consists of social houses. Since its establishment, the public authorities had legitimacy; the private market is unable to supply regeneration service in the area and the public authorities has to be involved to create lots with adequate sizes to profit the developers. The location of the area offers huge expectations regarding rent. Strong legal position and being an urban site developed through formal housing market, high potential for rent seeking, the impossibility of realizing this rent without public intervention, and experiencing no clashes with the public authorities since its establishment, all seem keep residents in the "wait and see" position. The excessive public land provides an opportunity for regeneration without any loss of rights. This potential has the determining role in the attitudes and strategies of both the inhabitants and the municipality.

Besides, long regeneration process, which progressed with ambiguities, has conflictual outcome; on the one hand, it led a speculative housing market in the area which pushed residents to seek for higher rent on the other, it decreased the interest of third parties and inhabitants on this process. A previous study conducted in 2009-2010 in Tozkoparan shows that 61.5% of the interviewees stated negative attitudes towards urban regeneration (Ünsal & Türkün, 2014, p. 324). However, this study identifies strong demand in favor of urban regeneration over the past years. 86.7% of the inhabitants of Tozkoparan neighborhood replied as "necessary" regarding the question whether they believe that urban regeneration is necessary or not. Moreover,

61% of the interviewees expressed their opinions by saying “If fair and just urban regeneration is implemented, it should benefit all of us. There is opportunity for me.”

The community spirit in Tozkoparan neighborhood is stronger in comparison with other neighborhoods which functioned as an organizing channel during the establishment of Neighborhood Association. However, strong community attachment that could support a collective action in Tozkoparan neighborhood is divided by different interests, and remains secondary since the inhabitants demand their share from the development of the area first. Moreover, an ethnic/religious sect or political belonging which can be incorporated to local activism could not be determined. Further to that the local government has been implementing significant strategies and tactics to prevent the emergence of a collective agent and mobilization. In this context, the ambiguities and top down management and the implementation of the process, the discourse of the municipality including “a square meter for every square meter” and “in situ urban regeneration”, persistence on individual communication, delegitimizing strategies against the neighborhood association, and the support for the establishment of a new association in the neighborhood step in as preventive strategies against the formation of collective action and collective agent. As the inhabitants of the neighborhood are relatively better educated and have urban roots, they are more inclined for individualistic and traditional repertoire and the politics of compensation. We identified urban transformation projects in Istanbul generally to be centralist and frivolous types of applications. Güngören municipality suffered from negativities similar to the way the Tozkoparan urban regeneration project is being applied. The political process model highlights two elements in collective action and mobilization. The first is individual perceptions in the direction that urban transformation will not be realized justly; the second is having a sense of the effectiveness related to creating a change that has the necessary structural and objective conditions for various types of resistance. The data obtained from the field survey as related to the first situation is quite striking. The predominant majority of residents evaluated protecting rights as conducting an individual or collective struggle. Therefore, experiencing “lost rights” or “no exhibition of a just administration” was assessed as an important source of mobilization. Regarding the second issue, the weakening of hope that something can be changed in the face of harsh state interventions which is independent from the example of Tozkoparan, and residents’ poverty in the case of Tozkoparan³ can be effective. Thus, the ratio of those who were thought to have no effect on municipal decisions is quite high; this carries a striking quality on collective action and mobilization. Those who feel that nothing will change are not expected to join a collective action. Again, that the transformation process has yet to be completed and that no result has come about. In this framework,

3 Asuman Türkün, Personal interview of Bet l Duman, 20 Ocak 2016, YT 

based on the commitment to the neighborhood and locale, as well as individual interest and motivation, in comparison to the risks that the political structure will form, the problem of the extent to which contention is sustainable will be connected to how the process will be shaped. In this case, neighborhood association formed against top-down project management of authorities can become an agent of mobilization only if it aims politics of compensation on behalf of residents. Besides, we found out that although the political repression of local government leaves little room for collective action, failure to manage the process fairly, losses of rights, and displacements can pave the way for new political opportunities.

Kaynakça/References

- Afet yasasına dava açan mahalle derneği AKP afişinde hedef gösterildi. (2014, 27 Mart). *Radikal Gazetesi*. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/afet-yasasına-dava-acan-mahalle-derneği-akp-afisinde-hedef-gosterildi-1183526/> adresinden edinilmiştir.
- Aras, İ. (2014, 15 Temmuz). Tozkoparan ahalisi: “Rantçılara verdiğimiz rahatsızlıktan dolayı özür dilemiyoruz!”. *Emek ve Adalet Platformu*. <http://www.emekveadalet.org/haberyorum/tozkoparan-ahalisi-rantcilara-verdigimiz-rahatsizliktan-dolayi-ozur-dilemiyoruz/> adresinden edinilmiştir.
- Auyero, J. (1999). ‘From the client’s point(s) of view’: How poor people perceive and evaluate political clientelism. *Theory and Society*, 28, 297–334.
- Auyero, J., Lapegna, P., & Poma, F. P. (2009). Patronage politics and contentious collective action: A recursive relationship. *Latin American Politics and Society*, 51, 1–31.
- Bayat, A. (2000). From ‘dangerous classes’ to ‘quiet rebels’: Politics of the urban subaltern in the global South. *International Sociology*, 15, 533–557.
- Bayat, A. (2002). Activism and social development in the Middle East. *International Journal of Middle East Studies*, 34, 1–28.
- Bayat, A. (2012). Politics in the city-inside-out. *City & Society*, 24(2), 110–128.
- Brenner, N., & Theodore, N. (2002). Cities and the geographies of ‘actually existing neoliberalism’. *Antipode*, 34(3), 349–379.
- Boyte, H. C. (1980). *The backyard revolution: Understanding the new citizen movement*. Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Caren, N. (2007). Political process theory. In G. Ritzer (Ed.), *Blackwell encyclopedia of sociology*. Blackwell Publishing, 2007. Blackwell Reference Online. Retrieved June 18, 2012 from http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9781405124331_chunk_g978140512433122_ss1-41
- Duman, B. (2015). Kentsel dönüşümde riskler ve beklentilere dair ilk tespitler: İstanbul’da bir saha araştırması. *Megaron*, 10(3), 410–422.
- Eisinger, P. K. (1973). The conditions of protest behavior in American cities. *American Political Science Review*, 67(1), 11–28.
- Eraydın, A., & Taşan-Kok, T. (2014). State response to contemporary urban movements in Turkey: A critical overview of state entrepreneurialism and authoritarian interventions. *Antipode*, 46(1), 110–129.

- Goldstone, J. A., & Tilly, C. (2001). Threat (and opportunity): Popular action and state response in the dynamics of contentious action. In *Silence and voice in the study of contentious politics* (pp. 179–194). Cambridge Studies in Contentious Politics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodwin, J., & Jasper, M. J. (2004). *Rethinking social movements: Structure, meaning and emotions*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Harvey, D. (2008). The right to city. *New Left Review*, 53, 23–40.
- Hipsher, P. L. (1996). Democratization and the decline of urban social movements in Chile and Spain. *Comparative Politics*, 28(3), 273–297.
- Kiriş, Ö. (2014). *Tozkoparan mahallesinde 27 Ağustos 2014 tarihinde yayınlanan sohbet*. <https://www.youtube.com/watch?v=S1GL40MzJXY> adresinden edinilmiştir.
- Kuyucu, T. (2014). Hukuk, mülkiyet, muğlaklık: İstanbul'un kayıtdışı yerleşimlerinin yeniden yapılandırılmasında hukuki belirsizliğin kullanımları ve istismaları. A. B Candan & C. Özbay (Ed.), *Yeni İstanbul çalışmaları* içinde (s. 71–90). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lelandais, G. E. (2014). Space and identity in resistance against neoliberal urban planning in Turkey. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38, 1785–1806.
- Martin, I. (2001). Dawn of the living wage: The diffusion of a redistributive municipal policy. *Journal of Urban Affairs*, 36(4), 470–96.
- McAdam, D. (1982). *Political process and the development of black insurgency, 1930–1970*. Chicago: University of Chicago Press.
- McAdam, D. (1996a). Conceptual origins, current problems, future directions. In D. McAdam, J. McCarthy, & M. Zald (Eds.), *Comparative perspectives on social movements: Political opportunities, mobilizing structures, and cultural framings* (pp. 23–40). Cambridge: Cambridge University Press.
- McAdam, D. (1996b). The framing function of movement tactics: Strategic dramaturgy in the American civil rights movements. In D. McAdam, J. McCarthy, & M. Zald (Eds.), *Comparative perspectives on social movements: Political opportunities, mobilizing structures, and cultural framings* (pp. 338–357). Cambridge: Cambridge University Press.
- McAdam, D., Tarrow, S., & Tilly, C. (1996). *Towards and integrated perspective on social movements and revolution*. Retrieved from http://media.library.ku.edu.tr/reserve/resspring07/soci304_myuksel/week10.pdf
- McAdam, D., Tarrow, S., & Tilly, C. (2001). *Dynamics of contention*. New York, NY: Cambridge University Press.
- McAdam, D., Tarrow, S., & Tilly, C. (2007). Comparative perspectives on contentious politics. In M. Lichbach, & A. Zuckerman (Eds.), *Comparative politics: Rationality, culture, and structure: Advancing theory in comparative politics* (pp. 260–290). Cambridge: Cambridge University Press.
- Meyer, D. S. (1993). Protest cycles and political process: American peace movements in the nuclear age. *Political Research Quarterly*, 46, 451–479.
- Meyer, D. S. (2004). Protest and political opportunities. *Annual Review of Sociology*, 30(1), 125–145.
- Nicholls, W., & Beaumont, J. (2004). The urbanisation of justice movements: Possibilities and constraints for the city as a space of contentious struggle. *Space and Polity*, 8(2), 119–135.
- Öncü, A. (2013, 15 Haziran). *Ortadoğu Gazetesi*. Tozkoparan sakinleri diken üstünde. <http://www.ortadogugazetesi.net/makale.php?id=13793> adresinden edinilmiştir.

- Plotkin, S. (1987). *Keep out: The struggle for land use control*. Berkeley: University of California Press.
- Portes, A. (1972). Rationality in the slum: An essay in interpretive sociology. *Comparative Studies in Society and History*, 14, 268–286.
- Riskli alan rantına Danıştay izin vermedi. (2014, 4 Haziran). *Radikal Gazetesi*. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/riskli-alan-rantina-danistay-izin-vermedi-1195412/> adresinden edinilmiştir.
- Roy, A. (2005). Urban informality: Toward an epistemology of planning. *Journal of the American Planning Association*, 71, 147–158.
- Roy, A. (2009). Civic governmentality: The politics of inclusion in Beirut and Mumbai. *Antipode*, 41, 159–79.
- Scott, J. C. (1985). *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Sulukule'den sonra sıra Tozkoparan'da. (2008, 25 Kasım). *Birgün Gazetesi*. <http://www.birgun.net/haber-detay/sulukule-den-sonra-sira-tozkoparan-da-43720.html> adresinden edinilmiştir.
- Şentürk, M. (2015). Kentsel müdahalelere İstanbul'dan bakmak: Dünya kenti vizyonunda süreklilik ve kent seçkinlerinin işbirliği. B. Duman ve İ. Coşkun (Ed.), *Neden nasıl ve kim için kentsel dönüşüm* içinde (s. 357–399). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Tarrow, S. (1994). *Power in movement: Social movements, collective action and politics*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Tarrow, S. (1996). “States and opportunities: The political structuring of social movements. In D. McAdam, J. D. McCarthy, & M. N. Zald (Eds.), *Comparative perspectives on social movements: Political opportunities, mobilizing structures, and cultural framings* (pp. 41–61). New York, NY: Cambridge University Press.
- Tekeli, İ. (2012, Ekim). *Türkiye yürürlüğe konulan kentsel dönüşüm üzerinde konuşmayı sürdürebilmelidir*. İstanbul Tasarım Bienali'nde yapılan konuşma, İstanbul.
- Tilly, C. (1978). *From mobilization to revolution*. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company.
- Tilly, C. (1986). *The contentious French*. Harvard University Press.
- Tilly, C. (1995). Contentious repertoires in Great Britain, 1758–1834. In M. Traugott (Ed.), *Repertoires and cycles of collective action* (pp. 15–42). Durham, NC: Duke University Press.
- Tilly, C. (1999). *From interactions to outcomes in social movements*. In M. Giugni, D. McAdam, & C. Tilly (Eds.), *How social movements matter* (pp. 253–270), London: University of Minnesota.
- Tilly, C. (2003). *The politics of collective violence*. New York, NY: Columbia University. Retrieved from <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam034/2002074067.pdf>
- Tilly, C. (2008). Repertoires and regimes. In C. Tilly (Ed.), *Contentious performances* (pp. 146–174). Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- TOZDER canceled out the risk area status of the neighborhood: “Your intent is acquiring rent, we will resist”. (2014). *Sendika10*. Retrieved from <http://sendika10.org/2014/06/riskli-alan-kararini-iptal-ettiren-tozder-amaciniz-rant-direnecegiz/>
- Tozkoparan geliştirme güzelleştirme derneği kapılarını açtı. (2015, 16 Aralık). *Güngörenin Sesi Gazetesi*. <http://www.gungorensesi.com/tozkoparan-gelistirme-ve-guzellestirme-dernegi-kapilarini-acti/4901/> adresinden edinilmiştir.

- Türkmen, H. (2014). *Urban renewal projects and dynamics of contention in Istanbul: The cases of Fener-Balat-Ayvansaray and Süleymaniye* (Doctoral dissertation, Cardiff University, Cardiff School of Planning and Urban Geography, UK). Retrieved from https://orca.cf.ac.uk/73541/1/HTurkmen_Thesis_Contentious%20Urban%20Politics%20in%20Istanbul.pdf
- Türkün, A. (2011). Urban regeneration and hegemonic power relationships. *International Planning Studies*, 16, 61–72.
- Türkün, A. (2015). Kentsel dönüşümü yeniden düşünmek: Mevcut Uygulamalar ve hâkim söylem üzerinden bir değerlendirme. B. Duman ve İ. Coşkun (Ed.), *Neden nasıl ve kim için kentsel dönüşüm* içinde (s. 288–232). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Ünsal, O. B. & Türkün, A. (2014). Tozkoparan: Bir sosyal mesken alanının tasfiyesi. A. Türkün (Ed.), *Mülk, mahal, insan/İstanbul'da kentsel dönüşüm* içinde (s. 311–353). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.